

ελληνική επιθεώρηση ευρωπαϊκού δικαίου

revue hellénique de droit européen

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

2/2020

Τόμος 40
Απρίλιος - Ιούνιος

Άρθρα

Π. Πασχαλίδης, Κ. Σεργάκη
Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452: νέο νομοθετικό πλαίσιο για τον έλεγχο των ξένων επενδύσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Κ. Κηπουρίδου

Τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα για την εμπορία ανθρώπινων οργάνων και η επίδρασή τους στη διαμόρφωση της σχετικής ελληνικής νομοθεσίας

Κ. Νικολή

Γενικές Αρχές του Δικαίου Προστασίας του Περιβάλλοντος

Επισκόπηση Νομολογίας

- ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2020)

- ΕΔΔΑ (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2020)

Σχολιασμένη Νομολογία

- Αίτηση από τρίτο κράτος προς κράτος μέλος για την έκδοση πολίτη της ΕΖΕΣ
- Δημόσιες δηλώσεις περί μη πρόσληψης ομοφυλοφίλων από πρόσωπο το οποίο έχει ή μπορεί να εκληφθεί ότι έχει καθοριστική επιρροή στην πολιτική προσλήψεων ενός εργοδότη
- Σύμβαση για την αποφυγή της διπλής φορολογίας των εισοδημάτων και αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας
- Μηχανισμός μετεγκατάστασης προσφύγων και παράβαση του δικαίου της Ένωσης
- Παύση Εισαγγελέως κατά της Διαφθοράς μετά την άσκηση κριτικής σε νομοθετικές μεταρρυθμίσεις και ελευθερία της έκφρασης
- Αξιολόγηση των εκπώσεων στόχου βάσει του τεστ του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ:

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη

ΕΚΔΟΤΕΣ: Καθηγ. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια ΚΔΕΟΔ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)
ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΚΟΥΤΣΟΧΗΝΑΣ, Πρόεδρος ΔΣΘ (26^{ης} Οκτωβρίου 3, 546 26 Θεσσαλονίκη)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ομ. Καθηγητής ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΚΟΥΡΗΣ (Ικάρων 1, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ - ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ: Γ.Σ. ΗΛΙΑΔΗΣ (Μεσολογγίου 21, 553 37 Τριανδρία - Θεσσαλονίκη)

REVUE JURIDIQUE TRIMESTRIELLE

PROPRIÉTAIRES:

CENTRE DE DROIT ÉCONOMIQUE INTERNATIONAL ET EUROPÉEN
rue Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique

LE BARREAU DE THESSALONIKI
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique

ÉDITEURS: Prof. CHRISTINA DELIYANNI - DIMITRAKOU, Directrice du CIEEL (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)
EFSTATHIOS KOUTSOHINAS, Président du Barreau de Thessalonique (rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique)

DIRECTEUR: Emer. Prof. VASSILIOS SKOURIS (Ikaron 1, 551 02 Kalamaria - Thessalonique)

IMPRIMERIE: G.S. ILIADIS (Mesologiou 21, 553 37 Triandria - Thessalonique)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Β. ΤΖΩΡΤΖΗ, Σ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ

Χειρόγραφα για δημοσίευση και βιβλία για παρουσίαση ή βιβλιοκρισίες αποστέλλονται στην υπεύθυνη σύνταξης κ. ΒΙΡΓΙΝΙΑ ΤΖΩΡΤΖΗ, Επίκ. Καθηγήτρια Νομικής Σχολής Δ.Π.Θ., Γραμματέα ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρο (hreltzortzi@gmail.com) - Ταχ. Θυρίδα 14, 551 02 Καλαμαριά - Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 486 937

Εγγραφές συνδρομητών, παραγγελίες παλαιών τόμων/ανατύπων, εξόφληση συνδρομών: Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης
κ. ΣΤΕΛΛΑ ΔΟΔΟΥΡΑ
sdodoura@gmail.com
Δικαστικό Μέγαρο
26^{ης} Οκτωβρίου 3
546 26, Θεσσαλονίκη
τηλ.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ΕΤΗΣΙΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ - ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
Φυσικά Πρόσωπα	€ 36
Νομικά Πρόσωπα	€ 42
Φοιτητές - ασκούμενοι δικηγόροι	€ 18
Τιμή παλαιών τόμων από 1981 έως 1990	€ 10
από 1991 έως 1993	€ 13
1994 και 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 έως 2000	€ 30
2001 έως 2005	€ 36
Τιμή εκάστου τεύχους	€ 9

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

REVUE HELLÉNIQUE DE DROIT EUROPÉEN

SECRETARIAT: V. TZORTZI, S. MAVRIDIS

Tous les manuscrits ainsi que les livres pour présentation ou compte-rendu doivent être envoyés à Mme V. TZORTZI, Professeure Assistante de la Faculté de Droit de l'Université Démocrite de Thrace, Secrétaire du CIEEL, Avocat, responsable pour la rédaction (hreltzortzi@gmail.com) - Boîte Postale 14, 551 02 Kalamaria - Thessalonique, tel: 2310 486 937

Souscriptions, paiements, commandes des anciens volumes, extraits: Barreau de Thessalonique
Mme STELLA DODOURA
sdodoura@gmail.com
Palais de Justice
rue 26 Octobre 3, 546 26 Thessalonique
tél.: 2310 542 986
fax: 2310 500 875

ABONNEMENTS ANNUELS	GRÈCE - ÉTRANGER
Personnes physiques	€ 36
Personnes morales	€ 42
Étudiants - Avocats stagiaires	€ 18
Prix des anciens volumes	
de 1981 à 1990	€ 10
de 1991 à 1993	€ 13
1994 et 1995	€ 15
1996	€ 18
1997 à 2000	€ 30
2001 à 2005	€ 36
Prix de fascicule	€ 9

Η Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου πρωτοεκδόθηκε το 1981 από τον αείμνηστο Καθηγητή Δημήτριο Ευρυγενή, ο οποίος διετέλεσε και Διευθυντής της για την περίοδο 1981-1985. Διευθυντής της Επιθεώρησης διετέλεσε επίσης από το 1986 μέχρι το 1999 και ο αείμνηστος Καθηγητής Κρατερός Ιωάννου. Στην Γραμματεία της Επιθεώρησης συμμετείχαν από την αρχή της κυκλοφορίας της ο Αλκιβιάδης Παναγόπουλος, δικηγόρος και μέλος του Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ, η επιστημονική συνεργάτις του ΚΔΕΟΔ κ. Στέλλα Ιωαννίδου, δικηγόρος, και η κ. Σοφία Μεγγλίδου, Δ.Ν., δικηγόρος, που είχε και την ευθύνη της ύλης της Επιθεώρησης από το 1981 μέχρι το 2007.

Το Δ.Σ. του ΚΔΕΟΔ απαρτίζεται από τους:

Ομ. Καθηγητή Β. ΣΚΟΥΡΗ, Πρόεδρο Δ.Σ.

Καθηγήτρια Χρ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ - ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΔΕΟΔ

ΕΥ. ΚΟΥΤΣΟΧΗΝΑ, εκπρόσωπο του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης

Κ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ, εκπρόσωπο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης

Φ. ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ, εκπρόσωπο του ΥΠΟΙΑΝ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Βασιλειάδου Γεωργία, LL.M, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

Γαϊτενίδης Νικόλαος, Δρ. Διεθνών και Ευρωπαϊκών σπουδών, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

Ζάχου Μαλαματή, LL.M, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Θεοδωρίδης Π. Κωνσταντίνος, LL.M, Δικηγόρος

Καλλίδου Αναστασία, LL.M, Μ.Α., Δικηγόρος

Καρβέλα Σοφία, Ασκούμενη ΚΔΕΟΔ

Κατσούλης Στέφανος, ΜΔΕ, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

Κηπουρίδου Καλλιόπη, Δ.Ν., Δικηγόρος

Κρίκα Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Κώστογλου Ευστρατία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Λόραμ Κ. Έρρικα, LL.M, Δικηγόρος

Νικολή Κρυσταλένια, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Παπακωνσταντής Μάρκος, Δ.Ν., Δικηγόρος

Πασχαλίδης Πασχάλης, Δικηγόρος, Συνεργάτης της ομάδας διεθνούς διαιτησίας της δικηγορικής εταιρείας Shearman & Sterling LLP με έδρα το Παρίσι, Επισκέπτης λέκτορας στο πρόγραμμα Executive M.B.L. – HSG του Πανεπιστημίου του St. Gallen, Πρώην εισηγητής (référéndaire) στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2012-2018)

Σαπαρδάνη Μαρία, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ

Σεργάκη Κλαίρη, LL.M, LL.B, Δικηγόρος

Σταύρου Λευκοθέα, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Γραφείο Προγραμμάτων

Σώμη Σοφία, Βιβλιοθηκονόμος ΚΔΕΟΔ

Τσιτσιπά Έλλη, ΜΔΕ, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

Χατζικωνσταντίνου Χριστίνα, ΜΔΕ, Δικηγόρος

Περιεχόμενα 2/2020

ΑΡΘΡΑ

Π. Πασχαλίδης, Κ. Σεργάκη

Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452: νέο νομοθετικό πλαίσιο για τον έλεγχο των ξένων επενδύσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση 147

Κ. Κηπουρίδου

Τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα για την εμπορία ανθρώπινων οργάνων και η επίδρασή τους στη διαμόρφωση της σχετικής ελληνικής νομοθεσίας 157

Κ. Νικολή

Γενικές Αρχές του Δικαίου Προστασίας του Περιβάλλοντος 163

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ 177

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής 191

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2020) 195

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ

ΔΕΕ C-897/19 PPU, *Ruska Federacija*, 02.04.2020 (Αίτηση από τρίτο κράτος προς κράτος μέλος για την έκδοση πολίτη της ΕΖΕΣ) – Παρατηρήσεις Μ. Σαπαρδάνη 215

ΔΕΕ C-507/18, *Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI*, 23.04.2020 (Δημόσιες δηλώσεις περί μη πρόσληψης ομοφυλοφίλων από πρόσωπο το οποίο έχει ή μπορεί να εκληφθεί ότι έχει καθοριστική επιρροή στην πολιτική προσλήψεων ενός εργοδότη) – Παρατηρήσεις Ε. Κώστογλου 222

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-168/19 και C-169/19, *Istituto nazionale della previdenza sociale*, 30.04.2020 (Σύμβαση για την αποφυγή της διπλής φορολογίας των εισοδημάτων και αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας) – Παρατηρήσεις Μ. Κρίκα 227

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-715/17, C-718/17 και C-719/17, Επιτροπή/Πολωνία (Mecanisme temporaire de relocalisation de demandeurs de protection internationale), 02.04.2020 (Μηχανισμός μετεγκατάστασης προσφύγων και παράβαση του δικαίου της Ένωσης) – Παρατηρήσεις Ε. Τσιτσιπά 230

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2020) 239

B. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 3594/19, Υπόθεση *Kövesi* κατά Ρουμανίας, 05.05.2020 (Παύση Εισαγγελέως κατά της Διαφθοράς μετά την άσκηση κριτικής σε νομοθετικές μεταρρυθμίσεις και ελευθερία της έκφρασης) – Παρατηρήσεις Α. Καλλίδου 251

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΤρΔΕφΑθ (Τμ. 18ο), απόφαση αριθμ. 1611/2020, 30.04.2020 (Αξιολόγηση των εκπώσεων στόχου βάσει του τεστ του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή) – Παρατηρήσεις Γ. Βασιλειάδου 255

ΠΑΙΔΕΙΑ – ΕΡΕΥΝΑ

Πρόγραμμα Διδυμοποίησης με τη Γεωργία «Ενίσχυση των δυνατοτήτων για την Ύπηρεσία Λογιστικής Τυποποίησης, Αναφορών και Εποπτεία Ελεγκτών της Γεωργίας» (SARAS)» – Δραστηριότητες Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου – Αποστολές εργασίας – Συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 259

Σεμινάριο επιμόρφωσης εμπειρογνομόνων της SARAS 259

Πρόγραμμα Διδυμοποίησης με το Αζερμπαϊτζάν «Ενδυνάμωση της Θεσμικής Ικανότητας της Διεύθυνσης Πνευματικής Ιδιοκτησίας σχετικά με τη Διαχείριση και την Προστασία των Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας στα Ψηφιακά Δίκτυα» – Συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής 259

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις 261

II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά: Δ'Τρίμηνο 2019 – Α'Τρίμηνο 2020 263

Table of contents 2/2020

ARTICLES

P. Paschalidis, K. Sergaki

Regulation (EU) 2019/452: new legislative framework for the screening of foreign direct investments into the European Union 147

K. Kipouridou

The international and European texts on trafficking in human organs and their influence on the formulation of the relevant Greek legislation 157

K. Nikoli

General principles of Environmental Protection Law 163

DEVELOPMENTS IN THE EU

I. EU News 177

II. Information Technology e-news 191

CASE - LAW

I. COURT OF JUSTICE AND GENERAL COURT OF EU

A. Review of Jurisprudence CJEU – GCEU (March – May 2020) 195

B. Annotations CJEU – GCEU

CJEU C-897/19 PPU, Ruska Federacija, 02.04.2020 (*Extradition request by a third state to an EU Member State with respect to an EFTA national*) – Annotation M. Sapardani 215

CJEU C-507/18, Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI, 23.04.2020 (*Public statements ruling out recruitment of homosexuals made by a person who has or may be perceived as having a decisive influence on an employer's recruitment policy*) – Annotation E. Kostoglou 222

CJEU joined cases C-168/19 and C-169/19, Istituto nazionale della previdenza sociale, 30.04.2020 (*Convention for the avoidance of double income taxation and the principles of free movement of persons and of non-discrimination on grounds of nationality*) – Annotation M. Krika 227

CJEU joined cases C-715/17, C-718/17 and C-719/17, Commission/Poland (*Mécanisme temporaire de relocalisation de demandeurs de protection internationale*), 02.04.2020, (*Refugee relocation mechanism and infringement of EU law*) – Annotation E. Tsitsipa 230

II. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

A. Review of Jurisprudence (February – April 2020) 239

B. Annotations

ECHR, Application No 3594/19, Kövesi v. Romania, 05.05.2020 (*Termination of Anticorruption Chief Prosecutor's mandate following public criticism of legislative reforms and freedom of expression*) – Annotation A. Kallidou 251

III. NATIONAL COURTS

3-member Administrative Court of Appeal of Athens (Sect. 18th), Judgment No 1611/2020, 30.04.2020 (*Evaluation of target rebates on the basis of the equally efficient competitor test*) – Annotation G. Vasileiadou 255

CONFERENCES – RESEARCH

Twinning Programme with Georgia "Strengthening capacities of the 'Service for Accounting, Reporting and Auditing Supervision in Georgia' (SARAS)" – Activities of January-February – Work assignments – Meeting of the Steering Committee 259

Training seminar for SARAS experts 259

Twinning Programme with Azerbaijan "Strengthening the Institutional Capacity of the Intellectual Property Agency to Manage and Protect Intellectual Property Rights in Digital Networks" – Meeting of the Steering Committee 259

BIBLIOGRAPHY

I. Book reviews 261

II. The EU Law in Hellenic Legal Reviews: 4th Trimester 2019 – 1st Trimester 2020 263

Table des matières 2/2020

DOCTRINE

P. Paschalidis, K. Sergaki

Règlement (UE) 2019/452: nouveau cadre législatif pour le filtrage des investissements étrangers dans l'Union européenne 147

K. Kipouridou

Les textes internationaux et européens portant sur le trafic des organes humains et leur influence sur la formulation de la législation relative grecque 157

K. Nikoli

Principes généraux du Droit de la Protection de l'Environnement 163

DÉVELOPPEMENTS DANS L'UE

I. Nouvelles européennes 177

II. @-ctualités d'informatique juridique 191

JURISPRUDENCE

I. COUR DE JUSTICE ET TRIBUNAL DE L'UNION EUROPÉENNE

A. Revue de Jurisprudence CJUE – TUE (mars – mai 2020) 195

B. Notes sur la Jurisprudence CJUE – TUE

CJUE C-897/19 PPU, *Ruska Federacija*, 02.04.2020 (*Demande d'un Etat tiers vers un Etat membre pour l'extradition d'un citoyen de l'AELE*) – Note M. Sapardani 215

CJUE C-507/18, *Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI*, 23.04.2020 (*Déclarations publiques d'une personne perçue comme capable d'exercer une influence déterminante sur la politique d'embauche d'une entreprise, excluant le recrutement de personnes homosexuelles*) – Note E. Kostoglou 222

CJUE affaires jointes C-168/19 et C-169/19, *Istituto nazionale della previdenza sociale*, 30.04.2020 (*Convention préventive de la double imposition et principes de libre circulation des personnes et de non-discrimination en raison de la nationalité*) – Note M. Krika 227

CJUE affaires jointes C-715/17, C-718/17 et C-719/17, *Commission/Pologne (Mécanisme temporaire de relocalisation de demandeurs de protection internationale)*, 02.04.2020 (*Mécanisme de relocalisation des réfugiés et violation du droit de l'Union*) – Note E. Tsitsipa 230

II. COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

A. Revue de Jurisprudence CEDH (février – avril 2020) 239

B. Note sur la Jurisprudence CEDH

CEDH, Requête No. 3594/19, Affaire Kövesi c. Roumanie, 05.05.2020 (*Cessation du mandat de Procureur Anti-corruption après la critique publique des réformes législatives et liberté d'expression*) – Note A. Kallidou 251

III. JURIDICTIONS NATIONALES

Cour d'Appel Administrative d'Athènes (composition en 3 juges, 18e Chambre), Arrêt No 1611/2020, 30.04.2020 (*Evaluation des remises d'objectif en vertu du test du concurrent également effective*) – Note G. Vasileiadou 255

ÉDUCATION – RECHERCHE

Programme du jumelage entre la Grèce et la Géorgie sur le thème «Renforcement des capacités du 'Service de Comptabilité, de Reporting et d'Audit en Géorgie' (SARAS)» – Activités du janvier-février – Affectations de travail – Réunion du Comité de coordination 259

Séminaire de formation pour les experts de SARAS 259

Programme du jumelage entre la Grèce et l'Azerbaïdjan sur le thème «Renforcement de la Capacité Institutionnelle de la Direction de la Propriété Intellectuelle pour la Gestion et la Protection des Droits de Propriété Intellectuelle sur les Réseaux Numériques» – Réunion du Comité de coordination 259

DOCUMENTATION BIBLIOGRAPHIQUE

I. Revue bibliographique 261

II. Le droit de l'UE dans les revues juridiques helléniques: 4ème trimestre 2019 – 1er trimestre 2020 263

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚΕ	: Αφρική, Καραϊβική, Ειρηνικός
Αρμ	: Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	: Αρχείο Νομολογίας
ΓεΔΕΕ	: Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΠΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΓΣΔΕ	: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT)
Δ	: Δίκη
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετονομασία του ΔΕΚ μετά την 01.12.2009)
ΔΕΕτ.	: Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	: Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	: Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας
ΔηΣΚΕ & αγορά	: Δημόσιες Συμβάσεις - Κρατικές Ενισχύσεις & αγορά
ΔιΜΕΕ	: Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας
ΔιΔικ	: Διοικητική Δίκη
ΔτΑ	: Δικαιώματα του Ανθρώπου (RHDH)
ΔΦΝ	: Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας
ΕΔΔΔΔ	: Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
Ε.Δ.Κ.Α.	: Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης
ΕΕ	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (RHellDE)
ΕΖΕΣ	: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΕμπΔ	: Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	: Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
ΕΕργΔ	: Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου
ΕΕυρΚ	: Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΚ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕλλΔνη	: Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΛΜ	: Ευρωπαϊκή Λογιστική Μονάδα
ΕΝΔ	: Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου
ΕΟΧ	: Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
Επι.Δ.Ε.	: Επιθεώρηση Δημοσίων Έργων
ΕπισκΕΔ	: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΤρΑΞΧρΔ	: Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρημαστηριακού Δικαίου
ΕυΒ	: Ευρωπαϊκό Βήμα
ΕυρΔΔΑ ή ΕΔΔΑ	: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΕΔΑ ή ΕΕΔΑ	: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΚ	: Ευρωπαϊκές Κοινότητες
ΕυρΚοινβ	: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΠολ	: Ευρωπαϊών Πολιτεία
ΕυρΣΔΑ ή ΕΣΔΑ	: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑΔ	: Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφημΔΔ	: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου
ΚΕΠΑΑ	: Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Άμυνα και την Ασφάλεια
ΚΕΠΠΑ	: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚριτΕπιθ	: Κριτική Επιθεώρηση Νομικής Θεωρίας και Πράξης
ΝοΒ	: Νομικό Βήμα
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο
ΠΛογ	: Ποινικός Λόγος
ΠΝ	: Πειραϊκή Νομολογία
ΠοινΔικ	: Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρ	: Ποινικά Χρονικά
ΠρΠροσχ	: Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως και προσαρμογής των συνθηκών

<i>ΣΛΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣΕΕ</i>	: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
<i>Συλλ.</i>	: Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
<i>ΣυλλΥπ</i>	: Συλλογή Υπαλληλικών Υποθέσεων
<i>ΣυνΘΕΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
<i>ΣυνΘΕΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
<i>ΣυνΘΕΚΑΕ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
<i>ΣυνΘΕΚΑΧ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα
<i>ΣυνΘΕΟΚ</i>	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας
<i>ΤεΣ</i>	: Τεύχος εκτός σειράς
<i>ΤοΣ</i>	: Σύνταγμα (Το)
<i>Υπερ</i>	: Υπεράσπιση
<i>ΦΠΑ</i>	: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
<i>ΧρηΔικ</i>	: Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
<i>ΧριΔ</i>	: Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
<i>AcP</i>	: Archiv für civilische Praxis
<i>AFDI</i>	: Annuaire Français de Droit International
<i>AJCL</i>	: American Journal of Comparative Law (The)
<i>AJDA</i>	: Actualité Juridique du Droit Administratif
<i>AJIL</i>	: American Journal of International Law
<i>AöR</i>	: Archiv des öffentlichen Rechts
<i>ASL</i>	: Air and Space Law
<i>BB</i>	: Der Betriebs - Berater
<i>CDE</i>	: Cahiers de Droit Européen
<i>CJEU</i>	: Court of Justice of the European Union
<i>CJUE</i>	: Cour de Justice de l'Union Européenne
<i>Clunet</i>	: Journal du Droit International (J.D.I.)
<i>C.M.L.R.</i>	: Common Market Law Reports
<i>CML Rev.</i>	: Common Market Law Review
<i>CommLP</i>	: Commercial Law Practitioner
<i>CONSUM.L.J.</i>	: Consumer Law Journal
<i>DZWir</i>	: Deutsche Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EA</i>	: Europa-Archiv
<i>EBRL</i>	: European Business Law Review
<i>ECHR</i>	: European Convention on Human Rights
<i>E.C.L.R.</i>	: European Competition Law Review
<i>EELR</i>	: European Environmental Law Review
<i>E.H.R.L.R.</i>	: European Human Rights Law Review
<i>E.H.R.R.</i>	: European Human Rights Reports
<i>EIPR</i>	: European Intellectual Property Review
<i>EJIL</i>	: European Journal of International Law
<i>ELJ</i>	: European Law Journal
<i>E.L.Rev.</i>	: European Law Review
<i>Elrev./HR</i>	: European Law Review / Human Rights Survey
<i>EPL</i>	: European Public Law
<i>ERPL</i>	: European Review of Private Law- <i>Revue Européenne de Droit Privé</i> - Europäische Zeitschrift für Privatrecht
<i>EStAL</i>	: European State Aid Law Quarterly
<i>ETL</i>	: European Transport Law - <i>Droit Européen des Transports</i> - Europäisches Transportrecht
<i>EuGRZ</i>	: Europäische Grundrechte - Zeitschrift
<i>EuR</i>	: Europarecht
<i>EuZW</i>	: Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht
<i>EWS</i>	: Europäische Wirtschafts - und Steuerrecht
<i>GATT</i>	: General Agreement on Tariffs and Trade (ΓΣΔΕ)
<i>GATS</i>	: General Agreement on Trade Services
<i>GCEU</i>	: General Court of the European Union
<i>GRUR Int.</i>	: Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht - Internationaler Teil
<i>HRLJ</i>	: Human Rights Law Journal

<i>HRQ</i>	: Human Rights Quarterly
<i>ICLQ</i>	: International and Comparative Law Quarterly (The)
<i>IIC</i>	: International Review of Industrial Property and Copyright Law
<i>I.L.M.</i>	: International Legal Materials
<i>IPRax</i>	: Praxis des Internationalen Privat - und Verfahrensrechts
<i>JCMS</i>	: Journal of Common Market Studies
<i>J.D.I.</i>	: Journal du Droit International (Clunet)
<i>JT</i>	: Journal des Tribunaux
<i>JT-DE</i>	: Journal des Tribunaux - Droit Européen
<i>JWT</i>	: Journal of World Trade
<i>JZ</i>	: Juristen Zeitung
<i>LIEI</i>	: Legal Issues of European Integration
<i>MJ</i>	: Maastricht Journal of European und Comparative Law
<i>MLR</i>	: Modern Law Review (The)
<i>NJW</i>	: Neue Juristische Wochenschrift
<i>NQHR</i>	: Netherlands Quarterly of Human Rights
<i>NVWZ</i>	: Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht
<i>PPLR</i>	: Public Procurement Law Review
<i>RabelsZ</i>	: Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>R.A.E.</i>	: Revue des Affaires Européennes
<i>RCADI</i>	: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye
<i>RCC</i>	: Revue de la Concurrence et de la Consommation - Droit et Marchés
<i>R.D.P.</i>	: Revue du droit public
<i>RDUE</i>	: Revue du Droit de l'Union Européenne (ως το 1999 Revue du Marché Unique Européen - RMUE)
<i>RECIEL</i>	: Revue of European Community and International Environmental Law - Access to Environmental Information
<i>REDC</i>	: Revue Européenne de Droit de la Consommation
<i>Rev.inst.eur.</i>	: Revista de instituciones europeas
<i>Rev.trim.dr.h.</i>	: Revue trimestrielle des droits de l'homme
<i>RFDA</i>	: Revue Française de Droit Administratif
<i>RFDC</i>	: Revue Française de Droit Constitutionnel
<i>RGDIP</i>	: Revue Générale de Droit International Public
<i>RHDH</i>	: Revue Hellénique de Droits de l'Homme (ΔΤΑ)
<i>RHDI</i>	: Revue Hellénique de Droit International
<i>RHeIIDE</i>	: Revue Hellénique de Droit Européen (ΕΕΕυρΔ)
<i>RIDPC</i>	: Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario
<i>Riv.dir.eur.</i>	: Rivista di diritto europeo
<i>RIW</i>	: Recht der Internationalen Wirtschaft
<i>RMC</i>	: Revue du Marché Commun (από το 1991 Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne - RMCUE)
<i>RMCUE</i>	: Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne από το 1991 (ως το 1990 Revue du Marché Commun - RMC)
<i>RMUE</i>	: Revue du Marché Unique Européen (από το 2000 Revue du Droit de l'Union Européenne- RDUE)
<i>RTDeur.</i>	: Revue Trimestrielle de Droit Européen
<i>RUDH</i>	: Revue Universelle des Droits de l'Homme
<i>TRIPS</i>	: Trade Related Intellectual Property Rights
<i>TUE</i>	: Tribunal de l'Union Européenne
<i>WRP</i>	: Wettbewerb in Recht und Praxis
<i>WuW</i>	: Wirtschaft und Wettbewerb
<i>YBEL</i>	: Yearbook of European Law
<i>ZEuP</i>	: Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
<i>ZEuS</i>	: Zeitschrift für Europarechtliche Studien
<i>ZfRV</i>	: Zeitschrift für Rechtsvergleichung - Internationales Privatrecht und Europarecht
<i>ZHR</i>	: Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht
<i>ZSE</i>	: Zeitschrift für Staats - und Europawissenschaften
<i>ZVglRWiss</i>	: Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft

Υπόδειγμα παραπομπής στην Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου: ΕΕΕυρΔ, 1981, σ. 259, RHeIIDE, 1981, p. 259

Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452: νέο νομοθετικό πλαίσιο για τον έλεγχο των ξένων επενδύσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Πασχάλης Πασχαλίδης*, Κλαίρη Σεργάκη**

Στο πλαίσιο της ραγδαίας αύξησης των ξένων επενδύσεων σε ευρωπαϊκές χώρες, καθώς επίσης και των εξαγορών ευρωπαϊκών επιχειρήσεων από κρατικές εταιρείες μη κρατών μελών της ΕΕ, η Επιτροπή θεώρησε αναγκαία την εισαγωγή ενός νομοθετικού πλαισίου που θα επιτρέπει στα κράτη μέλη να συνεργαστούν με σκοπό τον έλεγχο των ξένων άμεσων επενδύσεων. Ο Κανονισμός 2019/452, ο οποίος θα ισχύσει από τις 11 Οκτωβρίου 2020, θέτει ορισμένα κοινά κριτήρια και ελάχιστες προϋποθέσεις για τους μηχανισμούς ελέγχου και καθορίζει ορισμένους παράγοντες επί των οποίων θα μπορούσαν να βασιστούν τα κράτη μέλη για να προσδιορίσουν εάν μια ξένη επένδυση μπορεί να θεωρηθεί ως «ύποπτη εξαγορά». Ταυτόχρονα, παρέχει την απαραίτητη ευελιξία στα κράτη μέλη να αποφασίσουν εάν θα δημιουργήσουν ή όχι κάποιον μηχανισμό ελέγχου. Η παρούσα συμβολή εξετάζει τον σκοπό και το πεδίο εφαρμογής του, τις παραμέτρους του μηχανισμού ελέγχου των ξένων επενδύσεων που θέτει ο Κανονισμός και τη δυνατότητα προσφυγής κατά των αποφάσεων των μηχανισμών ελέγχου, καταδεικνύοντας την ανάγκη και η Ελλάδα να νομοθετήσει το δικό της σχετικό κανονιστικό πλαίσιο για τον έλεγχο των εισερχόμενων ξένων επενδύσεων.

Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452 – άμεσες ξένες επενδύσεις – μηχανισμοί ελέγχου άμεσων ξένων επενδύσεων – ρόλος Επιτροπής

I. Εισαγωγή

Στις 13 Σεπτεμβρίου 2017, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εισήγαγε πρόταση Κανονισμού για τη θέσπιση ενός συστήματος κανόνων δικαίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), στο πλαίσιο μιας δέσμης εμπορικών και επενδυτικών πολιτικών με στόχο τη χαλιναγώγηση της παγκοσμιοποίησης¹. Από τα 28 κράτη μέλη, μόνο δύο απείχαν, η Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο². Στις 21 Μαρτίου 2019, ο Κανονισμός 2019/452 (στο εξής: ο Κανονισμός) δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Κανονισμός τέθηκε σε ισχύ στις 10 Απριλίου 2019 και θα αρχίσει να εφαρμόζεται από τις 11 Οκτωβρίου 2020³.

Η νομοθετική αυτή πρωτοβουλία είναι το προϊόν μιας επισταμένης μελέτης και στατιστικής ανάλυσης της πορείας των εισερχόμενων ξένων επενδύσεων στην Ευρωπαϊκή

Ένωση⁴, η οποία κατέληξε στα εξής συμπεράσματα. Παρόλο που η ξένη ιδιοκτησία ευρωπαϊκών επιχειρήσεων αυξήθηκε σημαντικά τα τελευταία 10 χρόνια, μόνο 3% των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων που έγιναν αντικείμενο της μελέτης ήταν τελικά ξένης ιδιοκτησίας, με τις χώρες που παραδοσιακά επενδύουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Ελβετία, να διατηρούν την πρωτοκαθεδρία. Ωστόσο, παρατηρήθηκε εντυπωσιακή αύξηση των ξένων επενδύσεων από αναπτυσσόμενες οικονομίες (π.χ. Κίνα και Ινδία), καθώς και αυξημένη παρουσία ξένων κρατικών επενδυτικών ταμείων (sovereign wealth funds) ειδικά από τις χώρες του Κόλπου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι εξαγορές ευρωπαϊκών επιχειρήσεων από κρατικές κινεζικές εταιρείες για εξαιρετικά μεγάλα ποσά που καταδεικνύουν την ύπαρξη κρατικών ενισχύσεων που στρεβλώνουν τον ανταγωνισμό, καθώς και η ραγδαία άνοδος επενδύσεων των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων από μηδενικά επίπεδα το 2007 στα 250 δισ. ευρώ το 2015. Με δεδομένο το γεγονός ότι μια σειρά ξένων επενδύσεων σε διάφορους τομείς της ευρωπαϊκής οικονομίας γίνονται για στρατηγικούς παρά για καθαρά οικονομικούς λόγους, η Επιτροπή θεώρησε αναγκαία την εισαγωγή ενός νομοθετικού πλαισίου που θα επιτρέπει στα κράτη μέλη να συνεργαστούν με σκοπό τον έλεγχο των ξένων άμεσων επενδύσεων.

Στην παρούσα συμβολή εξετάζουμε τον σκοπό και το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού (II), τις παραμέτρους του μηχανισμού ελέγχου των ξένων επενδύσεων που θέτει (III), τους μηχανισμούς συνεργασίας και τον ρόλο της Επιτροπής (IV) και τη δυνατότητα προσφυγής κατά

* Δικηγόρος, Συνεργάτης της ομάδας διεθνούς διαίτησας της δικηγορικής εταιρείας *Shearman & Sterling LLP* με έδρα το Παρίσι, Επισκέπτης λέκτορας στο πρόγραμμα *Executive M.B.L.– HSG* του Πανεπιστημίου του *St. Gallen*, Πρώην εισηγητής (*référéndaire*) στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2012-2018)

** *LLM, LLB, Δικηγόρος*

1. G. GRIEGER, EU Framework for FDI Screening, European Parliamentary Research Service, PE 614.667, 08.02.2019, σ. 2.

2. Σχέδιο Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ένωση (πρώτη ανάγνωση) – Έκδοση νομοθετικής πράξης 7170/19, 05.03.2019.

3. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Μαρτίου 2019 για τη θέσπιση πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ένωση (ΕΕ 2019 L I 79/1), άρθρο 17.

4. Commission Staff Working Document on Foreign Direct Investment in the EU, 13.03.2019, SWD(2019) 108 final.

των αποφάσεων των μηχανισμών ελέγχου (V). Τέλος, παραθέτουμε μια σύντομη επισκόπηση της κριτικής που ασκήθηκε ενάντια στη νομοθετική αυτή πρωτοβουλία (VI) και κλείνουμε με έναν σύντομο επίλογο (VII).

II. Σκοπός και πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού

Η θέσπιση αυτού του νομικού πλαισίου ανταποκρίνεται στις ανησυχίες των κρατών μελών ότι, ενώ οι «ξένοι επενδυτές και ιδιαίτερα ξένες κρατικές επιχειρήσεις αγοράζουν ευρωπαϊκές εταιρίες με καίριας σημασίας τεχνολογίες, οι Ευρωπαίοι επενδυτές δεν απολαμβάνουν των ίδιων δικαιωμάτων για να επενδύσουν στις χώρες προέλευσης των επενδύσεων»⁵.

Ο Κανονισμός εφαρμόζεται στις άμεσες επενδύσεις που εισέρχονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση από επενδυτές μη κρατών μελών της Ένωσης και όχι στις ενδο-ενωσιακές επενδύσεις. Αυτό είναι απόρροια της αποκλειστικής αρμοδιότητας της ΕΕ όσον αφορά τις άμεσες ξένες επενδύσεις, οι οποίες αποτελούν μέρος της κοινής εμπορικής πολιτικής⁶. Αντιθέτως, οι ενδο-ενωσιακές άμεσες ξένες επενδύσεις, που αποτελούν μέρος της εσωτερικής αγοράς, εντάσσονται σ' έναν τομέα κοινής αρμοδιότητας μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών⁷.

Ο Κανονισμός καλύπτει ένα μεγάλο εύρος άμεσων επενδύσεων⁸. Το άρθρο 2 του Κανονισμού ορίζει την «άμεση ξένη επένδυση» ως «κάθε είδους επένδυση από ξένο επενδυτή η οποία αποσκοπεί στη δημιουργία ή τη διατήρηση σταθερών και άμεσων σχέσεων μεταξύ του ξένου επενδυτή και του επιχειρηματία ή της επιχείρησης στον οποίο ή στην οποία, ανάλογα με την περίπτωση, παρέχονται τα σχετικά κεφάλαια με σκοπό την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας σε κράτος μέλος, συμπεριλαμβανομένων των επενδύσεων που καθιστούν δυνατή την πραγματική συμμετοχή στη διαχείριση ή στον έλεγχο εταιρείας που ασκεί οικονομική δραστηριότητα».

Αυτός ο ορισμός της άμεσης ξένης επένδυσης εμπνέεται, σε μεγάλο βαθμό, από τον ορισμό που περιλαμβάνεται στην κοινοτική Οδηγία 88/361/ΕΕ⁹ και την αντίστοιχη νο-

μολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου¹⁰.

Ωστόσο, οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου¹¹, οι εξερχόμενες επενδύσεις οι οποίες ρυθμίζονται σε άλλα εμπορικά ή επενδυτικά όργανα¹², καθώς επίσης και οι άμεσες ξένες επενδύσεις που έχουν ολοκληρωθεί πριν από την έναρξη της εφαρμογής του Κανονισμού αποκλείονται ρητώς από το πεδίο εφαρμογής του¹³.

Σκοπός του Κανονισμού είναι «να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ της διατήρησης του γενικού ανοίγματος της ΕΕ στις εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων και της μη υπονόμησης των ουσιωδών συμφερόντων της»¹⁴, χωρίς παράλληλα να θίγονται οι αρχές της ελευθερίας εγκατάστασης και της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων¹⁵. Ο Κανονισμός είναι σύμφωνος με το άρθρο 63 της ΣΛΕΕ, το οποίο απαγορεύει κάθε περιορισμό στις κινήσεις κεφαλαίων μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών. Συγκεκριμένα, οι μηχανισμοί ελέγχου άμεσων ξένων επενδύσεων πρέπει να θεωρηθούν ως δικαιολογημένος περιορισμός αυτής της ελευθερίας, εφόσον είναι «αναγκαίοι και αναλογικοί για την επίτευξη των στόχων που ορίζονται στη Συνθήκη»¹⁶. Επιπρόσθετα, δεν έρχεται σε αντίθεση ούτε με την ελευθερία εγκατάστασης, δεδομένου ότι μόνο οι υπήκοοι των κρατών μελών απολαμβάνουν τα πλεονεκτήματα αυτής και, κατά συνέπεια, δεν εφαρμόζεται στην εγκατάσταση

άρθρου 67 της Συνθήκης, Επεξηγηματικές Συμβουλές (ΕΕ 1988 L 178). «Οι επενδύσεις πάσης φύσεως στις οποίες προβαίνουν τα φυσικά πρόσωπα, οι εμπορικές, βιομηχανικές ή χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις και οι οποίες χρησιμεύουν για τη δημιουργία ή διατήρηση σταθερών και άμεσων σχέσεων ανάμεσα στον παρακοινωνό και τον επικεφαλής της επιχείρησης ή την επιχείρηση για την οποία προορίζονται τα κεφάλαια αυτά για την άσκηση μιας οικονομικής δραστηριότητας. Ο όρος αυτός λοιπόν πρέπει να εκλαμβάνεται υπό την ευρύτερή του έννοια».

5. Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Reflection Paper on Harnessing Globalisation, 10.05.2017, σ. 15. Βλ. επίσης το έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ένωση, 13.09.2017, σ. 6· G. GRIEGER, ό.π.

6. Άρθρα 3 παρ. 1(ε) και 207 παρ. 1 ΣΛΕΕ· Γνωμοδότηση 2/15, Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών με τη Σιγκαπούρη, 16.05.2017, ECLI: EU:C:2017:376, σκ. 109, 225, 243, 249, 305· Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 6.

7. Άρθρο 4 παρ. 2(α) ΣΛΕΕ.

8. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 9.

9. Οδηγία 88/361/ΕΟΚ της 24ης Ιουνίου 1988 για τη εφαρμογή του

10. Γνωμοδότηση 2/15, ό.π., σκ. 80· ΔΕΚ C-446/04, *Test Claimants in the FII Group Litigation*, 12.12.2006, ECLI:EU:C:2006:774, σκ. 181-182· ΔΕΚ C-326/07, *Επιτροπή/Ιταλία*, 26.03.2009, ECLI:EU:C:2009:193, σκ. 35· ΔΕΕ C-464/14, *SECIL*, 24.11.2016, ECLI:EU:C:2016:896, σκ. 75-76.

11. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 9. Βλ. επίσης Γνωμοδότηση 2/15, ό.π., σκ. 227, 236-238, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι «η Ένωση δεν έχει αποκλειστική αρμοδιότητα για τη σύναψη διεθνούς συμφωνίας με τη Δημοκρατία της Σιγκαπούρης, στον βαθμό κατά τον οποίο η συμφωνία αυτή αφορά την προστασία ξένων επενδύσεων πλην των άμεσων».

12. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 3· G. GRIEGER, ό.π., σ. 10.

13. *Ibid*, αιτιολογική σκ. 21.

14. G. GRIEGER, ό.π., σ. 1.

15. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 10.

16. Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ένωση, COM (2017) 487 final, 2017/0224 (COD), 13.09.2017, σσ. 4-5.

υπηκόων ή εταιρειών τρίτων χωρών στην ΕΕ¹⁷.

Ο Κανονισμός επιχειρεί να διορθώσει την ανισορροπία που προκύπτει από την απουσία ενός συνολικού πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων σε επίπεδο ΕΕ, ενώ οι σημαντικότεροι εμπορικοί εταίροι της ΕΕ ήδη διαθέτουν τέτοια πλαίσια¹⁸. Αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος για τον οποίο ο Κανονισμός στοχεύει στο «να παρέχει στα κράτη μέλη και στην Επιτροπή τα μέσα για να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους για την ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη κατά τρόπο ολοκληρωμένο, καθώς και τη δυνατότητα προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, ενώ, παράλληλα, θα πρέπει να διασφαλίζει την ευελιξία που απαιτείται για να μπορούν τα κράτη μέλη να ελέγχουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις για λόγους ασφαλείας και δημόσιας τάξης συνυπολογίζοντας τις ιδιαιτερότητες της κατάστασής τους και τις εθνικές ιδιαιτερότητες»¹⁹.

Επιπλέον, ο Κανονισμός προτίθεται να ενισχύσει τη συνεργασία και την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών σχετικά με τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων και, κατά συνέπεια, να αυξήσει την ασφάλεια δικαίου και τη διαφάνεια²⁰. Παράλληλα, παρέχει μεγάλη ευελιξία στα κράτη μέλη για να αποφασίσουν εάν θα δημιουργήσουν ή θα διατηρήσουν τους υφιστάμενους εθνικούς μηχανισμούς ελέγχου άμεσων ξένων επενδύσεων. Βάσει αυτού, η Επιτροπή χαρακτήρισε τον Κανονισμό ως «ελαφρύτερο» με στόχο «να υπάρχει ένα ευρωπαϊκό σύστημα που είναι πολιτικά αποδεκτό από όλα τα κράτη μέλη, να καλύπτει επαρκώς τις ανησυχίες που συνδέονται με ορισμένες άμεσες ξένες επενδύσεις, να παραμένει εντός των ορίων του κοινοτικού και του διεθνούς δικαίου, να μην αποθαρρύνει υπερβολικά τις ξένες επενδύσεις και να είναι αποτελεσματικό και αξιόπιστο»²¹.

III. Οι παράμετροι του μηχανισμού ελέγχου

Δεδομένου ότι ήδη 14 κράτη μέλη διαθέτουν τον δικό τους εθνικό μηχανισμό ελέγχου άμεσων ξένων επενδύσεων²², ο Κανονισμός δεν αποτελεί προσπάθεια εναρμόνισής τους. Αντίθετα, στόχος του είναι να θεσπίσει

ορισμένες ελάχιστες προϋποθέσεις που πρέπει να ακολουθεί ο κάθε μηχανισμός ελέγχου, όπως για παράδειγμα η μη διάκριση μεταξύ τρίτων χωρών, η διαφάνεια, συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια και η δυνατότητα προσφυγής κατά των αποφάσεων ελέγχου. Επιπλέον, θεσπίζει έναν μηχανισμό για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής συνεργασίας και της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών προκειμένου να αποφευχθεί η απόκτηση επιχειρήσεων στρατηγικού ενδιαφέροντος.

Ειδικότερα, το άρθρο 3 παρ. 1 του Κανονισμού ορίζει ότι «τα κράτη μέλη μπορούν να διατηρούν, να τροποποιούν ή να θεσπίζουν μηχανισμούς για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην επικράτειά τους για λόγους ασφαλείας ή δημόσιας τάξης». Η απόφαση ή μη της δημιουργίας ενός μηχανισμού ελέγχου παραμένει στην αποκλειστική ευθύνη του κράτους μέλους και πρέπει να δικαιολογείται από λόγους ασφαλείας ή δημόσιας τάξης²³. Σ' αυτή την περίπτωση, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, όπως και κάθε άλλη παρέκκλιση από τις θεμελιώδεις ελευθερίες, η εθνική ασφάλεια πρέπει να ερμηνεύεται αυστηρά²⁴. Η παρέκκλιση προς το συμφέρον της δημόσιας τάξης μπορεί να υποστηριχθεί μόνο όταν υπάρχει «πραγματική και επαρκώς σοβαρή απειλή για ένα θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας»²⁵ και δεν μπορεί να προσδιοριστεί μονομερώς από τα κράτη μέλη αλλά, αντιθέτως, θα πρέπει να ελέγχεται από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ²⁶.

Οι μηχανισμοί ελέγχου μπορούν να λάβουν δύο μορφές: α) είτε έναν μηχανισμό *ex ante* εξουσιοδότησης, ο οποίος απαιτεί από τους επενδυτές να κοινοποιούν τις επενδύσεις τους πριν πραγματοποιηθούν για να πάρουν την απαιτούμενη άδεια, ή β) έναν μηχανισμό *ex post* ελέγχου των επενδύσεων που έχουν ήδη ολοκληρωθεί. Στην τε-

17. Ibid.

18. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 5.

19. Ibid, αιτιολογική σκ. 8.

20. Ibid, αιτιολογική σκ. 7.

21. Βλ. το έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ένωση, ό.π., σ. 9.

22. Τα 14 κράτη μέλη είναι: Αυστρία, Δανία, Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ουγγαρία, Ιταλία, Λετονία, Λιθουανία, Ολλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ισπανία και Ηνωμένο Βασίλειο (πηγή: G. GRIEGER, ό.π., σσ. 2-3).

23. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 8.

24. Το άρθρο 346 παρ. 1 (β) ΣΛΕΕ προβλέπει ότι «κάθε κράτος μέλος δύναται να λαμβάνει τα μέτρα που θεωρεί αναγκαία για την προστασία ουσιωδών συμφερόντων της ασφαλείας του, που αφορούν την παραγωγή ή εμπορία όπλων, πυρομαχικών και πολεμικού υλικού τα μέτρα αυτά δεν πρέπει να αλλοιώνουν τους όρους του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς σχετικά με τα προϊόντα που δεν προορίζονται για στρατιωτικούς ειδικά σκοπούς». Βλ. ΔΕΕ C-187/16, Επιτροπή/Αυστρία, 20.03.2018, ECLI:EU:C:2018:194, σκ. 77· ΔΕΕ C-93/17, Επιτροπή/Ελλάδα, 14.11.2018, ECLI:EU:C:2018:903, σκ. 54.

25. Πρόταση Κανονισμού, COM (2017) 487 final, ό.π., σ. 5· ΔΕΚ C-161/07, Επιτροπή/Αυστρία, 22.12.2008, ECLI:EU:C:2008:759, σκ. 35-36· ΔΕΚ C-465/05, Επιτροπή/Ιταλία, 13.12.2007, ECLI:EU:C:2007:781, σκ. 28· ΔΕΚ C-319/06, Επιτροπή/Λουξεμβούργο, 19.06.2008, ECLI:EU:C:2008:350, σκ. 49· ΔΕΚ C-319/06, Επιτροπή/Λουξεμβούργο, 19.06.2008, ECLI:EU:C:2008:350, σκ. 50· ΔΕΚ C-54/99, *Eglise de Scientologie*, 14.03.2000, ECLI:EU:C:2000:124, σκ. 17.

26. Πρόταση Κανονισμού, COM (2017) 487 final, ό.π., σ. 5· ΔΕΚ C-319/06, ό.π., σκ. 50· ΔΕΚ C-36/02, *Omega*, 14.10.2000, ECLI:EU:C:2004:614, σκ. 30.

λευταία περίπτωση, οι επενδυτές μπορούν να ενημερώσουν οικειοθελώς το κράτος σχετικά με την επένδυσή τους πριν αυτή ολοκληρωθεί, προκειμένου να λάβουν τη σχετική έγκριση²⁷.

Το άρθρο 3 παρ. 2 του Κανονισμού θεσπίζει ορισμένες ελάχιστες προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούν οι υφιστάμενοι ή μελλοντικοί μηχανισμοί ελέγχου. Συγκεκριμένα, πρέπει να περιλαμβάνουν σχετικά χρονοδιαγράμματα, να είναι διαφανείς και να μην εισάγουν διακρίσεις μεταξύ τρίτων χωρών²⁸. Επιπλέον, τα κράτη μέλη πρέπει να αναφέρουν «τις περιστάσεις που προκαλούν τη διενέργεια ελέγχου, τους λόγους επί των οποίων βασίζεται ο έλεγχος και τους εφαρμοστέους λεπτομερείς διαδικαστικούς κανόνες»²⁹ και να διασφαλίζουν την προστασία των εμπιστευτικών πληροφοριών που διατίθενται για τη διαδικασία εξέτασης³⁰. Παράλληλα, προβλέπεται ότι οι αλλοδαποί επενδυτές πρέπει να έχουν τη δυνατότητα προσφυγής κατά των αποφάσεων ελέγχου των εθνικών αρχών³¹.

Στη συνέχεια, ο Κανονισμός εισάγει έναν μη περιοριστικό κατάλογο παραγόντων που μπορεί να αποδειχθούν χρήσιμοι για να καθοριστεί εάν μια άμεση ξένη επένδυση ενδέχεται να επηρεάσει την ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη³². Ο ενδεικτικός κατάλογος των παραγόντων σκοπεύει να «παρέχει διαφάνεια στους επενδυτές» που επρόκειτο να πραγματοποιήσουν μια επένδυση στην Ένωση³³. Τα κράτη μέλη καλούνται να λάβουν υπόψη το πλαίσιο και τις περιστάσεις που σχετίζονται με την επένδυση³⁴, να εξετάσουν τις σχετικές πληροφορίες που λαμβάνουν από οικονομικούς ή κοινωνικούς φορείς³⁵ και να «εκτιμήσουν τους κινδύνους για την ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη που προκύπτουν από σημαντικές αλλαγές του καθεστώτος ιδιοκτησίας ή των βασικών χαρακτηριστικών ξένου επενδυτή»³⁶.

Ειδικότερα, θα πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον ο επενδυτής ελέγχεται άμεσα ή έμμεσα ή εάν χρηματοδοτείται σημαντικά από κάποια κυβέρνηση τρίτης χώρας ή εάν ασχολείται με δραστηριότητες που επηρεάζουν την

ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη σ' ένα κράτος μέλος, καθώς και εάν υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να ασκεί παράνομες ή εγκληματικές δραστηριότητες³⁷. Θα πρέπει, επίσης, να ληφθούν υπόψη οι συνέπειες των ξένων επενδύσεων, μεταξύ άλλων σε υποδομές ζωτικής σημασίας, στην ενέργεια, στις μεταφορές, στο νερό, στην υγεία, στις επικοινωνίες, στα μέσα ενημέρωσης και στις τεχνολογίες, στον κυβερνοχώρο και στον αεροδιαστημικό τομέα, τομείς στρατηγικής σημασίας για την ασφάλεια και τη διατήρηση της δημόσιας τάξης³⁸.

Για τα κράτη μέλη που διαθέτουν ήδη μηχανισμό ελέγχου άμεσων ξένων επενδύσεων, ο Κανονισμός προβλέπει ότι μπορούν να «διατηρούν, τροποποιούν ή θεσπίζουν μέτρα που είναι αναγκαία για να εντοπίζεται και να αποφεύγεται η καταστρατήγηση των μηχανισμών ελέγχου και των αποφάσεων ελέγχου»³⁹. Επίσης, είχαν την υποχρέωση να κοινοποιήσουν στην Επιτροπή τον υφιστάμενο μηχανισμό ελέγχου μέχρι τις 10 Μαΐου 2019. Η Επιτροπή δημοσιοποίησε τον κατάλογο των μηχανισμών ελέγχου των κρατών μελών⁴⁰, τον οποίο πρέπει και να επικαιροποιεί⁴¹.

Τα κράτη μέλη έχουν, επίσης, την ευθύνη να υποβάλλουν ετήσια έκθεση, η οποία θα περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, συγκεντρωτικές πληροφορίες σχετικά με τις άμεσες ξένες επενδύσεις που πραγματοποιούνται στο έδαφός τους, ενώ τα κράτη μέλη που ήδη διαθέτουν μηχανισμούς ελέγχου υποχρεούνται να παρέχουν συγκεντρωτικές πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή τους⁴².

IV. Μηχανισμοί συνεργασίας και ο ρόλος της Επιτροπής

Ένας από τους στόχους του Κανονισμού είναι η ενίσχυση της συνεργασίας και της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, καθώς και με τρίτες χώρες, σε θέματα σχετικά με τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων⁴³. Ως εκ τούτου, ο Κανονισμός έχει δύο ξεχωριστούς μηχανισμούς συνεργασίας: ο πρώτος αντιστοιχεί στις άμεσες ξένες επενδύσεις που έχουν υποβληθεί σε έλεγχο (άρθρο 6), ενώ ο δεύτερος αφορά τις άμεσες ξένες επενδύσεις που δεν έχουν υποβληθεί σε τέτοιο έλεγχο (άρθρο 7).

Ειδικότερα, το άρθρο 6 προβλέπει την ευθύνη των κρα-

27. Βλ. το έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ένωση, ό.π., σ. 8.

28. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 15.

29. Ibid, άρθρο 3 παρ. 2.

30. Ibid, αιτιολογική σκ. 15.

31. Ibid, άρθρο 3 παρ. 5.

32. Ibid, αιτιολογική σκ. 12.

33. Πρόταση Κανονισμού, COM (2017) 487 final, ό.π., σ. 12.

34. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 13.

35. Ibid, αιτιολογική σκ. 14.

36. Ibid, αιτιολογική σκ. 11.

37. Ibid, άρθρο 4 παρ. 2.

38. Ibid, άρθρο 4 παρ. 1.

39. Ibid, αιτιολογική σκ. 10.

40. Βλ. ιστοσελίδα της Επιτροπής (https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/june/tradoc_157946.pdf).

41. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., άρθρο 3 παρ. 8.

42. Ibid, άρθρο 5 παρ. 1-2.

43. Ibid, άρθρα 6, 7, 13 και αιτιολογική σκ. 29.

τών μελών να κοινοποιούν στην Επιτροπή και στα άλλα κράτη μέλη οποιοσδήποτε άμεσες ξένες επενδύσεις υποβάλλονται στην επικράτειά τους σε έλεγχο ασφαλείας. Αυτό επιτρέπει στα υπόλοιπα κράτη μέλη να υποβάλουν με τη σειρά τους παρατηρήσεις στο κράτος μέλος που διενεργεί τον έλεγχο, καθώς επίσης και στην Επιτροπή⁴⁴. Επιτρέπει, επίσης, στην Επιτροπή να εκδώσει γνωμοδότηση επί του θέματος, εφόσον το κρίνει αναγκαίο, εντός εύλογου χρονικού διαστήματος⁴⁵.

Για τις άμεσες ξένες επενδύσεις που δεν υποβάλλονται σε έλεγχο, κάθε κράτος μέλος που θεωρεί ότι μια άμεση ξένη επένδυση σε κάποιο άλλο κράτος μέλος ενδέχεται να επηρεάσει την ασφάλειά του ή τη δημόσια τάξη έχει τη δυνατότητα να υποβάλει παρατηρήσεις στο εν λόγω άλλο κράτος μέλος, σύμφωνα με το άρθρο 7. Η Επιτροπή μπορεί επίσης να διατυπώσει γνώμη «σε δικαιολογημένες περιπτώσεις, όταν τουλάχιστον το ένα τρίτο των κρατών μελών θεωρούν ότι μια άμεση ξένη επένδυση είναι πιθανόν να θίξει την ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη τους»⁴⁶.

Σύμφωνα με τα άρθρα 6 και 7, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να «λάβουν δεόντως υπόψη» τις παρατηρήσεις και τη γνώμη της Επιτροπής, σύμφωνα με το καθήκον συνεργασίας τους, που προβλέπεται στο άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ⁴⁷. Ωστόσο, δεν είναι υποχρεωμένα να τις ακολουθήσουν⁴⁸.

Τόσο τα κράτη μέλη όσο και η Επιτροπή έχουν, επίσης, το δικαίωμα να ζητήσουν πρόσθετες πληροφορίες, οι οποίες θα πρέπει να παρέχονται χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση⁴⁹. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με «την ιδιοκτησιακή δομή του ξένου επενδυτή και τον τρόπο χρηματοδότησης της προγραμματισμένης ή πραγματοποιημένης επένδυσης, συμπεριλαμβανομένων, εφόσον διατίθενται, πληροφοριών σχετικά τις επιδοτήσεις που έχουν χορηγηθεί από τρίτες χώρες»⁵⁰. Όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς πρέπει να διασφαλίζουν την προστασία του απορρήτου των εμπιστευτικών πληροφοριών που γνωστοποιούνται στο πλαίσιο αυτού του ελέγχου και να φροντίσουν ώστε αυτές να μην αποχαρακτηριστούν ή λάβουν χαμηλότερη διαβάθμιση χωρίς την προηγούμενη γραπτή συγκατάθεση της πηγής προέλευσής τους⁵¹. Προκειμένου να διευκολυνθεί αυτή η ανταλλαγή πληροφο-

φοριών, ο Κανονισμός προβλέπει ότι κάθε κράτος μέλος και η Επιτροπή πρέπει να δημιουργήσουν ορισμένα σημεία επαφής, τα οποία θα συμμετέχουν σε όλα τα στάδια της διαδικασίας προκειμένου να διασφαλιστεί η ομαλή και αποτελεσματική εφαρμογή του Κανονισμού⁵².

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο τελικό κείμενο του Κανονισμού η Επιτροπή φαίνεται ότι δεν έχει δικαίωμα να ελέγχει τις άμεσες ξένες επενδύσεις, όπως είχε αρχικά προβλεφθεί στο άρθρο 3 παρ. 2 και στο άρθρο 9 της πρότασης Κανονισμού⁵³. Ωστόσο, το άρθρο 8 παρ. 1 προβλέπει ότι «[ό]ταν η Επιτροπή εκτιμά ότι άμεση ξένη επένδυση είναι πιθανόν να θίξει έργα ή προγράμματα ενωσιακού ενδιαφέροντος⁵⁴ για λόγους ασφαλείας ή δημόσιας τάξης, δύναται να απευθύνει γνώμη στο κράτος μέλος στο οποίο προγραμματίζεται ή έχει πραγματοποιηθεί η άμεση ξένη επένδυση».

Στην περίπτωση αυτή, το κράτος μέλος πρέπει να λάβει στον μέγιστο βαθμό υπόψη τη γνώμη της Επιτροπής και να παρέχει αιτιολόγηση εάν αποφασίσει να μην την ακολουθήσει⁵⁵. Αυτό «θα παράσχει στην Επιτροπή ένα εργαλείο για την προστασία των έργων και των προγραμμάτων που εξυπηρετούν την Ένωση συνολικά και τα οποία συμβάλλουν σημαντικά στην οικονομική μεγέθυνση, την απασχόληση και την ανταγωνιστικότητα της Ένωσης»⁵⁶. Ωστόσο, η απόφαση σχετικά με το εάν θα εξεταστεί μια συγκεκριμένη άμεση ξένη επένδυση παραμένει στην αποκλειστική ευθύνη του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους⁵⁷.

44. Ibid, άρθρο 6 παρ. 2-3 και αιτιολογική σκ. 16.

45. Ibid, αιτιολογική σκ. 17 και άρθρα 6 παρ. 9 και 7 παρ. 7. G. GRIEGER, ό.π., σ. 10.

46. Ibid, άρθρο 7 παρ. 2.

47. Ibid, αιτιολογική σκ. 17 και άρθρα 6 παρ. 9 και 7 παρ. 7. G. GRIEGER, ό.π., σ. 10.

48. Βλ. άρθρο 288 ΣΛΕΕ.

49. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., άρθρο 6 παρ. 6.

50. Ibid, αιτιολογική σκ. 23.

51. Ibid, αιτιολογική σκ. 30.

52. Ibid, άρθρο 11 και αιτιολογική σκ. 27. Πρόταση Κανονισμού, COM (2017) 487 final, ό.π., σ. 15.

53. Βλ. το έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ένωση, ό.π., άρθρο 3 παρ. 2: «Η Επιτροπή δύναται να ελέγξει τις άμεσες ξένες επενδύσεις που ενδέχεται να επηρεάσουν έργα ή προγράμματα που παρουσιάζουν ενωσιακό ενδιαφέρον για λόγους ασφαλείας ή δημόσιας τάξης» και άρθρο 9 «Πλαίσιο για τον έλεγχο από την Επιτροπή».

54. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., παράρτημα και αιτιολογική σκ. 19. Το παράρτημα του Κανονισμού προβλέπει τον κατάλογο έργων και προγραμμάτων ενωσιακού ενδιαφέροντος. Αυτά τα προγράμματα είναι: Ευρωπαϊκά προγράμματα GNSS (Galileo και EGNOS), Copernicus, Ορίζων 2020, Διευρωπαϊκά δίκτυα μεταφορών (ΔΕΔ-Μ), Διευρωπαϊκά δίκτυα στον τομέα της ενέργειας (ΔΕΔ-Ε), Διευρωπαϊκά δίκτυα τηλεπικοινωνιών, Ευρωπαϊκό πρόγραμμα βιομηχανικής ανάπτυξης στον τομέα της άμυνας, Μόνιμη διαρθρωμένη συνεργασία (PESCO). Σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 4 και την αιτιολογική σκ. 20 του Κανονισμού, η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να τροποποιεί την προαναφερθείσα λίστα έτσι ώστε να λαμβάνει υπόψη τυχόν εξελίξεις σχετικά με τα έργα και τα προγράμματα ενωσιακού ενδιαφέροντος.

55. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., άρθρο 8 παρ. 2(γ) και αιτιολογική σκ. 19.

56. Ibid, αιτιολογική σκ. 19.

57. Ibid, αιτιολογική σκ. 17.

V. Προσφυγή κατά των αποφάσεων των μηχανισμών ελέγχου

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 5 του Κανονισμού, μια από τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις ενός μηχανισμού ελέγχου είναι ότι πρέπει να παρέχει τη δυνατότητα στους επενδυτές να προσφύγουν κατά των αποφάσεων ελέγχου των εθνικών αρχών. Αυτό συμβαδίζει με την υποχρέωση των κρατών μελών, σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 1 στοιχείο β' ΣΕΕ, να παράσχουν επαρκή ένδικο μέσα για την εξασφάλιση αποτελεσματικής έννομης προστασίας στους τομείς που καλύπτονται από το δίκαιο της Ένωσης⁵⁸.

Εντούτοις, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν μπορεί να ασκηθεί προσφυγή κατά της μη δεσμευτικής γνώμης της Επιτροπής, σύμφωνα με την οποία η επένδυση πρέπει ή δεν πρέπει να υποβληθεί σε έλεγχο. Πράγματι, κατά το άρθρο 263 ΣΛΕΕ, το Δικαστήριο μπορεί να επανεξετάσει μόνο «τη νομιμότητα των νομοθετικών πράξεων, των πράξεων του Συμβουλίου, της Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, εκτός των συστάσεων και γνωμών, και των πράξεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που παράγουν νομικά αποτελέσματα έναντι τρίτων».

Η πρόταση Κανονισμού της Επιτροπής προέβλεπε τη δυνατότητα «δικαστικής προσφυγής» κατά των αποφάσεων ελέγχου των εθνικών αρχών αντί του όρου «προσφυγή» που τελικά περιελήφθη στο άρθρο 3 παρ. 5 του Κανονισμού⁵⁹. Αυτή η αλλαγή στη διατύπωση μπορεί, εκ πρώτης όψεως, να υποδηλώνει ότι η νέα διατύπωση «αποδυναμώνει τη δυνατότητα των εταιρειών να προσφύγουν κατά αποφάσεων που απαγορεύουν ορισμένες επενδύσεις, δεδομένου ότι οι εταιρείες δεν θα δικαιούνται πλέον «αξιώσεις αποκατάστασης» ενώπιον κάποιου δικαστηρίου, αλλά θα πρέπει να προσφύγουν κατά μιας τέτοιας απόφασης στο πλαίσιο μίας διοικητικής διαδικασίας»⁶⁰. Ωστόσο, η «προσφυγή» είναι ευρύτερη από τη δικαστική έννομη προστασία και μπορεί να περιλαμβάνει διοικητικές, καθώς και δικαστικές διαδικασίες αλλά και άλλες μορφές εναλλακτικών μηχανισμών επίλυσης διαφορών. Ως εκ τούτου, δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι η αλλαγή αυτή «αποδυναμώνει» τη θέση των επενδυτών, δεδομένου ότι αυτό θα ήταν ασυμβίβαστο με την αρχή της αποτελεσματικής έννομης προστασίας, όπως προβλέπεται στο άρθρο 19 παρ. 1 στοιχείο β' ΣΕΕ και στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμε-

λιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ⁶¹.

Κατά συνέπεια, ο επενδυτής μπορεί, επίσης, να επιλέξει να προσφύγει ακόμα και στην επενδυτική διαιτησία βάσει μιας διμερούς επενδυτικής συμφωνίας που έχει συναφθεί μεταξύ του κράτους καταγωγής του και του κράτους μέλους στο οποίο έχει ολοκληρώσει ή προτίθεται να ολοκληρώσει την επένδυσή του. Εάν ο επενδυτής επιλέξει την προσφυγή στην επενδυτική διαιτησία, η διατύπωση της ρήτρας διαιτησίας που περιλαμβάνεται σ' αυτή τη διμερή ή πολυμερή επενδυτική συμφωνία παίζει καθοριστικό ρόλο. Ορισμένες διμερείς συμφωνίες περιέχουν στον ορισμό της επένδυσης την προϋπόθεση ότι αυτή, για να θεωρηθεί ως προστατευόμενη επένδυση, πρέπει να είναι σύμφωνη με το δίκαιο του κράτους υποδοχής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων ρητρών περιλαμβάνονται σε επενδυτικές συμφωνίες εκ των οποίων ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη είναι είτε η Κίνα είτε η Ρωσία είτε ορισμένες χώρες του Κόλπου⁶². Ως εκ τούτου, οι άμεσες ξένες επενδύσεις που δεν είναι σύμφωνες με τον παρόντα Κανονισμό μπορεί να μην θεωρηθούν ως προστατευόμενη επένδυση στο πλαίσιο αυτής της επενδυτικής συμφωνίας, δεδομένου ότι δεν θα είναι «σύμφωνες με το δίκαιο του κράτους υποδοχής».

Μια ακόμα πιο σύνθετη περίπτωση μπορεί να προκύψει εάν η επένδυση έχει ολοκληρωθεί και ο εθνικός μηχανισμός ελέγχου αποφανθεί *ex post* ότι η επένδυση δεν θα έπρεπε να είχε προχωρήσει για λόγους δημόσιας ασφάλειας ή δημόσιας τάξης. Εν προκειμένω, είναι αμφίβολο κατά πόσον το διαιτητικό δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί την επένδυση αυτή ως προστατευόμενη επένδυση και, κατά συνέπεια, εάν θα αποδεχθεί την καθ' ύλην δικαιοδοσία του, ειδικά εάν υποθέσουμε ότι δεν υπάρχει προϋπόθεση συμφωνίας της επένδυσης με το δίκαιο του κράτους υποδοχής.

Επιπρόσθετα, πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον η διμερής ή πολυμερής επενδυτική συμφωνία περιλαμβάνει κάποια ρήτρα εξαιρέσεως από τα ευεργετήματα (*denial of*

58. ΔΕΕ C-682/15, *Berlioz Investment Fund*, 16.05.2017, ECLI:EU:C:2017:373, σκ. 44. Βλ. επίσης άρθρο 6 ΕΣΔΑ και άρθρο 47 Χάρτη της ΕΕ για τα θεμελιώδη δικαιώματα που προστατεύουν το δικαίωμα σε δίκαιο και δημόσια εκδίκαση της υπόθεσης εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος.

59. Πρόταση Κανονισμού, COM (2017) 487 final, ό.π., άρθρο 6 παρ. 4.

60. P. VABDER SCHUEREN ... [et al.], *EU Agrees on FDI Screening*, 18.12.2018.

61. Βλ. επίσης για την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, ΔΕΕ C-64/16, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, 27.02.2018, ECLI:EU:C:2018:117, σκ. 35-38· ΔΕΕ C-72/15, *Rosneft*, 28.03.2017, ECLI:EU:C:2017:236, σκ. 73· ΔΕΕ C-562/13, *Abdida*, 18.12.2014, ECLI:EU:C:2014:2453, σκ. 45· ΔΕΕ C-362/14, *Schrems*, 06.10.2015, ECLI:EU:C:2015:650, σκ. 95.

62. Βλ., για παράδειγμα, Διμερής Επενδυτική Συμφωνία Γερμανία-Ρωσία (υπεγράφη το 1989, τέθηκε σε εφαρμογή το 1991), άρθρο 1 παρ. 1 (α)· Διμερής Επενδυτική Συμφωνία Γερμανία-Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (υπεγράφη το 1997, τέθηκε σε εφαρμογή το 1999), άρθρο 1 παρ. 1· Διμερής Επενδυτική Συμφωνία Ιταλία-Μπαχρέιν (υπεγράφη το 2006, τέθηκε σε εφαρμογή το 2009), άρθρο 1 παρ. 1· Διμερής Επενδυτική Συμφωνία Κίνα-Ισπανία (υπεγράφη το 2005, τέθηκε σε εφαρμογή το 2008), άρθρο 1 παρ. 1.

benefits clause). Οι ρήτρες αυτές επιτρέπουν στα κράτη να διατηρήσουν το δικαίωμα να αρνηθούν τα οφέλη της συνθήκης σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που δεν έχει οικονομική σχέση με το κράτος της ιθαγένειάς του. Η οικονομική σύνδεση συνίσταται «στον έλεγχο της επιχείρησης από υπηκόους της χώρας της ιθαγένειας ή σε σημαντικές επιχειρηματικές δραστηριότητες σε αυτό το κράτος»⁶³. Συνεπώς, εάν ο επενδυτής προσφύγει, μέσω κάποιου άλλου, ενδιάμεσου – ελεγχόμενου από αυτόν – επενδυτικού φορέα φέροντα άλλη ιθαγένεια από τη δική του και στερούμενου ουσιαστικής και πραγματικής εγκατάστασης ή οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα σύστασής του προκειμένου να επωφεληθεί από την προστασία μιας επενδυτικής συμφωνίας αυτής της χώρας, ενδέχεται να στερηθεί της προστασίας βάσει της ρήτρας εξαίρεσης από τα ευεργετήματα.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι ο Κανονισμός προβλέπει ότι «βάσει των διεθνών υποχρεώσεων που έχουν αναλάβει στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, και των εμπορικών και επενδυτικών συμφωνιών που έχουν συνάψει με τρίτες χώρες, είναι δυνατόν για την Ένωση και τα κράτη μέλη της, υπό ορισμένους όρους, να θεσπίζουν περιοριστικά μέτρα σχετικά με τις άμεσες ξένες επενδύσεις για λόγους ασφάλειας ή δημόσιας τάξης»⁶⁴.

Η παρούσα αιτιολογική σκέψη αναφέρεται στις διατάξεις που περιλαμβάνονται στη νέα γενιά των πολυμερών επενδυτικών συμφωνιών που έχουν συναφθεί μεταξύ της ΕΕ και τρίτων κρατών και διασφαλίζουν «το δικαίωμα ρυθμιστικής παρέμβασης των κρατών μελών εντός της επικράτειάς προκειμένου να επιτύχουν θεμιτούς στόχους δημόσιας πολιτικής, όπως η προστασία της δημόσιας υγείας, της ασφάλειας, της δημόσιας ηθικής, της κοινωνικής προστασίας ή της προστασίας των καταναλωτών ή της πρόωθησης και προστασίας της πολιτιστικής ποικιλομορφίας»⁶⁵. Σύμφωνα με αυτές τις διατάξεις, οι αποφάσεις των εθνικών μηχανισμών ελέγχου που εμποδίζουν μια επένδυση θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως έκφραση αυτού του δικαιώματος και συνεπώς δικαιολογημένες, ακόμη και αν επηρεάζουν αρνητικά τα συμφέροντα του επενδυτή.

Ακόμη και αν υποθεθεί ότι οι επενδυτικές συμφωνίες θα μπορούσαν να παράσχουν προστασία έναντι των αποφάσεων των μηχανισμών ελέγχου, ορισμένες επενδύσεις

θα μπορούσαν επίσης να εμποδιστούν βάσει άλλων διατάξεων της ΣΛΕΕ, οι οποίες επιτρέπουν στα κράτη μέλη να λαμβάνουν περιοριστικά μέτρα, όπως τα άρθρα 64 παρ. 2 (1), 66, 75 και 215 ΣΛΕΕ⁶⁶. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου κατά της Σουηδίας, της Αυστρίας και της Φινλανδίας⁶⁷. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι επενδυτικές συμφωνίες που συνάπτονται μεταξύ αυτών των χωρών και τρίτων κρατών είναι ασυμβίβαστες με το ενωσιακό δίκαιο, στο μέτρο που περιέχουν ρήτρα σχετικά με την ελεύθερη μεταφορά πληρωμών που συνδέονται με μια επένδυση⁶⁸. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, αυτές οι ρήτρες ενδέχεται να παρεμποδίσουν την εξουσία της ΕΕ να περιορίζει τις κινήσεις κεφαλαίων προς τρίτες χώρες, σύμφωνα με τα άρθρα 60, 64 και 66 ΣΛΕΕ⁶⁹. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Σουηδία, η Αυστρία και η Φινλανδία παραβίασαν τη Συνθήκη ΕΚ, διατηρώντας αυτές τις επενδυτικές συμφωνίες με τρίτες χώρες που συμπεριελάμβαναν αυτές τις ρήτρες.

Με βάση τα ανωτέρω, η προσφυγή στη διεθνή επενδυτική διαιτησία είναι περιορισμένη. Ωστόσο, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διατύπωση της εν λόγω επενδυτικής συμφωνίας. Ως εκ τούτου, οι επενδυτές μπορούν, καταρχήν, να προσφύγουν κατά των αποφάσεων των εθνικών μηχανισμών ελέγχου όχι μόνο ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, αλλά και ενώπιον διαιτητικών δικαστηρίων.

66. Βλ. ΔΕΕ C-190/17, *Zheng*, 31.05.2018, ECLI:EU:C:2018:357, σκ. 36: «Το άρθρο 65, παράγραφος 1, στοιχείο β', ΣΛΕΕ ορίζει ότι το άρθρο 63 ΣΛΕΕ, το οποίο, κατά πάγια νομολογία, απαγορεύει γενικώς τα εμπόδια στις κινήσεις κεφαλαίων μεταξύ των κρατών μελών (C-52/16 και C-113/16, *SEGRO* και *Horváth*, 06.03.2018, ECLI:EU:C:2018:157, σκ. 61 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), δεν θίγει το δικαίωμα των κρατών μελών, μεταξύ άλλων, να προβλέπουν διαδικασίες δηλώσεως των κινήσεων κεφαλαίων για λόγους διοικητικής ή στατιστικής ενημερώσεως ή να λαμβάνουν τα μέτρα που απαγορεύονται από λόγους δημόσιας τάξεως ή δημόσιας ασφάλειας». ΔΕΕ C-130/10, *Κοινοβούλιο/Συμβούλιο*, 19.07.2012 ECLI:EU:C:2012:472, σκ. 30: «το άρθρο 75 ΣΛΕΕ εξουσιοδοτεί την Ένωση να λαμβάνει μέτρα σχετικά με τις κινήσεις κεφαλαίων και τις πληρωμές, αναγνωρίζοντας, έτσι, ότι τέτοια μέτρα ενδέχεται να έχουν επιπτώσεις στην εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς των κεφαλαίων και την παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών. Το Δικαστήριο δέχθηκε, με τη σκέψη 229 της προπαρατεθείσας αποφάσεως *Kadi* και *Al Barakaat International Foundation* κατά Συμβουλίου και Επιτροπής, ότι τα περιοριστικά μέτρα οικονομικής φύσεως, ως εκ της φύσεώς τους, συνδέονται με την κοινή αγορά».

67. ΔΕΚ C-205/06, *Επιτροπή/Αυστρία*, 03.03.2009, ECLI:EU:C:2009:118· ΔΕΚ C-118/07, *Επιτροπή/Φινλανδία*, 19.11.2009, ECLI:EU:C:2009:715· ΔΕΚ C-249/06, *Επιτροπή/Σουηδία*, 03.03.2009, ECLI:EU:C:2009:119.

68. *Ibid*, ΔΕΚ C-205/06, σκ. 32, 42-45· ΔΕΚ C-118/07, σκ. 49-50· ΔΕΚ C-249/06, σκ. 23, 33-45.

69. *Ibid*, ΔΕΚ C-205/06, σκ. 43· ΔΕΚ C-118/07, σκ. 33-35· ΔΕΚ C-249/06, σκ. 42-45.

63. R. DOLZER / CH. SCHREUER, *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press, 2008, σ. 55. Βλ., για παράδειγμα, άρθρο 8.16 της Συνολικής Οικονομικής και Εμπορικής Συμφωνίας ΕΕ-Καναδά και άρθρο 17 της Συνθήκης για τον Χάρτη Ενέργειας.

64. Κανονισμός (ΕΕ) 2019/452, ό.π., αιτιολογική σκ. 3.

65. Βλ., για παράδειγμα, Συνολική Οικονομική και Εμπορική συμφωνία ΕΕ-Καναδά, ό.π., άρθρο 8.9. παρ. 1 και Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών ΕΕ-Σιγκαπούρη, άρθρο 2.2.

VI. Κριτική κατά του Κανονισμού

Ακόμη και αν ο Κανονισμός εγκρίθηκε από την πλειοψηφία των κρατών μελών, η Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο εξέφρασαν τις ανησυχίες τους και αποφάσισαν να απέχουν από την ψηφοφορία.

Ειδικότερα, η Ιταλία ισχυρίστηκε ότι ο προτεινόμενος Κανονισμός «αλληλεπικαλύπτεται ανεπαρκώς από τις υφιστάμενες εθνικές διαδικασίες ελέγχου» και δεν εγγυάται ότι οι εξαγορές θα μπλοκαριστούν από τα κράτη μέλη, καθώς «συνίσταται απλώς σε μία ανταλλαγή πληροφοριών»⁷⁰. Επιπλέον, η Ιταλία προσδιόρισε δύο ακόμα πιθανούς κινδύνους. Πρώτον, «δεδομένου ότι ο [Κανονισμός] προβλέπει την κυκλοφορία πληροφοριών σχετικά με μια "ύποπτη εξαγορά" χωρίς αποτελεσματικά και ομοιόμορφα προστατευτικά μέτρα, κινδυνεύει να προσελκύσει νέους δυνητικούς αγοραστές που μπορούν να πληροφορηθούν για την ύπαρξη μιας εταιρείας που υπόκειται σε εχθρική προσφορά, παρά τον εμπιστευτικό χαρακτήρα της ανταλλαγής πληροφοριών»⁷¹.

Δεύτερον, η Ιταλία εξέφρασε την ανησυχία της ότι, μετά την έναρξη ισχύος του Κανονισμού, το πρόβλημα των αθέμιτων εξαγορών μπορεί να θεωρηθεί ότι επιλύθηκε και, κατά συνέπεια, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν θα προσπαθήσει να ενισχύσει περαιτέρω τους μηχανισμούς ελέγχου της⁷².

Εν αντιθέσει με την Ιταλία, η οποία ζήτησε κατ' ουσία μια πιο «ενισχυμένη αρμοδιότητα της Επιτροπής, της οποίας οι συμβουλευτικές γνώμες να έχουν περισσότερη ισχύ»⁷³, το Ηνωμένο Βασίλειο απείχε υποστηρίζοντας ότι «[ο Κανονισμός] θα μπορούσε να επιμηκύνει για τους επενδυτές την ήδη υπάρχουσα διαδικασία ελέγχου του Ηνωμένου Βασιλείου και έτσι να βλάψει τη φήμη του Ηνωμένου Βασιλείου ως ενός ανοικτού και φιλελεύθερου προορισμού για άμεσες ξένες επενδύσεις»⁷⁴. Στην αιτιολογική έκθεση του Υπουργείου Διεθνούς Εμπορίου και Επιχειρήσεων, Ενέργειας και Βιομηχανικής Στρατηγικής, το Ηνωμένο Βασίλειο υποστήριξε ότι το σύστημα αυτό θα αποτελέσει αδικαιολόγητη παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα συμφέροντα ασφαλείας των κρατών μελών και τόνισε ότι σκοπεύει να εισαγάγει τις δικές του πολιτικές, οι οποίες θα είναι στοχοθετημένες, αναλογικές και δεν θα βλάψουν

τις εισερχόμενες επενδύσεις⁷⁵.

Τέλος, οι αναλυτές του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Εξωτερικών Σχέσεων (ECFR), François Godement και Abigaël Vasselier, μολονότι τάχθηκαν υπέρ ενός κοινοτικού συστήματος ελέγχου των άμεσων ξένων επενδύσεων, υποστήριξαν ότι η ΕΕ «δεν είναι επαρκώς προετοιμασμένη να καθορίσει τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων, πόσο μάλλον την εφαρμογή του, δεδομένης της έλλειψης ανθρωπίνου δυναμικού σε ευρωπαϊκό επίπεδο, της εξάρτησης από εξωτερικές πηγές πληροφοριών και της τεράστιας δυσκολίας εντοπισμού τεχνολογιών καίριας σημασίας που σχετίζονται με την εθνική ασφάλεια»⁷⁶.

Παρά την προαναφερθείσα κριτική, ο Κανονισμός φαίνεται να αποτελεί μια προσεκτική εξισορρόπηση μεταξύ, αφενός, της αποκλειστικής αρμοδιότητας της Επιτροπής για τις άμεσες ξένες επενδύσεις και, αφετέρου, των συμφερόντων ασφαλείας των κρατών μελών. Εάν ο Κανονισμός προέβλεπε την ενισχυμένη αρμοδιότητα της Επιτροπής και της έδινε το δικαίωμα να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τις άμεσες ξένες επενδύσεις – όπως υποστήριξε η Ιταλία – αυτό θα μπορούσε να είχε ως αποτέλεσμα την παραβίαση των αρμοδιοτήτων των κρατών μελών σε θέματα ασφαλείας, το οποίο ήταν και η βασική ανησυχία του Ηνωμένου Βασιλείου. Εντούτοις, ο Κανονισμός θεσπίζει ένα γενικό πλαίσιο με ορισμένες ελάχιστες προϋποθέσεις που θα πρέπει να τηρούν οι μηχανισμοί ελέγχου και, ως εκ τούτου, παρέχει την απαραίτητη ευελιξία στα κράτη μέλη να αποφασίσουν εάν θα προβούν σε έλεγχο και, στη συνέχεια, εάν θα επιτρέψουν την είσοδο ξένων άμεσων επενδύσεων στην επικράτειά τους. Ως εκ τούτου, ο Κανονισμός ευθυγραμμίζεται με την αποκλειστική αρμοδιότητα της ΕΕ όσον αφορά τις άμεσες ξένες επενδύσεις και δεν υπεισέρχεται στα συμφέροντα ασφαλείας των κρατών μελών.

VII. Επίλογος

Εν κατακλείδι, ο Κανονισμός θεσπίζει ένα νομικό πλαίσιο για τον έλεγχο των ξένων επενδύσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αποσκοπεί στην ενίσχυση της συνεργασίας και της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, προκειμένου να αποφευχθούν οι επιθετικές εξαγορές. Ο Κανονισμός θέτει ορισμένα κοινά κριτήρια και ελάχιστες προϋποθέσεις για τους μηχανισμούς ελέγχου και καθορίζει ορισμένους παράγοντες επί των οποίων θα μπορούσαν να βασιστούν τα κράτη μέλη για να προσδιορίσουν εάν μια ξένη επένδυση μπορεί να θεωρηθεί ως «ύποπτη εξαγορά». Ταυτόχρονα, ο Κανονι-

70. Σχέδιο Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση πλαισίου για τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ένωση (πρώτη ανάγνωση) – Έκδοση νομοθετικής πράξης – Δήλωση της Ισπανίας, 6551/19 ADD 2, 22.02.2019.

71. Ibid.

72. Ibid.

73. G. GRIEGER, *ό.π.*, σ. 8.

74. Ibid, σ. 6.

75. Υπουργείο Διεθνούς Εμπορίου Ηνωμένου Βασιλείου, Explanatory Memorandum for European Union Legislation and Documents, (12217/17), 05.10.2017, παρ. 19-24.

76. G. GRIEGER, *ό.π.*, σ. 9.

νέο νομοθετικό πλαίσιο για τον έλεγχο των ξένων επενδύσεων στην ΕΕ

σμός παρέχει την απαραίτητη ευελιξία στα κράτη μέλη να αποφασίσουν εάν θα δημιουργήσουν ή όχι κάποιον μηχανισμό ελέγχου. Επιπλέον, η απόφαση σχετικά με το εάν μια άμεση ξένη επένδυση θα ελεγχθεί ή όχι παραμένει στην αποκλειστική ευθύνη των κρατών μελών. Ο ρόλος της Επιτροπής περιορίζεται στην έκδοση μη δεσμευτικών γνώμων και δεν μπορεί αυτεπαγγέλτως να εξετάσει τις άμεσες ξένες επενδύσεις που εισέρχονται στην ΕΕ.

Ορισμένα κράτη μέλη, όπως η Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, εξέφρασαν τις ανησυχίες τους κατά του Κανονισμού και απείχαν από την ψηφοφορία. Η Ιταλία ζήτησε να ενισχυθεί η αρμοδιότητα της ΕΕ όσον αφορά τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων, ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο ισχυρίστηκε ότι ο Κανονισμός θα περιπλέξει περισσότερο τον ήδη υφιστάμενο μηχανισμό ελέγχου και θα επηρεάσει αρνητικά την εισροή επενδύσεων στο

Ηνωμένο Βασίλειο.

Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να επισημανθεί ότι πρόκειται για την πρώτη προσπάθεια της Επιτροπής να ρυθμίσει τον έλεγχο των άμεσων ξένων επενδύσεων και μένει να δούμε πώς θα εφαρμοστεί ο Κανονισμός και ποιος θα είναι ο μελλοντικός ρόλος της Επιτροπής. Σ' αυτό το πλαίσιο, είναι ανάγκη και η Ελλάδα, η οποία είναι στόχος ξένων επενδύσεων σε στρατηγικούς τομείς (βλ. π.χ. την επένδυση της κινεζικής εταιρείας Cosco στον λιμένα του Πειραιά), να νομοθετήσει το δικό της σχετικό κανονιστικό πλαίσιο για τον έλεγχο των εισερχόμενων ξένων επενδύσεων.

Τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα για την εμπορία ανθρώπινων οργάνων και η επίδρασή τους στη διαμόρφωση της σχετικής ελληνικής νομοθεσίας

Καλλιόπη Κηπουρίδου*

Οι μεταμοσχεύσεις αποτελούν μια ιατρική πρακτική πολλές φορές σωτήρια για τη ζωή των ασθενών. Ωστόσο, η δυσαναλογία μεταξύ των διαθέσιμων μοσχευμάτων και της ζήτησής τους είχε ως επακόλουθο την εμφάνιση του φαινομένου της εμπορίας των οργάνων του ανθρώπινου σώματος. Το διεθνές και ευρωπαϊκό περιβάλλον δεν ήταν δυνατόν να μην δραστηριοποιηθεί. Η παρούσα μελέτη, αφενός, παρουσιάζει τα πιο αντιπροσωπευτικά διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα που αποδοκιμάζουν την εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων οργάνων και, αφετέρου, εστιάζει στην επίδρασή τους στη διαμόρφωση της ελληνικής νομοθεσίας.

εμπορευματοποίηση ανθρώπινων οργάνων – μεταμοσχεύσεις – διεθνή κείμενα – ευρωπαϊκά κείμενα – ελληνική νομοθεσία

I. Εισαγωγή

Η αλματώδης πρόοδος στον τομέα των μεταμοσχεύσεων σε συνδυασμό με την πολύ μεγαλύτερη ζήτηση μοσχευμάτων σε σχέση με τα διαθέσιμα όργανα¹, δημιούργησαν, *inter alia*, τις κατάλληλες συνθήκες για την εμφάνιση του φαινομένου της εμπορευματοποίησης ανθρώπινων οργάνων. Πολλοί διέβλεψαν ότι πίσω από την ανάγκη των ασθενών για εύρεση συμβατού μοσχεύματος μπορεί να αναπτυχθεί μια ιδιαίτερα επικερδής «επιχείρηση». Η ανάγκη καταπολέμησης αυτού του ολοένα και διευρυνόμενου φαινομένου με την υιοθέτηση των ενδεδειγμένων μέτρων έγινε αντιληπτή τόσο σε διεθνές² όσο και σε εθνικό επίπεδο³.

Η διεθνής κοινότητα έχει καταδικάσει απερίφραστα τόσο την εμπορία ανθρώπινων οργάνων όσο και την εμπορία ανθρώπων με σκοπό την αφαίρεση των οργάνων τους. Η παρούσα μελέτη εστιάζει στα κυριότερα κείμενα που αποδοκιμάζουν την εμπορία ανθρώπινων οργάνων.

II. Τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα για την εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων οργάνων

Η εμπορευματοποίηση ανθρώπινων οργάνων έχει ευαι-

σθητοποιήσει διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς, ενώσεις αλλά και διάφορους φορείς, οι οποίοι έχουν καταδικάσει τη συγκεκριμένη πρακτική με μια σειρά από διακηρύξεις, ψηφίσματα αλλά και νομοθετικά κείμενα. Πιο κάτω παρατίθενται τα πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων που αποδοκιμάζουν την εμπορευματοποίηση οργάνων του ανθρώπινου σώματος.

1. Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας

Η Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας – το ανώτερο όργανο λήψης αποφάσεων του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας – εξέδωσε το έτος 1987 το ψήφισμα 40.13 με το οποίο διερευνάτο η δυνατότητα σύνταξης Κατευθυντήριων Αρχών αναφορικά με τις μεταμοσχεύσεις ανθρώπινων οργάνων. Επιπλέον, με το ψήφισμα αυτό κατηγορηματικά αναγνωριζόταν ότι η αγοραπωλησία ανθρώπινων οργάνων ήταν ασύμβατη με τις βασικότερες ανθρώπινες αξίες και ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με την Παγκόσμια Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Επίσης, το έτος 1989 το ψήφισμα 42.5 αποδοκίμαζε την αγοραπωλησία οργάνων του ανθρώπινου σώματος και καλούσε τα κράτη μέλη να κλιμακώσουν τις νομοθετικές προσπάθειες για την αποτροπή της. Εν συνεχεία, το 1991 η Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας με το ψήφισμα 44.25 εξέδωσε ένα σύνολο Κατευθυντήριων Αρχών για την απαγόρευση των εμπορικών συναλλαγών αναφορικά με τα ανθρώπινα όργανα εκφράζοντας παράλληλα την προτίμηση προς τις πτωματικές δωρεές. Παρά την απουσία δεσμευτικότητας, οι συγκεκριμένες Κατευθυντήριες Αρχές είχαν σημαντική επίδραση στις εθνικές νομοθεσίες και στους επαγγελματικούς κώδικες σε παγκόσμιο επίπεδο. Να σημειωθεί ότι το 2004 με το ψήφισμα 57.18 η Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας παρότρυνε τα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα προκειμένου να προστατευτούν οι οικονομικά αδύναμες και ευάλωτες ομάδες πολιτών από τον μεταμοσχευτικό τουρισμό και την

* ΔΝ, Δικηγόρος

1. Βλ. P. MARSALLI, Introduction: Organ Transplantation-Defining the Boundaries of Personhood, Equity and Community, *Theoretical Medicine*, 1996, σ. v.
2. Για την αναλυτική παρουσίαση των κειμένων, βλ. A. CAPLAN ... [et al.], *Trafficking in organs, tissues and cells and trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs* Joint Council of Europe/ United Nations Study, 2009, σ. 34 επ.
3. Για την επίδραση της εμπορίας οργάνων στη διαμόρφωση των νομοθεσιών των ευρωπαϊκών κρατών, βλ. B. COHEN ... [et al.], *Commerce in transplantation: how does it affect European legislation?* *Clin Transplantation*, 2000, σ. 28 επ.

πώληση ιστών και οργάνων⁴. Ωστόσο, το συγκεκριμένο ψήφισμα δεν περιέχει καμία περαιτέρω εννοιολογική προσέγγιση του μεταμοσχευτικού τουρισμού⁵. Επίσης, το εν λόγω ψήφισμα ζητούσε την έκδοση επικαιροποιημένων Κατευθυντήριων Αρχών για τις Μεταμοσχεύσεις ανθρώπινων οργάνων, κάτι που πραγματοποιήθηκε το 2010 με το ψήφισμα 63.22. Οι επικαιροποιημένες Κατευθυντήριες Αρχές προβλέπουν ότι «τα κύτταρα, οι ιστοί και τα όργανα μπορούν μόνο χαριστικά να δοθούν, χωρίς καμία άλλη χρηματική πληρωμή ή άλλα οφέλη που έχουν χρηματική αξία. Η αγορά, η προσφορά προς αγορά ή η πώληση κυττάρων, ιστών και οργάνων για μεταμόσχευση από εν ζώή πρόσωπο ή από συγγενή σε περίπτωση νεκρού θα πρέπει να απαγορεύονται». Από την απαγόρευση της αγοραπωλησίας ρητά εξαιρείται η καταβολή των εύλογων και επαληθεύσιμων εξόδων που πραγματοποίησε ο δότης, όπως είναι η απώλεια εισοδήματος, οι δαπάνες ανάρρωσης, η διατήρηση και η προμήθεια των ιστών, κυττάρων και οργάνων προς μεταμόσχευση.

2. Συμβούλιο της Ευρώπης

Σε πρώιμο στάδιο, το 1978, το Συμβούλιο της Ευρώπης με το ψήφισμα (78) 29⁶ για την εναρμόνιση των νομοθεσιών των κρατών μελών στην αφαίρεση και μεταμόσχευση ανθρώπινων ουσιών προέβλεπε ότι ουσία ανθρώπινης προέλευσης δεν μπορεί να προσφερθεί έναντι κέρδους⁷. Ωστόσο, το ψήφισμα δεν είχε δεσμευτική ισχύ και δεν περιελάμβανε προβλέψεις για κυρώσεις⁸.

Στις 16-17.11.1987 συνήλθε στο Παρίσι η σύνοδος των Υπουργών Υγείας της Ευρώπης, κατά την οποία επισημάνθηκε ότι ανθρώπινο όργανο δεν πρέπει να προσφέρεται έναντι κέρδους από οποιονδήποτε οργανισμό ανταλλαγής οργάνων, κέντρο αποθήκευσης οργάνων ή οποιονδήποτε άλλον οργανισμό ή ιδιώτη. Αυτή η απαγόρευση, ωστόσο, δεν εμπόδιζε την καταβολή αποζημίωσης στους ζώντες δότες για απώλεια εισοδήματος και για τα λοιπά έξοδα που προκάλεσε η αφαίρεση ή οι προηγούμενες εξετάσεις. Ούτε αυτό το ευρωπαϊκό κείμενο

ήταν δεσμευτικό για τα κράτη μέλη⁹.

Μια από τις βασικότερες πρωτοβουλίες για την πάταξη της εμπορίας του ανθρώπινου σώματος αποτέλεσε η «Σύμβαση για την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και της ιατρικής: Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιοϊατρική» (Σύμβαση του Oviedo). Με τη Σύμβαση αυτή επιχειρείται να ρυθμιστούν ζητήματα που άπτονται των εξελίξεων της βιοϊατρικής. Η προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και ο σεβασμός στην ακεραιότητα και στα υπόλοιπα δικαιώματα και θεμελιώδεις ελευθερίες ανάγονται σε πρωταρχικό στόχο της Σύμβασης. Στο πλαίσιο αυτό, δεν θα μπορούσε να είναι ανεκτή η εμπορία ανθρώπινων οργάνων. Έτσι, στο άρθρο 21 αυτής της Σύμβασης απαγορεύεται να αποτελούν τα τμήματα του ανθρώπινου σώματος, ως τέτοια, πηγή για την απόκτηση οικονομικού οφέλους. Αυτή η πρόβλεψη, ωστόσο, δεν αποκλείει τη δυνατότητα του δότη να λάβει αποζημίωση για τις δαπάνες ή για την απώλεια εισοδήματος. Στο άρθρο 24, μάλιστα, προβλέπεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει να φροντίσουν για την εφαρμογή αποτελεσματικών κυρώσεων όταν παραβιάζονται οι διατάξεις της Σύμβασης.

Επίσης, ειδικά για την εξειδίκευση ορισμένων ζητημάτων που ανακύπτουν κατά τη διαδικασία των μεταμοσχεύσεων, συντάχθηκε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για τη Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιοϊατρική όσον αφορά τη μεταμόσχευση οργάνων και ιστών ανθρώπινης προέλευσης¹⁰. Στο άρθρο 21 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου διακηρύσσεται ότι το ανθρώπινο σώμα και τα μέρη του δεν μπορούν να συνιστούν πηγή οικονομικού κέρδους ή άλλου παρεμφερούς οφέλους¹¹. Συμπληρωματικά προς τη διάταξη αυτή λειτουργεί το άρθρο 22 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Σ' αυτό προβλέπεται η απαγόρευση της εμπορίας ιστών και οργάνων. Μάλιστα, στο άρθρο 26 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αναγνωρίζεται η ανάγκη να λάβουν τα μέλη τις κατάλληλες κυρώσεις όταν παραβιάζονται οι διατάξεις του.

Στη Σύσταση 1611 (2003) για την «Εμπορία οργάνων στην Ευρώπη» καταδικάζεται η συγκεκριμένη πρακτική και υπογραμμίζεται, μεταξύ άλλων, η αναγκαιότητα να αποσαφηνιστεί η ποινική ευθύνη στους εθνικούς ποινικούς κώδικες.

4. Για το ψήφισμα αυτό, βλ. F. DELMONICO, The Hazards of Transplant Tourism, *Clinical Journal of the American Society of Nephrology*, 2009, σσ. 249-250· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, The development of the Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism, *Nephrol Dial Transplant*, 2008, σ. 3381.

5. F. AMBAGTSHEER ... [et al.], Cross-Border Quest: The Reality and Legality of Transplant Tourism, *Journal of Transplantation*, 2012, σ. 1 επ.

6. Για το ψήφισμα αυτό, βλ. Β. ΠΛΙΩΤΑ, Παράνομη διακίνηση οργάνων σώματος, σ. 200 επ., σε: Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών, Ποινικό δίκαιο σήμερα, 2010.

7. Η απόφαση αυτή του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθετήθηκε στις 11 Μαΐου 1978 από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

8. A. CAPLAN ... [et al.], ό.π., σ. 35.

9. Ibid.

10. Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine concerning Transplantation of Organs and Tissues of Human Origin.

11. Για την πορεία προς την ψήφιση της Σύμβασης αυτής, βλ. αναλυτικά R. ANDORNO, The Oviedo Convention: A European Legal Framework at the Intersection of Human Rights and Health Law, *JIBL*, 2005, σσ. 133-134.

Την εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων οργάνων καταδικάζει και η Σύσταση (2004) 7, επισημαίνοντας την ανάγκη διεθνούς συνεργασίας για την πάταξη του φαινομένου, καθώς αποτελεί ένα παγκόσμιο πρόβλημα.

Επιπρόσθετα, στο άρθρο 7 της Σύστασης (2006) 4 για την «Έρευνα στα Βιολογικά Υλικά Ανθρώπινης Προέλευσης» ορίζεται ότι τα βιολογικά υλικά, ως τέτοια, δεν πρέπει να αποτελούν αιτία για την απόκτηση οικονομικού κέρδους¹².

Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει και στο Ψήφισμα CM/Res(2008)4 για την «εν ζωή μεταμόσχευση ήπατος μεταξυ ενηλίκων», η οποία προβλέπει ότι η δωρεά θα πρέπει να είναι αλτρουιστική, ενώ κάθε οικονομικό ή άλλο συγκρίσιμο όφελος θα πρέπει να θεωρείται παράνομο.

Αναλόγως, στο Ψήφισμα CM/Res(2008)6 για τη «μεταμόσχευση νεφρών από εν ζωή δότες που δεν συνδέονται γενετικά με τον λήπτη» αναγνωρίζεται η ανάγκη προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών και η αποφυγή της εμπορευματοποίησης του ανθρώπινου σώματος.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι και η Σύμβαση για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπινων οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης που άνοιξε για υπογραφή στις 25.03.2015 (CETSNo 216). Η συγκεκριμένη Σύμβαση¹³ καλεί τις κυβερνήσεις να αναγνωρίσουν την παράνομη αφαίρεση οργάνων του ανθρώπινου σώματος από εν ζωή ή νεκρό δότη ως αξιόποινη πράξη στις ακόλουθες περιπτώσεις:

- Όταν η αφαίρεση πραγματοποιείται χωρίς την ελεύθερη, ενημερωμένη και ειδική συναίνεση του δότη (εν ζωή ή πτωματικού) ή στις περιπτώσεις του νεκρού δότη όταν πραγματοποιείται κατά παρέκκλιση των επιτρεπόμενων της εθνικής νομοθεσίας.
- Όταν χορηγείται στον ζώντα δότη ή σε τρίτο ως αντάλλαγμα για την αφαίρεση οργάνων οικονομικό ή άλλο ανάλογο όφελος.
- Όταν χορηγείται σε τρίτο ως αντάλλαγμα για την αφαίρεση οργάνων από νεκρό δότη οικονομικό ή άλλο ανάλογο όφελος.

Αξιόποινη, επίσης, θα πρέπει να είναι σύμφωνα με τη Σύμβαση η χρησιμοποίηση των οργάνων που αφαιρέθη-

καν παράνομα για εμφύτευση ή άλλους σκοπούς, η εμφύτευση των οργάνων που πραγματοποιείται εκτός του εθνικού μεταμοσχευτικού συστήματος ή με καταστρατήγηση των βασικών αρχών των εθνικών μεταμοσχευτικών νόμων, η παράνομη προσέλκυση, πρόσληψη, προσφορά και απαίτηση αδικαιολόγητων πλεονεκτημάτων, η επεξεργασία, συντήρηση, αποθήκευση, μεταφορά, παραλαβή, εισαγωγή και εξαγωγή των οργάνων που αφαιρέθηκαν με παράνομο τρόπο.

Η Σύμβαση, μάλιστα, προβλέπει προστατευτικά μέτρα και αποζημίωση στα θύματα όπως επίσης και προληπτικά μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί η διαφάνεια και η ισότιμη πρόσβαση στις μεταμοσχευτικές υπηρεσίες. Προβλέπει, τέλος, μέτρα διεθνούς συνεργασίας αλλά και συγκεκριμένο μηχανισμό παρακολούθησης της αποτελεσματικής εφαρμογής της Σύμβασης.

Πρόσφατα, το 2018, εκδόθηκε ο Οδηγός για την εφαρμογή της αρχής της απαγόρευσης οικονομικού κέρδους με σεβασμό στο ανθρώπινο σώμα και στα τμήματα αυτού που προέρχονται από ζώντα ή νεκρό δότη¹⁴.

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην γίνει αναφορά στη δήλωση για την απαγόρευση κάθε μορφής εμπορευματοποίησης των ανθρώπινων οργάνων του 2014, η οποία υιοθετήθηκε από την Επιτροπή για τη Βιοηθική (Committee on Bioethics) και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τις μεταμοσχεύσεις οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης (European Committee on Organ Transplantation)¹⁵, όπως και στη δήλωση της Επιτροπής των Υπουργών (Committee of Ministers) αναφορικά με την απαγόρευση κάθε μορφής εμπορευματοποίησης των ανθρώπινων οργάνων¹⁶.

3. Ευρωπαϊκή Ένωση

Ειδική αναφορά θα πρέπει να γίνει και στα κείμενα που εκδόθηκαν στο πλαίσιο της ΕΕ. Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζουν δύο Οδηγίες: η Οδηγία 2004/23/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, για τη θέσπιση προτύπων ποιότητας και ασφάλειας για τη δωρεά, την προμήθεια, τον έλεγχο, την επεξεργασία, τη συντήρηση, την αποθήκευση και τη διανομή ανθρώπινων ιστών και κυττάρων και η Οδηγία 2010/53/EE του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Ιουλίου 2010, σχετικά με τα πρότυπα ποιότητας και ασφάλειας των ανθρώπινων οργάνων που προορίζονται για μεταμόσχευση. Αν και βασικός σκοπός της Οδηγίας 2004/23/EK είναι να διασφαλιστούν υψηλά πρότυπα ασφάλειας σε ιστούς και κύτταρα, στο άρθρο

12. Βλ. S. HARMON, The Recommendation on Research Biological Materials of Human Origin: Another Brick in the Wall, *European Journal of Health Law*, 2006, σ. 293 επ.

13. Αναλυτικά για τη συγκεκριμένη Σύμβαση, βλ. Α. ΒΑΡΚΑ-ΑΔΑΜΗ / Α.-Μ. ΜΑΥΡΟΕΙΔΑΚΟΥ, Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπινων οργάνων (CETSNo 216), *Ελλάνη*, 2017, σ. 687 επ. Α. ΠΙΕΤΡΟΒΟΝ, Challenges in Implementing the European Convention against Trafficking in Human Organs, *Leiden Journal of International Law*, 2016, σ. 485 επ.

14. <https://rm.coe.int/guide-financial-gain/16807bfc9a>.

15. [https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/05_Organ_transplantation_en/INF\(2014\)10%20e%20declaration.pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/05_Organ_transplantation_en/INF(2014)10%20e%20declaration.pdf).

16. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c5384.

12 εισάγεται η αρχή της εθελοντικής και μη αμειβόμενης δωρεάς κυττάρων και ιστών. Από την αρχή αυτή εξαιρείται η αποζημίωση που περιορίζεται αυστηρά στην αντιστάθμιση των δαπανών και της αναστάτωσης που σχετίζονται με τη δωρεά. Στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου προβλέπεται επιβολή κατάλληλων περιορισμών και απαγορεύσεων της διαφήμισης της ανάγκης ή της διαθεσιμότητας ανθρώπινων ιστών και κυττάρων με σκοπό την προσφορά ή την επιδίωξη οικονομικού κέρδους ή ανάλογου ανταλλάγματος. Στην τρίτη παράγραφο προβλέπεται ότι η προμήθεια ιστών και κυττάρων καθεαυτή διεξάγεται σε βάση μη κερδοσκοπική. Σε περίπτωση παραβίασης των συγκεκριμένων αρχών, τα κράτη μέλη θα πρέπει να επιβάλλουν κυρώσεις αποτελεσματικές, ανάλογες και αποτρεπτικές¹⁷.

Στο άρθρο 13 παρ. 1 της Οδηγίας 2010/53/ΕΕ προβλέπεται κατηγορηματικά ότι η αφαίρεση οργάνων έχει εθελοντικό χαρακτήρα και διεξάγεται χωρίς αμοιβή. Η αρχή της εθελοντικής και μη αμειβόμενης δωρεάς ανθρώπινων οργάνων περιλαμβάνει τις περιπτώσεις που τα όργανα προέρχονται τόσο από ζωντανό δότη όσο και από νεκρό. Η χορήγηση αποζημίωσης στον ζωντανό δότη, εφόσον αυτή περιορίζεται στην αντιστάθμιση των δαπανών και της απώλειας εισοδήματος που έχουν σχέση με τη δωρεά, δεν καταστρατηγεί την πιο πάνω αρχή. Βέβαια, η αποζημίωση αυτή δεν θα πρέπει να δημιουργεί οικονομικό κίνητρο ή όφελος για τον δυνητικό δότη. Σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου, απαγορεύεται ακόμη και η γνωστοποίηση της ανάγκης ή της διαθεσιμότητας ανθρώπινων οργάνων όταν αυτή πραγματοποιείται με σκοπό την προσφορά ή την αναζήτηση, αντίστοιχα, οικονομικού οφέλους ή συγκριτικού πλεονεκτήματος. Τέλος, στην τρίτη παράγραφο του άρθρου 13 της Οδηγίας προβλέπεται ότι η προμήθεια των οργάνων δεν πρέπει να πραγματοποιείται σε κερδοσκοπική βάση. Από όλες αυτές τις απαγορεύσεις αναδεικνύεται η φιλαλληλία σε πρωταρχικό παράγοντα της δωρεάς οργάνων. Μάλιστα, στο άρθρο 23 της Οδηγίας προβλέπεται ότι τα κράτη μέλη πρέπει να θεσπίσουν κανόνες για τις κυρώσεις που επισύρει η καταστρατήγηση των εθνικών διατάξεων που θεσπίζονται δυνάμει της συγκεκριμένης Οδηγίας. Οι κυρώσεις θα πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές.

Σε καμιά, βέβαια, περίπτωση, δεν θα πρέπει να παραλειφθεί το άρθρο 3 παρ. 2 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά το οποίο ανάγεται σε βασική αρχή η απαγόρευση εμπορευματοποίησης του ανθρώπινου σώματος και των προϊόντων του.

17. Και τα άρθρα 18 και 19 του Προοιμίου της Οδηγίας αναφέρονται σε εθελοντική και μη αμειβόμενη δωρεά. C. LENK / K. BEIER, Is the commercialization of human tissue and body material forbidden in the countries of the European Union? *Journal of Medical Ethics*, 2012, σ. 343.

Ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει και στο ψήφισμα της 22ας Απριλίου 2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τη δωρεά οργάνων και τη μεταμόσχευση: Πολιτικές δράσεις στο επίπεδο της ΕΕ (2007/2210 (INI)), στο οποίο προβλέπεται η λήψη μέτρων που να εξασφαλίζουν ότι η δωρεά οργάνων γίνεται εθελοντικά και αλτρουιστικά χωρίς τη μεσολάβηση αμοιβής μεταξύ δοτών και ληπτών. Μόνο αποζημίωση επιτρέπεται να ληφθεί, η οποία περιορίζεται αυστηρά στην κάλυψη των εξόδων και της αναστάτωσης που συνδέονται με τη δωρεά. Επίσης, ορίζεται ότι η εμπορική εκμετάλλευση των οργάνων είναι ασύμβατη με τις βασικές ανθρώπινες αξίες και μετατρέπει το όργανο σε απλό εμπόρευμα, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Για τον λόγο αυτό, ζητείται η καταπολέμηση της εμπορίας οργάνων και ιστών όπως επίσης και η λήψη μέτρων για την αποτροπή του μεταμοσχευτικού τουρισμού. Επιπλέον, ενθαρρύνονται τα κράτη μέλη να τροποποιήσουν τους ποινικούς τους κώδικες προκειμένου να τιμωρούνται οι δράστες της εμπορίας οργάνων. Επίσης, άξιο μνείας είναι και το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 19ης Μαΐου 2010 σχετικά με την Ανακοίνωση της Επιτροπής: Σχέδιο δράσης σχετικά με τη δωρεά και τη μεταμόσχευση οργάνων (2009-2015): ενισχυμένη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών¹⁸.

Τέλος, σε μια επιχείρηση εναρμόνισης των νομοθεσιών των κρατών μελών, όσον αφορά την καταπολέμηση της αγοραπωλησίας ανθρώπινων ιστών και οργάνων, η Ελληνική Δημοκρατία έλαβε την πρωτοβουλία για την έκδοση Απόφασης-πλαίσιο¹⁹ του Συμβουλίου σχετικά με την πρόληψη και καταστολή της εμπορίας ανθρώπινων οργάνων και ιστών²⁰. Ωστόσο, αυτό το εγχείρημα δεν έχει προχωρήσει.

4. Άλλοι φορείς

Ειδική αναφορά θα πρέπει να γίνει στη Διακήρυξη της Κωνσταντινούπολης στην οποία απαγορεύεται η εμπορία ανθρώπινων οργάνων²¹. Από τις 30 Απριλίου έως τις

18. Βλ. http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0183+0+DOC+XML+V0//EL#def_1_2. Στο σημ. 12 του ψηφίσματος επισημαίνεται η χωρίς πληρωμή δωρεά οργάνων και στο σημ. 34 αποδοκιμάζεται ηθικά η εμπορική εκμετάλλευση των οργάνων διότι εμποδίζει την ισότιμη πρόσβαση στις μεταμοσχεύσεις, ενώ στο άρθρο 40 καλούνται τα κράτη μέλη στη θέσπιση κυρώσεων σε πρόσωπα που προωθούν ή/και συμμετέχουν σε πρακτικές εμπορίας οργάνων ή εμπορίας ανθρώπων με σκοπό την αφαίρεση των οργάνων τους.

19. Βλ. ΕΕ 2003 C 100/27.

20. Βλ. και Νομοθετικό Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την πρωτοβουλία της Ελληνικής Δημοκρατίας για την έκδοση της Απόφασης-πλαίσιο του Συμβουλίου όσον αφορά την πρόληψη και καταστολή της εμπορίας ανθρώπινων οργάνων και ιστών (7247/2003-C5-0166/2003-2003/0812 (CNS)).

21. S. COLUMB, Beneath the organ trade: a critical analysis of the or-

2 Μαΐου 2008 πραγματοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη της Τουρκίας Συνάντηση Κορυφής με περισσότερους από 150 εκπροσώπους επιστημονικών και ιατρικών οργάνων από όλο τον κόσμο, κοινωνικών επιστημόνων και ειδικών σε θέματα ηθικής. Προκαταρκτικές εργασίες για τη Συνάντηση πραγματοποιήθηκαν από μια συντονιστική επιτροπή που συγκάλωσε η Εταιρεία Μεταμόσχευσης (Transplantation Society) και η Διεθνής Εταιρεία Νεφρολογίας (International Society of Nephrology) στο Ντουμπάι τον Δεκέμβριο του 2007. Το αναθεωρημένο σχέδιο οριστικοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της Συνάντησης και ουσιαστικά η Διακήρυξη αντιπροσωπεύει τη συναίνεση των συμμετεχόντων στη Σύνοδο. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη Διακήρυξη, ως εμπορία οργάνων (organ trafficking) ορίζεται «η πρόσληψη, η μεταφορά, η μετακίνηση, η υπόθαλψη, η παραλαβή ζωντανών ή νεκρών ατόμων ή των οργάνων τους μέσω απειλών ή χρήσης βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, απαγωγής, απάτης, δόλου, κατάχρησης εξουσίας ή της ευάλωτης θέσης, ή της χορήγησης ή της λήψης από τρίτα πρόσωπα πληρωμών ή παροχών για την επίτευξη της μεταβίβασης της εξουσίας πάνω στον εν δυνάμει δότη για το σκοπό της εκμετάλλευσης με την αφαίρεση των οργάνων για μεταμόσχευση». Επίσης, ορίζει την εμπορική μεταμόσχευση (transplant commercialism) ως «την πολιτική ή την πρακτική κατά την οποία το όργανο αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα, περιλαμβανομένου ότι αγοράζεται ή πωλείται ή χρησιμοποιείται για την απόκτηση υλικού κέρδους». Προκειμένου η Διακήρυξη να είναι σύμφωνη με τις κλινικές, νομικές και κοινωνικές εξελίξεις στον τομέα των μεταμοσχεύσεων, επικαιροποιήθηκε το 2018. Το κείμενο που διαμορφώθηκε μετά την επικαιροποίηση παρουσιάστηκε, αξιολογήθηκε και εν τέλει υιοθετήθηκε τον Ιούλιο του έτους 2018 στη Μαδρίτη κατά τη διάρκεια του Διεθνούς Συνεδρίου της Εταιρείας Μεταμοσχεύσεων (Transplantation Society). Σύμφωνα με την επικαιροποιημένη έκδοσή της Διακήρυξης της Κωνσταντινούπολης – η οποία θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως ενιαίο κείμενο με εκείνη του 2008 – ως εμπορία οργάνων ορίζεται οποιαδήποτε από τις πιο κάτω δραστηριότητες: «α. η αφαίρεση οργάνων από ζώντες ή νεκρούς δότες χωρίς έγκυρη συναίνεση ή έγκριση ή σε αντάλλαγμα οικονομικού κέρδους ή συγκρίσιμου πλεονεκτήματος στον δότη και/ή σε τρίτο πρόσωπο, β. κάθε μεταφορά, εκμετάλλευση, μεταμόσχευση ή άλλη χρήση τέτοιων οργάνων, γ. η προσφορά κάθε αθέμιτου πλεονεκτήματος προς ή η απαίτησή του από τον επαγγελματία υγείας, δημόσιο υπάλληλο, εργαζόμενο σε φορέα ιδιωτικού τομέα για να διευκολύνει ή να διενεργήσει την αφαίρεση ή τη χρήση, δ. προσέλκυση ή στρατολόγηση δοτών ή ληπτών έναντι χρηματικού κέρδους ή συγκρίσιμου πλεονεκτήματος ή ε. η απόπειρα να τελέσει ή η βοήθεια ή η προτροπή για την τέλεση κάποιων από αυτές τις πράξεις».

gan trafficking discourse, Crime, Law and Social Change, 2015, σ. 31.

Από τη στιγμή που η αγοραπωλησία ανθρώπινων ιστών και οργάνων συνιστά ειδική μορφή εμπορίας ανθρώπων, δεν θα ήταν δυνατόν να μην περιληφθεί και ένας ορισμός στη Διακήρυξη και μέσω αυτού του πρίσματος. Πιο συγκεκριμένα, η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης ουσιαστικά υιοθετεί τον ορισμό της εμπορίας ανθρώπων που περιέχεται στο Πρωτόκολλο για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της εμπορίας ανθρώπων, ειδικά γυναικών και παιδιών, το οποίο συμπληρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του διακρατικού οργανωμένου εγκλήματος, προσαρμόζοντάς τον ειδικά στον σκοπό της αφαίρεσης οργάνων.

III. Η επίδραση των διεθνών και ευρωπαϊκών εξελίξεων στο ελληνικό δίκαιο

Με βάση τα πιο πάνω αναφερόμενα κείμενα, στις περισσότερες χώρες υιοθετήθηκαν νόμοι που διέπουν τις μεταμοσχεύσεις και γενικότερα τη διαδικασία αφαίρεσης ιστών και οργάνων²² καθιστώντας, παράλληλα, αξιόποινη και την εμπορία αυτών²³. Όλες οι πιο πάνω ευρωπαϊκές και διεθνείς εξελίξεις δεν ήταν δυνατόν να μην έχουν αντίκτυπο και στην ελληνική νομοθεσία.

Η Σύμβαση του Oviedo επηρέασε και τον Έλληνα νομοθέτη. Το άρθρο 25, άλλωστε, της Σύμβασης αυτής υποχρεώνει τα κράτη μέλη που την έχουν υπογράψει – μεταξύ αυτών και η Ελλάδα – να φροντίσουν για την επιβολή κυρώσεων στους δράστες των εγκληματικών συμπεριφορών. Αν και δεν εξειδικεύονται οι κυρώσεις σε ποινικές, ωστόσο, το δραστηριότερο μέσο για τον κολασμό των υπαίτιων είναι η ποινή. Η Σύμβαση του Oviedo κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 2619/1998.

Όσον αφορά το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης

22. Βλ. G. WOLFLAST, Comparative European legislation on organ procurement, Bailliere's Clinical Anaesthesiology, 1999, σ. 117 επ., όπου γίνεται συγκριτική επισκόπηση των νομοθεσιών ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών. Επίσης, βλ. R.-A. SELLS, What is Transplantation Law and Whom Does it Serve, Transplant Proceedings, 2003, σ. 119 επ., όπου παρουσιάζονται επιλεγμένα ζητήματα των νομοθεσιών ορισμένων δυτικών χωρών που αφορούν τη μεταμόσχευση. Ειδικά για τη νομοθεσία της Ισπανίας όσον αφορά τις μεταμοσχεύσεις, βλ. αναλυτικά B. MIRANDA, Organ Donation in Spain, Nephrol Dial Transplant, 1999, Suppl. 3, σ. 15 επ.· B. MIRANDA / J. CANON / N. CUENDE, The Spanish Organization Structure for Organ Donation: Update, Transplantation Reviews, 2001, σ. 33 επ. Γενικά για το μεταμοσχευτικό σύστημα σε Ευρώπη και Αμερική, βλ. J. PROTAS, Organ Procurement in Europe and the United States, The Milbank Memorial Fund Quarterly, 1985, σ. 94 επ.

23. Για το κατά πόσον οι εθνικές νομοθεσίες των ευρωπαϊκών κρατών είναι εναρμονισμένες με τη Σύμβαση του Oviedo, βλ. C. MANUEL ... [et al.], Is the Legislation of European States in Keeping with the Recent Convention on Human Rights and Biomedicine?, European Journal of Health Law, 1999, σ. 55 επ.

του Oniedo που αφορά τις μεταμοσχεύσεις οργάνων και ιστών ανθρώπινης προέλευσης, αν και έχει υπογραφεί από την Ελλάδα στις 24/01/2002, δεν έχει ακόμη κυρωθεί και ως εκ τούτου δεν έχει τεθεί σε ισχύ.

Η Σύμβαση για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπινων οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης που άνοιξε για υπογραφή στις 25/03/2015 (CETSNo 216) έχει υπογραφεί από την Ελλάδα, ωστόσο και αυτή μέχρι σήμερα δεν έχει κυρωθεί.

Εξίσου σημαντική επιρροή στον Έλληνα νομοθέτη, με τη Σύμβαση του Oniedo, είχαν και άλλα ευρωπαϊκά νομοθετήματα. Ειδικότερα, με τον Ν. 3984/2011 ενσωματώθηκε και η Οδηγία 2010/53/ΕΕ (αρχικά 2010/45/ΕΕ) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, της 7ης Ιουλίου 2010, σχετικά με τα πρότυπα ποιότητας και ασφάλειας των ανθρώπινων οργάνων που προορίζονται για μεταμόσχευση. Η συγκεκριμένη Οδηγία, αν και δεν φαίνεται ότι σχετίζεται άμεσα με την πάταξη της εμπορίας οργάνων που προέρχονται από το ανθρώπινο σώμα, καθώς βασικός σκοπός της είναι η εξασφάλιση της ασφάλειας και της ποιότητας των μοσχευμάτων, ωστόσο εμμέσως συμβάλλει στην καταστολή του φαινομένου, καθώς θεσπίζει μια σειρά μέτρων (αρμόδιες αρχές, χορήγηση άδειας λειτουργίας σε κέντρα μεταμόσχευσης, καθιέρωση των όρων αφαίρεσης και εφαρμογή συστημάτων ιχνηλασιμότητας) που συντελούν σ' αυτή την κατεύθυνση²⁴.

Με το Α κεφάλαιο (άρθρα 1-8) του Ν. 4272/2014 ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο η Εκτελεστική Οδηγία 2012/25/ΕΕ της Επιτροπής, της 9ης Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση διαδικασιών ενημέρωσης σχετικά με την ανταλλαγή, μεταξύ των κρατών μελών, ανθρώπινων οργάνων που προορίζονται για μεταμόσχευση²⁵. Η ενσωμάτωση της συγκεκριμένης Οδηγίας κρίθηκε επιβεβλημένη καθώς είχε γίνει αντιληπτή η ανάγκη αξιοποίησης κάθε δυνατού μοσχεύματος. Για τον λόγο αυτό, ήταν επιτακτική η διεύρυνση αυτής της δυνατότητας μέσω της υιοθέτησης κανόνων που ρυθμίζουν την ανταλλαγή οργάνων ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ. Παρά την υπογραφή διακρατικών συμφωνιών μεταξύ χωρών για την ανταλλαγή μοσχευμάτων²⁶, η έλλειψη οργάνων που προορίζονται για μεταμόσχευση έχει καταστήσει αναγκαία τη συστηματοποίηση των προγραμμάτων ανταλλαγής τους μεταξύ των

κρατών μελών της ΕΕ²⁷. Η ρύθμιση των συγκεκριμένων θεμάτων αποσκοπεί στην ασφάλεια της υγείας των συμμετεχόντων και στη διαφάνεια της όλης διαδικασίας. Δεν πρέπει να παραβλέπεται, ωστόσο, ότι μέσω της ανταλλαγής οργάνων αυξάνονται τα διαθέσιμα όργανα, γεγονός που συνιστά τροχοπέδη στην αναζήτηση μοσχευμάτων έναντι ανταλλάγματος.

Η ραγδαία εξέλιξη της ιατρικής και της βιοτεχνολογίας κατέστησε απαραίτητο, μεταξύ άλλων, τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου αναφορικά με τους κανόνες που ρυθμίζουν την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος. Οι επιταγές της Σύμβασης του Oniedo σε συνδυασμό με την ανάγκη υιοθέτησης ειδικότερων δεοντολογικών κανόνων που διέπουν τη δωρεά και μεταμόσχευση οργάνων επηρέασε και τον Έλληνα νομοθέτη και τον οδήγησε στην εισαγωγή στον ΚΙΔ του άρθρου 32. Διαμορφώθηκε, έτσι, ένα αυστηρό δεοντολογικό πλαίσιο άσκησης του ιατρικού επαγγέλματος αναφορικά με τις μεταμοσχεύσεις, απαγορεύοντας στους γιατρούς να προχωρούν στη μεταμοσχευτική διαδικασία όχι μόνο αν μεσολαβεί κάποιο αντάλλαγμα, αλλά και όταν κάτι τέτοιο υποκρύπτεται (άρθρο 32 παρ. 2 ΚΙΔ). Βέβαια, από την έννοια του ανταλλάγματος ρητά εξαιρείται η καταβολή των δαπανών που είναι αναγκαίες για να τελεστεί η μεταμόσχευση.

IV. Αντί επιλόγου

Από την πιο πάνω παράθεση των βασικών διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων καθίσταται εμφανής η σημαντική επίδρασή τους στη διαμόρφωση της ελληνικής νομοθεσίας που ρυθμίζει τις μεταμοσχεύσεις. Η καταδίκη της εμπορευματοποίησης των οργάνων που προέρχονται από το ανθρώπινο σώμα σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της αποδοκιμασίας του συγκεκριμένου επαίσιχτου φαινομένου. Η εμπορία ανθρώπινων οργάνων αποτελεί μια πρακτική η οποία υπονομεύει την αξιοπιστία του νομικού πλαισίου, για τον λόγο αυτό η μη αμειβόμενη διάθεση μοσχευμάτων αποτελεί βασική αρχή των νομοθεσιών που ρυθμίζουν τη δωρεά και μεταμόσχευση οργάνων. Η διεθνής συνεργασία και η θέσπιση σαφών νομικών πλαισίων για τις μεταμοσχεύσεις αποτελούν τους πλέον ασφαλείς τρόπους για τον περιορισμό της εμπορίας ανθρώπινων οργάνων, καθώς προωθούν την εθελοντική δωρεά και διαμορφώνουν ένα μεταμοσχευτικό σύστημα που διέπεται από διαφάνεια, με συνέπεια οι πολίτες να έχουν εμπιστοσύνη στις υφιστάμενες δομές. Βασική παράμετρος για την καταπολέμηση του συγκεκριμένου φαινομένου είναι η κοινή συνείδηση όλων ότι η εμπορευματοποίηση των ανθρώπινων οργάνων είναι ασύμβατη με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

24. Στοιχείο 7 της Οδηγίας 2010/53/ΕΕ.

25. ΕΕ 2012 L 274/27 επ.

26. Ο ΕΟΜ, σε υλοποίηση της πρόβλεψης του άρθρου 30 του Ν. 3984/2011, έχει υπογράψει διακρατικές συμφωνίες ανταλλαγής οργάνων, π.χ. με το Ιταλικό Μεταμοσχευτικό Κέντρο ISMETT (Istituto Mediterraneo per i Trapianti e Terapie ad Alta Specializzazione) έχει υπογραφεί διακρατική συμφωνία ανταλλαγής μοσχευμάτων και αντιμετώπισης επειγόντων περιστατικών που χρήζουν άμεσης μεταμόσχευσης.

27. Κ. ΚΗΠΟΥΡΙΔΟΥ, Οι διατάξεις του νόμου 4272/2014 που αφορούν τις μεταμοσχεύσεις ανθρώπινων οργάνων, Αρμ, 2014, σ. 2172 επ.

Γενικές Αρχές του Δικαίου Προστασίας του Περιβάλλοντος

Κρυσταλλένια Νικολή*

Οι γενικές αρχές του δικαίου προστασίας του περιβάλλοντος τείνουν σε ένα υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος και αποτελούν βασική στόχευση τόσο στην ευρωπαϊκή όσο και στην εθνική έννομη τάξη (άρθρο 3 ΣΕΕ, άρθρο 191 ΣΛΕΕ, άρθρο 24 Σ. 1975). Στο παρόν άρθρο εξετάζονται η αρχή της πρόληψης, η αρχή της προφύλαξης, η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και οι επιμέρους αυτής αρχές της ενσωμάτωσης, της ήπιας ανάπτυξης, του σεβασμού της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων και η αρχή του περιβαλλοντικού κεκτημένου. Εξετάζονται, επίσης, η αρχή της επανόρθωσης των προσβολών του περιβάλλοντος κατά προτεραιότητα στην πηγή τους, η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», η αρχή της πληροφόρησης και συμμετοχής των πολιτών και η αρχή της αλληλεγγύης στο δίκαιο της ενέργειας. Συγκεκριμένα, επιχειρείται μια συνολική ανάλυση των αρχών, τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και σε επίπεδο εθνικής και ευρωπαϊκής νομολογίας. Η επίκληση των αρχών, είτε αυτές έχουν νομοθετική προέλευση είτε έχουν αναπτυχθεί νομολογιακά, αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για την προσφυγή στη δικαιοσύνη με αίτημα την προστασία απέναντι στην κλιματική αλλαγή.

γενικές αρχές – περιβάλλον – προστασία – ρυπαίνων – βιώσιμη ανάπτυξη – πρόληψη – προφύλαξη – οικοσύστημα

I. Εισαγωγή: Η έννοια και ο ρόλος των γενικών αρχών στο Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος

Οι αρχές του δικαίου του περιβάλλοντος αποτελούν κανόνες με νομικό περιεχόμενο που είτε προβλέπονται ρητά από νομικά δεσμευτικές πηγές δικαίου, δηλαδή από συγκεκριμένες διατάξεις του θετικού δικαίου, είτε έχουν αναπτυχθεί νομολογιακά¹. Η γενική τους διατύπωση και το ελαστικό τους περιεχόμενο, εκ πρώτης όψεως, καθιστούν τις γενικές αρχές του δικαίου του περιβάλλοντος απλώς κατευθυντήριες γραμμές για την άσκηση περιβαλλοντικής πολιτικής². Ωστόσο, με τη συνεχή αποσαφήνισή τους μέσω της ερμηνείας, τόσο από τη νομολογία όσο και από τη διοίκηση και τη θεωρία, καθίστανται κανόνες άμεσου εφαρμογής επιβαλλόμενοι τόσο στους πολίτες όσο και στη διοίκηση και τη δικαιοσύνη³.

Οι γενικές αρχές του δικαίου του περιβάλλοντος δεν αποτελούν, όμως, ένα ενιαίο σύνολο κανόνων, ή μάλλον ορθότερα «αποτελούν ένα ανομοιογενές σύνολο αρχών»⁴,

αφού οι επιμέρους αρχές δεν παρουσιάζουν ούτε την ίδια προστατευτική εμβέλεια ούτε την ίδια νομική δεσμευτικότητα στους αποδέκτες τους. Έτσι, διακρίνουμε αρχές με θεμελιώδες ουσιαστικό περιεχόμενο (αρχή της πρόληψης, αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης) και άλλες με παρακολουθηματικό χαρακτήρα (αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», αρχή της ήπιας ανάπτυξης). Διακρίνουμε, επίσης, αρχές που δημιουργούν υποχρεώσεις (αρχή της πληροφόρησης και συμμετοχής) και άλλες που έχουν κατευθυντήριο χαρακτήρα (αρχή της επανόρθωσης κατά προτεραιότητα στην πηγή). Οι διακρίσεις των αρχών που διέπουν το δίκαιο του περιβάλλοντος ποικίλλουν ανάλογα με τους συγγραφείς, ωστόσο αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι πως όλες τείνουν σε ένα υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος και αποτελούν βασική στόχευση, τόσο στην ευρωπαϊκή όσο και στην εθνική έννομη τάξη (άρθρο 3 ΣΕΕ, άρθρο 191 ΣΛΕΕ, άρθρο 24 Σ. 1975).

Οι εν λόγω αρχές δεσμεύουν τόσο τον Ευρωπαϊκό νομοθέτη όσο και τα κράτη μέλη, άμεσα ή έμμεσα, με Κανονισμούς και Οδηγίες που υιοθετούν τις προαναφερόμενες αρχές. Ως προς τους πολίτες, ακόμη και αν αυτές δεν κατοχυρώνουν άμεσα κάποιο δικαίωμα⁵, θα μπορούσαμε να πούμε πως ενισχύουν το δικαίωμα στο περιβάλλον⁶,

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

1. Βλ. Μ. ΚΥΜΤΟ, Les nouveaux principes du droit international de L' environnement, R.I.E., 1993, σ. 11, ειδ. σ. 12. Ο ίδιος κάνει λόγο για «κανονιστικότητα» των αρχών που συνεπάγεται την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασής τους. Όπως παραπέμπεται από Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟ, Οι Αρχές του Κοινοτικού Δικαίου περιβάλλοντος, διαθέσιμο στο <https://nomosphysis.org.gr/>.

2. Βλ. Ε. ΚΟΥΤΟΥΠΑ-ΡΕΓΚΑΚΟΥ, Δίκαιο του Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλα, 2007, σ. 45.

3. Βλ. σχετική διάκριση κανόνα από αρχή (Dworkin). Σύμφωνα με αυτόν, ο κανόνας έχει απόλυτο χαρακτήρα και, ως εκ τούτου, επιβάλλει το δέον στα άτομα-ιδιώτες, αλλά και στις δημόσιες αρχές. Αντιθέτως, η αρχή έχει σχετικό χαρακτήρα και προσανατολίζει τις συμπεριφορές, χωρίς να επιβάλλει το δέον.

4. Βλ. Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.

5. Για τη διαφορά αρχής και δικαιώματος, βλ., μεταξύ άλλων, Β. ΒΡΕΤΤΟΥ, Οι βασικές αρχές του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου και οι μελλοντικές γενιές, διαθέσιμο στο https://nomosphysis.org.gr/19578/oi-vasikes-arxes-toy-diethnoys-perivallon-tikoy-dikaioy-kai-oi-mellontikes-genies/#_ftn6: «Οι αρχές αντικατοπτρίζουν τις ηθικές αξίες μιας έννομης τάξης. Τα δικαιώματα αποτελούν μετεξέλιξη των αρχών, που διαμορφώνονται σε θετικό δίκαιο».

6. Ν. DE SADELEER, Les principes comme instruments d' une plus

καθώς, λόγου χάριν, τους παρέχεται η πρόσβαση στις περιβαλλοντικές πληροφορίες (αρχή πληροφόρησης, Σύμβαση Άρχους), όπως θα δούμε κατωτέρω. Τα εθνικά δικαστήρια από πλευράς τους, ερμηνεύοντας τις εν λόγω αρχές, διαμορφώνουν τη νομολογία τους (έτσι και το Συμβούλιο της Επικρατείας).

1. Αρχή της πρόληψης

Η αρχή της πρόληψης επιτάσσει τη λήψη μέτρων από τα αρμόδια όργανα για την εκ των προτέρων προστασία του περιβάλλοντος, δηλαδή για την προστασία του περιβάλλοντος πριν την επέλευση των οικολογικών κινδύνων, βλαβών. Βασίζεται στη λογική «καλύτερα να προλαμβάνεις, παρά να θεραπεύεις». Άλλωστε, τόσο από οικονομική όσο και από οικολογική σκοπιά, παρίσταται ασύμφορη η εκ των υστέρων αποκατάσταση μιας οικολογικής βλάβης⁷, δεδομένου ότι οικονομικά τα αποκαταστατικά της βλάβης μέτρα κοστίζουν περισσότερο, αλλά και η αποκατάσταση του περιβάλλοντος δεν μπορεί ποτέ να είναι πλήρης. Σήμερα, η αρχή της πρόληψης λαμβάνει έναν χαρακτήρα ρυθμιστικό της βλαπτικής συμπεριφοράς, δηλαδή χαράσσει τα όρια μέσα στα οποία θα αναπτυχθεί μια βλαπτική για το περιβάλλον συμπεριφορά, χωρίς να φθάνει στην πλήρη απαγόρευση αυτής. Αποκτά, επίσης, την έννοια της «προειδοποίησης» (χρήση οικολογικού σήματος, οικολογικός έλεγχος)⁸.

Αποτελεί τον σκληρό πυρήνα της προστασίας του περιβάλλοντος και καθιερώνεται ρητά τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε ευρωπαϊκό. Στο άρθρο 24 του Συντάγματος ρητά αναφέρεται πως «η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για την διαφύλαξή του το Κράτος έχει την υποχρέωση να παίρνει προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας». Ο συντακτικός νομοθέτης επιβάλλει⁹ στα αρμόδια κρατικά όργανα την υποχρέωση να παρεμβαίνουν με θετικές δράσεις λήψης προληπτικών ή κατασταλτικών μέτρων, τόσο νομοθετικών όσο και διοικητικών, για τη διαφύλαξη της προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος¹⁰. Βασικό εργαλείο αποτελούν οι μελέτες περιβαλλοντικών

επιπτώσεων, οι οποίες γίνονται με βάση τις τεχνικές κρίσεις της επιστήμης¹¹.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η αρχή αυτή εισήχθη στις Συνθήκες με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1987) και πλέον κατοχυρώνεται στο άρθρο 191 παρ. 2 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 174 ΣυνΘΕΚ): «Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας και λαμβάνει υπόψη την ποικιλομορφία των καταστάσεων στις διάφορες περιοχές της Ένωσης. Στηρίζεται στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, καθώς και στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»».

Για την τήρηση της εν λόγω αρχής έχουν προβλεφθεί τόσο η αντικειμενική αστική ευθύνη, δηλαδή η ευθύνη που θεμελιώνεται ανεξαρτήτως της υπαιτιότητας του υπευθύνου, αλλά και οι περιβαλλοντικοί φόροι. Έτσι, τα δύο αυτά μέτρα λειτουργούν εν προκειμένω προληπτικά και όχι κατασταλτικά ως αντιστάθμισμα της ζημίας, ούτε αναδιανεμητικά (λειτουργία της επιβολής φορολογίας)¹².

Νομολογιακά, η αρχή της πρόληψης αναγνωρίστηκε ως αυτόνομη αρχή του ευρωπαϊκού δικαίου που πηγάζει από το δίκαιο των Συνθηκών. Το Πρωτοδικείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δέχθηκε πως, στον βαθμό που οι κοινοτικοί-ευρωπαϊκοί θεσμοί ευθύνονται στον τομέα δράσης της προστασίας της δημόσιας υγείας, της ασφάλειας και του περιβάλλοντος, η αρχή της πρόληψης αποτελεί αυτόνομη αρχή του ευρωπαϊκού δικαίου που πηγάζει από το δίκαιο των Συνθηκών¹³.

Δεν προβλέπεται ορισμός της αρχής, ούτε από τις Συνθήκες. Αντιθέτως, ο ορισμός της εν λόγω αρχής προκύπτει ερμηνευτικά, τόσο από τη διεθνή, ευρωπαϊκή και εθνική νομολογία όσο και από τη δράση των αρμοδίων οργάνων στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος.

Στην ελληνική νομολογία, το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει αναφερθεί στην αρχή της πρόληψης¹⁴, εκκινώντας από τη συνταγματική διάταξη του άρθρου 24 και θεωρώντας τη θεμελιώδη για την προστασία του περιβάλλοντος και τη διαφύλαξη αυτού και των φυσικών πόρων χάριν της παρούσας και των μελλοντικών γενεών. Προγενέστερη οποιασδήποτε παρέμβασης στο περιβάλλον πρέπει να είναι η λήψη μέτρων, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η αρχή της πρόληψης της βλάβης του περιβάλλοντος και να παρέχεται μια πλήρης και αποτελεσματική προστασία αυτού¹⁵. Τα πολιτικά δικαστήρια (διαδικασία ασφαλιστι-

grande coherence et de line effectivite accrue du droit de L' environnement, in quel avenir pour le droit de l' environnement? (sous la direction de F. Ost-S. Gutwirth), Vubpress, Public. Fac. Univ. Saint Louis, Bruxelles, 1996, όπως παραπέμπεται από Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟ, ό.π.

7. Ibid.

8. Βλ. Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.

9. ΣτΕ 3957/95, ΣτΕ (Ολομ.) 2537/96.

10. Σύμφωνα με τη Γ. ΣΙΟΥΤΗ, Εγχειρίδιο Δικαίου του Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλα, 2018, εδώ εντάσσονται και τα μέτρα που επιδιώκονται και επιτυγχάνονται στο πλαίσιο της δικαστικής εξουσίας, η οποία αρκείται στην πιθανολόγηση επέλευσης της βλάβης για τη θεμελίωση ενεστώτος εννόμου συμφέροντος.

11. Βασικό νομοθετικό πλαίσιο σήμερα ο Ν. 4014/2011.

12. Βλ. Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.

13. ΠΕΚ Τ-74/00, *Artogodan/Επιτροπή*, 26.11.2002, ECLI:EU:T:2002:283.

14. ΣτΕ 2760/94, ΣτΕ 3698/2000.

15. ΣτΕ 2731/97, ΣτΕ 2805/97.

κών μέτρων) επίσης αναφέρονται στη λήψη προληπτικών μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος σαν έκφανση της προσωπικότητας του ανθρώπου (άρθρο 57 ΑΚ)¹⁶.

Επίσης, ως έκφανση της αρχής της πρόληψης παρίσταται και η ποινική προστασία στον τομέα του περιβάλλοντος, όπως αυτή θεσμοθετείται τόσο με την ευρωπαϊκή όσο και με την εθνική νομοθεσία. Παράλληλα, επισημαίνεται ότι ισχύει η αρχή της επικουρικότητας, υπό την έννοια ότι οι επεμβάσεις των ευρωπαϊκών οργάνων είναι επιτρεπτές μόνο στις περιπτώσεις στις οποίες προβλέπεται συντρέχουσα αρμοδιότητα της Ένωσης με τα κράτη μέλη¹⁷.

2. Αρχή της προφύλαξης

Η αρχή της προφύλαξης εκφράζει το πέρασμα από την πλήρη γνώση και βεβαιότητα ως προς την επιστήμη και τα πορίσματά της (εδώ εντάσσεται η αρχή της πρόληψης) σε μια εποχή όπου καλλιεργούνταν η αβεβαιότητα και οι αμφιβολίες γύρω από την επιστήμη. Σύμφωνα με την αρχή της προφύλαξης, προληπτικά μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να υιοθετούνται και όταν δεν υπάρχει βεβαιότητα ως προς την επέλευση ενός κινδύνου για το περιβάλλον, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τις τρέχουσες επιστημονικές γνώσεις και τεχνικές.

Η αρχή της προφύλαξης προχωρά ένα βήμα παρακάτω από την αρχή της πρόληψης ως προς την προστασία του περιβάλλοντος. Δεν αναφέρεται στη γενική υποχρέωση των αρμοδίων αρχών και των κρατών για προληπτική δράση όταν ο κίνδυνος είναι βέβαιος και η επέλευσή του δεδομένη, αλλά επιβάλλει την υλοποίηση συγκεκριμένων έργων για την αποφυγή σοβαρών οικολογικών βλαβών ακόμα και στην περίπτωση που η επέλευση του κινδύνου δεν αποδεικνύεται πλήρως επιστημονικά και δεν θεωρείται βεβαία, αλλά υπάρχουν απλώς υπόνοιες γι' αυτή. Η αρχή της προφύλαξης μαζί με την αρχή της πρόληψης αποτελούν θεμελιώδεις αρχές του δικαίου της προστασίας του περιβάλλοντος. Η διάκριση της πρώτης από τη δεύτερη είναι λεπτή αλλά δεδομένη, παρά το ότι υπάρχουν φωνές που αντιμετωπίζουν τις δύο αρχές ως ταυτόσημες και τις εξετάζουν από κοινού¹⁸. Αναμφίβολα, πάντως, τείνουν αμφότερες στην αύξηση της προστασίας του περιβάλλοντος.

Σε οικουμενικό επίπεδο, η αρχή της προφύλαξης ρητά κατοχυρώθηκε στη Διακήρυξη του Ρίο (1992) ως Αρχή 15¹⁹, ενώ είχε ήδη αναφερθεί από τη Συνδιάσκεψη της

Στοκχόλμης το 1972. Έτσι, και το Πρωτόκολλο για τη Βιοασφάλεια (Μόντρεαλ 2000): «η απουσία επιστημονικής βεβαιότητας που οφείλεται στην έλλειψη πληροφόρησης και επιστημονικής γνώσης, όσον αφορά τα δυνητικά αρνητικά αποτελέσματα ενός γενετικά τροποποιημένου οργανισμού για την διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας ... δεν εμποδίζει την λήψη μιας απόφασης που κρίνεται κατάλληλη ...». Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η αρχή της προφύλαξης θεσπίστηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ που την ενέταξε στις Συνθήκες της Ένωσης (191 παρ. 3 ΣΛΕΕ). Είναι γερμανικής προέλευσης, ενώ ορισμό αυτής ανευρίσκουμε και στο γαλλικό δίκαιο²⁰.

Η σπουδαιότητα της αρχής της προφύλαξης καταδεικνύεται από την έκταση του πεδίου εφαρμογής αυτής στον τομέα της υγείας των ανθρώπων και της εσωτερικής αγοράς.

Πρώτη φορά έγινε λόγος για την αρχή της προφύλαξης στην απόφαση του ΔΕΚ που αφορούσε τη Σπογγώδη Εγκεφαλοπάθεια Βοοειδών (ΣΕΒ)²¹. Το Δικαστήριο κλήθηκε να κρίνει την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την απαγόρευση εξαγωγών βοδινού κρέατος και προϊόντων αυτού βρετανικής προέλευσης παρά το γεγονός ότι ο κίνδυνος μετάδοσης της νόσου της σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας των βοοειδών στον ανθρώπινο οργανισμό δεν ήταν επαρκώς αποδεδειγμένος.

Συγκεκριμένα, επρόκειτο για κάποιες επεμβάσεις που είχαν γίνει στη διατροφή των βοοειδών στο Ηνωμένο Βασίλειο και είχαν ως αποτέλεσμα τη μόλυνση του κρέατος και των προϊόντων αυτού και κατ' επέκταση, ενδεχομένως, τη μόλυνση της υγείας του ανθρώπου. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, προκειμένου να αποφύγει τη μετάδοση της νόσου, απαγόρευσε την εξαγωγή του βοδινού κρέατος και των προϊόντων αυτού από το Ηνωμένο Βασίλειο. Το Δικαστήριο, λοιπόν, καλούμενο να κρίνει το εν λόγω μέτρο, απεφάνθη ότι: «καθώς υπάρχει αβεβαιότητα επιστη-

φωνα με τις δυνατότητες τους. Όπου επαιτούνται σοβαρές ή ανεπανόρθωτες βλάβες, η έλλειψη επιστημονικής βεβαιότητας δεν πρέπει να αποτελεί λόγο ματαίωσης αποδοτικών, συγκριτικά με το κόστος τους, μέτρων για να προληφθεί η περιβαλλοντική υποβάθμιση». Βλ. Γ. ΣΙΟΥΤΗ, Η εξέλιξη στο ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος στους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας και της περιβαλλοντικής πληροφόρησης (Ιανουάριος 2010), περιοδικό «Δικαιόγραμμα», Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2009, σσ. 8-9.

16. Βλ. ΜΠρΚορ 2449/08, ΑΠ 1923/06 (Τμ. Α2).

17. Για την ποινική προστασία στον τομέα του περιβάλλοντος, βλ. Α. ΠΑΠΑΝΕΟΦΥΤΟΥ, Ποινικό Δίκαιο του Περιβάλλοντος στην Ελλάδα: Στο πλαίσιο της νομοθετικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2016.

18. Η.-J. Koch, Ι. Καρακώστας, Α. Ράντος, Γ. Δελλής.

19. «... προκειμένου να προστατευθεί το περιβάλλον, η προληπτική προσέγγιση πρέπει να εφαρμόζεται ευρέως από τα Κράτη σύμ-

20. Άρθρο 5 του γαλλικού Κώδικα Περιβάλλοντος: «Όταν η επέλευση ζημίας, αν και αβέβαιη με βάση τις επιστημονικές γνώσεις, μπορεί να βλάψει σοβαρά και αμετακλήτως το περιβάλλον, οι δημόσιες αρχές μεριμνούν ώστε κατ' εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης, να λάβουν μέτρα προσωρινά και ανάλογα προκειμένου να αποτραπεί η επέλευση της ζημίας και να θέσουν σε εφαρμογή διαδικασίες αξιολόγησης των ενδεχόμενων κινδύνων».

21. ΔΕΚ C-157/96, *The Queen κατά Ministry of Agriculture, Fisheries and Food και Commissioners of Customs & Excise, ex parte National Farmers' Union* κ.λπ., 05.05.1998, ECLI:EU:C:1998:191.

μονική ως προς την ύπαρξη ή την έκταση των κινδύνων για την ανθρώπινη υγεία, μέτρα προστασία μπορούν να παρθούν χωρίς να πρέπει να περιμένουμε μέχρι η αλήθεια και η σοβαρότητα αυτών των κινδύνων να έχει πλήρως αποδειχθεί». Αυτή η προσέγγιση οφείλεται στο γεγονός πως «η προστασία της ανθρώπινης υγείας αποτελεί έναν από τους σκοπούς της πολιτικής της Ένωσης στο τομέα του περιβάλλοντος» και πως «αυτή η πολιτική, στοχεύοντας σε ένα αυξημένο επίπεδο προστασίας στηρίζεται κυρίως στις αρχές της προφύλαξης και της πρόληψης».

Βλέπουμε, λοιπόν, πως το Δικαστήριο επιτρέπει στους ευρωπαϊκούς θεσμούς να λαμβάνουν μέτρα προστασίας της υγείας του ανθρώπου, ακόμη και όταν οι απειλούμενοι κίνδυνοι δεν είναι πλήρως αποδεδειγμένοι αλλά και όταν τα μέτρα αυτά δημιουργούν εμπόδια στην ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς και της ελεύθερης διακίνησης των προϊόντων στο εσωτερικό της Ένωσης. Το Δικαστήριο, επικυρώνοντας την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, επέτρεψε στους ευρωπαϊκούς θεσμούς να κάνουν χρήση των αρχών της πρόληψης και της προφύλαξης και να λαμβάνουν μέτρα ακόμη και ενάντια στην ελεύθερη διακίνηση των προϊόντων και τις εμπορικές συναλλαγές και σχέσεις των κρατών μελών, προκειμένου να προλάβουν κάποιον κίνδυνο για την υγεία του ανθρώπου, ακόμη και αν η επέλευση αυτού του κινδύνου δεν αποδεικνύεται πλήρως.

Ανάλογη ήταν και η απόφαση του ΔΕΕ της 17ης Δεκεμβρίου 2015 επί της υπόθεσης C-157/14. Σε αυτή τη δεύτερη απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε πως «Όπως επισήμανε και ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 49 των προτάσεών του, ο νομοθέτης της Ένωσης οφείλει να λαμβάνει υπόψη την αρχή της προφύλαξης σύμφωνα με την οποία, όταν υπάρχει αβεβαιότητα ως προς την ύπαρξη ή την έκταση κινδύνων για την υγεία των προσώπων, μπορούν να ληφθούν μέτρα προστασίας χωρίς να απαιτείται αναμονή μέχρι αποδειχθεί πλήρως το υποστατό και η σοβαρότητα των κινδύνων αυτών (βλ. απόφαση *Acino* κατά Επιτροπής, C-269/13 P, EU:C:2014:255, σκέψη 57)»²² και «Όταν καθίσταται ανέφικτο να προσδιοριστεί με βεβαιότητα η ύπαρξη ή η έκταση του προβαλλόμενου κινδύνου λόγω μη τεκμηριωμένων αποτελεσμάτων των διεξαχθεισών μελετών, η πιθανότητα δε πραγματικού κινδύνου για τη δημόσια υγεία εξακολουθεί να υπάρχει στην υποθετική περίπτωση που ο κίνδυνος αυτός θα μπορούσε να επέλθει, η αρχή της προφύλαξης δικαιολογεί τη λήψη περιοριστικών μέτρων (βλ., συναφώς, απόφαση *Acino* κατά Επιτροπής, C-269/13 P, EU:C:2014:255, σκέψη 58)»²³.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τις προαναφερθείσες διατάξεις, δίνει έναν ευρύ ορισμό της αρχής

της προφύλαξης. Δεν απαιτεί την κατάφαση μιας σοβαρής, ανεπανόρθωτης βλάβης, ούτε απαιτεί ανάλυση κόστους-οφέλους. Δεν απαγορεύει την υιοθέτηση μέτρων περιοριστικών, ούτε θέτει χρονικά όρια ως προς την εφαρμογή αυτών. Σύμφωνα με το Δικαστήριο της ΕΕ²⁴, πρόκειται για μια αρχή στην οποία υπόκεινται όλες οι πράξεις του παραγωγού δικαίου και εναπόκειται στα κράτη μέλη και τους εθνικούς δικαστές να ερμηνεύσουν τους κανόνες του παραγωγού δικαίου της Ένωσης υπό το φως των αρχών που καθιερώνουν οι Συνθήκες και το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης.

Ο εθνικός δικαστής είναι, επίσης, υποχρεωμένος να επιβεβαιώσει τη συμφωνία των εθνικών μέτρων που αφορούν τον τομέα ασφάλειας των τροφίμων σε σχέση με την αρχή της προφύλαξης και τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 178/2002 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 28ης Ιανουαρίου 2002, για τον καθορισμό των γενικών αρχών και απαιτήσεων της νομοθεσίας για τα τρόφιμα, για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Αρχής για την Ασφάλεια των Τροφίμων και τον καθορισμό διαδικασιών σε θέματα ασφαλείας των τροφίμων²⁵. Στο άρθρο 7 του εν λόγω Κανονισμού υπάρχει ολοκληρωμένος ορισμός της αρχής της προφύλαξης στον τομέα ασφαλείας των τροφίμων: «1. Στις ειδικές περιπτώσεις κατά τις οποίες, ύστερα από αξιολόγηση των διαθέσιμων πληροφοριών, εντοπίζεται πιθανότητα βλαβερών επιπτώσεων στην υγεία αλλά εξακολουθεί να υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα, μπορούν να ληφθούν τα προσωρινά μέτρα διαχείρισης του κινδύνου που είναι αναγκαία για την εξασφάλιση του υψηλού επιπέδου προστασίας της υγείας που έχει επιλεγεί στην Κοινότητα, μέχρι να υπάρξουν περαιτέρω επιστημονικές πληροφορίες για μια πιο εμπειριστατωμένη αξιολόγηση του κινδύνου» και «2. Τα μέτρα που λαμβάνονται βάσει της παραγράφου 1 είναι ανάλογα και όχι πιο περιοριστικά για το εμπόριο από όσο απαιτείται για την επίτευξη του υψηλού επιπέδου προστασίας που έχει επιλεγεί στην Κοινότητα, ενώ παράλληλα λαμβάνουν υπόψη την τεχνική και οικονομική βιωσιμότητα και άλλους παράγοντες όπως αρμόζει στο εκάστοτε ζήτημα. Αυτά τα μέτρα αναθεωρούνται μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα, ανάλογα με τη φύση του κινδύνου που προσδιορίζεται όσον αφορά τη ζωή ή την υγεία και του είδους των επιστημονικών πληροφοριών που απαιτούνται για τη διασαφήνιση της επιστημονικής αβεβαιότητας και τη διεξαγωγή μιας πιο εμπειριστατωμένης αξιολόγησης του κινδύνου».

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, προς αποσαφήνιση και προσδιορισμό της αρχής της προφύλαξης, υιοθέτησε, τον Φεβρουάριο του 2000, Ανακοίνωση σχετικά με την εφαρμογή της αρχής²⁶. Πρόκειται για μια πράξη μη δεσμευτική

22. ΔΕΕ C-157/14, *Neptune Distribution*, 17.12.2015, ECLI:EU:C:2015:823, σκ. 81.

23. *Ibid*, σκ. 82.

24. ΔΕΕ C-78/16, *Pesce κ.λπ.*, 09.06.2016, ECLI:EU:C:2016:428.

25. ΔΕΕ C-282/15, *Queisser Pharma*, 19.01.2017, ECLI:EU:C:2017:26.

26. Ανακοίνωση της Επιτροπής για την αρχή της προφύλαξης,

(soft-law) που δεν επιβάλλει υποχρεώσεις, ωστόσο επηρεάζει τις συμπεριφορές/πράξεις των ευρωπαϊκών θεσμών και των οργάνων των κρατών μελών. Με την Ανακοίνωσή της η Επιτροπή καθόρισε το πεδίο εφαρμογής της αρχής, κατευθυντήριες αρχές για την εφαρμογή της, αλλά και τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται στο πλαίσιο αυτής²⁷.

Αυτό που πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί είναι πως η αρχή δεν μπορεί να λειτουργήσει ως τροχοπέδη σε κάθε προσπάθεια τεχνολογικής ανάπτυξης και οικονομικής προόδου. Πρέπει αυτή να εφαρμοσθεί όπου υπάρχει λογική επιστημονική αξιοπιστία του κινδύνου²⁸.

Η αρχή της προφύλαξης συνεπάγεται, επίσης, αντιστροφή του βάρους απόδειξης του κινδύνου για το περιβάλλον²⁹. Αυτό σημαίνει πως ο φορέας ή ο παράγοντας, και όχι ο νομοθέτης, πρέπει να αποδείξει εκ των προτέρων επιστημονικά το ακίνδυνο της πράξης του προς το περιβάλλον.

Η αρχή της προφύλαξης εντάσσεται στο πλαίσιο ανάλυσης του κινδύνου που διαρθρώνεται σε δύο στάδια. Αρχικά, η υλοποίηση της αρχής πρέπει να βασίζεται στην επιστημονική αξιολόγηση του κινδύνου και στη διαχείριση αυτού. Πρόκειται για δύο διαφορετικά, διακριτά στάδια της διαδικασίας που απαντούν σε συγκεκριμένη σκοπιμότητα: αφενός, να βασίσουν την απόφαση στα επιστημονικά δεδομένα, αφετέρου, να εγγυηθούν την αυτονομία της αρχής ως προς τη λήψη της απόφασης σε ό,τι αφορά τα αποτελέσματα της αξιολόγησης³⁰.

Ως προς την εκτίμηση του κινδύνου, αυτή πρέπει σε κάθε περίπτωση να είναι προγενέστερη κάθε προληπτικού μέτρου. Σύμφωνα με τη νομολογία³¹, η εκτίμηση των κινδύνων έχει ως αντικείμενο την εκτίμηση του βαθμού της πιθανότητας επέλευσης ενός αντίθετου αποτελέσματος από το επιθυμητό ενός προϊόντος στην υγεία του ανθρώπου. Αυτό εγγυάται την επιστημονική αντικειμενικότητα των μέτρων. Η αξιολόγηση του κινδύνου ανατίθεται σε

εμπειρογνώμονες, οι οποίοι, κατόπιν πλήρους συνεκτίμησης των διαθέσιμων και πιο πρόσφατων επιστημονικών δεδομένων, λαμβάνουν απόφαση³². Ωστόσο, σύμφωνα με τη Γεν. Εισαγγελέα Kokott, η υποχρέωση των αρμοδίων αρχών να λαμβάνουν υπόψη τους τα πιο πρόσφατα επιστημονικά δεδομένα δεν συνιστά αυστηρό κανόνα απόδειξης για τον δικαστή³³. Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή νομολογία³⁴, η έλλειψη πλήρους επιστημονικής αξιολόγησης δεν καθιστά ανεφάρμοστη την αρχή της προφύλαξης. Αυτό σημαίνει πως οι αρμόδιες αρχές λαμβάνουν μέτρα προληπτικά χωρίς να αναμένουν την ολοκλήρωση όλων των ερευνών και την επίτευξη επιστημονικής βεβαιότητας.

Στο πλαίσιο εκτίμησης-αξιολόγησης του κινδύνου, και κατ' επέκταση εφαρμογής ή μη προληπτικών μέτρων σύμφωνα με την αρχή της προφύλαξης, οι αρμόδιες αρχές μπορούν να καθορίσουν «το επίπεδο προστασίας που θεωρούν κατάλληλο για την κοινωνία». Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα όριο που τίθεται ως προς την πιθανότητα επέλευσης αρνητικών επιπτώσεων-βλαβών για την υγεία του ανθρώπου. Η υπέρβαση του εν λόγω ορίου συνεπάγεται λήψη προληπτικών μέτρων, κατ' εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ, οι αρμόδιες αρχές δεν μπορούν να αιτιολογούν όλως υποθετικώς τον κίνδυνο ούτε μπορούν να υιοθετήσουν ένα «επίπεδο μηδενικού κινδύνου». Οφείλουν, όμως, «να διασφαλίσουν ένα υψηλό επίπεδο προστασίας της υγείας» (άρθρα 114 και 168 ΣΛΕΕ) και «να προσεγγίσουν ένα υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος» (άρθρο 3 ΣΕΕ, άρθρα 114 και 191 ΣΛΕΕ).

Ο καθορισμός, λοιπόν, του επιτρεπτού επιπέδου προστασίας αποτελεί προϊόν εκτίμησης από τις αρμόδιες αρχές σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Σύμφωνα με τη νομολογία του Πρωτοδικείου³⁵, οι αρμόδιες αρχές πρέπει να λάβουν υπόψη τους «την σοβαρότητα της επίπτωσης της εμφάνισης του κινδύνου στην υγεία του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένης της έκτασης των πιθανών αρνητικών επιπτώσεων, την εμμονή, την αναστρεψιμότητα ή τις μεταγενέστερες πιθανές επιπτώσεις αυτού, καθώς και την (λιγότερο ή περισσότερο) βέβαια αντίληψη του κινδύνου επί της βάσης των διαθέσιμων επιστημονικών γνώσεων». Πρόκειται για προσπάθεια συμφιλίωσης και ισορροπίας περισσότερων συμφερόντων και, κυρίως, σεβασμού των οικονομικών ελευθεριών και του δικαιώματος προστασίας του περιβάλλοντος.

Στη νομολογία του ελληνικού διοικητικού δικαίου ανα-

02.02.2000, COM(2000) 1 τελικό.

27. Βλ. Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π. και Γ. ΣΙΟΥΤΗ, ό.π.

28. N. DE SADELEER, *Environmental principles-From political slogans to legal rules*, 2002, Oxford University Press, Oxford 91, σ. 158, όπως παραπέμπεται από Γ. ΣΙΟΥΤΗ, ό.π.

29. N. DE SADELEER, *Les principes ...*, ό.π.

30. Διακριτά θεωρούνται τα δύο στάδια και στον Κανονισμό 178/2002 (βλ. ανωτέρω) σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων. Άρθρο 6, 1. Η αξιολόγηση του κινδύνου «στηρίζεται στις διαθέσιμες επιστημονικές αποδείξεις και γίνεται κατά τρόπο ανεξάρτητο, αντικειμενικό και διαφανή». 2. «Η διαχείριση του κινδύνου λαμβάνει υπόψη τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του κινδύνου (...) άλλους παράγοντες, (...) καθώς και την αρχή της προφύλαξης».

31. ΠΕΚ Τ-70/99, *Alpharma/Συμβούλιο*, 11.09.2002, ECLI:EU:T:2002:210.

32. Βλ. Ε. ΡΕΓΚΑΚΟΥ-ΚΟΥΤΟΥΠΑ, ό.π.

33. ΔΕΕ C-343/09, *Afton Chemical*, 08.07.2010, ECLI:EU:C:2010:419.

34. ΠΕΚ Τ-13/99, *Pfizer Animal/Συμβούλιο*, 11.09.2002, ECLI:EU:T:2002:209 και ΠΕΚ Τ-70/99, ό.π.

35. Ibid, ΠΕΚ Τ-13/99.

γνωρίζεται η αξίωση για αποτροπή, όχι μόνο των άμεσων παραβιάσεων, αλλά και των απλών οχλήσεων ή διακινδυνεύσεων των εννόμων αγαθών τους, που υπερβαίνουν ασφαλώς τα επιστημονικώς ανεκτά όρια³⁶. Η αρχή της προφύλαξης αναφέρεται ρητά σε αποφάσεις τόσο του ΣτΕ [613/02 (Ολομ.) που αφορά τη λειτουργία των μεταλλίων χρυσού στη Χαλκιδική] όσο και των πολιτικών δικαστηρίων [ΜΠρΣυρ (ασφ. μέτρα) 438/01].

Ο ακυρωτικός δικαστής ελέγχει, ιδίως, τη μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων ως προς το περιεχόμενο αυτής που αποτελεί, εξάλλου, «το κύριο μέσο για την εφαρμογή της αρχής της πρόληψης και της προφύλαξης». Ερευνά, κυρίως, τον προσδιορισμό και την αξιολόγηση των κινδύνων και τις συνέπειες του έργου, αξιολογεί εάν η πραγματοποίηση του έργου είναι συμβατή με τις νομοθετικές και συνταγματικές διατάξεις και διαπιστώνει εάν το επιδιωκόμενο όφελος τελεί σε σχέση αναλογικότητας προς τη βλάβη που απειλείται για το περιβάλλον.

3. Αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης

Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί τον σκληρό πυρήνα του δικαίου του περιβάλλοντος και μια συμφιλίωση ανάμεσα στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης και τις απαιτήσεις ενός υγιούς περιβάλλοντος³⁷. Επιτάσσει τη λελογισμένη διαχείριση και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, ώστε να διατηρηθούν για τις μελλοντικές γενεές, ενώ λαμβάνει υπόψη και τους οικονομικούς παράγοντες για την οικονομική ανάπτυξη³⁸.

Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί τον συγκερασμό τριών παραγόντων: της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της διατήρησης του περιβάλλοντος. Η σημασία δίνεται στην ανάγκη διατήρησης του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων προς διαχείριση και αξιοποίηση από τις μελλοντικές γενεές³⁹. Πρόκειται για σύγκρουση πλειόνων συμφερόντων. Ο όρος «ανάπτυξη» διατηρεί τη δυναμική του και κατευθύνει όλα τα κράτη προς την ανάπτυξη⁴⁰, ενώ ο όρος «βιώσιμη» τονίζει τη διάρκεια, την ανάγκη διατήρησης-διαφύλαξης του περιβάλλοντος σε τέτοια κατάσταση προς ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών. Αποτελεί το κλειδί για την επιβίωση του ανθρώπου. Παραπέμπει στην

ιδέα «μιας κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας»⁴¹ και συνδέεται άμεσα με τις έννοιες της «δια-γενεακής ισότητας» και της «ενδο-γενεακής ισότητας»⁴² που αφορούν, αντίστοιχα, τη δικαιοσύνη ανάμεσα στις γενεές και τη δικαιοσύνη στο εσωτερικό της ίδιας γενεάς. Αναμφίβολα, κεντρικός άξονας παραμένει ο άνθρωπος και βασική ιδέα η ύπαρξη προοπτικών και ευκαιριών, ώστε να διατηρείται η «ελευθερία επιλογών» ως προς τον άνθρωπο, τόσο της τωρινής όσο και των μελλοντικών γενεών⁴³. Γίνεται δεκτό, λοιπόν, πως η βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να λαμβάνει υπόψη όχι μόνο την οικονομική και την περιβαλλοντική διάσταση, αλλά και τον σεβασμό των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του ανθρώπου. Εξίσου σημαντική είναι και η έννοια «της κοινής φροντίδας για την ανθρωπότητα». Οι προαναφερθείσες έννοιες, έννοιες με δυναμικότητα, καταδεικνύουν τη σύνδεση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης με τις μελλοντικές γενεές και την αναγκαιότητα διαφύλαξης και συνεχούς εξέλιξης της⁴⁴.

Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης αναφέρεται πρώτα στην έκθεση «Μπρουτλαντ» (1987) από την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη ως «η ανάπτυξη που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της παρούσας γενιάς, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλουσών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Ακολουθώντας, στην Παγκόσμια Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη που έλαβε χώρα στο Ρίο (1992), η βιώσιμη ανάπτυξη προσλαμβάνει το ίδιο νόημα, οριζόμενη ως «η ανάπτυξη εκείνη που πρέπει να ικανοποιεί τις αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες της παρούσας και των μελλουσών γενεών» (Αρχές 3 και 4).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, ήδη από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, κατέχει σημαντική θέση στο ευρωπαϊκό δίκαιο. Στο άρθρο 3 ΣΕΕ αναφέρεται ως αποστολή της Ένωσης «η προαγωγή της αρμονικής, ισόρροπης και αειφόρου οικονομικής ανάπτυξης». Στο άρθρο 191 ΣΛΕΕ, που εντάσσεται στο τμήμα της Συνθήκης που τιτλοφορείται «Περιβάλλον», αναφέρεται επίσης ως βασικός στόχος της Ένωσης η περιβαλλοντική πολιτική και η ορθολογική αξιοποίηση των φυσικών πόρων.

Σε εθνικό επίπεδο, η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης κατο-

36. ΣτΕ 3943/78, ΣτΕ 1332/85, ΣτΕ 1615/88. Βλ. Ε. ΡΕΓΚΑΚΟΥ-ΚΟΥΤΟΥΠΑ, ό.π.

37. ΣτΕ 2219/04.

38. Αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και αρχή της βιωσιμότητας. Αυτή η τελευταία διακρίνεται από την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Η πρώτη, εν αντιθέσει με τη δεύτερη, αποτελεί αρχή αμιγώς του δικαίου του περιβάλλοντος που συμπεριλαμβάνει τις επιμέρους αρχές.

39. Μ. ΔΕΚΛΕΡΗΣ, Ο δωδεκάεδλος του περιβάλλοντος, Αρχές της βιωσίμου αναπτύξεως, Νόμος και Φύση 1995, σ. 283 επ.

40. Γ. ΔΕΛΛΗΣ, ό.π.

41. Διατυπώθηκε το πρώτον το 1967 από τον Arvid Pardo, Πρέσβη της Μάλτας, σε ομιλία του στον ΟΗΕ, όταν πρότεινε ο βυθός των ωκεανών που βρίσκεται εκτός εθνικής δικαιοδοσίας να θεωρείται ως «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας». Ιδέα που απαντάται και στη γαλλική νομοθεσία του 1995.

42. Βλ. Β. ΒΡΕΤΤΟΥ, ό.π.

43. Βλ. σχετικά Β. NORTON, Ecology and Opportunity: Intergenerational Equity and Sustainable Options, σε: Α. Dobson (επιμ.), Fairness and Futurity: Essays on Environmental Sustainability and Social Justice, Oxford University Press, 1999, όπως παραπέμπεται εκτενέστερα από Β. ΒΡΕΤΤΟΥ, ό.π.

44. Βλ. Β. ΒΡΕΤΤΟΥ, ό.π.

χυρώθηκε ως αρχή της αειφορίας στο άρθρο 24 παρ. 1 Σ. 1975 (με την αναθεώρηση του 2001) και αντανακλά τη σχετική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Το Ανώτατο Ακυρωτικό, κρίνοντας⁴⁵ με μια σειρά αποφάσεων (ΣτΕ 2755, 2759-60/94, 2731/97, 637/98, 3478/2000, 5267/1995), συνέδεσε την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης ή αειφορίας με την αρχή της πρόληψης⁴⁶. Δέχεται, επίσης, πως από το άρθρο 24 παρ 1 Σ. 1975 απορρέουν επιταγές προς τον νομοθέτη για θέσπιση μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος σεβόμενος τη διαφύλαξη των φυσικών πόρων για τις μελλοντικές γενεές [ΣτΕ (Ολομ.) 1672/05]. Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης εμφανίστηκε στην ελληνική νομολογία με τις αποφάσεις ΣτΕ 304/93 και ΣτΕ 2844/93, όταν ο ακυρωτικός δικαστής, λαμβάνοντας υπόψη τις υποχρεώσεις των κρατικών οργάνων, όπως αυτές απορρέουν από τα άρθρα 24 και 106 Σ. 1975 περί προστασίας του περιβάλλοντος και οικονομικής ανάπτυξης, επεσήμανε ότι «η αναπτυξιακή οικονομική πολιτική ασκείται σε συνδυασμό προς τη δημόσια πολιτική προστασίας του περιβάλλοντος και με προέχουσα μέριμνα για την πρόληψη της βλάβης του περιβάλλοντος, ούτως ώστε η ανάπτυξη να είναι βιώσιμη»⁴⁷. Με τη νεότερη νομολογία του, το Ανώτατο Ακυρωτικό επιβάλλει τη συμφιλίωση και τον συγκερασμό της προστασίας του περιβάλλοντος με την οικονομική ελευθερία και ανάπτυξη (ΣτΕ 2219/2004). Δέχεται, επίσης, ως βασικό στοιχείο για τη νομιμότητα των διοικητικών πράξεων τη στάθμιση κόστους-οφέλους σε κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό επίπεδο (ΣτΕ 1433/17).

Αντικείμενο συζήτησης και έντονου διαλόγου είναι το ζήτημα των ορίων ελέγχου του ακυρωτικού δικαστή κατά την κρίση του περί της πραγματοποίησης ενός έργου με περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Το ζήτημα ανακύπτει καθώς η κρίση περί βιωσιμότητας και βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί επιστημονική-τεχνική κρίση που εκφεύγει των ορίων ελέγχου του ακυρωτικού δικαστή⁴⁸. Για τη διαπίστωση της βιωσιμότητας ή μη ενός έργου απαιτείται επιστημονική-τεχνική κατάρτιση και γνώση που ξεπερνά τα διδάγματα της κοινής λογικής και πείρας, καθώς και τις πραγματογνωμοσύνες και αυτοψίες που, αν μη τι άλλο, ο ακυρωτικός δικαστής δεν δεσμεύεται δικονομικά να διατάξει. Με πρόσφατες αποφάσεις του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου έχει νομολογηθεί πως ο ακυρωτικός δικαστής μπορεί να εκτιμήσει τις μελέτες περιβαλλοντικών

επιπτώσεων πέρα από την τυπική και ουσιαστική εκτίμηση επί του ερείσματος της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης. Ως προς τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ερευνά, συγκεκριμένα, κατά πόσον είναι σύμφωνες με την κείμενη νομοθεσία, ενώ ως προς το περιεχόμενο αυτών ερευνά κατά πόσον επιτρέπουν στις αρμόδιες διοικητικές αρχές να διαπιστώσουν και να αξιολογήσουν τις συνέπειες του έργου στο περιβάλλον και κατά πόσον, εν τέλει, η πραγματοποίηση του έργου είναι σύμφωνη με την εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία, καθώς και με τις συνταγματικές επιταγές. Ωστόσο, η ευθεία αυτή εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της υλοποίησης ενός έργου και η κρίση του δικαστή εάν η πραγματοποίηση του έργου προσβάλλει την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης εκφεύγουν από τα όρια του ελέγχου του ακυρωτικού δικαστή, καθώς αποτελούν τεχνικά θέματα για τα οποία απαιτείται εξειδικευμένη γνώση. Οι επιστημονικές εκτιμήσεις θεωρούνται ανέλεγκτα τεχνικά ζητήματα, τα οποία δεν αποτελούν γεγονότα πασιδήλα, ούτε δεδομένα κοινής πείρας [ΣτΕ (Ολομ.) 3219/10]. Η ευθεία αυτή εκτίμηση της αντίθεσης του προς υλοποίηση έργου στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης είναι εφικτή και επιτρεπτή κατά τον έλεγχο του ακυρωτικού δικαστή, όταν τόσο από τα στοιχεία της δικογραφίας όσο και από τα διδάγματα της κοινής πείρας συνάγεται πως η βλάβη που θα προκληθεί στο περιβάλλον από την υλοποίηση του έργου είναι μη επανορθώσιμη και θα έχει τέτοια έκταση και συνέπειες, ώστε προδήλως να προκύπτει η αντίθεσή του με τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 24 και την αρχή της αειφορίας ως έκφανση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης⁴⁹. Με νεότερη νομολογία γίνεται δεκτό πως οι εν λόγω κρίσεις αποτελούν μια στάθμιση ποικίλων συμφερόντων⁵⁰, μεταξύ των οποίων πρέπει να συνεκτιμηθεί ο εθνικός πλούτος, η ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου και η βελτίωση της ποιότητας ζωής, αλλά και η στάθμιση της βλάβης που απειλείται και των αναγκών που εξυπηρετούνται με την υλοποίηση του έργου. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η προστασία του περιβάλλοντος, ώστε να διασφαλίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη, όπως γίνεται δεκτή τόσο από την ευρωπαϊκή όσο και από την εθνική νομοθεσία.

II. Επιμέρους αρχές της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης

1. Αρχή της ενσωμάτωσης

Βασικό εργαλείο και άμεσα συνδεδεμένη με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η αρχή της ενσωμάτωσης,

45. Βασική εθνική νομοθεσία οι Ν. 1680/1986 και Ν. 4269/2014.

46. Βλ. επίσης Α. ΘΕΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Η συμβολή της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας στην προστασία του περιβάλλοντος, στο περιοδικό «Δικαιόραμα», Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2009, σσ. 10-11, διαθέσιμο στο <https://nomosphysis.org.gr/12047/i-sumboli-tis-nomologias-tou-symbouliou-tis-epikrateias-stin-prostasia-tou-periballontos/>.

47. Βλ. Γ. ΣΙΟΥΤΗ, ό.π., σ. 166 επ.

48. Βλ. ΣτΕ 3478/00, ΣτΕ 613/02, ΣτΕ 2173/02.

49. ΣτΕ 3478/00, ΣτΕ 613/02 και Γ. ΣΙΟΥΤΗ, ό.π., ΣτΕ 3049/15, ΣτΕ 570/12, ΣτΕ 2787/17, ΣτΕ 2793/17, ΣτΕ 2940/17, ΣτΕ 2558/17.

50. ΣτΕ (Ολομ.) 1672/05, ΣτΕ 1990/07.

σύμφωνα με την οποία όλες οι ευρωπαϊκές πολιτικές σε επιμέρους τομείς πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τον περιβαλλοντικό παράγοντα και την προστασία του περιβάλλοντος, ώστε να καθίστανται αυτές αιεφόρες.

2. Αρχή της ήπιας ανάπτυξης

Η αρχή της ήπιας ανάπτυξης αποτελεί συγγενή-μερικότερη αρχή της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης, σύμφωνα με την οποία η ανάπτυξη που επιχειρείται σε ένα οικοσύστημα πρέπει να είναι σύμφωνη με τον χαρακτήρα του οικοσυστήματος, ειδάλλως διαταράσσεται η ισορροπία του και αλλοιώνεται. Τα οικοσυστήματα διακρίνονται στα συνήθη και στα ήπια ή ευαίσθητα⁵¹, όπως είναι λόγω χάρη τα μικρά νησιά, στα οποία, όπως γίνεται δεκτό και από τη νομολογία⁵², πρέπει οι επεμβάσεις που γίνονται με την ανθρώπινη δραστηριότητα να είναι ήπιες, σύμφωνες με τη διαφύλαξη του παραδοσιακού χαρακτήρα του νησιού, καθώς και του νησιωτικού ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος και τοπίου.

3. Αρχή του σεβασμού της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων

Αποτελεί επιμέρους αρχή της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης. Με βάση αυτή την αρχή, κάθε οικοσύστημα μπορεί να δεχθεί και να αφομοιώσει ανθρωπίνες παρεμβάσεις έως το όριο της φέρουσας ικανότητάς του. Η υπέρβαση αυτού του ορίου καθίσταται απαγορευμένη, καθώς συνεπάγεται υποβάθμιση του περιβάλλοντος αλλά και ανεπανόρθωτη βλάβη του. Καθίσταται, συνεπώς, η φέρουσα ικανότητα ενός οικοσυστήματος «απαραβίαστο όριο της ανάπτυξης». Βασική είναι και εδώ η διάκριση σε συνήθη και ευπαθή οικοσυστήματα.

Η ελληνική νομολογία με μια σειρά από αποφάσεις⁵³ κάνει δεκτό πως κάθε κρατική παρέμβαση ή δημόσια πολιτική πρέπει να ενσωματώνει τα κριτήρια προστασίας του περιβάλλοντος, ώστε να εγγυάται την αρχή πρόληψης των περιβαλλοντικών βλαβών⁵⁴. Με τις προαναφερθείσες αποφάσεις, σε υποθέσεις μεταφοράς καλωδίων ηλεκτρικού ρεύματος υψηλής τάσης, το Συμβούλιο της Επικρατείας κάνει δεκτό πως, όσον αφορά τα μικρά νησιά, τα οποία αποτελούν «οικολογικώς ευαίσθητα» οικοσυστήματα, θα πρέπει να γίνεται σεβαστή η φέρουσα ικανότητά τους και να μην υιοθετούνται τεχνολογίες που μπορεί να βλάψουν τη βιοποικιλότητα και το περιβάλλον των οικοσυστημάτων αυτών⁵⁵.

4. Αρχή του περιβαλλοντικού κεκτημένου

Πρόκειται για ύψιστης σημασίας αρχή, που βρίσκει έρεισμα στο άρθρο 2 Σ. 1975. Με βάση αυτή, ο νομοθέτης οφείλει να διατηρεί ή να βελτιώνει το επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας σε ένα οικοσύστημα. Πρέπει, σε κάθε περίπτωση, να αποφεύγεται η επιβάρυνση του οικοσυστήματος και η επιδείνωσή του. Οποιαδήποτε μεταβολή μπορεί να απορρυθμίσει το οικοσύστημα και να προκαλέσει ανεπανόρθωτη βλάβη του. Συνέχεια αυτής της αρχής είναι και η αρχή του υψηλού επιπέδου προστασίας που επιτάσσει τη συνεχή επιδίωξη της βελτίωσης του επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος και των οικοσυστημάτων.

5. Αρχή της επανόρθωσης των προσβολών του περιβάλλοντος κατά προτεραιότητα στην πηγή τους

Η αρχή της επανόρθωσης των προσβολών κατά προτεραιότητα στην πηγή τους θεσπίστηκε το πρώτον με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και θεωρείται έκφανση της αρχής της πρόληψης⁵⁶. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ εντάχθηκε στις Συνθήκες της ΕΕ (άρθρο 191 ΣΛΕΕ), ενώ αναφέρεται και εμμέσως στο άρθρο 3 του Χάρτη για το Περιβάλλον (2004). Στόχο έχει, με τη θέσπιση προληπτικών μέτρων, να εμποδίσει την προσβολή του περιβάλλοντος από την υλοποίηση ενός έργου ή μιας βιομηχανικής δραστηριότητας και, κυρίως, τον περιορισμό της περιβαλλοντικής βλάβης στον τόπο στον οποίο εκδηλώθηκε.

Για την εφαρμογή της αρχής της επανόρθωσης των προσβολών κατά προτεραιότητα στην πηγή τους, πρέπει να επισημανθεί ότι η επιστημονική αβεβαιότητα δεν αφορά την ύπαρξη των κινδύνων. Αυτοί είναι αποδεδειγμένοι, αλλά η αβεβαιότητα αφορά την επέλευση της βλάβης. Για την εφαρμογή της αρχής, λοιπόν, κρίσιμη είναι η σοβαρότητα της βλάβης, καθώς και το μη αναστρέψιμο αυτής. Ωστόσο, θα πρέπει να προηγείται μια εκτίμηση κόστους-οφέλους, αφού η εφαρμογή της αρχής πρέπει να γίνεται με κόστος οικονομικά ανεκτό. Αυτό θέτει έναν πολύ σημαντικό περιορισμό, καθώς δεν ανευρίσκεται εύκολα η ισορροπία μεταξύ κόστους και οφέλους, ιδίως όταν τίθεται θέμα υγείας του ανθρώπου.

Η αρχή της επανόρθωσης των προσβολών κατά προτεραιότητα στην πηγή αυτών επιτάσσει τη λήψη κατασταλτικών μέτρων, δεδομένου ότι η προσβολή του περιβάλλοντος έχει ήδη συντελεσθεί, με στόχο τον περιορισμό και την αντιμετώπιση της προσβολής στην πηγή αυτής. Εδώ εντοπίζεται και η διαφορά ή η λογική συνέχεια και σύνδεση – θα μπορούσαμε ενδεχομένως να ισχυριστούμε – με την αρχή της πρόληψης. Η τελευταία δεν επιβάλλει στη διοίκηση τη λήψη μέτρων, αλλά επίσης η δράση

51. Βλ. Μ. ΔΕΚΛΕΡΗΣ, ό.π. και Ε. ΡΕΓΚΑΚΟΥ-ΚΟΥΤΟΥΠΑ, ό.π.

52. Βλ., μεταξύ άλλων, ΣτΕ 1588/99, όπως και νομολογία για τη μεταφορά ρεύματος υψηλής τάσης στα νησιά των Κυκλάδων, κατωτέρω υπό (3).

53. ΣτΕ 2805/97, ΣτΕ 2939-40/00.

54. Βλ. Γ. ΣΙΟΥΤΗ, ό.π.

55. Βλ. και ΣτΕ (Ολομ.) 4530/97, όπου το Ανώτατο Ακυρωτικό δέχεται,

σε αντίστοιχα περιστατικά, ότι πέραν του περιβάλλοντος μπορεί να απειληθεί και η υγεία του ανθρώπου.

56. Άρθρο 110 του Κώδικα για το Περιβάλλον - γαλλικό δίκαιο.

και ενεργοποίησή της γίνεται σε στάδιο προγενέστερο της επέλευσης της προσβολής του περιβάλλοντος⁵⁷. Η αρχή της επανόρθωσης των προσβολών κατά προτεραιότητα στην πηγή τους συνδέεται και με την αρχή της αναλογικότητας⁵⁸, της οποίας αποτελεί έκφραση.

Η αρχή αυτή έτυχε εφαρμογής ιδίως στις περιπτώσεις διασυννοριακής ρύπανσης και διαχείρισης αποβλήτων και γι' αυτό συνδέεται με τις επιμέρους αρχές του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος, όπως με την αρχή της καλής γειτονίας (άρθρο 74 Χάρτης ΟΗΕ), την υποχρέωση της διεθνούς περιβαλλοντικής συνεργασίας, την υποχρέωση σεβασμού του περιβάλλοντος άλλων κρατών και περιοχών πέραν της κρατικής δικαιοδοσίας, την αρχή μείωσης των αποβλήτων και των διασυννοριακών μεταφορών τους, την αρχή της αυτάρκειας και της εγγύτητας και την αρχή της ορθολογικής διαχείρισης⁵⁹ (Σύμβαση της Βασιλείας της 22ας Μαρτίου 1999 περί ελέγχου των διασυννοριακών μεταφορών επικίνδυνων αποβλήτων και της διάθεσής τους), και με τον Κανονισμό 259/93⁶⁰.

Στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης η εν λόγω αρχή φαίνεται να προσλαμβάνει δεσμευτικό περιεχόμενο⁶¹ με άμεση και καθολική ισχύ⁶². Το Δικαστήριο δέχθηκε πως «κάθε περιφέρεια, κοινότητα ή τοπική οντότητα πρέπει να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την αποδοχή, διάθεση και επεξεργασία των δικών της αποβλήτων». Στόχος ήταν να περιοριστεί κατά το δυνατόν η μεταφορά των αποβλήτων και αυτά να διατίθενται όσο το δυνατόν εγγύτερα στον τόπο παραγωγής τους. Ωστόσο, με αντίθετη νομολογία⁶³, το ΔΕΚ περιόρισε τον καθολικό χαρακτήρα της αρχής αυτής, καθώς διέκρινε τα προς αξι-

οποίηση απόβλητα στα οποία δεν εφαρμόζεται η αρχή της επανόρθωσης της προσβολής κατά προτεραιότητα στην πηγή της. Σε άλλη περίπτωση, το Δικαστήριο⁶⁴ φαίνεται να δέχεται την εφαρμογή της εν λόγω αρχής και στη μεταφορά των προς αξιοποίηση αποβλήτων, όταν υφίστανται κίνδυνοι για το περιβάλλον. Η αξιοποίηση των αποβλήτων στην περίπτωση αυτή υπολείπεται των αρχών της εγγύτητας και της αυτάρκειας (δύο εκφάνσεις της υπό μελέτη αρχής), οι οποίες εφαρμόζονται όταν η μεταφορά των αποβλήτων εγκυμονεί κινδύνους για το περιβάλλον⁶⁵.

Πρέπει, ασφαλώς, να αναφέρουμε ότι η αρχή της επανόρθωσης των προσβολών κατά προτεραιότητα στην πηγή τους δεν είναι άγνωστη στην ελληνική νομολογία. Σημαντική είναι η υπ' αριθμ. 3974/10 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας (Τμήμα Ε') που αφορούσε τα απόβλητα του Ασωπού ποταμού και με την οποία κρίθηκε πως η μη λήψη προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων για την αποφυγή της ρύπανσης από απόβλητα συνιστά παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας και μπορεί να προσβληθεί με αίτηση ακύρωσης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Ωστόσο, η Ελλάδα έχει καταδικαστεί για τη μη λήψη των κατάλληλων μέτρων αξιοποίησης και διάθεσης των στερεών αποβλήτων, κατά παράβαση του ευρωπαϊκού παραγωγού δικαίου⁶⁶, στην περιοχή «Πέρα Γαληνοί» στον Νομό Ηρακλείου: «Η Επιτροπή απέδειξε επαρκώς ότι οι ελληνικές αρχές παρέλειψαν, για μεγάλο χρονικό διάστημα, να λάβουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι η διάθεση ή η αξιοποίηση των στερεών αποβλήτων που αποτίθενται στη θέση «Πέρα Γαληνοί» θα πραγματοποιείται χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η υγεία του ανθρώπου και χωρίς να χρησιμοποιούνται διαδικασίες ή μέθοδοι που μπορούν να βλάψουν το περιβάλλον» (σκ. 33). «Η Ελληνική Δημοκρατία, παραλείποντας να λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει ότι η διάθεση ή η αξιοποίηση των στερεών αποβλήτων που αποτίθενται στη θέση «Πέρα Γαληνοί» της εδαφικής περιφέρειας του Νομού Ηρακλείου θα πραγματοποιείται

57. Βλ. Γ. ΔΕΛΛΗΣ, Κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος. Οι διαστάσεις της προστασίας του περιβάλλοντος στην κοινοτική έννομη τάξη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998. Επίσης, L. KRAMER / Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ, Η Συνθήκη ΕΟΚ και η προστασία του περιβάλλοντος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1992, σ. 95, και γενικότερα, σ. 97· Τ. ΧΑΡΟΚΟΠΟΥ / Ε.-Α. ΜΑΡΙΑ, Ο τομέας του περιβάλλοντος στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο και στη νομολογία του ΔΕΚ, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1992, σ. 29, όπως παραπέμπονται από Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟ, ό.π.

58. ΔΕΚ C-293/97, ό.π.

59. Βλ. την 14η Αρχή της Διακήρυξης του Ρίο: «Τα κράτη θα πρέπει να συνεργάζονται αποτελεσματικά για να αποθαρρύνουν ή να αποτρέπουν την μετατόπιση και μεταφορά σε άλλα κράτη δραστηριοτήτων ή ουσιών που προκαλούν σοβαρή περιβαλλοντική χειροτέρευση, ή έχει αποδειχθεί ότι είναι επιβλαβή για την ανθρώπινη υγεία».

60. Βλ. σχετικά Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Το νομικό καθεστώς της διακίνησης των αποβλήτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ενιαία αγορά, Νόμος και Φύση, 1996, σ. 395 επ.

61. Γ. ΔΕΛΛΗΣ, ό.π.

62. Βλ. ΔΕΚ C-2/90, Επιτροπή/Βέλγιο, 09.07.1992, ECLI:EU:C:1992:310.

63. ΔΕΚ C-203/96, Chemische Afvalstoffen Dusseldorp κ.λπ., 25.06.1998, ECLI:EU:C:1998:316.

64. Ibid.

65. Βλ. Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.

66. Το άρθρο 4 της Οδηγίας 75/442/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 15ης Ιουλίου 1975, περί των στερεών αποβλήτων ορίζει: «Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι η διάθεση ή η αξιοποίηση των αποβλήτων θα πραγματοποιείται χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η υγεία του ανθρώπου και χωρίς να χρησιμοποιούνται διαδικασίες ή μέθοδοι που ενδέχεται να βλάψουν το περιβάλλον, ιδίως δε, χωρίς να δημιουργείται κίνδυνος για το νερό, τον αέρα ή το έδαφος, ούτε για την πανίδα και τη χλωρίδα, χωρίς να προκαλούνται ενοχλήσεις από τον θόρυβο ή τις οσμές, χωρίς να βλάπτονται οι τοποθεσίες και τα τοπία που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν, εξάλλου, τα αναγκαία μέτρα για την απαγόρευση της εγκατάλειψης, της απόρριψης και της ανεξέλεγκτης διάθεσης των αποβλήτων».

χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η υγεία του ανθρώπου, χωρίς να δημιουργείται κίνδυνος για το νερό, τον αέρα ή το έδαφος, ούτε για την πανίδα και τη χλωρίδα, και χωρίς να προκαλούνται ενοχλήσεις από τον θόρυβο ή τις οσμές, και χορηγώντας άδεια για τη λειτουργία αυτής της εγκατάστασης μη περιέχουσα τα απαραίτητα στοιχεία, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 4 και 9 της οδηγίας 75/442/ΕΟΚ, περί των στερεών αποβλήτων, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 91/156/ΕΟΚ».

6. Αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»

Η αρχή αυτή ανάγεται στην οικονομική θεωρία⁶⁷. Αναφέρεται στην ευθύνη που αφορά στις εξωτερικές αρνητικές συνέπειες στη φάση της παραγωγής ενός προϊόντος ή στην κατανάλωση αυτού, αλλά και στο κόστος ως προς τα μέσα αποφυγής και εξάλειψης αυτών των αρνητικών συνεπειών. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με αυτή την αρχή, η ευθύνη και το κόστος ως προς τις πιθανές αρνητικές συνέπειες – τέτοια είναι και η ρύπανση του περιβάλλοντος κατά την παραγωγή ενός προϊόντος – αλλά και το κόστος ως προς τα μέσα εξάλειψης και αποφυγής της ρύπανσης θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο κόστος παραγωγής του προϊόντος και να βαραίνουν την επιχείρηση που παράγει το προϊόν και όχι την κοινωνία⁶⁸. Αυτό έχει σαν συνέπεια να ωθεί τους παραγωγούς-επιχειρήσεις να υιοθετούν μια γενικότερη συμπεριφορά φιλοπεριβαλλοντική, διαδικασίες παραγωγής πιο φιλικές προς το περιβάλλον, αντιρρυσπαντικές μεθόδους και τεχνολογίες. Αυτό βασίζεται στην απλή λογική της αποκατάστασης της βλάβης από αυτόν που ευθύνεται γι' αυτή και όχι από την ολόκληρη. Η εν λόγω αρχή βρίσκει, επίσης, έρεισμα στην ιδέα της δικαιοσύνης, όπως αυτή διέπει το δίκαιο της δημόσιας τάξης, που επιτάσσει οι βλάβες που προκαλούνται σε ένα έννομο αγαθό να αποκαθίστανται από αυτόν που τις προκαλεί⁶⁹.

Η αρχή αυτή κατοχυρώνεται οικουμενικώς με τη Διακήρυξη του Ρίο (1992) – Αρχή 16. Μια αναφορά αυτής είχε γίνει ήδη το 1972 με μία Σύσταση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, κατοχυρώνεται στο άρθρο 191 ΣΛΕΕ με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και της Λισαβόνας⁷⁰.

Η υλοποίηση της εν λόγω αρχής επιτυγχάνεται με ποικίλα μέσα από τις αρμόδιες αρχές. Αρχικά, έχουν θεσπιστεί

ορισμένα υποχρεωτικά μέσα που αφορούν, κατά βάση, το νερό, τον αέρα και τον θόρυβο, ως προς την πηγή, την εκπομπή και την ποιότητα των ρύπων. Επιβάλλονται τεχνικές κατασκευής προϊόντων που εμποδίζουν τη ρύπανση και καθορίζεται ένα μέγιστο όριο εκπομπής ρυπογόνων ουσιών. Αυτά, φυσικά, προϋποθέτουν μια συναίνεση όλων των παραγόντων.

Το αποτέλεσμα της εφαρμογής της εν λόγω αρχής δεν περιορίζεται μόνο στον καταλογισμό του κόστους των μέτρων κατά της ρύπανσης. Η εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» τονίζει την ευθύνη που έχει οποιοσδήποτε ρυπαίνει το περιβάλλον, το οποίο αποτελεί συλλογικό αγαθό και δεν πρέπει να ξοδεύεται αλόγιστα και χωρίς συνέπειες⁷¹. Συναφώς, επιβάλλεται από τα κράτη μέλη φορολογία σε κάθε ρυπαίνοντα και όχι στην ολότητα⁷².

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η περιβαλλοντική ευθύνη κατοχυρώνεται σύμφωνα με τις διατάξεις της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας⁷³.

Ωστόσο, η αρχή αντιμετωπίζει και ορισμένα προβλήματα. Φαίνεται πως πρόκειται για μια αρχή με αρκετές ασάφειες ως προς το περιεχόμενό της, το υποκείμενο και το αντικείμενο της αποκατάστασης⁷⁴. Ένα εξ αυτών των προβλημάτων είναι η δυσκολία κατάφασης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ ρυπαίνοντος και βλάβης, ιδιαίτερα στην περίπτωση σωρευτικής μόλυνσης⁷⁵. Ο μεγαλύτερος φόβος, βέβαια, που θα οδηγούσε στη διαστρέβλωση της έννοιας και του σκοπού της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» είναι η άποψη που θα δεχόταν την ύπαρξη ενός «δικαιώματος στη ρύπανση»⁷⁶, αφού όποιος πληρώνει μπορεί να ρυπαίνει. Αυτό θα οδηγούσε, σύμφωνα με τον Γ. Δελλή, στη θεώρηση πως το περιβάλλον καθίσταται αγοράσιμο και έννομο αγαθό «σχετικής προστασίας»⁷⁷.

71. Βλ. Ε. ΡΕΓΚΑΚΟΥ-ΚΟΥΤΟΥΠΑ, ό.π.

72. Στη Γαλλία, ήδη από τον Μάιο του 1999, έχει επιβληθεί γενικός φόρος επί των ρυπογόνων δραστηριοτήτων, ο οποίος συγκεντρώνει 5 φόρους και πλέον έχει προσαρτηθεί στην κοινωνική ασφάλεια. Στην Ελλάδα, ενώ αρχικά είχε γίνει λόγος για αντίστοιχη προσπάθεια συγκέντρωσης κεφαλαίων για πράσινους σκοπούς, αυτό τελικά ναυάγησε λόγω οικονομικής κρίσης. Βλ. Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Τα νέα μέσα άσκησης της κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Περιβάλλον και Δίκαιο, 1994, σ. 75 επ.

73. Για το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο της περιβαλλοντικής ευθύνης, βλ. <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=334&language=el-GR>.

74. Βλ. Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.

75. Βλ. Θ. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 1997, σ. 78.

76. Βλ. Μ. ΔΕΚΛΕΡΗΣ και Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π.

77. Βλ. Δ. ΧΑΤΖΗΩΣΗΦ-ΔΙΑΚΟΥΛΑΚΗ, Εξωτερικό κόστος: προς νέες

67. Βλ. περισσότερα και σε Γ. ΚΩΤΤΗ, Οικολογία και Οικονομία, εκδ. Παπαζήση, 1994, σσ. 237-240 και 243.

68. Βλ. Ε. ΡΕΓΚΑΚΟΥ-ΚΟΥΤΟΥΠΑ, ό.π. σ. 65, αντίστροφη αρχή η «αρχή της ανάληψης του κόστους από το κοινωνικό σύνολο».

69. Ibid, σ. 64.

70. Αναφέρουμε επίσης τον γαλλικό Νόμο Μπαρνιέ, κωδικοποιημένο στον γαλλικό Κώδικα για το Περιβάλλον, άρθρο 110-1 παρ. 3: «Το κόστος για τα έξοδα λήψης μέτρων πρόληψης, μείωσης της μόλυνσης και τον αγώνα έναντι αυτής βαραίνει τον ρυπαίνοντα».

7. Αρχή της πληροφόρησης και συμμετοχής των πολιτών

Το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς δικαίωμα πρόσβασης στην (περιβαλλοντική) πληροφορία, συμμετοχή στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων και δικαστική προστασία⁷⁸. Αυτές είναι οι βασικές συνιστώσες της υπό μελέτη αρχής. Κατοχυρώνεται πρωτίστως σε παγκόσμιο επίπεδο με τη Σύμβαση του Άαρχους. Το δικαίωμα στην πληροφόρηση κατοχυρώνεται, επίσης, στο άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και αποτελεί και την 10η Αρχή της Διακήρυξης του Ρίο για το δικαίωμα στην πληροφόρηση και στη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων πολιτών⁷⁹. Στο εθνικό δίκαιο, η εν λόγω αρχή εφαρμόζεται κυρίως μέσω του άρθρου 5 του Ν. 2690/1999 περί πρόσβασης στα διοικητικά έγγραφα, αλλά και μέσω των άρθρων 5Α Σ. 1975 (δικαίωμα στην πληροφόρηση), 10 Σ. 1975 (δικαίωμα αναφοράς προς τις αρχές), 20 Σ. 1975 (δικαίωμα έννομης προστασίας και προηγούμενης ακρόασης), 24 Σ. 1975 (προστασία του περιβάλλοντος).

Η σύμβαση του Άαρχους υπεγράφη στις 25 Ιουνίου 1998 από την Οικονομική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη και αφορά την πρόσβαση στην πληροφορία, τη συμμετοχή των πολιτών στη λήψη των αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα. Τέθηκε σε ισχύ στις 30 Οκτωβρίου 2001, ενώ στην Ελλάδα κυρώθηκε, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 Σ., με τον Ν. 3422/12.12.2005 (ΦΕΚ Α' 303/13.12.2005)⁸⁰.

Στόχος της Σύμβασης είναι να εμπνεύσει εμπιστοσύνη στους πολίτες απέναντι στους θεσμούς και στη δημοκρατική τους λειτουργία. Προσφέροντας στους πολίτες το βήμα για να ασχοληθούν με τα κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα, «η Σύμβαση του Άαρχους εκπληρώνει τις απαιτήσεις της διαφάνειας και της εγγύτητας, συνώνυμα της χρηστής διακυβέρνησης». Τη Σύμβαση υπέγραψαν αρχικά 35 κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, και προσχώρησαν στη συνέχεια ακόμη δέκα κράτη⁸¹. Η Σύμ-

βαση διαρθρώνεται σε τρεις πυλώνες και έτσι κατοχυρώνει και τρία θεμελιώδη δικαιώματα για τους πολίτες και τις οργανώσεις που ασχολούνται με το περιβάλλον. Πρόκειται α) για την πρόσβαση στις πληροφορίες που αφορούν τα περιβαλλοντικά ζητήματα, β) τη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και γ) την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περίπτωση παραβίασης των δύο προαναφερθέντων δικαιωμάτων. Πρέπει να επισημανθεί πως για την πραγμάτωση του δικαιώματος των πολιτών και των οργανώσεων για πρόσβαση στις πληροφορίες για το περιβάλλον, οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να παρέχουν τις πληροφορίες μετά από σχετικό αίτημα των ενδιαφερομένων σύμφωνα με τις διατυπώσεις της Σύμβασης, αλλά και χωρίς προηγούμενο αίτημα οφείλουν να ενημερώνουν το κοινό με δική τους πρωτοβουλία για θέματα προσβολής του περιβάλλοντος, για κινδύνους που ελλοχεύουν και για την υγεία των ανθρώπων.

8. Αρχή της αλληλεγγύης στο δίκαιο της ενέργειας

Η αρχή της αλληλεγγύης δεν αποτελεί νέα αρχή στο ευρωπαϊκό δίκαιο και, συγκεκριμένα, στο δίκαιο της ενέργειας και της ασφάλειας εφοδιασμού. Πράγματι, η αλληλεγγύη αποτελεί έναν από τους σκοπούς της Ένωσης (άρθρο 3 παρ. 3 εδ. γ' ΣΕΕ). Στο προοίμιο της ΣΕΕ, τα κράτη μέλη εκφράζουν πως επιθυμούν «βαθύτερες σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ των λαών τους». Η αρχή της αλληλεγγύης αναφέρεται και σε άλλους τομείς ενδιαφέροντος της Ένωσης στις ευρωπαϊκές συνθήκες. Έτσι, η αρχή της αλληλεγγύης προσδιορίζει τον τομέα ασύλου, μετανάστευσης και ελέγχου των εξωτερικών συνόρων (άρθρο 67 παρ. 2 ΣΛΕΕ), καθώς και την οικονομική πολιτική (άρθρο 122 ΣΛΕΕ)⁸².

Με το άρθρο 194 παρ. 1 ΣΛΕΕ εισήχθη διάταξη σχετικά με την πολιτική ενέργειας στην Ένωση που επέβαλε την άσκηση αυτής «σε πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών». Προσλαμβάνει, έτσι, η αρχή της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών «χαρακτήρα συνταγματικής αρχής»⁸³.

Σε επίπεδο ενεργειακής πολιτικής, αξίζει να γίνει αναφορά στον νέο Κανονισμό (ΕΕ) 1938/2017, καινοτομία του οποίου αποτελεί η υποχρέωση αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών απέναντι σε μια κρίση αερίου. Στον προγενέστερο Κανονισμό (ΕΕ) 994/2010 προβλέπεται ρητά: «Για να ενισχυθεί η αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών σε περίπτωση ενωσιακής έκτακτης ανάγκης, και ειδικότερα για να υποστηρίξονται τα κράτη μέλη που είναι εκτε-

ενεργειακές πολιτικές, Ενέργεια και περιβάλλον στη βιομηχανική και μεταβιομηχανική κοινωνία, σε: Μ. Μοδινού (επιμ.), «Νέα Οικολογία», Γ. Γραμ. Νέας Γενιάς, 1996, σ. 197, εδ. σ. 202. Θα μπορούσε, επίσης, να νοηθεί ότι ένας επιχειρηματίας αγοράζει το δικαίωμα να ρυπαίνει, όπως παραπέμπονται από Τ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟ, ό.π.

78. Βλ. Ν. DE SADELEER, ό.π.

79. Και άρθρο 7 του Χάρτη για το Περιβάλλον - γαλλικό δίκαιο.

80. Βλ. εκτενέστερα για τις αλλαγές στην εθνική νομοθεσία: <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=467&language=el-GR>.

81. Βλ. σχετικά και προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς σε ευρωπαϊκό επίπεδο, Κ. ΜΕΝΟΥΔΑΚΟΣ, Η Σύμβαση του Άαρχους και η νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας για την πληροφόρηση και συμμετοχή των πολιτών, διαθέσιμο στο <https://nomosphysis.org.gr/11128/i-sumbasi-tou-aarxous-kai-i-nomologia-tou>

sumbouliou-epikrateias-gia-tin-pliροφοrisi-kai-summetoxi-ton-politon-noembrios-2007/.

82. Βλ. επίσης Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση ΔΕΕ C-370/12, Pringle, 26.10.2012, ECLI:EU:C:2012:675

83. Βλ. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα P. Mengozzi στην υπόθεση ΔΕΕ C-226/16, Eni κ.λπ., 26.07.2017, ECLI:EU:C:2017:616.

θειμένα σε λιγότερο ευνοϊκές γεωγραφικές ή γεωλογικές συνθήκες, τα κράτη μέλη θα πρέπει να σχεδιάσουν μέτρα για την άσκηση της αλληλεγγύης. Οι επιχειρήσεις φυσικού αερίου θα πρέπει να σχεδιάσουν μέτρα όπως οι εμπορικές συμφωνίες, στα οποία μπορεί να περιλαμβάνεται η αύξηση των εξαγωγών αερίου ή η αύξηση των αποδεσμεύσεων από εγκαταστάσεις αποθήκευσης»⁸⁴. Παρόλα αυτά, ο προγενέστερος Κανονισμός επέβαλλε στα κράτη μέλη μια γενική υποχρέωση αλληλεγγύης, που εξειδικεύθηκε στον νέο Κανονισμό 1938/2017⁸⁵.

Ο τελευταίος και νέος Κανονισμός 1938/2017 προβλέπει συγκεκριμένες διαδικασίες για λήψη μέτρων από τα κράτη μέλη σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης-κρίσης αερίου. Σύμφωνα με τη σκ. 38 του Προοιμίου, «η αλληλεγγύη είναι αναγκαία για την κατοχύρωση της ασφάλειας εφοδιασμού με φυσικό αέριο στην Ένωση. Μέσω αυτής, τα αποτελέσματα κατανομονται πιο ομοιόμορφα, ενώ μειώνονται οι συνολικές επιπτώσεις τυχόν σοβαρής διαταραχής. L 280/6 EL Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 28.10.2017 (1) Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 312/2014 της Επιτροπής, της 26ης Μαρτίου 2014, για τη θέσπιση κώδικα δικτύου όσον αφορά την εξισορρόπηση του φυσικού αερίου στα δίκτυα μεταφοράς (ΕΕ L 91 της 27.3.2014, σ. 15). Ο μηχανισμός αλληλεγγύης έχει σχεδιασθεί για την αντιμετώπιση ακραίων καταστάσεων κατά τις οποίες διακυβεύεται σε κράτος μέλος η παροχή προς εξ αλληλεγγύης προστατευόμενους πελάτες, ως βασική ανάγκη και απαραίτητη προτεραιότητα. Η αλληλεγγύη διασφαλίζει τη συνεργασία με τα πιο ευάλωτα κράτη μέλη. Συγχρόνως, η αλληλεγγύη αποτελεί μέτρο εσχάτης ανάγκης που εφαρμόζεται μόνο σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης και μόνον υπό περιοριστικούς όρους. Σε περίπτωση κήρυξης κατάστασης έκτακτης ανάγκης σε κράτος μέλος θα πρέπει, επομένως, να εφαρμοστεί σταδιακή και αναλογική προσέγγιση με σκοπό να εξασφαλιστεί ο εφοδιασμός με φυσικό αέριο. Το κράτος μέλος που έχει κηρύξει την κατάσταση έκτακτης ανάγκης θα πρέπει, ιδίως, πρώτα να εφαρμόσει όλα τα έκτακτα μέτρα που προβλέπονται στο οικείο σχέδιο έκτακτης ανάγκης προκειμένου να εξασφαλιστεί ο εφοδιασμός με φυσικό αέριο στους εξ αλληλεγγύης προστατευόμενους πελάτες του. Εκ παραλλήλου, όλα τα κράτη μέλη που έχουν θεσπίσει κανόνα αυξημένου εφοδιασμού θα πρέπει να τον μειώσουν προσωρινά στον κανονικό εφοδιασμό για περισσότερη ρευστότητα στην αγορά φυσικού αερίου, εφόσον το κράτος μέλος που κηρύσσει την κατάσταση έκτακτης ανάγκης δηλώσει ότι απαιτείται ανάληψη διασυννοριακής δράσης. Εάν οι εν λόγω δύο δέσμες μέτρων δεν εξασφαλίσουν τον αναγκαίο εφοδιασμό, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα αλληλεγγύης από τα απευθείας συνδεδε-

μένα κράτη μέλη με στόχο να εξασφαλιστεί ο εφοδιασμός με φυσικό αέριο σε εξ αλληλεγγύης προστατευόμενους πελάτες του κράτους μέλους που βρίσκεται σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, κατόπιν αιτήματος του εν λόγω κράτους μέλους. Αυτά τα μέτρα αλληλεγγύης θα πρέπει να εξασφαλίζουν ότι μειώνεται ή ότι δεν συνεχίζεται ο εφοδιασμός με φυσικό αέριο σε πελάτες, πλην των εξ αλληλεγγύης προστατευόμενων πελατών, στο έδαφος του κράτους μέλους που παρέχει αλληλεγγύη, προκειμένου να ελευθερωθούν ποσοτήτες φυσικού αερίου, στον βαθμό που είναι αναγκαίος και για όσο χρονικό διάστημα δεν ικανοποιείται η παροχή φυσικού αερίου στους εξ αλληλεγγύης προστατευόμενους πελάτες εντός του κράτους μέλους που ζητεί την αλληλεγγύη. Επ' ουδενί ο παρών κανονισμός δεν νοείται ότι απαιτεί από κράτος μέλος ή επιτρέπει σε κράτος μέλος να ασκεί δημόσια αρχή εντός ετέρου κράτους μέλους».

Συγκεκριμένα, ο νέος Κανονισμός 1938/2017 προβλέπει τη δημιουργία ομάδων κινδύνου των κρατών μελών, καθώς και συγκεκριμένα μέτρα αλληλεγγύης (άρθρο 13 του Κανονισμού) που εφαρμόζονται από τις ομάδες κινδύνου σε περίπτωση κρίσης της ασφάλειας του εφοδιασμού της Ένωσης με φυσικό αέριο. Οι ομάδες κινδύνου αποτελούν ομάδες κρατών της Ένωσης που θεωρούνται άμεσα διασυνδεδεμένα κράτη μέλη και δημιουργούνται με βάση τις διεθνείς απειλές της ασφάλειας εφοδιασμού αερίου στην Ένωση, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις κύριες πηγές εφοδιασμού όσο και τις οδούς εφοδιασμού αερίου⁸⁶. Αυτές αναλαμβάνουν να εφαρμόσουν τα μέτρα αλληλεγγύης που προβλέπει ο Κανονισμός (άρθρο 13)⁸⁷, προκειμένου να αποφευχθεί η κατάρρευση του συστήματος εφοδιασμού αερίου και να ελαχιστοποιηθούν οι δυσμενείς συνέπειες για τα κράτη μέλη σε περίπτωση κρίσης φυσικού αερίου, διασφαλίζοντας την ασφάλεια του εφοδιασμού φυσικού αερίου στα κράτη μέλη της Ένωσης.

Όσον αφορά στα μέτρα αλληλεγγύης, το άρθρο 13 παρ. 1 του νέου Κανονισμού προβλέπει: «Εάν κράτος μέλος έχει ζητήσει την εφαρμογή του μέτρου αλληλεγγύης σύμφωνα με το παρόν άρθρο, τότε κράτος μέλος που συνδέεται απευθείας με το αιτούν κράτος μέλος ή, εφόσον προβλέπεται από το κράτος μέλος, η αρμόδια αρχή του ή ο οικείος διαχειριστής συστήματος μεταφοράς ή ο οικείος διαχειριστής συστήματος διανομής λαμβάνει, καθόσον είναι δυνατόν χωρίς να δημιουργούνται επισφαλείς καταστάσεις, τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει ότι ο εφοδιασμός με φυσικό αέριο των πελατών που δεν είναι εξ αλληλεγγύης προστατευόμενοι πελάτες στην επικράτειά του μειώνεται ή δεν συνεχίζεται στον βαθμό που είναι αναγκαίος και για όσο χρονικό διάστημα δεν ικανοποιείται ο εφοδιασμός φυσικού αερίου των εξ αλληλεγγύης προστατευόμενων πελατών εντός του αιτούντος κράτους μέλους. Το αιτούν κράτος

84. Σκ. 36 του Κανονισμού 994/2010.

85. Βλ. εκτενέστερα Ε. ΤΣΟΥΚΑΛΙΔΟΥ, Η αρχή της αλληλεγγύης στο πλαίσιο της ασφάλειας εφοδιασμού φυσικού αερίου, ΠερΔικ, 2019.

86. Ibid.

87. Βλ. σκ. 12 Προοίμιου Κανονισμού 1938/2017.

μέλος εξασφαλίζει την ουσιαστική παράδοση των σχετικών ποσοτήτων φυσικού αερίου στους εξ αλληλεγγύης προστατευόμενους πελάτες στην επικράτειά του (...).

Γίνεται δεκτό, συνεπώς, με βάση τις διατάξεις του Κανονισμού, πως, σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης κράτους μέλους, το άμεσα συνδεδεμένο κράτος μέλος μειώνει τον εφοδιασμό των πελατών του, εκτός των εξ αλληλεγγύης προστατευόμενων πελατών⁸⁸, προκειμένου να καλύψει το αιτούν κράτος, να το εφοδιάσει δηλαδή με ποσότητες αερίου κατ' εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης. Αυτό που θα πρέπει να υπομνησθεί και τονίζεται σε αρκετά σημεία στον Κανονισμό⁸⁹ είναι πως η αρχή της αλληλεγγύης συνιστά το έσχατο μέσο και τίθεται σε λειτουργία αφού τα κράτη μέλη έχουν εξαντλήσει τις άλλες πιθανές λύσεις για την αντιμετώπιση της έκτακτης ανάγκης προτού απευθυνθούν στα συνδεδεμένα κράτη για λήψη μέτρων αλληλεγγύης⁹⁰.

Πέραν των όσων αναφέρθηκαν και αφορούν την εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης υπό την έννοια της λήψης θετικών μέτρων για την αντιμετώπιση κατάστασης έκτακτης ανάγκης στον τομέα εφοδιασμού αερίου στην Ένωση, η αρχή της αλληλεγγύης εν γένει, και όχι μόνο στον τομέα της ενέργειας, εφαρμόζεται και κατά το στάδιο του δικαστικού ελέγχου. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη νομολογία του⁹¹ αξιοποιεί την αρχή της αλληλεγγύης κατά τον έλεγχο της αρχής της αναλογικότητας και κάνει λόγο για «ενισχυμένη αρχή της αναλογικότητας»⁹². Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

δηλαδή, δέχεται την αρχή της αλληλεγγύης ως εργαλείο επίτευξης των σκοπών της Ένωσης και κάνει δεκτό πως «η παράβαση εκπληρώσεως του καθήκοντος αλληλεγγύης που τα κράτη μέλη έχουν αποδεχτεί με την προσχώρησή τους στην Κοινότητα θίγει ακόμα και τις ουσιαστικές βάσεις (της έννομης τάξης της Ένωσης)»⁹³.

III. Αντί επιλόγου

Το δικαίωμα στο περιβάλλον και, συνεπώς, όλες οι υπό εξέταση αρχές συνδέονται με το δημόσιο συμφέρον και την προστασία αυτού⁹⁴. Το περιβάλλον λογίζεται ως δημόσιο αγαθό, η φύλαξη του οποίου επαφίεται και στα κρατικά όργανα. Γίνεται δεκτό πως το δικαίωμα στο περιβάλλον ανήκει στην τρίτη γενιά δικαιωμάτων που σχετίζονται με την αλληλεγγύη «και έχουν μία δόση ουτοπίας-ονείρου». Από κάποιους το δικαίωμα στο περιβάλλον χαρακτηρίζεται ως ατομικό δικαίωμα, ενώ κάποιοι άλλοι προτάσσουν τον κοινωνικό χαρακτήρα του εν λόγω δικαιώματος⁹⁵. Πρακτικά, αυτό σχετίζεται με το έννομο αγαθό το οποίο προστατεύεται και δεν είναι άμοιρο εννόμων συνεπειών⁹⁶. Σύμφωνα με τον Μ. Δεκλέρη, το περιβάλλον αποτελεί αυτοτελές έννομο αγαθό, αφού ο άνθρωπος δεν νοείται και δεν μπορεί να υπάρξει εκτός αυτού, επειδή υπάρχει δηλαδή «ταυτότητα συμφερόντων περιβάλλοντος και ανθρώπων»⁹⁷. Ακριβώς, αυτή η φύση του δικαιώματος στην προστασία του περιβάλλοντος, όπως κατοχυρώνεται και στο άρθρο 24 του ελληνικού Συντάγματος του 1975, επιβάλλει και την αποδοχή ενός ευρέως εννόμου συμφέροντος για την προσφύγη στη δικαιοσύνη όταν προσβάλλεται το περιβάλλον⁹⁸.

Όπως διαπιστώνει και η Αικ. Σακελλαροπούλου⁹⁹, επικρατεί παγκοσμίως η τάση τόσο οι ιδιώτες όσο και οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις να προσφεύγουν στα δικαστήρια επικαλούμενοι γενικές αρχές περιβαλλοντικού δικαίου, ζητώντας την προστασία τους απέναντι στην κλιματική αλλαγή και την προσβολή του δικαιώματός τους στην προστασία του περιβάλλοντος. Πρόκειται για μια τάση απέναντι στην οποία τα δικαστήρια φαίνεται να

88. Άρθρο 1 στοιχείο 6: «εξ αλληλεγγύης προστατευόμενος πελάτης: ο οικιακός πελάτης που είναι συνδεδεμένος με δίκτυο διανομής φυσικού αερίου και που επιπροσθέτως μπορεί να περιλαμβάνει, ένα ή αμφότερα εκ των ακολούθων: α) εγκατάσταση τηλεθέρμανσης, εάν πρόκειται για προστατευόμενο πελάτη εντός του οικείου κράτους μέλους και μόνο εφόσον παρέχει θέρμανση σε νοικοκυριά ή βασικές κοινωνικές υπηρεσίες πλην των υπηρεσιών εκπαίδευσης και δημόσιας διοίκησης· β) βασική κοινωνική υπηρεσία εάν πρόκειται για προστατευόμενο πελάτη εντός του οικείου κράτους μέλους, πλην των υπηρεσιών εκπαίδευσης και δημόσιας διοίκησης».

89. Προοίμιο σκ. 38-42, άρθρα 1, 13 παρ. 3, όπως παραπέμπονται από Ε. ΤΣΟΥΚΑΛΙΔΟΥ, ό.π.

90. Βλ. Ε. ΤΣΟΥΚΑΛΙΔΟΥ, ό.π., η οποία σχολιάζει επιπλέον πως η στρατηγική του «λαθρεπιβάτη», ήτοι η άνευ συνεισφοράς ωφέλεια ενός ατόμου από πόρους, δημόσια αγαθά ή υπηρεσίες, δεν γίνεται ανεκτή πριν την εξάντληση όλων των εσωτερικών λύσεων και μέτρων.

91. ΔΕΕ C-358/14, Πολωνία/Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 04.05.2016, ECLI:EU:C:2016:323· ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-643/15 και C-647/15, Σλοβακία/Συμβούλιο, 06.09.2017, ECLI:EU:C:2017:631 (αρχή της αλληλεγγύης στη μεταναστευτική πολιτική της Ένωσης). Βλ. και Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Υ. Βοτ στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-643/15 και C-647/15, 26.07.2017, ECLI:EU:C:2017:618, σημ. 218-220, 241-242 και Ε. ΤΣΟΥΚΑΛΙΔΟΥ, ό.π.

92. Βλ. εκτενέστερα Ε. ΤΣΟΥΚΑΛΙΔΟΥ, ό.π.

93. ΔΕΚ 39/72, Επιτροπή/Ιταλία, 07.02.1973, ECLI:EU:C:1973:13, σκ. 24, 25. Βλ. επίσης ΔΕΚ 128/78, Επιτροπή/Ηνωμένο Βασίλειο, 07.02.1979, σκ. 12, όπως παραπέμπονται από Ε. ΤΣΟΥΚΑΛΙΔΟΥ, ό.π.

94. Γ. ΣΙΟΥΤΗ, ό.π.

95. Βλ. και Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σ. 11.

96. Βλ. εκτενέστερα Γ. ΣΙΟΥΤΗ, ό.π.

97. Βλ. Μ. ΔΕΚΛΕΡΗΣ, ό.π.

98. Βλ. Γ. ΣΙΟΥΤΗ, ό.π.

99. Βλ. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Η κλιματική κρίση και ο ρόλος του δικαστή, διαθέσιμο στο <https://nomosphysis.org.gr/19843/i-klimatiki-krisi-kai-o-rolos-toy-dikasti/>.

διάκεινται θετικά. Συνδέεται με την κατάφαση ενός ευρύτερου εννόμου συμφέροντος προς επίδιξη σεβασμού του περιβάλλοντος και αντιμετώπισης της περιβαλλοντικής κρίσης¹⁰⁰. Άλλωστε, και η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας δέχεται ένα ευρύ έννομο συμφέρον προς άσκηση αίτησης ακύρωσης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Πράγματι, τόσο το ευρύ έννομο συμφέρον προς άσκηση αίτησης ακύρωσης κατά μιας διοικητικής πράξης ή μιας παράλειψης οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας από την πλευρά της διοίκησης όσο και η κατοχύρωση πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία αλλά και στη δικαιοσύνη για ζητήματα που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος (βλ. ανωτέρω Σύμβαση του Άρχους) συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι πλέον η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί ένα υψίστης σημασίας θέμα

που άγεται ενώπιον των δικαστηρίων. Οι δικαστές, στηριζόμενοι στις γενικές αρχές των νομοθετικών κειμένων αλλά και σε όσες νομολογιακά έχουν αναπτυχθεί, ξεπερνούν τις δικονομικές και ουσιαστικές δυσκολίες που ανακύπτουν και οφείλονται, ιδίως, στην έλλειψη ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων και προσπαθούν να αποδώσουν «κλιματική δικαιοσύνη»¹⁰¹.

101. Ibid.

100. Η Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., αναφέρεται σε απόφαση του Ανώτατου Ακυρωτικού στις Φιλιππίνες, η οποία χρονολογείται το 1993 και με την οποία αναγνωρίστηκε, βάσει της αρχής της διαγενεακής ισότητας, έννομο συμφέρον σε παιδιά, προκειμένου να σταματήσει η μεγάλης έκτασης αποψίλωση των δασών της χώρας.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

I. Επικαιρότητα ΕΕ

Επιμ.: Μαλαματή Δ. Ζάχου, Έλλη Τσιτσιπά

I. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Brexit – Διαπραγματεύσεις με το Ηνωμένο Βασίλειο (24.04.2020)

αποχώρηση – διαπραγματεύσεις – συμφωνία αποχώρησης – Συμβούλιο – μεταβατική περίοδος – μελλοντική εταιρική σχέση ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου – άρθρο 218 ΣΛΕΕ

Εν μέσω της κρίσης του κορωνοϊού έλαβε χώρα ο δεύτερος γύρος διαπραγματεύσεων με το Ηνωμένο Βασίλειο σχετικά με τη μελλοντική εταιρική του σχέση με την Ένωση. Παρά το γεγονός ότι η αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης που μαστίζει την Ευρώπη αποτελεί προτεραιότητα για την Επιτροπή και την Ένωση αυτή την περίοδο, η συνέχιση των διαπραγματεύσεων με το Ηνωμένο Βασίλειο είναι επιβεβλημένη από δύο ημερομηνίες: στις 30 Ιουνίου θα αποφασιστεί από τα δύο μέρη εάν η μεταβατική περίοδος αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου θα παραταθεί, ενώ στις 31 Δεκεμβρίου θα λάβει χώρα το «οικονομικό Brexit», με την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την ενιαία αγορά και την τελωνειακή ένωση.

Το Ηνωμένο Βασίλειο έχει δηλώσει ότι δεν επιθυμεί την παράταση της μεταβατικής περιόδου, ωστόσο πρέπει να ληφθεί μέριμνα ώστε να περιοριστεί ο αντίκτυπος της αποχώρησής του από την ενιαία αγορά και την τελωνειακή ένωση. Στο διάστημα που απομένει μέχρι τη λήξη της μεταβατικής περιόδου πρέπει να δοθεί προτεραιότητα σε τρεις τομείς: στη διασφάλιση της κατάλληλης εφαρμογής της συμφωνίας αποχώρησης, στην προετοιμασία για τις οικονομικές επιπτώσεις που θα έχει η λήξη της μεταβατικής περιόδου και στη διαπραγμάτευση της μελλοντικής εταιρικής σχέσης της Ένωσης με το Ηνωμένο Βασίλειο, με γνώμονα να μειωθούν οι οικονομικές επιπτώσεις της αποχώρησης.

Απαιτείται να γίνει απτή πρόοδος κατά τους επόμενους μήνες και από τα δύο μέρη προκειμένου να βρεθούν αμοιβαίως αποδεκτές λύσεις σε κείριους τομείς, στους οποίους μέχρι στιγμής υπάρχει μεγάλη απόκλιση μεταξύ των μερών. Διαφωνία εντοπίζεται στο μοντέλο της μελλοντικής εταιρικής σχέσης, καθώς το Ηνωμένο Βασίλειο επιμένει στην κατάρτιση μιας σειράς χωριστών συμφωνιών για τους διάφορους τομείς, ενώ η Ένωση επιθυμεί την κατάρτιση ενός ενιαίου πλαισίου που να διευθετεί αποτελεσματικά και ομοιόμορφα όλους τους τομείς της μελλοντικής εταιρικής σχέσης των δύο μερών.

Οι επόμενοι δύο γύροι διαπραγματεύσεων μέχρι τις 30

Ιουνίου θα είναι κρίσιμοι και πρέπει να αξιοποιηθούν καταλλήλως από τα δύο μέρη, ώστε να σημειωθεί απτή πρόοδος και σύγκλιση.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/statement_20_739

II. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η ΕΕ εγκαινιάζει νέο πιλοτικό πρόγραμμα ύψους 50 εκατ. ευρώ για την ανάπτυξη δεξιοτήτων και την εκπαίδευση σε όλη την Ευρώπη (22.04.2020)

επενδύσεις – δεξιότητες – κατάρτιση – Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων (ΕΤΕ) και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έθεσαν σε εφαρμογή νέο πιλοτικό μηχανισμό εγγυήσεων για τη βελτίωση της πρόσβασης σε χρηματοδότηση ατόμων και οργανισμών που επιθυμούν να επενδύσουν στις δεξιότητες και την εκπαίδευση. Το πιλοτικό πρόγραμμα ύψους 50 εκατ. ευρώ θα στηρίξει χρηματοδότηση για σπουδαστές και εκπαιδευμένους, επιχειρήσεις που επενδύουν στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων των υπαλλήλων τους και οργανισμούς που παρέχουν εκπαίδευση και κατάρτιση.

Το πιλοτικό πρόγραμμα «Εγγυήσεις για τις δεξιότητες και την εκπαίδευση» είναι μια νέα πρωτοβουλία δανειοληπτικής χρηματοδότησης που προορίζεται για την τόνωση των επενδύσεων στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και τις δεξιότητες – ως μέρος της λύσης για την απασχόληση περισσότερων ατόμων και την αντιμετώπιση των μεταβαλλόμενων αναγκών της ευρωπαϊκής οικονομίας. Η πρωτοβουλία αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική ενόψει της δυσχερούς οικονομικής κατάστασης που αντιμετωπίζουν σήμερα οι Ευρωπαίοι πολίτες και οι επιχειρήσεις λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού. Θα στηρίξει επιχειρήσεις και σπουδαστές στη διάρκεια της κρίσης αλλά και μετά, ώστε να εξασφαλιστεί ότι η Ευρώπη μπορεί να αναπτυχθεί και να παραμείνει στο τιμόνι των παγκόσμιων τεχνολογικών εξελίξεων, να αναπτύξει περαιτέρω την οικονομία της που βασίζεται στη γνώση και να επιταχύνει την οικονομική ανάκαμψή της.

Στη δοκιμαστική φάση του, το πιλοτικό πρόγραμμα «Εγγυήσεις για τις δεξιότητες και την εκπαίδευση» θα παρέχει εγγύηση της ΕΕ ύψους έως 50 εκατ. ευρώ με τη στήριξη του Ευρωπαϊκού Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΤΣΕ), ενεργοποιώντας δανειοληπτική χρηματοδότηση για έργα δεξιοτήτων και εκπαίδευσης στην Ευρώπη, με

στόχο την κινητοποίηση πάνω από 200 εκατ. ευρώ σε συνολική χρηματοδότηση. Τα ενδιαφερόμενα χρηματοδοτικά ιδρύματα ή οι φορείς παροχής εκπαίδευσης και κατάρτισης μπορούν να υποβάλουν αίτηση για να γίνουν χρηματοοικονομικοί διαμεσολαβητές και να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα, απαντώντας στην ανοικτή πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος που δημοσιεύει το ΕΤΕ. Αρμόδιο για την επιλογή των χρηματοοικονομικών διαμεσολαβητών είναι το ΕΤΕ.

Το ΕΤΕ θα παρέχει δωρεάν ανώτατη εγγύηση πρώτης ζημίας (ή αντεγγύηση) σε επιλεγμένους χρηματοοικονομικούς διαμεσολαβητές για τη δημιουργία νέων χαρτοφυλακίων δανειοληπτικής χρηματοδότησης για σπουδαστές και επιχειρήσεις. Οι επιλέξιμοι σπουδαστές και επιχειρήσεις θα έχουν πρόσβαση σε διάφορα είδη χρηματοδότησης (π.χ. δάνεια, αναβολή πληρωμής, δάνεια που συνδέονται με το εισόδημα κ.λπ.) μέσω ειδικών χρηματοοικονομικών διαμεσολαβητών, όπως χρηματοδοτικά ιδρύματα, πανεπιστήμια και κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης, τα οποία εγγυάται η ΕΕ. Τέλος, χάρη στην εγγύηση, οι τελικοί δικαιούχοι θα έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε χρηματοδότηση με καλύτερους όρους.

Η πρωτοβουλία θα εφαρμοστεί πιλοτικά το 2020 με στόχο να καταστεί, μετά το 2020, βασικό ευρωπαϊκό χρηματοδοτικό μέσο στο πλαίσιο του επόμενου πολυετούς δημοσιονομικού πλαισίου της ΕΕ (2021-2027). Θα παρασχεθεί, επίσης, στήριξη για την ανάπτυξη ικανότητας, από τον Ευρωπαϊκό Κόμβο Επενδυτικών Συμβουλών, για την προβολή του πιλοτικού προγράμματος.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_694

III. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η Επιτροπή εξαγγέλλει έκτακτα μέτρα για τη στήριξη του αγροδιατροφικού τομέα (22.04.2020)

αγορές – γεωργικά προϊόντα – τρόφιμα – κρίση δημόσιας υγείας – προγράμματα στήριξης αγροτικής αγοράς

Η Επιτροπή αναλαμβάνει δράση και προτείνει πρόσθετα έκτακτα μέτρα για την περαιτέρω στήριξη των αγορών γεωργικών προϊόντων και τροφίμων που πλήττονται περισσότερο. Ο αγροδιατροφικός τομέας της ΕΕ επιδεικνύει ανθεκτικότητα σε αυτούς τους πρωτόγνωρους καιρούς, εν μέσω πανδημίας του κορωνοϊού. Ωστόσο, ορισμένες αγορές έχουν δεχθεί καίριο πλήγμα από τις συνέπειες αυτής της κρίσης της δημόσιας υγείας.

Η παρούσα δέσμη περιλαμβάνει μέτρα για την ενίσχυση της ιδιωτικής αποθεματοποίησης στους τομείς των γαλακτοκομικών προϊόντων και του κρέατος, έγκριση μέτρων παρέμβασης στην αγορά για την αυτοοργάνωση των φορέων εκμετάλλευσης σε τομείς που έχουν δεχθεί σοβαρό

πλήγμα, και ευελιξία όσον αφορά τα προγράμματα στήριξης της αγοράς οπωροκηπευτικών, της αγοράς οίνου, και ορισμένων άλλων αγορών.

Στα έκτακτα μέτρα που ανακοινώθηκαν ως περαιτέρω αντίδραση στην κρίση του κορωνοϊού περιλαμβάνονται τα εξής:

- Ενίσχυση της ιδιωτικής αποθεματοποίησης.
- Ευελιξία όσον αφορά προγράμματα στήριξης της αγοράς.
- Έκτακτη παρέκκλιση από τους κανόνες ανταγωνισμού της ΕΕ: για τους τομείς του γάλακτος, της ανθοκομίας και της πατάτας, η Επιτροπή θα εγκρίνει παρέκκλιση από ορισμένους κανόνες ανταγωνισμού δυνάμει του άρθρου 222 του Κανονισμού για την κοινή οργάνωση των αγορών, η οποία θα επιτρέπει στους φορείς εκμετάλλευσης να λαμβάνουν μέτρα αυτοοργάνωσής τους στην αγορά. Συγκεκριμένα, στους εν λόγω τομείς θα δοθεί η δυνατότητα συλλογικής λήψης μέτρων για τη σταθεροποίηση της αγοράς. Για παράδειγμα, στον τομέα του γάλακτος θα επιτραπεί να προγραμματίζει συλλογικά την παραγωγή γάλακτος και στους τομείς της ανθοκομίας και της πατάτας θα επιτραπεί η απόσυρση προϊόντων από την αγορά. Επίσης, θα επιτραπεί η αποθεματοποίηση από ιδιωτικούς φορείς εκμετάλλευσης. Οι σχετικές συμφωνίες και αποφάσεις θα ισχύουν για έξι μήνες κατά μέγιστο. Οι κινήσεις των τιμών καταναλωτή θα παρακολουθούνται στενά, ώστε να αποφεύγονται αρνητικές συνέπειες.

Η Επιτροπή σκοπεύει να έχει εγκρίνει τα εν λόγω μέτρα έως τα τέλη Απριλίου 2020. Θα πρέπει να προηγηθεί διαβούλευση με τα κράτη μέλη, καθώς και η από μέρους τους έγκριση των μέτρων. Ως εκ τούτου, τα μέτρα ενδέχεται να μεταβληθούν. Οι λεπτομέρειες των προτάσεων αυτών θα ανακοινωθούν κατά την τελική έγκρισή τους.

Η δέσμη μέτρων που ανακοινώθηκε σήμερα έρχεται σε συνέχεια μιας ολοκληρωμένης δέσμης άλλων μέτρων που εγκρίθηκαν εγκαίρως από την Επιτροπή για τη στήριξη του αγροδιατροφικού τομέα στην τρέχουσα κρίση, όπως η αύξηση των ποσών των κρατικών ενισχύσεων, η αύξηση του ύψους των προκαταβολών και η παράταση των προθεσμιών για την υποβολή αιτήσεων πληρωμής. Η μεγαλύτερη ευελιξία όσον αφορά τους κανόνες της κοινής γεωργικής πολιτικής έχει ως στόχο την ελάφρυνση του διοικητικού φόρτου για τους γεωργούς και τις εθνικές διοικήσεις.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_722

Έγκριση από την Επιτροπή στρατηγικής για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας στην Ευρώπη: ανόσχεση της απώλειας της βιοποικιλότητας και οικοδόμηση ενός υγιούς και βιώσιμου συστήματος τροφίμων (20.05.2020)

Βιοποικιλότητα – σύστημα τροφίμων – βιώσιμο μέλλον – Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε μια ολοκληρωμένη νέα στρατηγική για τη βιοποικιλότητα, με στόχο να επαναφέρει τη φύση στη ζωή μας, και τη στρατηγική «Από το αγρόκτημα στο πιάτο» για ένα δίκαιο, υγιές και φιλικό προς το περιβάλλον σύστημα τροφίμων. Οι δύο στρατηγικές είναι αλληλοενισχυόμενες, φέρνουν σε επαφή τη φύση, τους γεωργούς, τις επιχειρήσεις και τους καταναλωτές για να εργαστούν από κοινού για ένα ανταγωνιστικώς βιώσιμο μέλλον.

Σε ευθυγράμμιση με την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, προτείνονται φιλόδοξες ενωσιακές δράσεις και δεσμεύσεις για την ανάσχεση της απώλειας βιοποικιλότητας στην Ευρώπη και στον κόσμο και τον μετασχηματισμό των συστημάτων τροφίμων μας σε παγκόσμια πρότυπα για την ανταγωνιστική βιωσιμότητα, την προστασία της υγείας του ανθρώπου και του πλανήτη, καθώς και για τα μέσα βιοπορισμού όλων των παραγόντων της αλυσίδας αξίας των τροφίμων. Η κρίση του COVID-19 κατέδειξε πόσο ευάλωτους μας καθιστά η όλο και μεγαλύτερη απώλεια της βιοποικιλότητας και πόσο σημαντική είναι η εύρυθμη λειτουργία του συστήματος τροφίμων για την κοινωνία μας. Οι δύο στρατηγικές θέτουν τον πολίτη στο επίκεντρο, αναλαμβάνοντας τη δέσμευση να αυξήσουν την προστασία της ξηράς και της θάλασσας, αποκαθιστώντας τα υποβαθμισμένα οικοσυστήματα και καθιερώνοντας την ΕΕ ως ηγετική δύναμη στη διεθνή σκηνή, όσον αφορά τόσο την προστασία της βιοποικιλότητας όσο και την οικοδόμηση μιας βιώσιμης αλυσίδας τροφίμων.

Η νέα στρατηγική για τη βιοποικιλότητα αντιμετωπίζει τα βασικά αίτια της απώλειας της βιοποικιλότητας, όπως η μη βιώσιμη χρήση της γης και της θάλασσας, η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, η ρύπανση και τα χωροκατακτητικά ξένα είδη. Η στρατηγική αυτή, που εγκρίθηκε εν μέσω της πανδημίας COVID-19, αποτελεί κεντρικό στοιχείο του σχεδίου ανάκαμψης της ΕΕ και είναι ζωτικής σημασίας για την πρόληψη και την οικοδόμηση ανθεκτικότητας σε μελλοντικές επιδημικές εξάρσεις και για την παροχή άμεσων επιχειρηματικών και επενδυτικών ευκαιριών για την αποκατάσταση της οικονομίας της ΕΕ. Αποσκοπεί, επίσης, να καταστήσει τους προβληματισμούς για τη βιοποικιλότητα αναπόσπαστο μέρος της συνολικής στρατηγικής της ΕΕ για την οικονομική ανάπτυξη. Η στρατηγική προτείνει, μεταξύ άλλων, τη θέσπιση δεσμευτικών στόχων για την αποκατάσταση κατεστραμμένων οικοσυστημάτων και ποταμών, τη βελτίωση της υγείας των προστατευόμενων οικοτόπων και ειδών της ΕΕ, την επαναφορά επικονιαστών στη γεωργική γη, τη μείωση της ρύπανσης, την ενίσχυση του οικολογικού προσανατολισμού των πόλεων, την ενίσχυση της βιολογικής γεωργίας και άλλων φιλικών προς τη βιοποικιλότητα

γεωργικών πρακτικών και τη βελτίωση της υγείας των ευρωπαϊκών δασών. Η στρατηγική προτείνει συγκεκριμένα βήματα για να τεθεί η βιοποικιλότητα της Ευρώπης στην πορεία ανάκαμψης έως το 2030, συμπεριλαμβανομένης της μετατροπής τουλάχιστον του 30% των εδαφών και των θαλασσών της Ευρώπης σε αποτελεσματικά διαχειριζόμενες προστατευόμενες περιοχές και της επαναφοράς τουλάχιστον του 10% των γεωργικών εκτάσεων σε χαρακτηριστικά τοπίου υψηλής ποικιλομορφίας.

Οι δράσεις που προβλέπονται για την προστασία, τη βιώσιμη χρήση και την αποκατάσταση της φύσης θα αποφέρουν οικονομικά οφέλη στις τοπικές κοινότητες, δημιουργώντας βιώσιμες θέσεις εργασίας και ανάπτυξη. Χρηματοδότηση ύψους 20 δισ. ευρώ/έτος θα αποδεδουλευτεί για τη βιοποικιλότητα μέσω διαφόρων πηγών, συμπεριλαμβανομένων κονδυλίων της ΕΕ, εθνικής και ιδιωτικής χρηματοδότησης.

Η στρατηγική «Από το αγρόκτημα στο πιάτο» θα επιτρέψει τη μετάβαση σε ένα βιώσιμο σύστημα τροφίμων της ΕΕ, που θα διασφαλίζει την επισιτιστική ασφάλεια και θα εξασφαλίζει την πρόσβαση σε υγιεινή διατροφή προερχόμενη από έναν υγιή πλανήτη. Θα μειώσει το περιβαλλοντικό και κλιματικό αποτύπωμα του συστήματος τροφίμων της ΕΕ και θα ενισχύσει την ανθεκτικότητά του, προστατεύοντας την υγεία των πολιτών και διασφαλίζοντας τα μέσα βιοπορισμού των οικονομικών φορέων. Η στρατηγική θέτει συγκεκριμένους στόχους για τη μετατροπή του συστήματος τροφίμων της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης μείωσης της χρήσης και της επικινδυνότητας φυτοφαρμάκων κατά 50%, μείωσης κατά τουλάχιστον 20% της χρήσης λιπασμάτων, μείωσης κατά 50% των πωλήσεων αντιμικροβιακών ουσιών που χρησιμοποιούνται για τα εκτρεφόμενα ζώα και την υδατοκαλλιέργεια και ένταξης του 25% των γεωργικών εκτάσεων στο πλαίσιο της βιολογικής γεωργίας. Προτείνει, επίσης, φιλόδοξα μέτρα για να εξασφαλιστεί ότι η υγιεινή επιλογή είναι η ευκολότερη για τους πολίτες της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της βελτιωμένης επισήμανσης για την καλύτερη κάλυψη των αναγκών πληροφόρησης των καταναλωτών σχετικά με υγιεινά και βιώσιμα τρόφιμα.

Οι Ευρωπαίοι γεωργοί, αλιείς και παραγωγοί προϊόντων υδατοκαλλιέργειας διαδραματίζουν καίριο ρόλο στην εν λόγω μετάβαση σε ένα πιο δίκαιο και βιώσιμο σύστημα τροφίμων. Θα λάβουν στήριξη από την Κοινή Γεωργική Πολιτική και την Κοινή Αλιευτική Πολιτική μέσω νέων χρηματοδοτικών και οικολογικών προγραμμάτων για την υιοθέτηση βιώσιμων πρακτικών. Η βιωσιμότητα ως εμπορικό σήμα της Ευρώπης θα ανοίξει νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες και θα διαφοροποιήσει τις πηγές εισοδήματος για τους Ευρωπαίους γεωργούς και αλιείς.

Ως βασικά μέρη της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, οι δύο στρατηγικές θα στηρίξουν επίσης την οικονομική ανάκαμψη. Στο πλαίσιο του κορωνοϊού, στόχος τους

είναι η ενίσχυση της ανθεκτικότητας των κοινωνιών μας σε μελλοντικές πανδημίες και απειλές, όπως οι κλιματικές επιπτώσεις, οι δασικές πυρκαγιές, η επισιτιστική ασφάλεια ή οι επιδημικές εξάρσεις, μεταξύ άλλων με την υποστήριξη πιο βιώσιμων πρακτικών για τη γεωργία, την αλιεία και την υδατοκαλλιέργεια και με την αντιμετώπιση της προστασίας της άγριας πανίδας και της παράνομης εμπορίας άγριων ειδών.

Οι στρατηγικές έχουν επίσης σημαντικά διεθνή στοιχεία. Η στρατηγική για τη βιοποικιλότητα επιβεβαιώνει εκ νέου την αποφασιστικότητα της ΕΕ να ηγηθεί, δίνοντας το παράδειγμα, στην αντιμετώπιση της παγκόσμιας κρίσης βιοποικιλότητας. Η Επιτροπή θα επιδιώξει να κινητοποιήσει όλα τα μέσα εξωτερικής δράσης και διεθνών εταιρικών σχέσεων, με σκοπό να συμβάλει στην ανάπτυξη ενός φιλόδοξου νέου παγκόσμιου πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για τη βιοποικιλότητα στη Διάσκεψη των μερών της Σύμβασης για τη βιοποικιλότητα το 2021. Η στρατηγική «Από το αγρόκτημα στο πιάτο» αποσκοπεί στην προώθηση της παγκόσμιας μετάβασης σε βιώσιμα συστήματα τροφίμων, σε στενή συνεργασία με τους διεθνείς εταίρους της. Η Επιτροπή καλεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο να εγκρίνουν αυτές τις δύο στρατηγικές και τις δεσμεύσεις της. Όλοι οι πολίτες και τα ενδιαφερόμενα μέρη καλούνται να συμμετάσχουν σε ευρεία δημόσια συζήτηση.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_884

IV. ΕΡΕΥΝΑ

Η Επιτροπή εγκαινίασε πλατφόρμα ανταλλαγής δεδομένων για ερευνητές (20.04.2020)

ερευνητικά δεδομένα – ανταλλαγή – κορωνοϊός – ευρωπαϊκή πλατφόρμα – συνεργασία

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε συνεργασία με πολλούς εταίρους, εγκαινίασε την ευρωπαϊκή πλατφόρμα δεδομένων COVID-19, η οποία θα καταστήσει δυνατή την ταχεία συλλογή και ανταλλαγή των διαθέσιμων ερευνητικών δεδομένων. Η πλατφόρμα, η οποία εντάσσεται στο σχέδιο δράσης ERAvsCorona, αποτελεί ένα ακόμα ορόσημο στις προσπάθειες που καταβάλλει η ΕΕ για να στηρίξει τους ερευνητές στην Ευρώπη και σε όλον τον κόσμο στη μάχη κατά της έξαρσης του κορωνοϊού.

Η νέα πλατφόρμα θα παρέχει ένα ανοιχτό, αξιόπιστο και κλιμακούμενο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο περιβάλλον στο οποίο οι ερευνητές θα μπορούν να αποθηκεύουν και να ανταλλάσσουν σύνολα δεδομένων, όπως αλληλουχίες DNA, δομές πρωτεϊνών, δεδομένα προκλινικής έρευνας και κλινικών δοκιμών, καθώς και επιδημιολογικά δεδομένα. Η πλατφόρμα αποτελεί προϊόν κοινής προσπάθειας

της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Βιοπληροφορικής του Ευρωπαϊκού Εργαστηρίου Μοριακής Βιολογίας (EMBL-EBI), της υποδομής Elixir και του έργου COMPARE, καθώς και των κρατών μελών της ΕΕ και άλλων εταίρων.

Η ταχεία, ανοιχτή ανταλλαγή δεδομένων επιταχύνει σημαντικά την έρευνα και τις ανακαλύψεις, καθιστώντας δυνατή την αποτελεσματική αντιμετώπιση της κατάστασης έκτακτης ανάγκης που έχει προκαλέσει ο κορωνοϊός. Η ευρωπαϊκή πλατφόρμα δεδομένων COVID-19 συνάδει με τις αρχές που αποτυπώνονται στη Δήλωση για την κοινοχρησία δεδομένων σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης στον τομέα της δημόσιας υγείας και καταδεικνύει τη δέσμευση της Επιτροπής στα ανοιχτά ερευνητικά δεδομένα και την Ανοιχτή Επιστήμη, που έχει ως στόχο η επιστήμη να καταστεί πιο αποτελεσματική και αξιόπιστη και να αποκρίνεται στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό, η πλατφόρμα αποτελεί επίσης πιλοτικό έργο προτεραιότητας, για την πραγμάτωση των στόχων του ευρωπαϊκού νέφους ανοικτής επιστήμης (EOSC), και αξιοποιεί τα καθιερωμένα δίκτυα που συνδέουν το EMBL-EBI με τις εθνικές υποδομές δεδομένων δημόσιας υγείας.

Στις 7 Απριλίου 2020, οι υπουργοί έρευνας και καινοτομίας από τα 27 κράτη μέλη της ΕΕ υποστήριξαν 10 δράσεις προτεραιότητας του σχεδίου δράσης ERAvsCorona. Στηριζόμενο στους γενικούς στόχους και στα εργαλεία του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας (EXE), το σχέδιο δράσης καλύπτει βραχυπρόθεσμες δράσεις που βασίζονται στον στενό συντονισμό, τη συνεργασία, την ανταλλαγή δεδομένων και τις κοινές χρηματοδοτικές προσπάθειες της Επιτροπής και των κρατών μελών. Το σχέδιο δράσης επικεντρώνεται στις βασικές αρχές του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας, οι οποίες τώρα θα αξιοποιηθούν στον μέγιστο δυνατό βαθμό για να βοηθήσουν τους ερευνητές και τα κράτη μέλη της ΕΕ να επιτύχουν στον αγώνα τους κατά της πανδημίας του κορωνοϊού.

Πέραν της ευρωπαϊκής πλατφόρμας δεδομένων COVID-19 που εγκαινιάστηκε σήμερα, οι υπόλοιπες δράσεις επικεντρώνονται στον συντονισμό της χρηματοδότησης, στην επέκταση των μεγάλων κλινικών δοκιμών σε ολόκληρη την ΕΕ, στην αύξηση της στήριξης σε καινοτόμες επιχειρήσεις και στη στήριξη ενός πανευρωπαϊκού μαραθωνίου ανάπτυξης εφαρμογών (Hackathon) στα τέλη Απριλίου 2020, για να κινητοποιηθούν οι Ευρωπαίοι παραγωγοί καινοτομίας και η κοινωνία των πολιτών. Κατά τους προσεχείς μήνες, το κοινό σχέδιο που απαριθμεί τις δράσεις προτεραιότητας θα επικαιροποιείται τακτικά και θα συνδιαμορφώνεται από τις υπηρεσίες της Επιτροπής και τις εθνικές κυβερνήσεις.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_680

V. ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ

Έγκριση από την Επιτροπή τροποποίησης ελληνικού μέτρου της παροχής εγγυήσεων για τη στήριξη επιχειρήσεων που πλήττονται από την έξαρση του κορωνοϊού (30.04.2020)

παροχή εγγυήσεων – στήριξη εταιριών – Ταμείο Εγγυοδοσίας – υγειονομική κρίση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε την τροποποίηση, εκ μέρους της Ελλάδας, ενός καθεστώτος εγγυήσεων με σκοπό τη στήριξη εταιριών που πλήττονται από την έξαρση του κορωνοϊού, το οποίο είχε εγκριθεί προηγουμένως. Με την τροποποίηση επεκτείνεται το πεδίο εφαρμογής του μέτρου και αυξάνεται ο προϋπολογισμός του σε 2,25 δισ. ευρώ. Τα μέτρα στήριξης βάσει του εν λόγω καθεστώτος θα συγχρηματοδοτηθούν από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ (ΕΔΕΤ). Το υφιστάμενο καθεστώς εγκρίθηκε αρχικά στις 3 Απριλίου 2020 βάσει του προσωρινού πλαισίου για τις κρατικές ενισχύσεις, το οποίο εγκρίθηκε από την Επιτροπή στις 19 Μαρτίου 2020 και τροποποιήθηκε στις 3 Απριλίου 2020.

Μετά την έγκριση ελληνικού καθεστώτος παροχής εγγυήσεων, ύψους 2 δισ. ευρώ, με σκοπό τη στήριξη εταιριών που πλήττονται από την έξαρση του κορωνοϊού, το οποίο εγκρίθηκε στις 3 Απριλίου 2020, η Ελλάδα κοινοποίησε στην Επιτροπή την τροποποίησή του δυνάμει του προσωρινού πλαισίου.

Το νεοσύστατο «Ταμείο Εγγυοδοσίας» για την αντιμετώπιση της νόσου COVID-19 της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας (ΕΑΤ) θα είναι υπεύθυνο για την εφαρμογή του μέτρου. Το μέτρο θα συγχρηματοδοτηθεί από τα ΕΔΕΤ. Τα κράτη μέλη μπορούν να αποφασίσουν τον τρόπο χρήσης των διαρθρωτικών ταμείων της ΕΕ, σύμφωνα με τους κανόνες των ΕΔΕΤ και – στην περίπτωση που τα εν λόγω ταμεία χρησιμοποιούνται για τη χορήγηση στήριξης σε εταιρίες, ενδεχομένως με συγχρηματοδότηση από το κράτος μέλος – σύμφωνα με τους κανόνες της ΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις.

Το υφιστάμενο καθεστώς τροποποιείται ως εξής:

- Στο καθεστώς θα έχουν πλέον πρόσβαση οι αυτοαπασχολούμενοι και οι επιχειρήσεις του τομέα της υδατοκαλλιέργειας και της γεωργίας.
- Εκτός από την έκδοση μερικών εγγυήσεων για επιλέξιμα δάνεια για κεφάλαια κίνησης που προέβλεπε το αρχικό μέτρο, πλέον το καθεστώς θα προσφέρει και τη δυνατότητα επιδότησης των προμηθειών εγγύησης για τα δάνεια. Η επιδότηση θα λάβει τη μορφή άμεσων επιχορηγήσεων από το Ταμείο Εγγυοδοσίας COVID-19.
- Ο προϋπολογισμός αυξάνεται κατά 250 εκατ. ευρώ για την κάλυψη της επιδότησης των εγγυήσεων, με αποτέλε-

σμα ο συνολικός προϋπολογισμός του μέτρου να ανέλθει σε 2,25 δισ. ευρώ.

Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι το ελληνικό μέτρο συνάδει με τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στο προσωρινό πλαίσιο. Ειδικότερα: i) η διάρκεια του μέτρου είναι έως την 31η Δεκεμβρίου 2020, ενώ το μέτρο καλύπτει δάνεια για κεφάλαια κίνησης με περιορισμένη διάρκεια και μέγεθος, ii) το μέτρο είναι ανάλογο με τον σκοπό του, δηλ. την αντιμετώπιση των συνεπειών της σοβαρής διαταραχής που προκλήθηκε από την έξαρση του κορωνοϊού και iii) τα ποσά της ενίσχυσης δεν υπερβαίνουν τα επίπεδα που προβλέπονται στο προσωρινό πλαίσιο.

Η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το μέτρο είναι αναγκαίο, κατάλληλο και αναλογικό για την άρση σοβαρής διαταραχής της οικονομίας κράτους μέλους, σύμφωνα με το άρθρο 107 παρ. 3 στοιχείο β) της ΣΛΕΕ και τις προϋποθέσεις που ορίζονται στο προσωρινό πλαίσιο. Σε αυτή τη βάση, η Επιτροπή ενέκρινε το μέτρο βάσει των κανόνων της ΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_786

Έγκριση από την Επιτροπή ελληνικού καθεστώτος ύψους 10 εκατ. ευρώ για τη στήριξη εταιριών στον τομέα της ανθοκομίας που πλήττονται από την έξαρση του κορωνοϊού (07.05.2020)

ανθοκομικός τομέας παραγωγής – προσωρινό πλαίσιο – στήριξη επιχειρήσεων

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε ελληνικό καθεστώς κρατικών ενισχύσεων ύψους 10 εκατ. ευρώ για τη στήριξη του ανθοκομικού τομέα πρωτογενούς παραγωγής στο πλαίσιο της έξαρσης του κορωνοϊού. Το καθεστώς εγκρίθηκε βάσει του προσωρινού πλαισίου για τις κρατικές ενισχύσεις, το οποίο εγκρίθηκε από την Επιτροπή στις 19 Μαρτίου 2020 και τροποποιήθηκε στις 3 Απριλίου 2020.

Η Ελλάδα κοινοποίησε στην Επιτροπή, βάσει του προσωρινού πλαισίου, καθεστώς ύψους 10 εκατ. ευρώ για τη στήριξη εταιριών που δραστηριοποιούνται στην πρωτογενή παραγωγή προϊόντων ανθοκομίας και οι οποίες επλήγησαν από την έξαρση του κορωνοϊού. Η στήριξη θα είναι προσβάσιμη σε εταιρίες όλων των μεγεθών, οι οποίες δραστηριοποιούνται στον εν λόγω τομέα στην Ελλάδα. Η δημόσια στήριξη, η οποία θα λάβει τη μορφή άμεσων επιχορηγήσεων, έχει ως στόχο να διασφαλίσει ότι οι εταιρίες που αντιμετωπίζουν ταμειακά προβλήματα λόγω της έξαρσης του κορωνοϊού θα έχουν επαρκή ρευστότητα για να συνεχίσουν τις δραστηριότητές τους κατά τη διάρκεια της έξαρσης της νόσου και μετά από αυτήν. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι το ελληνικό μέτρο συνάδει με τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στο προσωρινό πλαίσιο. Ειδικότερα, η στήριξη δεν θα

υπερβαίνει τις 100.000 ευρώ ανά εταιρεία. Ενισχύσεις βάσει του καθεστώτος μπορούν να χορηγηθούν έως τις 31 Δεκεμβρίου 2020. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το μέτρο είναι αναγκαίο, κατάλληλο και αναλογικό για την άρση σοβαρής διαταραχής της οικονομίας κράτους μέλους, σύμφωνα με το άρθρο 107 παρ. 3 στοιχείο β) της ΣΛΕΕ και τις προϋποθέσεις που ορίζονται στο προσωρινό πλαίσιο. Σε αυτή τη βάση, η Επιτροπή ενέκρινε το μέτρο βάσει των κανόνων της ΕΕ για τις κρατικές ενισχύσεις.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_809

VI. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Έγκριση από την Επιτροπή δέσμης μέτρων για τις τράπεζες για τη διευκόλυνση της χορήγησης δανείων σε νοικοκυριά και επιχειρήσεις στην ΕΕ (28.04.2020)

Δάνεια – νοικοκυριά – επιχειρήσεις – τραπεζικοί κανόνες – οικονομική κρίση – μέτρα στήριξης

Η Επιτροπή ενέκρινε δέσμη μέτρων για τις τράπεζες, ώστε να διευκολυνθεί η χορήγηση δανείων σε νοικοκυριά και επιχειρήσεις σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στόχος της δέσμης μέτρων είναι να διασφαλιστεί η δυνατότητα των τραπεζών να συνεχίσουν να δανειζουν χρήματα για τη στήριξη της οικονομίας και να συμβάλλουν στον μετριασμό του σημαντικού οικονομικού αντικτύπου του κορωνοϊού. Περιλαμβάνει ερμηνευτική ανακοίνωση σχετικά με το λογιστικό πλαίσιο και το πλαίσιο προληπτικής εποπτείας της ΕΕ, καθώς και στοχευμένες βραχυπρόθεσμες τροποποιήσεις των τραπεζικών κανόνων της ΕΕ.

Οι κανόνες που τέθηκαν σε εφαρμογή μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση κατέστησαν τις τράπεζες της ΕΕ ανθεκτικότερες και καλύτερα προετοιμασμένες για να αντιμετωπίσουν τους κραδασμούς της οικονομίας. Στη σημερινή ανακοίνωση υπενθυμίζεται ότι οι κανόνες της ΕΕ επιτρέπουν στις τράπεζες και στις εποπτικές τους αρχές να ενεργούν με ευέλικτο αλλά υπεύθυνο τρόπο κατά τη διάρκεια οικονομικών κρίσεων, για τη στήριξη των πολιτών και των επιχειρήσεων, ιδίως των μικρομεσαίων. Επίσης, με τον Κανονισμό, τίθενται σε εφαρμογή ορισμένες στοχευμένες αλλαγές προκειμένου να μεγιστοποιηθεί η ικανότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων για χορήγηση δανείων και απορρόφηση ζημιών λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού, ενώ παράλληλα διασφαλίζεται η συνεχιζόμενη ανθεκτικότητά τους.

Η Επιτροπή πρότεινε ορισμένες στοχευμένες βραχυπρόθεσμες τροποποιήσεις των κανόνων προληπτικής εποπτείας των τραπεζών της ΕΕ (Κανονισμός για τις κεφαλαιακές απαιτήσεις), προκειμένου να μεγιστοποιηθεί η ικανότητα των τραπεζών για χορήγηση δανείων και

απορρόφηση ζημιών λόγω του κορωνοϊού. Η Επιτροπή πρότεινε έκτακτα προσωρινά μέτρα για να αμβλυνθεί ο άμεσος αντίκτυπος των εξελίξεων λόγω του κορωνοϊού, με την προσαρμογή του χρονοδιαγράμματος της εφαρμογής των διεθνών λογιστικών προτύπων στα κεφάλαια των τραπεζών, με την ευνοϊκότερη αντιμετώπιση των δημοσίων εγγυήσεων που χορηγούνται κατά τη διάρκεια της παρούσας κρίσης, με την αναβολή της ημερομηνίας εφαρμογής του αποθέματος ασφαλείας για τον δείκτη μόχλευσης και με την τροποποίηση του τρόπου εξαίρεσης ορισμένων ανοιγμάτων από τον υπολογισμό του δείκτη μόχλευσης. Η Επιτροπή πρότεινε, επίσης, την επίσπευση της ημερομηνίας εφαρμογής πολλών συμφωνηθέντων μέτρων που παρέχουν κίνητρα στις τράπεζες για τη χρηματοδότηση εργαζομένων, ΜΜΕ και έργων υποδομής.

Στην ανακοίνωση επισημαίνονται, επίσης, οι τομείς στους οποίους οι τράπεζες καλούνται να ενεργούν υπεύθυνα, για παράδειγμα με την αποχή από τη διανομή μερισμάτων στους μετόχους ή με την υιοθέτηση συντηρητικής προσέγγισης όσον αφορά την καταβολή μεταβλητών αμοιβών. Στη σημερινή ανακοίνωση υπενθυμίζεται, επίσης, ο τρόπος με τον οποίο οι τράπεζες μπορούν να βοηθήσουν τις επιχειρήσεις και τους πολίτες μέσω ψηφιακών υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων των ανέπαφων και ψηφιακών πληρωμών.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_740

Η Επιτροπή δημοσίευσε τις εαρινές οικονομικές προβλέψεις: Μια βαθιά και άنيση ύφεση, μια αβέβαιη ανάκαμψη (06.05.2020)

Κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις – συρρίκνωση οικονομίας – ελλιπής ανάκαμψη – αύξηση ανεργίας – πτώση πληθωρισμού

Η πανδημία του κορωνοϊού συνιστά σημαντικό σοκ για την παγκόσμια οικονομία και τις οικονομίες της ΕΕ, με πολύ σοβαρές κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις. Παρά την ταχεία και ολοκληρωμένη απάντηση σε ενωσιακό και εθνικό επίπεδο, η οικονομία της ΕΕ θα αντιμετωπίσει φέτος μια ύφεση ιστορικών διαστάσεων.

Σύμφωνα με τις εαρινές οικονομικές προβλέψεις 2020, η οικονομία της ζώνης του ευρώ θα συρρικνωθεί κατά το πρωτοφανές ποσοστό 7¾% το 2020 και θα σημειώσει θετικό ρυθμό ανάπτυξης 6¼% το 2021. Η οικονομία της ΕΕ προβλέπεται να συρρικνωθεί κατά 7½% το 2020 και να σημειώσει θετικό ρυθμό ανάπτυξης 6% το 2021. Οι προβλέψεις όσον αφορά την ανάπτυξη για την ΕΕ και τη ζώνη του ευρώ αναθεωρήθηκαν προς τα κάτω κατά εννέα περίπου ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με τις φθινοπωρινές οικονομικές προβλέψεις 2019.

Ο κλυδωνισμός στην οικονομία της ΕΕ είναι συμμετρι-

κός ως προς το ότι η πανδημία έχει πλήξει όλα τα κράτη μέλη, αλλά τόσο η πτώση της παραγωγής το 2020 (από -4¼% στην Πολωνία έως -9¾% στην Ελλάδα) όσο και η ισχύς της ανάκαμψης το 2021 αναμένεται να διαφέρουν αισθητά. Η οικονομική ανάκαμψη κάθε κράτους μέλους θα εξαρτηθεί όχι μόνο από την εξέλιξη της πανδημίας στην οικεία χώρα, αλλά και από τη διάρθρωση των οικονομικών τους και την ικανότητά τους να ανταποκριθούν εφαρμόζοντας σταθεροποιητικές πολιτικές. Δεδομένης της αλληλεξάρτησης των οικονομιών της ΕΕ, η δυναμική της ανάκαμψης σε κάθε κράτος μέλος θα επηρεάσει επίσης την ισχύ της ανάκαμψης άλλων κρατών μελών.

Η πανδημία του κορωνοϊού έχει επηρεάσει σοβαρά τις καταναλωτικές δαπάνες, τη βιομηχανική παραγωγή, τις επενδύσεις, το εμπόριο, τις ροές κεφαλαίων και τις αλυσίδες εφοδιασμού. Η αναμενόμενη σταδιακή χαλάρωση των μέτρων περιορισμού αναμένεται να διαμορφώσει το πλαίσιο για ανάκαμψη. Ωστόσο, η οικονομία της ΕΕ δεν αναμένεται να έχει καλύψει πλήρως τις απώλειες του τρέχοντος έτους μέχρι το τέλος του 2021. Οι επενδύσεις θα παραμείνουν υποτονικές και η αγορά εργασίας δεν θα έχει ανακάμψει πλήρως.

Η συνεχής αποτελεσματικότητα των μέτρων πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ και σε εθνικό επίπεδο για την αντιμετώπιση της κρίσης θα είναι καίριας σημασίας για τον περιορισμό της οικονομικής ζημίας και για τη διευκόλυνση μιας ταχείας και εύρωστης ανάκαμψης που θα θέσει τις οικονομίες σε πορεία βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης. Ενώ τα συστήματα μερικής απασχόλησης, οι επιδοτήσεις μισθών και η στήριξη των επιχειρήσεων αναμένεται να συμβάλλουν στον περιορισμό των απωλειών θέσεων εργασίας, η πανδημία του κορωνοϊού θα έχει σοβαρές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας.

Το ποσοστό ανεργίας στη ζώνη του ευρώ προβλέπεται να αυξηθεί από 7,5% το 2019 σε 9½% το 2020, προτού μειωθεί εκ νέου σε 8½% το 2021. Στην ΕΕ, το ποσοστό ανεργίας προβλέπεται να αυξηθεί από 6,7% το 2019 σε 9% το 2020, και στη συνέχεια να μειωθεί σε περίπου 8% το 2021.

Ορισμένα κράτη μέλη θα αντιμετωπίσουν μεγαλύτερες αυξήσεις στην ανεργία σε σχέση με άλλα. Τα κράτη μέλη με υψηλό ποσοστό εργαζομένων με βραχυπρόθεσμες συμβάσεις και εκείνα στα οποία μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού εξαρτάται από τον τουρισμό είναι ιδιαίτερα ευάλωτα. Επίσης, οι νέοι που εντάσσονται την περίοδο αυτή στο εργατικό δυναμικό θα δυσκολευτούν να διασφαλίσουν την πρώτη τους θέση εργασίας. Οι τιμές καταναλωτή αναμένεται να μειωθούν σημαντικά κατά το τρέχον έτος, λόγω της μείωσης της ζήτησης και της απότομης πτώσης των τιμών του πετρελαίου, οι οποίες από κοινού προβλέπεται να υπεραντισταθμίσουν τυχόν μεμονωμένες αυξήσεις τιμών που προκαλούνται από διαταραχές του εφοδιασμού συνδεδεμένες με την πανδημία.

Ο πληθωρισμός στη ζώνη του ευρώ, όπως μετράται με τον εναρμονισμένο δείκτη τιμών καταναλωτή (ΕνΔΤΚ), εκτιμάται τώρα στο 0,2% το 2020 και στο 1,1% το 2021. Στην ΕΕ, ο πληθωρισμός προβλέπεται να φθάσει το 0,6% το 2020 και το 1,3% το 2021.

Τα κράτη μέλη αντέδρασαν αποφασιστικά με δημοσιονομικά μέτρα για τον περιορισμό της οικονομικής ζημίας που προκλήθηκε από την πανδημία. Οι «αυτόματοι σταθεροποιητές», όπως οι πληρωμές για παροχές κοινωνικής ασφάλισης, σε συνδυασμό με δημοσιονομικά μέτρα διακριτικής ευχέρειας, αναμένεται να οδηγήσουν σε αύξηση των δαπανών. Ως εκ τούτου, το συνολικό δημόσιο έλλειμμα της ζώνης του ευρώ και της ΕΕ αναμένεται να αυξηθεί από μόλις 0,6% του ΑΕΠ το 2019 σε περίπου 8½% το 2020, πριν μειωθεί σε περίπου 3½% το 2021.

Αφού παρουσίασε πτωτική τάση από το 2014, ο δείκτης δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ αναμένεται επίσης να αυξηθεί. Στη ζώνη του ευρώ, ο εν λόγω δείκτης προβλέπεται να αυξηθεί από 86% το 2019 σε 102¾% το 2020, και στη συνέχεια να μειωθεί σε 98¾% το 2021. Στην ΕΕ, ο εν λόγω δείκτης προβλέπεται να αυξηθεί από 79,4% το 2019 σε περίπου 95% κατά το τρέχον έτος, και στη συνέχεια να μειωθεί σε 92% το επόμενο έτος.

Οι εαρινές προβλέψεις επισκιαζονται από υψηλότερο του συνήθους βαθμό αβεβαιότητας, η οποία βασίζεται σε μια σειρά παραδοχών σχετικά με την εξέλιξη των μέτρων για την πανδημία του κορωνοϊού και των συναφών μέτρων ανάσχεσης. Σύμφωνα με τις προβλέψεις του βασικού σεναρίου, οι περιορισμοί θα αρθούν σταδιακά από τον Μάιο και μετά. Οι κίνδυνοι που συνδέονται με αυτές τις προβλέψεις είναι επίσης εξαιρετικά μεγάλοι και αφορούν κυρίως τις δυσμενέστερες εξελίξεις.

Μια σοβαρότερη και πιο μακροχρόνια πανδημία από αυτή που προβλέπεται σήμερα θα μπορούσε να προκαλέσει πολύ μεγαλύτερη μείωση του ΑΕΠ σε σχέση με την παραδοχή στο βασικό σενάριο αυτής της πρόβλεψης. Ελλείψει ισχυρής και έγκαιρης κοινής στρατηγικής για την ανάκαμψη σε επίπεδο ΕΕ, υπάρχει κίνδυνος η κρίση να οδηγήσει σε σοβαρές στρεβλώσεις εντός της ενιαίας αγοράς και σε παγιωμένες οικονομικές, δημοσιονομικές και κοινωνικές αποκλίσεις μεταξύ των κρατών μελών της ζώνης του ευρώ. Υπάρχει, επίσης, ο κίνδυνος η πανδημία να προκαλέσει πιο δραστικές και μόνιμες αλλαγές στη στάση απέναντι στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας και στη διεθνή συνεργασία, γεγονός που θα επιβάρυνε την ιδιαίτερα ανοικτή και διασυνδεδεμένη ευρωπαϊκή οικονομία. Η πανδημία θα μπορούσε επίσης να αφήσει μόνιμα σημάδια λόγω των πτωχεύσεων και των μακροχρόνιων ζημιών στην αγορά εργασίας.

Η απειλή της επιβολής δασμών μετά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου μεταξύ της ΕΕ και του Ηνωμένου Βασιλείου θα μπορούσε, επίσης, να ανακόψει την ανάπτυξη, αν

και σε μικρότερο βαθμό στην ΕΕ από ό,τι στο Ηνωμένο Βασίλειο.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_799

VII. ΥΓΕΙΑ

Δημοσίευση από την Επιτροπή κατευθυντηρίου εγγράφου, ώστε να αμβλυθθεί η διαταραχή των κλινικών δοκιμών στην ΕΕ (28.04.2020)

κλινικές δοκιμές – COVID-19 – συστάσεις – οδηγίες – φαρμακευτική αγωγή

Η Επιτροπή δημοσίευσε κατευθυντήριο έγγραφο, ώστε να διασφαλίσει ότι η διεξαγωγή κλινικών δοκιμών μπορεί να συνεχιστεί στην ΕΕ κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19. Στόχος είναι να μετριαστεί η διαταραχή των κλινικών ερευνών στην Ευρώπη και, κατά συνέπεια, οι αρνητικές επιπτώσεις της πανδημίας, χωρίς να διακυβεύονται η ποιότητα και η ασφάλεια. Οι συστάσεις αυτές αποτελούν σημαντικό μέρος της συνολικής στρατηγικής για την ανάπτυξη θεραπευτικών αγωγών και εμβολίου με στόχο την προστασία των πολιτών από τον κορωνοϊό.

Δεδομένου ότι επί του παρόντος έχουν καταχωριστεί στη βάση δεδομένων της ΕΕ (EudraCT) πάνω από 200 κλινικές δοκιμές σε σχέση με τον κορωνοϊό, το κατευθυντήριο έγγραφο παρέχει συστάσεις για απλά και ευέλικτα μέτρα, ώστε να αντιμετωπιστεί η τρέχουσα κατάσταση και να εξασφαλιστεί ότι οι ασθενείς που συμμετέχουν σε κλινικές δοκιμές σε ολόκληρη την ΕΕ μπορούν να συνεχίσουν να λαμβάνουν τα φάρμακά τους.

Οι βασικές συστάσεις που περιέχονται στο κατευθυντήριο έγγραφο καλύπτουν τα εξής:

- Διανομή φαρμάκων σε ασθενείς που συμμετέχουν σε κλινικές δοκιμές: στόχος είναι να προστατεύονται η ασφάλεια και η ευημερία όσων συμμετέχουν σε δοκιμές, καθώς και η ακεραιότητα των κλινικών δοκιμών. Η εν λόγω σύσταση λαμβάνει υπόψη τα μέτρα της κοινωνικής αποστασιοποίησης και τους πιθανούς περιορισμούς στους πόρους των εγκαταστάσεων όπου πραγματοποιούνται οι δοκιμές και των νοσοκομείων.
- Εξ αποστάσεως επαλήθευση των πρωτογενών δεδομένων (Source Data Verification - SDV): κατά τη διάρκεια της πανδημίας η επαλήθευση των ανεπεξέργαστων δεδομένων στα νοσοκομεία μπορεί να καταστεί εξαιρετικά δύσκολη λόγω μέτρων ασφαλείας, όπως η κοινωνική αποστασιοποίηση. Η εξ αποστάσεως επαλήθευση των πρωτογενών δεδομένων για την ολοκλήρωση μιας δοκιμής θα μπορούσε να διευκολύνει την έκδοση άδειας κυκλοφορίας για φάρμακα κατά του κορωνοϊού και άλλα φάρμακα που σώζουν ζωές.

• Επικοινωνία με τις αρχές: ενδέχεται να απαιτηθούν επείγουσες δράσεις για την προστασία όσων συμμετέχουν στις δοκιμές από κάθε άμεσο κίνδυνο ή άλλες αλλαγές που επηρεάζουν την ασφάλεια των ασθενών ή την ευρωστία των δεδομένων, ώστε να αμβλυθούν οι διαταραχές κατά τη διάρκεια της συνεχιζόμενης κρίσης στον τομέα της δημόσιας υγείας. Το κατευθυντήριο έγγραφο αποσαφηνίζει την ταξινόμηση και την κοινοποίηση των εν λόγω δράσεων.

Τα μέτρα αυτά θα εφαρμοστούν αποκλειστικά κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορωνοϊού και θα ανακληθούν μόλις ξεπεραστεί η τρέχουσα υγειονομική κρίση στην ΕΕ/ΕΟΧ.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_759

Έναρξη διαβούλευσης για τη φαρμακευτική στρατηγική (16.06.2020)

φαρμακευτική στρατηγική – COVID-19

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ξεκίνησε διαδικτυακή δημόσια διαβούλευση σχετικά με τη φαρμακευτική στρατηγική για την Ευρώπη. Η στρατηγική αυτή, που σχεδιάζεται στον απόηχο της πανδημίας COVID-19 και η οποία θα διαμορφώσει επίσης το πρόγραμμα «Η ΕΕ για την υγεία (EU4Health)» και θα συμβαδίζει με το πρόγραμμα «Ορίζων Ευρώπη» για την έρευνα και την καινοτομία, θα έχει ως στόχο να εξασφαλίσει τον εφοδιασμό της Ευρώπης με ασφαλή και οικονομικά προσιτά φάρμακα για την κάλυψη των αναγκών των ασθενών, καθώς και να στηρίξει την ευρωπαϊκή φαρμακοβιομηχανία ώστε αυτή να παραμείνει καινοτόμος και ηγέτης σε παγκόσμιο επίπεδο. Η διαβούλευση θα διαρκέσει τρεις μήνες και περιλαμβάνει ερωτήσεις που επικεντρώνονται στα εξής βασικά θέματα: στρατηγική αυτονομία και παραγωγή φαρμάκων, πρόσβαση σε οικονομικά προσιτά φάρμακα, καινοτομία, περιβαλλοντική βιωσιμότητα και προκλήσεις για την υγεία.

Η στρατηγική επιδιώκει τη δημιουργία ενός συστήματος ανθεκτικού στον χρόνο, το οποίο θα αξιοποιεί τα οφέλη της ψηφιοποίησης και θα προωθεί την καινοτομία, ιδίως σε τομείς όπου υπάρχουν ακάλυπτες ανάγκες, όπως οι αντιμικροβιακές ουσίες, τα παιδιατρικά φάρμακα και τα φάρμακα για σπάνιες νόσους. Επιδιώκει, επίσης, να μειώσει την εξάρτηση της ΕΕ από τις εισαγωγές από τρίτες χώρες. Ένα μέρος των δραστηρίων συστατικών που απαιτούνται για την παραγωγή ορισμένων γενόσημων φαρμάκων (συμπεριλαμβανομένων κάποιων «παλιών» αντιβιοτικών, ογκολογικών φαρμάκων και ορισμένων βασικών φαρμάκων, όπως η παρακεταμόλη) προέρχεται από την Κίνα και την Ινδία. Η στρατηγική θα μειώσει, επίσης, τις επιπτώσεις των φαρμάκων στο περιβάλλον και θα ασχοληθεί και με τη μικροβιακή αντοχή.

Τέλος, η παρούσα κρίση της νόσου COVID-19 έδειξε ότι η ΕΕ πρέπει να εξασφαλίσει ότι τα φάρμακα, συμπεριλαμβανομένων των εμβολίων, θα είναι διαθέσιμα υπό οποιοσδήποτε συνθήκες. Παράλληλα με τη διαβούλευση, η Επιτροπή θα πραγματοποιήσει επίσης διμερείς τεχνικές συνομιλίες με ενδιαφερόμενους φορείς κατά τις προσεχείς εβδομάδες και μήνες.

Η διαβούλευση θα διαρκέσει 13 εβδομάδες, έως τις 15 Σεπτεμβρίου 2020. Οι ερωτήσεις της διαβούλευσης είναι διαθέσιμες στο EUSurvey.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_1065

VIII. ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η Επιτροπή εντείνει τα μέτρα για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας (07.05.2020)

σχέδιο δράσης – παράνομες δραστηριότητες – τρομοκρατία – ξέπλυμα βρώμικου χρήματος – ομάδα χρηματοοικονομικής δράσης

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε σήμερα μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την περαιτέρω ενίσχυση των μέτρων της ΕΕ για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας.

Η Επιτροπή δημοσίευσε ένα φιλόδοξο και πολύπλευρο σχέδιο δράσης, στο οποίο καθορίζονται τα συγκεκριμένα μέτρα που θα λάβει κατά τους επόμενους 12 μήνες για την καλύτερη εφαρμογή και εποπτεία και τον καλύτερο συντονισμό των κανόνων της ΕΕ σχετικά με την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας. Στόχος της νέας αυτής ολοκληρωμένης προσέγγισης είναι να καλυφθούν τα κενά που εξακολουθούν ενδεχομένως να υπάρχουν και να εξαλειφθούν τυχόν αδύναμοι κρίκοι στους κανόνες της ΕΕ.

Η Επιτροπή δημοσίευσε, επίσης, μια πιο διαφανή και αναλυτική μεθοδολογία για τον εντοπισμό των τρίτων χωρών υψηλού κινδύνου των οποίων τα εθνικά καθεστώτα για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας παρουσιάζουν στρατηγικές ανεπάρκειες που συνιστούν σοβαρή απειλή για το χρηματοπιστωτικό σύστημα της ΕΕ. Με τον τρόπο αυτό, θα ενισχυθούν οι σχέσεις μας με τις τρίτες χώρες και θα εξασφαλιστεί μεγαλύτερη συνεργασία με την ειδική ομάδα χρηματοοικονομικής δράσης (FATF).

Τέλος, η Επιτροπή εξέδωσε επίσης νέο κατάλογο των τρί-

των χωρών που παρουσιάζουν στρατηγικές ανεπάρκειες όσον αφορά τα οικεία πλαίσια καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας.

Το σχέδιο δράσης βασίζεται σε έξι πυλώνες, καθένας από τους οποίους αποσκοπεί στη βελτίωση της συνολικής καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας στην ΕΕ, καθώς και στην ενίσχυση του παγκόσμιου ρόλου της ΕΕ σε αυτόν τον τομέα. Οι έξι αυτοί πυλώνες, εφόσον συνδυαστούν, θα διασφαλίσουν την καλύτερη εναρμόνιση και, ως εκ τούτου, μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα των κανόνων της ΕΕ. Θα βελτιωθεί ο έλεγχος των κανόνων και θα υπάρχει καλύτερος συντονισμός μεταξύ των αρχών των κρατών μελών.

Οι έξι πυλώνες είναι οι εξής:

1. Αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων της ΕΕ: η Επιτροπή θα συνεχίσει να παρακολουθεί εκ του σύνεγγυς την εφαρμογή των κανόνων της ΕΕ από τα κράτη μέλη προκειμένου να διασφαλίσει ότι οι εθνικοί κανόνες συνάδουν με τα υψηλότερα δυνατά πρότυπα. Παράλληλα, το σημερινό σχέδιο δράσης ενθαρρύνει την Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών (EAT) να αξιοποιήσει πλήρως τις νέες εξουσίες της για την αντιμετώπιση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας.
2. Ενιαίο εγχειρίδιο κανόνων της ΕΕ: παρά το γεγονός ότι οι ισχύοντες κανόνες της ΕΕ είναι μακρόπνοοι και αποτελεσματικοί, τα κράτη μέλη έχουν την τάση να τους εφαρμόζουν με πολύ διαφορετικούς τρόπους. Ως εκ τούτου, οι αποκλίνουσες ερμηνείες των κανόνων οδηγούν στη δημιουργία κενών στο σύστημά μας, τα οποία μπορούν να εκμεταλλευτούν οι εγκληματίες. Για να καταπολεμηθεί αυτό το φαινόμενο, η Επιτροπή θα προτείνει, το πρώτο τρίμηνο του 2021, ένα πιο εναρμονισμένο σύνολο κανόνων.
3. Εποπτεία σε επίπεδο ΕΕ: επί του παρόντος εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος να ασκεί, μεμονωμένα, έλεγχο των κανόνων της ΕΕ στον εν λόγω τομέα και, ως εκ τούτου, ενδέχεται να δημιουργούνται κενά στον τρόπο ελέγχου των κανόνων. Το πρώτο τρίμηνο του 2021, η Επιτροπή θα προτείνει τη σύσταση εποπτικής αρχής σε επίπεδο ΕΕ.
4. Μηχανισμός συντονισμού και στήριξης για τις μονάδες χρηματοοικονομικών πληροφοριών των κρατών μελών: Οι μονάδες χρηματοοικονομικών πληροφοριών στα κράτη μέλη διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στον εντοπισμό συναλλαγών και δραστηριοτήτων που θα μπορούσαν να συνδέονται με εγκληματικές δραστηριότητες. Το πρώτο τρίμηνο του 2021, η Επιτροπή θα προτείνει τη σύσταση μηχανισμού της ΕΕ για τον περαιτέρω συντονισμό και την υποστήριξη του έργου των φορέων αυτών.

5. Επιβολή, σε ενωσιακό επίπεδο, των διατάξεων του ποινικού δικαίου και ανταλλαγή πληροφοριών: Η δικαστική και αστυνομική συνεργασία, με βάση τα μέσα και τις θεσμικές ρυθμίσεις της ΕΕ, είναι ουσιαστικής σημασίας για τη διασφάλιση της πρόσφορης ανταλλαγής πληροφοριών. Ο ιδιωτικός τομέας μπορεί επίσης να αναλάβει κάποιον ρόλο στην καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας. Η Επιτροπή θα εκδώσει κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον ρόλο των συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για την αποσαφήνιση και τη βελτίωση της ανταλλαγής δεδομένων.

6. Ο παγκόσμιος ρόλος της ΕΕ: η ΕΕ συμμετέχει ενεργά στην Ομάδα Χρηματοοικονομικής Δράσης και στη διεθνή σκηνή όσον αφορά τη διαμόρφωση διεθνών προτύπων για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας.

Η Επιτροπή δημοσίευσε, επίσης, μια νέα μεθοδολογία για τον εντοπισμό των τρίτων χωρών υψηλού κινδύνου των οποίων τα εθνικά καθεστώτα για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας παρουσιάζουν στρατηγικές ανεπάρκειες που συνιστούν σοβαρή απειλή για το χρηματοοικονομικό σύστημα της ΕΕ. Στόχος αυτής της νέας μεθοδολογίας είναι να υπάρξει μεγαλύτερη σαφήνεια και διαφάνεια στη διαδικασία προσδιορισμού των εν λόγω τρίτων χωρών. Τα βασικά νέα στοιχεία αφορούν: i) την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαδικασιών κατάρτισης καταλόγου της ΕΕ και της FATF, ii) την ενίσχυση της συνεργασίας με τις τρίτες χώρες και iii) την ενισχυμένη διαβούλευση με τους εμπειρογνώμονες των κρατών μελών. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο θα έχουν πρόσβαση σε όλες τις σχετικές πληροφορίες στα διάφορα στάδια των διαδικασιών, με την επιφύλαξη των κατάλληλων απαιτήσεων για τον χειρισμό τους.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_800

ΙΧ. ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Δημοσίευση έκθεσης για την εμπορική άμυνα: αποκατάσταση των ισότιμων όρων ανταγωνισμού για τους ευρωπαίους παραγωγούς (04.05.2020)

Εμπορική άμυνα – μέτρα – αθέμιτες εμπορικές πρακτικές – δασμοί

Τα μέτρα εμπορικής άμυνας της ΕΕ είναι αποτελεσματικά όσον αφορά τη μείωση των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών, σύμφωνα με ετήσια έκθεση που δημοσιεύθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι δασμοί αντιντάμπινγκ ή οι

αντισταθμιστικοί δασμοί κατά των επιδοτήσεων που επιβλήθηκαν από την Επιτροπή είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση των αθέμιτων εισαγωγών κατά 80%, χωρίς να επηρεάσουν τις άλλες ξένες προμήθειες. Σήμερα, τα μέτρα της ΕΕ προστατεύουν επίσης 23.000 περισσότερες θέσεις εργασίας από ό,τι το προηγούμενο έτος.

Στην έκθεση τονίζονται ειδικότερα τα εξής σημεία: η συνεχιζόμενη δραστηριότητα υψηλού επιπέδου όσον αφορά την εμπορική άμυνα της ΕΕ, η αύξηση του αριθμού των θέσεων απασχόλησης στην ΕΕ που προστατεύθηκαν, η διαρκής αποτελεσματικότητα των μέτρων εμπορικής άμυνας της ΕΕ όσον αφορά τη μείωση των αθέμιτων εισαγωγών, η αποφασιστική δράση για τη διαφύλαξη της ενωσιακής αγοράς χάλυβα, η έντονη έμφαση στην επιβολή και στην αντιμετώπιση της καταστρατήγησης, η νέα προσφυγή σε μέτρα διασφάλισης, η σθεναρή άμυνα των εξαγωγέων της ΕΕ που αποτελούν στόχο ερευνών εμπορικής άμυνας στο εξωτερικό.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_780

X. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Έναρξη του δεύτερου σταδίου διαβούλευσης της Επιτροπής με τους κοινωνικούς εταίρους για δίκαιους κατώτατους μισθούς (03.06.2020)

κατώτατος μισθός – εργαζόμενοι – συνδικαλιστικές και εργοδοτικές οργανώσεις – μισθολογικές ανισότητες

Η Επιτροπή ξεκίνησε το δεύτερο στάδιο της διαβούλευσης με τις ευρωπαϊκές συνδικαλιστικές και εργοδοτικές οργανώσεις σχετικά με τον τρόπο διασφάλισης δίκαιων κατώτατων μισθών για όλους τους εργαζομένους στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Προηγήθηκε το πρώτο στάδιο της διαβούλευσης, το οποίο παρέμεινε ανοικτό από τις 14 Ιανουαρίου έως τις 25 Φεβρουαρίου 2020 και στο οποίο η Επιτροπή έλαβε απαντήσεις από 23 κοινωνικούς εταίρους σε ολόκληρη την ΕΕ. Η Επιτροπή, με βάση τις απαντήσεις που έλαβε, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ανάγκη για περαιτέρω δράση της ΕΕ. Τα πρόσφατα γεγονότα ενίσχυσαν περαιτέρω τις απαιτήσεις έναντι της ΕΕ για προσπάθειες μείωσης των αυξανόμενων μισθολογικών ανισοτήτων και της φτώχειας των εργαζομένων, που αποτελούσαν ήδη πολιτική προτεραιότητα για την Επιτροπή φον ντερ Λάιεν.

Η ΕΕ επλήγη ιδιαίτερα από την πανδημία του κορωνοϊού, με αρνητικές επιπτώσεις στις οικονομίες και τις επιχειρήσεις των κρατών μελών, καθώς και στο εισόδημα των εργαζομένων και των οικογενειών τους. Η εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης για όλους τους εργαζομένους στην ΕΕ είναι ουσιαστικής σημασίας για την ανάκαμψη, καθώς και για την οικοδόμηση δίκαιων και ανθεκτικών

οικονομιών, ενώ οι κατώτατοι μισθοί θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο. Οι κατώτατοι μισθοί είναι σημαντικοί τόσο σε χώρες που βασίζονται αποκλειστικά σε συλλογικά συμφωνηθέντες κατώτατους μισθούς όσο και σε χώρες με νόμιμο κατώτατο μισθό.

Οι κατώτατοι μισθοί που αποτελούν αντικείμενο δέουσας διαπραγμάτευσης με τους κοινωνικούς εταίρους και οι οποίοι τηρούνται και επικαιροποιούνται μπορούν:

- Να παράσχουν στους ευάλωτους εργαζόμενους οικονομικό απόθεμα σε χαλεπούς καιρούς·
- Να δημιουργήσουν ισχυρότερα κίνητρα προς εργασία, με αποτέλεσμα τη βελτίωση της παραγωγικότητας·
- Να μειώσουν τις μισθολογικές ανισότητες στην κοινωνία·
- Να αυξήσουν την εγχώρια ζήτηση και την ανθεκτικότητα της οικονομίας·
- Να συμβάλλουν στη γεφύρωση του μισθολογικού χάσματος μεταξύ των φύλων.

Η Επιτροπή δεν αποσκοπεί στον καθορισμό ενιαίου ευρωπαϊκού κατώτατου μισθού ούτε στην εναρμόνιση των συστημάτων καθορισμού κατώτατου μισθού. Κάθε πιθανό μέτρο θα εφαρμόζεται διαφορετικά ανάλογα με τα συστήματα και τις παραδόσεις καθορισμού κατώτατου μισθού του κράτους μέλους, με πλήρη σεβασμό των εθνικών αρμοδιοτήτων και της συλλογικής αυτονομίας των κοινωνικών εταίρων.

Το έγγραφο του δεύτερου σταδίου της διαβούλευσης καθορίζει πιθανούς τρόπους για τη λήψη μέτρων από την ΕΕ, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι κατώτατοι μισθοί καθορίζονται σε κατάλληλα επίπεδα και προστατεύουν όλους τους εργαζομένους. Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις θα διαδραματίσουν καίριο ρόλο, όπως υπογραμμίζεται από τις απαντήσεις των κοινωνικών εταίρων στο πρώτο στάδιο της διαβούλευσης.

Το επόμενο βήμα σ' αυτό το δεύτερο στάδιο της διαβούλευσης είναι είτε οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των κοινωνικών εταίρων με σκοπό τη σύναψη συμφωνίας βάσει του άρθρου 155 ΣΛΕΕ είτε η υποβολή πρότασης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_979

ΧΙ. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Διαβούλευση Επιτροπής με τα ενδιαφερόμενα μέρη σχετικά με ένα νέο εργαλείο ανταγωνισμού (02.06.2020)

αντιμονοπωλιακή πολιτική – διασφάλιση ανταγωνισμού – ανάγκη νέων εργαλείων

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε μια αρχική εκτίμηση επιπτώσεων, καθώς και ανοικτή δημόσια διαβούλευση, στην οποία καλεί τους ενδιαφερόμενους να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους σχετικά με την ανάγκη ενός πιθανού νέου εργαλείου ανταγωνισμού, το οποίο θα επιτρέψει την έγκαιρη και αποτελεσματική αντιμετώπιση διαρθρωτικών προβλημάτων ανταγωνισμού. Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να υποβάλουν τις απόψεις τους σχετικά με την αρχική εκτίμηση επιπτώσεων έως τις 30 Ιουνίου 2020 και να απαντήσουν στην ανοικτή δημόσια διαβούλευση έως τις 8 Σεπτεμβρίου 2020.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, η Επιτροπή προβληματίστηκε σχετικά με τον ρόλο της πολιτικής ανταγωνισμού και τον τρόπο με τον οποίο η πολιτική αυτή εντάσσεται σε έναν ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο, ο οποίος είναι όλο και περισσότερο ψηφιακός και παγκοσμιοποιημένος, και πρέπει να γίνει περισσότερο οικολογικός. Αυτή η διαδικασία προβληματισμού εντάσσεται σε έναν ευρύτερο διάλογο πολιτικής σχετικά με την ανάγκη προσθήκης αλλαγών στο ισχύον νομοθετικό πλαίσιο του ανταγωνισμού, έτσι ώστε οι υπηρεσίες επιβολής του νόμου σε όλο τον κόσμο να μπορούν να συνεχίσουν να διατηρούν την ανταγωνιστικότητα των αγορών. Διάφοροι ενδιαφερόμενοι φορείς συμμετείχαν σε αυτή τη συζήτηση και συνέβαλαν με εκθέσεις και μελέτες, υποβάλλοντας προτάσεις για την προσαρμογή ή την επέκταση της εργαλειοθήκης του δικαίου του ανταγωνισμού.

Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διασφάλιση του ανταγωνισμού και της δίκαιης λειτουργίας των αγορών σε ολόκληρη την οικονομία ενδέχεται να απαιτεί μια ολιστική και ολοκληρωμένη προσέγγιση, με έμφαση στους ακόλουθους τρεις πυλώνες:

1. Τη συνεχή αυστηρή εφαρμογή των υφιστάμενων κανόνων ανταγωνισμού με την πλήρη χρήση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης προσωρινών μέτρων και επανορθωτικών μέτρων αποκατάστασης, ανάλογα με την περίπτωση.
2. Πιθανή εκ των προτέρων ρύθμιση των ψηφιακών πλατφορμών, συμπεριλαμβανομένων πρόσθετων απαιτήσεων για εκείνους που διαδραματίζουν ρόλο ρυθμιστή.
3. Ένα πιθανό νέο εργαλείο για τον ανταγωνισμό για τον χειρισμό διαρθρωτικών προβλημάτων ανταγωνισμού στις αγορές, τα οποία δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν ή να επιλυθούν με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο με βάση τους ισχύοντες κανόνες ανταγωνισμού (π.χ. πρόληψη της διατάραξης της ισορροπίας των αγορών).

Η παράλληλη εκτίμηση επιπτώσεων για την εκ των προτέρων ειδική για την πλατφόρμα κανονιστική ρύθμιση, για την οποία δρομολογείται σήμερα χωριστή διαβούλευση με τα ενδιαφερόμενα μέρη, καλύπτει τον δεύτερο πυλώνα, ενώ η εν λόγω διαβούλευση με τα ενδιαφερόμενα μέρη αφορά τον τρίτο πυλώνα.

Το νέο εργαλείο ανταγωνισμού θα πρέπει να επιτρέπει στην Επιτροπή να αντιμετωπίζει τα κενά που υπάρχουν στους ισχύοντες κανόνες ανταγωνισμού και να παρεμβαίνει σε περίπτωση διαρθρωτικών προβλημάτων ανταγωνισμού στις αγορές κατά τρόπο έγκαιρο και αποτελεσματικό.

Μετά τον προσδιορισμό ενός διαρθρωτικού προβλήματος ανταγωνισμού μέσω αυστηρής διερεύνησης της αγοράς κατά την οποία τα δικαιώματα υπεράσπισης γίνονται πλήρως σεβαστά, το νέο εργαλείο θα πρέπει να επιτρέπει στην Επιτροπή να επιβάλλει μέτρα αλλαγής συμπεριφοράς και, όπου κρίνεται σκόπιμο, διορθωτικά μέτρα. Ωστόσο, δεν θα διαπιστώνεται παράβαση ούτε θα επιβάλλονται πρόστιμα στους συμμετέχοντες στην αγορά.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_977

Διαβούλευση Επιτροπής με τα ενδιαφερόμενα μέρη σχετικά με την ανακοίνωση για τον ορισμό της αγοράς (26.06.2020)

αγορά – ορισμός – δίκαιο ανταγωνισμού ΕΕ – επικαιροποίηση – παγκόσμιες συναλλαγές – αναδυόμενες αγορές – ψηφιοποίηση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ξεκίνησε δημόσια διαβούλευση σχετικά με την ανακοίνωση για τον ορισμό της αγοράς που χρησιμοποιείται στο δίκαιο ανταγωνισμού της ΕΕ. Με βάση τις απαντήσεις στο ανοικτό ερωτηματολόγιο, η Επιτροπή θα αξιολογήσει κατά πόσον απαιτείται επικαιροποίηση της ανακοίνωσης. Τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορούν να υποβάλουν τις απόψεις τους και να απαντήσουν στην ανοικτή δημόσια διαβούλευση έως τις 9 Οκτωβρίου 2020.

Τα τελευταία χρόνια, συντελούνται αλλαγές με ολοένα ταχύτερους ρυθμούς, ενώ ο κόσμος γίνεται όλο και περισσότερο ψηφιακός και διασυνδεδεμένος. Οι αλλαγές, όπως η αύξηση των παγκόσμιων συναλλαγών, συμπεριλαμβανομένου του εμπορίου με τις σημαντικότερες αναδυόμενες αγορές, η σταδιακή εξάλειψη των εθνικών φραγμών στο εμπόριο εντός της ενιαίας αγοράς, η ψηφιοποίηση και η ανάδυση σημαντικών νέων παραγόντων σε ορισμένους τομείς, σημαίνουν ότι πολλές αγορές ενδέχεται να λειτουργούν διαφορετικά σήμερα από ό,τι στο παρελθόν.

Η ισχύουσα ανακοίνωση για τον ορισμό της αγοράς χρονολογείται από το 1997 και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να διευθετεί όλα τα συναφή ζητήματα που ανακύπτουν σήμερα κατά τον ορισμό της σχετικής αγοράς προϊόντος και της σχετικής γεωγραφικής αγοράς. Επιπλέον, η Επιτροπή έχει αποκτήσει μεγάλη πείρα όλα αυτά τα χρόνια όσον αφορά τον ορισμό της αγοράς, οι τεχνικές έχουν εξελιχθεί, ενώ τα δικαστήρια της ΕΕ έχουν παράσχει πρόσθετη

καθοδήγηση.

Οι βέλτιστες πρακτικές που μπορούν να αντληθούν από αυτές τις εξελίξεις ενδέχεται να πρέπει να αντικατοπτρίζονται σε μια αναθεωρημένη ανακοίνωση για τον ορισμό της αγοράς: επ' αυτού ακριβώς η Επιτροπή ζητεί σχετικές παρατηρήσεις από τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Οι πληροφορίες που θα συγκεντρωθούν μέσω της δημόσιας διαβούλευσης θα αποτελέσουν μέρος των στοιχείων που θα χρησιμοποιηθούν στην αξιολόγηση. Η Επιτροπή θα διεξαγάγει, επίσης, έρευνα σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές όσον αφορά τον ορισμό της αγοράς, θα ανταλλάξει απόψεις με τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού εντός και εκτός της ΕΕ και θα συνεργαστεί προορατικά με εμπειρογνώμονες και εκπροσώπους ομάδων ενδιαφερομένων φορέων.

Η Επιτροπή διαβουλεύεται με ενδιαφερόμενους φορείς από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των επιχειρήσεων και των ενώσεων καταναλωτών, των αρχών ανταγωνισμού και των κυβερνητικών φορέων, εκπροσώπων του ακαδημαϊκού χώρου, καθώς και επαγγελματιών από τα πεδία των νομικών και της οικονομίας. Οι συμμετέχοντες καλούνται να υποβάλουν τις απόψεις τους και να απαντήσουν στην ανοικτή δημόσια διαβούλευση έως τις 9 Οκτωβρίου 2020 σε οποιαδήποτε επίσημη γλώσσα της ΕΕ. Η Επιτροπή επιδιώκει να δημοσιεύσει τα αποτελέσματα της αξιολόγησης το 2021.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_1187

XII. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Ο κώδικας δεοντολογίας της ΕΕ για την καταπολέμηση της παράνομης ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο (22.06.2020)

ρητορική μίσους – διαδίκτυο – κώδικας δεοντολογίας – αξιολόγηση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε τα αποτελέσματα της πέμπτης αξιολόγησης του κώδικα δεοντολογίας του 2016 για την καταπολέμηση της παράνομης ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο. Τα αποτελέσματα είναι γενικότερα θετικά, με τις εταιρίες ΤΠ να αξιολογούν το 90% του επισήμασμένου περιεχομένου εντός 24 ωρών και να αφαιρούν το 71% του περιεχομένου που θεωρείται παράνομη ρητορική μίσους. Ωστόσο, οι πλατφόρμες πρέπει να βελτιώσουν περαιτέρω τη διαφάνεια και την ανατροφοδότηση προς τους χρήστες. Πρέπει, επίσης, να εξασφαλίσουν τη συνεπή σε βάθος χρόνου αξιολόγηση του επισήμασμένου περιεχομένου. Χωριστές και συγκρίσιμες αξιολογήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους έδειξαν αποκλίσεις όσον αφορά τις επιδόσεις.

Η πέμπτη αξιολόγηση δείχνει ότι κατά μέσο όρο:

- Το 90% του επισημασμένου περιεχομένου αξιολογήθηκε από τις πλατφόρμες εντός 24 ωρών, ενώ το 2016 αξιολογήθηκε μόνο το 40% του αντίστοιχου περιεχομένου.
- Το 71% του περιεχομένου που θεωρήθηκε παράνομη ρητορική μίσους αφαιρέθηκε το 2020, ενώ μόνο το 28% του αντίστοιχου περιεχομένου αφαιρέθηκε το 2016.
- Το μέσο ποσοστό αφαίρεσης, που είναι παρόμοιο με εκείνο που καταγράφηκε στις προηγούμενες αξιολογήσεις, δείχνει ότι οι πλατφόρμες εξακολουθούν να σέβονται την ελευθερία της έκφρασης και αποφεύγουν να αφαιρούν περιεχόμενο που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως παράνομη ρητορική μίσους.
- Οι πλατφόρμες απάντησαν και παρείχαν ανατροφοδότηση στο 67,1% των κοινοποιήσεων που έλαβαν. Το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο από το ποσοστό της προηγούμενης διαδικασίας παρακολούθησης (65,4%). Ωστόσο, μόνο το Facebook ενημερώνει συστηματικά τους χρήστες. Όλες οι άλλες πλατφόρμες πρέπει να επιφέρουν βελτιώσεις.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την εφαρμογή του κώδικα δεοντολογίας κατά τα τελευταία τέσσερα έτη θα τροφοδοτήσουν τον τρέχοντα προβληματισμό σχετικά με τον τρόπο ενίσχυσης των μέτρων των οποίων στόχος είναι η αντιμετώπιση του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο στο πλαίσιο της μελλοντικής δέσμης μέτρων της πράξης για τις ψηφιακές υπηρεσίες, για την οποία η Επιτροπή πρόσφατα δρομολόγησε δημόσια διαβούλευση.

Η Επιτροπή θα εξετάσει τρόπους, προκειμένου να ενθαρρύνει όλες τις πλατφόρμες που έρχονται αντιμέτωπες με παράνομη ρητορική μίσους να δημιουργήσουν αποτελεσματικά συστήματα αναγγελίας και δράσης.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_20_1134

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΕ

II. e-πίκαιρα νομικής πληροφορικής

Επιμ.: Κωνσταντίνος Π. Θεοδωρίδης

► Οδηγίες κυβερνοασφάλειας στην εποχή του κορωνοϊού

Με την έναρξη των μέτρων για τον περιορισμό της εξάπλωσης του κορωνοϊού, αυξήθηκε ο χρόνος που αφιερώνουμε στο διαδίκτυο, είτε για τηλεργασία είτε για περιήγηση στον παγκόσμιο ιστό. Με όλο και περισσότερους ανθρώπους να μένουν στο σπίτι λόγω της αυτοαπομόνωσης και της κοινωνικής αποστασιοποίησης, παρατηρείται επίσης σημαντική άνοδος στις ηλεκτρονικές αγορές. Σε συνδυασμό με τις ανησυχίες που προκαλεί η κρίση, αυτό συχνά οδηγεί σε μη ασφαλή συμπεριφορά στο διαδίκτυο, αδυναμίες που οι κυβερνοεγκληματίες εκμεταλλεύονται. Χρησιμοποιούν ηλεκτρονικό «ψάρεμα» (phishing), εγκαθιστώντας κακόβουλα προγράμματα και πρακτικές για να «κλέψουν» δεδομένα και κωδικούς που τους επιτρέπουν να κάνουν οτιδήποτε, από την πρόσβαση σε τραπεζικούς λογαριασμούς έως και σε βάσεις δεδομένων οργανισμών.

Οι πιο συχνοί κίνδυνοι στο διαδίκτυο σε σχέση με τον κορωνοϊό συνίστανται σε:

- ψεύτικα μηνύματα ή συνδέσμους που οδηγούν σε κακόβουλους ιστότοπους ή εμπεριέχουν κακόβουλα προγράμματα, ειδήσεις με θεραπείες που κάνουν θαύματα, ψευδείς χάρτες για την εξάπλωση του ιού, αιτήσεις για δωρεές κ.λπ.,

- ψεύτικα μηνύματα ή κλήσεις που φέρονται να είναι από την Microsoft, το Google Drive κ.λπ. και προσπαθούν να κρατήσουν τα στοιχεία σύνδεσης και τον κωδικό πρόσβασης, προσφέροντας «βοήθεια» ή απειλώντας με κατάργηση του λογαριασμού,

- ψεύτικα μηνύματα για ανύπαρκτες παραδόσεις πακέτων.

Παράλληλα, ορισμένοι έμποροι εκμεταλλεύονται τον φόβο για να πουλήσουν ψεύτικες θεραπείες ή προϊόντα σε πολύ υψηλές τιμές. Οι ψευδείς ισχυρισμοί που χρησιμοποιούν μπορεί να αφορούν οτιδήποτε. Από τις χειρουργικές μάσκες και τα χειρουργικά καπελάκια μέχρι τα φάρμακα και τα απολυμαντικά χεριών, τα οποία χαρακτηρίζονται, εσφαλμένα, ως «η μόνη θεραπεία για τον κορωνοϊό» ή «η μόνη προστασία έναντι του κορωνοϊού» και πωλούνται πολλές φορές σε τιμές που υπερβαίνουν κατά πολύ την πραγματική τους αξία. Οι έμποροι χρησιμοποιούν κι άλλες τεχνικές με στόχο να πείσουν τους καταναλωτές να προβούν σε αγορές, επικαλούμενοι, για παράδειγμα, τη σπανιότητα των προϊόντων τους.

Υπάρχουν αρκετά σημάδια που προδίδουν την παραπλανητική φύση ορισμένων ισχυρισμών και πρέπει να λαμ-

βάνονται υπόψη, όπως τα ακόλουθα:

- άμεσος ή έμμεσος ισχυρισμός ότι το προϊόν μπορεί να εμποδίσει ή να θεραπεύσει τον COVID-19,

- χρήση ανεπίσημων πηγών για την υποστήριξη των ισχυρισμών, όπως οι αυτοαποκαλούμενοι γιατροί,

- χρήση ονομάτων ή λογοτύπων κυβερνητικών αρχών, επίσημων εμπειρογνομόνων ή διεθνών οργανισμών για την υποστήριξη των ισχυρισμών, χωρίς ωστόσο να εμφανίζονται υπερσύνδεσμοι ή να γίνονται αναφορές σε επίσημα έγγραφα,

- ισχυρισμοί, όπως «το προϊόν είναι διαθέσιμο μόνο σήμερα» ή «πωλείται γρήγορα» κ.λπ.,

- γενικευμένοι ισχυρισμοί, όπως «η χαμηλότερη τιμή στην αγορά» ή «το μόνο προϊόν που μπορεί να θεραπεύσει ασθενή με COVID-19» κ.λπ.,

- εξωφρενικές τιμές που οφείλονται στις φερόμενες θεραπευτικές ιδιότητες των προϊόντων.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση πιέζει τους τηλεπικοινωνιακούς φορείς να προστατεύσουν τα δίκτυά της από απάτες στον κυβερνοχώρο. Μεταξύ άλλων, παρέχει και τις ακόλουθες συμβουλές που μπορούν να βελτιώσουν το επίπεδο ασφάλειας κατά τη χρήση του διαδικτύου και της εξ αποστάσεως εργασίας:

- Προσοχή σε ανεπιθύμητα e-mails, SMS και τηλεφωνήματα, ειδικά εάν αυτά χρησιμοποιούν την κρίση για να σας πείσουν να παρακάμψετε τις συνήθεις διαδικασίες ασφαλείας. Οι επιτιθέμενοι γνωρίζουν ότι συχνά είναι πιο εύκολο να ξεγελάσουν τους ανθρώπους από το να τους εκθέσουν σε ένα πολύπλοκο σύστημα. Υπενθυμίζεται ότι οι τράπεζες κι άλλες νομικές ομάδες δεν θα ζητήσουν ποτέ να αποκαλύψετε κωδικούς πρόσβασης.

- Ασφαλίστε το οικιακό σας δίκτυο. Αλλάξτε τον προεπιλεγμένο κωδικό πρόσβασης για το Wi-Fi δίκτυό σας με έναν πιο ισχυρό. Περιορίστε τον αριθμό των συσκευών που είναι συνδεδεμένες στο δίκτυο αυτό και επιτρέψτε την πρόσβαση μόνο σε αυτούς που εμπιστεύεστε.

- Προστατέψτε το δίκτυό σας. Βεβαιωθείτε ότι έχετε αλλάξει τον κωδικό του, ότι έχετε ενημερώσει όλα τα συστήματα και τις εφαρμογές σας και εγκαταστήστε ένα λογισμικό προστασίας από ιούς.

- Δυναμώστε τους κωδικούς πρόσβασης σας. Θυμηθείτε να χρησιμοποιείτε μεγάλους και περίπλοκους κωδικούς πρόσβασης, οι οποίοι περιλαμβάνουν αριθμούς, γράμματα και ειδικούς χαρακτήρες.

- Τα παιδιά και τα άλλα μέλη της οικογένειάς σας μπορούν

να διαγράψουν κατά λάθος ή να τροποποιήσουν πληροφορίες ή να «μολύνουν» τυχαία τη συσκευή σας. Μην επιτρέπεται, λοιπόν, να χρησιμοποιούν τις συσκευές που χρησιμοποιείτε για την εργασία σας.

Στο ίδιο πνεύμα κινούνται και οι συστάσεις εκ μέρους του ελληνικού Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης, το οποίο καλεί τους πολίτες, ανεξαρτήτως της εμπειρίας που μπορεί να έχουν σε θέματα ψηφιακών επικοινωνιών, να έχουν ιδιαίτερα αυξημένη προσοχή κατά τη χρήση διαδικτυακών υπηρεσιών και επισημαίνει, μεταξύ άλλων, τα εξής:

- Διαπιστώνεται αυξημένη δραστηριότητα σε μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου με υποτιθέμενο υλικό σχετικά με τον COVID-19 και συνδέσμους που οδηγούν σε κακόβουλο λογισμικό. Οι χρήστες πρέπει να επιδεικνύουν αυξημένη προσοχή σε κάθε μήνυμα που στον τίτλο ή στο περιεχόμενό του αναφέρεται στον COVID-19.

- Οι πολίτες καλούνται να εμπιστεύονται τους επίσημους φορείς για την ενημέρωσή τους από τον κορωνοϊό. Ενδεικτικά, προτείνονται ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, η ειδική ενότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον κορωνοϊό και ο Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας.

- Υπάρχουν αναφορές για σελίδες με χάρτες που αφορούν την εξέλιξη της πανδημίας και επιχειρούν να μεταφέρουν κακόβουλο λογισμικό στους υπολογιστές των χρηστών. Σημειώνεται, ως η πλέον αξιόπιστη, η σελίδα του Πανεπιστημίου Johns Hopkins για την καταγραφή της πανδημίας.

- Κατά τις διαδικτυακές αγορές πρέπει να προτιμώνται αξιόπιστα on-line καταστήματα.

- Ιδιαίτερα αυξημένη προσοχή πρέπει να δίνεται στα κοινωνικά δίκτυα, όπου οι πολίτες δεν πρέπει να θεωρούν ως δεδομένη την αξιοπιστία κάθε δημοσίευσης. Αναρτήσεις που υπόσχονται φθηνές μάσκες ή άλλον εξοπλισμό προστασίας είναι πιθανό να οδηγούν σε σελίδες με κακόβουλο λογισμικό.

- Μεγάλη προσοχή πρέπει να δίνεται, επίσης, σε χρήστες και σελίδες στα συστήματα κοινωνικής δικτύωσης που υποστηρίζουν ότι εκπροσωπούν κάποιον επίσημο κρατικό ή διεθνή φορέα. Όλοι οι φορείς διαθέτουν στις σελίδες τους στο διαδίκτυο παραπομπές στους λογαριασμούς κοινωνικής δικτύωσης που τυχόν διατηρούν.

Όσον αφορά την εξ αποστάσεως εργασία, το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης δημοσίευσε συνοπτικές οδηγίες ασφαλούς χρήσης για όσους εργάζονται από την κατοικία τους και ζήτησε αυξημένη προσοχή στα θέματα που αφορούν την ασφάλεια των οικιακών δικτύων και του σχετικού εξοπλισμού. Συγκεκριμένα:

- Για την αποστολή ευαίσθητων πληροφοριών προτείνεται η χρήση εφαρμογών που παρέχουν πλήρη κρυπτογράφηση (end-to-end encryption) στην επικοινωνία.

- Όπου είναι δυνατόν, πρέπει να είναι ενεργοποιημένη η δυνατότητα σύνδεσης με την ταυτοποίηση δύο βημάτων (Two-Factor Authentication), όπου μετά την εισαγωγή του κωδικού πρόσβασης λαμβάνεται μήνυμα SMS στο κινητό τηλέφωνο με έναν κωδικό που εισάγεται σε σχετικό πεδίο. Με τον τρόπο αυτό, ενισχύεται η προστασία του εκάστοτε λογαριασμού από απόπειρες μη εξουσιοδοτημένης πρόσβασης.

- Προτείνεται, επίσης, η ενεργοποίηση στο κινητό τηλέφωνο – και εφόσον παρέχεται η σχετική δυνατότητα – της λειτουργίας πρόσβασης σε on-line υπηρεσίες με χρήση βιομετρικών δεδομένων (για παράδειγμα, δακτυλικό αποτύπωμα).

- Σε περίπτωση συμμετοχής σε τηλεδιάσκεψη, δεν πρέπει να διακινούνται οι σχετικές διευθύνσεις και οδηγίες μέσω των κοινωνικών δικτύων.

- Καλό είναι να αποφεύγεται η χρήση ανοικτών ασύρματων δικτύων, τα οποία είναι περισσότερο ευάλωτα σε εξωτερικές παρεμβάσεις και σε ενέργειες υποκλοπής των διακινούμενων δεδομένων.

- Προτείνεται έλεγχος των συσκευών που συνδέονται στο οικιακό δίκτυο. Αν δεν αναγνωρίζεται κάποια από αυτές, επιβάλλεται αλλαγή κωδικού πρόσβασης στο router του δικτύου και επανασύνδεση μόνο των αξιόπιστων συσκευών.

Τέλος, σχετική ανακοίνωση εξέδωσε και ο Συνήγορος του Καταναλωτή, εστιάζοντας στα προβλήματα που συναντούν οι καταναλωτές με τις διαδικτυακές αγορές τους λόγω μη προσήκουσας εκτέλεσης των παραγγελιών τους από ηλεκτρονικά καταστήματα, τα οποία διαθέτουν προς πώληση τα προϊόντα τους σε ιδιαίτερα προνομιακές τιμές προσελκύνοντας μεγάλο αριθμό ενδιαφερόμενων πελατών.

Όπως διαπιστώθηκε από την Αρχή, ορισμένα από τα καταστήματα αυτά δεν παραδίδουν τα προϊόντα εντός του συμφωνημένου κατά περίπτωση χρόνου και μεταθέτουν διαρκώς τον χρόνο παράδοσης σε μελλοντικές ημερομηνίες. Σε πολλές περιπτώσεις, οι εν λόγω επιχειρήσεις διακόπτουν, μετά τη συναλλαγή, και κάθε επικοινωνία με τους καταναλωτές, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει καμία πληροφόρηση σε σχέση με την πορεία των αγορών τους ή την επιστροφή των χρημάτων τους.

Η Αρχή, λοιπόν, συστήνει στους καταναλωτές τα εξής:

- Να προτιμούν την πραγματοποίηση αγορών από αξιόπιστα και γνωστά ηλεκτρονικά καταστήματα. Σημαντική ένδειξη αξιοπιστίας είναι η μακρόχρονη λειτουργία των καταστημάτων στην αγορά και η ύπαρξη φυσικής έδρας τους.

- Να ελέγχουν πάντοτε τις βασικές πληροφορίες που παρέχονται για το ηλεκτρονικό κατάστημα από τον ιστότοπό του. Να αναζητούν, ειδικότερα, την επωνυμία της εται-

ρείας και τα πλήρη στοιχεία επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένης ταχυδρομικής διεύθυνσης. Η ύπαρξη μόνο ηλεκτρονικής διεύθυνσης (e-mail) και κινητού τηλεφώνου δεν αρκεί και αποτελεί, μάλιστα, ένδειξη απάτης.

- Να ελέγχουν, οπωσδήποτε, πριν από την πληρωμή ότι ο ιστότοπος παρέχει ασφαλή σύνδεση για τη μετάδοση ευαίσθητων δεδομένων, όπως στοιχείων πιστωτικών καρτών. Να βεβαιώνονται ότι το σύμβολο ασφαλούς μετάδοσης δεδομένων εμφανίζεται στο πεδίο «διεύθυνση του προγράμματος περιήγησης» – browser με τη μορφή HTTPS. Με αυτό τον τρόπο, διασφαλίζουν ότι το e-shop διαθέτει SSL (Secure Sockets Layer), δηλαδή πρωτόκολλο ασφαλούς μετάδοσης ευαίσθητων δεδομένων στο διαδίκτυο, ειδικά για αγορές με πιστωτικές/χρεωστικές κάρτες και paypal.

- Να εντοπίζουν στο διαδίκτυο τυχόν σχόλια, εμπειρίες ή συστάσεις άλλων καταναλωτών που έχουν ήδη συναλλάξει με το κατάστημα. Αυτό γίνεται εύκολα, πληκτρολογώντας το όνομα της εταιρείας ή του ηλεκτρονικού καταστήματος σε μια μηχανή αναζήτησης. Να προσεγγίζουν τις συστάσεις με κριτικό μάτι, διότι μπορεί να είναι παραπλανητικές ή κατασκευασμένες.

- Τα αναγνωρισμένα ηλεκτρονικά καταστήματα έχουν στον ιστότοπό τους σήματα εμπιστοσύνης των ενώσεων ηλεκτρονικού εμπορίου και των οργανισμών που διαθέτουν πιστοποιητικά ασφαλείας και απορρήτου προσωπικών δεδομένων. Αυτό δείχνει ότι η εταιρεία είναι αξιόπιστη και ότι τηρεί τους βασικούς κανόνες στις ηλεκτρονικές συναλλαγές, οπότε ο καταναλωτής μπορεί να αγοράσει από αυτή με ασφάλεια.

- Να αποφεύγουν την πραγματοποίηση αγορών από ηλεκτρονικά καταστήματα που απαιτούν, αποκλειστικά, την προείσπραξη του τιμήματος των αγαθών μέσω πιστωτικής/χρεωστικής κάρτας, paypal ή τραπεζικού εμβάσματος και δεν διαθέτουν την αντικαταβολή ή την ηλεκτρονική πληρωμή τη στιγμή της παράδοσης του προϊόντος ως εναλλακτικό τρόπο πληρωμής.

- Να μην πείθονται από τις υπερβολικά δελεαστικές τιμές των προϊόντων σε σχέση με τον ανταγωνισμό ή, εν πάση περιπτώσει, αυτό να μην είναι το μοναδικό κριτήριο για την πραγματοποίηση των αγορών τους.

- Επί σοβαρών ενδείξεων προβληματικής συναλλαγής, να προβαίνουν άμεσα σε αμφισβήτηση προς τα τραπεζικά τους ιδρύματα, εφόσον η εξόφληση των αγαθών έχει γίνει μέσω κάρτας (χρεωστικής ή πιστωτικής) και, αντίστοιχα, προς τους οργανισμούς διενέργειας ηλεκτρονικών πληρωμών (π.χ. paypal).

Θα πρέπει, τέλος, οι καταναλωτές να λαμβάνουν επιβεβαίωση της παραγγελίας, την οποία να φυλάσσουν μαζί με κάθε άλλο έγγραφο που σχετίζεται με αυτή. Αν χρειάζεται να επικοινωνήσουν με τον έμπορο, να προτιμούν το ηλεκτρονικό μήνυμα. Με αυτό τον τρόπο, σε περίπτω-

ση προβλήματος, θα έχουν στη διάθεσή τους έμπρακτες αποδείξεις της επαφής-επικοινωνίας τους, καθώς και όλες τις λεπτομέρειες της συναλλαγής που έχουν συμφωνηθεί.

Σχετικά links:

Απάτες σχετικές με COVID-19:

https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/consumers/enforcement-consumer-protection/scams-related-covid-19_el

Οδηγίες ασφαλούς τηλεργασίας:

<https://www.enisa.europa.eu/tips-for-cybersecurity-when-working-from-home>

Συνοπτικός οδηγός Υπουργείου:

<https://mindigital.gr/wp-content/uploads/2020/03/CyberSecurity-infographic.pdf>

Βλ. επίσης:

<https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/priorities/i-apantisi-tis-ee-ston-koronoio>

<http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/press/2020-04-01.ΔΤ-Προστασία-διαδικτυακές-αγορές.pdf>

► Ψηφιακή Ακαδημία Πολιτών

Από τις αρχές Μαΐου 2020, τέθηκε σε λειτουργία, μέσω του gov.gr, η Ψηφιακή Ακαδημία Πολιτών που απευθύνεται σε όλους τους πολίτες οι οποίοι θέλουν να βελτιώσουν τις ψηφιακές τους δεξιότητες. Πρόκειται για πρωτοβουλία του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης που συγκεντρώνει σε μία διαδικτυακή πλατφόρμα δωρεάν εκπαιδευτικό υλικό, ελεύθερα διαθέσιμο στους πολίτες. Στην πρώτη της έκδοση, η Ψηφιακή Ακαδημία Πολιτών διαθέτει πάνω από 150 μαθήματα βασικού και προχωρημένου επιπέδου που αντιστοιχούν σε πάνω από 1.500 ώρες εκπαίδευσης.

Τα μαθήματα απευθύνονται τόσο σε αυτούς που χρειάζονται βασικές ψηφιακές δεξιότητες στην καθημερινότητά τους όσο και σε αυτούς που θέλουν να εμπλουτίσουν περαιτέρω τις γνώσεις τους στις νέες τεχνολογίες. Ο κάθε πολίτης μπορεί να επιλέξει το μάθημα που ταιριάζει στα ενδιαφέροντά του και στο επίπεδο γνώσης του, να το παρακολουθήσει και να το ολοκληρώσει όποτε ο ίδιος επιθυμεί.

Το εκπαιδευτικό περιεχόμενο προσφέρεται δωρεάν από οργανισμούς με αναγνωρισμένο ακαδημαϊκό και εκπαιδευτικό κύρος: ελληνικά ακαδημαϊκά ιδρύματα, γνωστές διεθνείς εταιρείες, τραπεζικά ιδρύματα, τηλεπικοινωνιακοί πάροχοι και οργανισμοί ψηφιακής εκπαίδευσης. Το περιεχόμενο επιλέχθηκε από ομάδα εμπειρογνομώνων του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης, σε συνεργασία με Έλληνες ακαδημαϊκούς και ειδικούς στην ψηφιακή εκπαίδευση. Αξιοποιήθηκε ελληνική και διεθνής εμπειρία, ώστε τα κριτήρια επιλογής να διασφαλίσουν: α) την ποιότητα στο περιεχόμενο και στη δομή της εκπαιδευτικής πλατφόρμας και β) την απλότητα στη χρήση.

Η πλατφόρμα είναι δυναμική. Δηλαδή, τόσο οι θεματικές ενότητες όσο και τα μαθήματα θα συνεχίσουν να εμπλουτίζονται, καλύπτοντας μεγαλύτερο εύρος εκπαιδευτικών αναγκών. Στο άμεσο μέλλον, η Ψηφιακή Ακαδημία Πολιτών θα προσφέρει αυτοδιαγνωστικά εργαλεία για να μπορεί ο πολίτης να αξιολογήσει το επίπεδο των ψηφιακών του δεξιοτήτων. Ανάλογα με τα αποτελέσματα αυτών των εργαλείων αλλά και τους προσωπικούς στόχους του κάθε πολίτη, η πλατφόρμα θα προτείνει εξατομικευμένα «εκπαιδευτικά μονοπάτια», με συνδυασμούς μαθημάτων από τους διάφορους παρόχους.

Σχετικά links:

<https://nationaldigitalacademy.gov.gr>

► Παράταση καθεστώτος κυρώσεων στον κυβερνοχώρο

Τα τελευταία χρόνια, η ΕΕ ενίσχυσε την ανθεκτικότητα και την ικανότητά της να προλαμβάνει, να αποθαρρύνει, να αποτρέπει και να αντιδρά σε απειλές και κακόβουλες δραστηριότητες στον κυβερνοχώρο με σκοπό τη διαφύλαξη της ευρωπαϊκής ασφάλειας και των ευρωπαϊκών συμφερόντων. Το νομικό πλαίσιο για τη θέσπιση του καθεστώτος κυρώσεων στον κυβερνοχώρο θεσπίστηκε τον Μάιο του 2019, δημιουργώντας τη βάση επί της οποίας η ΕΕ μπορεί να επιβάλει στοχευμένα περιοριστικά μέτρα για την αντιμετώπιση επιθέσεων στον κυβερνοχώρο. Περὶ τα μέσα Μαΐου 2020, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξέδωσε απόφαση με την οποία παρατείνεται για ένα ακόμη έτος, έως τις 18 Μαΐου 2021, το πλαίσιο περιοριστικών μέτρων κατά των επιθέσεων στον κυβερνοχώρο που απειλούν την Ένωση ή τα κράτη μέλη της.

Ως εκ τούτου, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορέσει να συνεχίσει να επιβάλλει στοχευμένα περιοριστικά μέτρα σε πρόσωπα και οντότητες που εμπλέκονται σε επιθέσεις στον κυβερνοχώρο, οι οποίες έχουν σοβαρές επιπτώ-

σεις και συνιστούν εξωτερική απειλή για την Ένωση ή τα κράτη μέλη της. Τα περιοριστικά μέτρα μπορούν να επιβληθούν και για κυβερνοεπιθέσεις κατά τρίτων κρατών ή διεθνών οργανισμών, εφόσον κρίνονται αναγκαία για την επίτευξη των στόχων της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ).

Βασικός σκοπός παραμένει η αποτροπή και η αντίδραση σε δραστηριότητες στον κυβερνοχώρο που στρέφονται κατά της Ένωσης ή των κρατών μελών της. Στα περιοριστικά μέτρα περιλαμβάνονται η απαγόρευση ταξιδιού προς την Ένωση και η δέσμευση των περιουσιακών στοιχείων προσώπων και οντοτήτων. Επιπλέον, απαγορεύεται σε πρόσωπα και οντότητες της Ένωσης να διαθέτουν κεφάλαια σε όσους περιλαμβάνονται στους καταλόγους των κυρώσεων.

Η απόφαση εκδόθηκε λίγες ημέρες μετά τη δήλωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της σχετικά με κακόβουλες δραστηριότητες στον κυβερνοχώρο που εκμεταλλεύονται την πανδημία του κορωνοϊού, και με την οποία η ΕΕ τόνισε ότι είναι αποφασισμένη να προλάβει, να αποτρέψει και να αντιμετωπίσει τις δραστηριότητες αυτές, στο πλαίσιο της ευρύτερης αντίδρασής της στην κρίση COVID-19.

Σχετικά links:

<https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2020/05/14/cyber-security-council-extends-sanctions-regime-until-18-may-2021/>

Για προτάσεις, κρίσεις και ερωτήσεις, η επικοινωνία μας συνεχίζεται διαδικτυακά από το blog της στήλης στη διεύθυνση <http://e-pikaira.blogspot.com>.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Α. Επισκόπηση Νομολογίας ΔΕΕ – ΓεΔΕΕ (Μάρτιος – Μάιος 2020)

Ι. ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Κράτος δικαίου

Αρχή της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης

προδικαστική παραπομπή – άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ – κράτος δικαίου – αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης – αρχή της ανεξαρτησίας των δικαστών – πειθαρχικό καθεστώς των εθνικών δικαστών – αρμοδιότητα του Δικαστηρίου – άρθρο 267 ΣΛΕΕ – παραδεκτό – ερμηνεία αναγκαία για την έκδοση αποφάσεως εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου – έννοια

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-558/18 και C-563/18, Miasto Łowicz, 26.03.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: A. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2020:234 – Προδικαστική παραπομπή

Οι αιτήσεις προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκαν, αφενός, στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Δήμου Łowicz της Πολωνίας και του Skarb Państwa – Wojewoda Łódzki (Δημοσίου Ταμείου – περιφέρεια Łódź, Πολωνία, στο εξής: Δημόσιο Ταμείο) σχετικά με αίτημα καταβολής κρατικής επιχορήγησης (υπόθεση C-558/18), και, αφετέρου, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά των VX, WW και XV λόγω συμμετοχής τους σε απαγωγές με σκοπό την προσπόριση περιουσιακού οφέλους (υπόθεση C-563/18). Και στις δύο περιπτώσεις τέθηκε το ερώτημα εάν η νέα πολωνική κανονιστική ρύθμιση σχετικά με το πειθαρχικό καθεστώς των δικαστών διασφαλίζει επαρκώς την ανεξαρτησία τους και, επομένως, εγγυάται στους ενδιαφερομένους το δικαίωμά τους αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας το οποίο κατοχυρώνεται με το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ. Επισημαίνεται ότι στις αιτήσεις προδικαστικής απόφασης γίνεται λόγος για φόβο άσκησης πειθαρχικών δίωξεων κατά των δικαστών των δικαστικών σχηματισμών που εκδικάζουν τις υποθέσεις των κύριων δικών, σε περίπτωση κατά την οποία στη μεν πρώτη υπόθεση (C-558/18) αποφανθούν δυσμενώς για το Δημόσιο Ταμείο, στη δε δεύτερη υπόθεση (C-563/18) επιβάλουν κατ' εξαίρεση μειωμένη ποινή βάσει των διατάξεων του ποινικού κώδικα.

Υπενθυμίζεται ότι με τις νέες διατάξεις που προστέθηκαν στον νόμο περί οργάνωσης των τακτικών δικαστηρίων, και οι οποίες αφορούν την ισχύουσα πειθαρχική διαδικασία κατά των δικαστών των τακτικών δικαστηρίων, ανατέθηκε στον Υπουργό Δικαιοσύνης, ο οποίος ασκεί ταυτόχρονα και καθήκοντα Γενικού Εισαγγελέα, ουσιαστικά απεριόριστη εξουσία στον τομέα αυτόν. Όπως επεσή-

μαναν τα αιτούντα δικαστήρια, «ο Υπουργός Δικαιοσύνης είναι αρμόδιος, πρώτον, να ορίζει τον υπεύθυνο πειθαρχικών διαδικασιών για τις υποθέσεις που αφορούν δικαστές οι οποίοι υπηρετούν στα τακτικά δικαστήρια, δεύτερον, να ζητεί τη διενέργεια έρευνας και, σε περίπτωση άρνησης του υπευθύνου πειθαρχικών διαδικασιών να κινήσει πειθαρχική διαδικασία, να τον υποχρεώνει στην κίνηση τέτοιας διαδικασίας, τρίτον, να ορίζει ad hoc υπεύθυνο πειθαρχικών διαδικασιών για την εξέταση συγκεκριμένης υπόθεσης και, τέταρτον, να ορίζει τους δικαστές που θα ασκούν πειθαρχικά καθήκοντα στα δευτεροβάθμια δικαστήρια». Επιπλέον, η εν λόγω σημαντική εξουσία άσκησης επιρροής δεν συνοδεύεται από προσήκουσες εγγυήσεις. Βάσει τούτων, τα αιτούντα δικαστήρια εκφράζουν την ανησυχία ότι με τις ως άνω εκτεθείσες πειθαρχικές διαδικασίες παρέχεται στη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία μέσο απομάκρυνσης των δικαστών των οποίων οι αποφάσεις δεν είναι της αρεσκείας των εξουσιών αυτών και, διά του αποτρεπτικού αποτελέσματος που έχει για τους δικαστές αυτούς η προοπτική κίνησης τέτοιας διαδικασίας, μέσο άσκησης επιρροής επί των δικαστικών αποφάσεων που εκδίδουν.

Καταρχάς, επισημαίνεται ότι το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 2 και το άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ, επιτάσσει να διασφαλίζουν τα κράτη μέλη ότι όργανα τα οποία, όπως τα αιτούντα δικαστήρια, δύνανται να αποφαινούνται επί ζητημάτων απομείνων της εφαρμογής ή της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, πληρούν τις απαιτήσεις που είναι συμφυείς με το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, απαιτήσεις μεταξύ των οποίων η ανεξαρτησία των εν λόγω οργάνων έχει ουσιώδη σημασία. Αφού επιβεβαίωσε την αρμοδιότητά του να ερμηνεύσει το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ, το ΔΕΕ εξέτασε το παραδεκτό των υποβληθέντων ερωτημάτων και, ιδίως, τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Συναφώς, υπενθύμισε ότι η ζητούμενη προδικαστική απόφαση πρέπει να είναι αναγκαία για να καταστεί δυνατή η εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου «έκδοση της δικής του απόφασης» επί της υπόθεσης της οποίας έχει επιληφθεί. Επιπλέον, τόσο από το γράμμα όσο και από την οικονομία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ προκύπτει ότι η διαδικασία προδικαστικής απόφασης προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, ότι εκκρεμεί πράγματι διαφορά ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, στο πλαίσιο της οποίας αυτά καλούνται να εκδώσουν απόφαση που θα λαμβάνει υπόψη την προδικαστική απόφαση, και ότι μεταξύ της εν λόγω διαφοράς και των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης υφίσταται τέτοιος σύνδεσμος, ώστε η ερμηνεία αυτή να ανταποκρίνεται σε αντικειμενική ανάγκη για την απόφαση την οποία πρέπει να εκδώσει το αιτούν δικαστήριο.

Ως προς τις υποθέσεις των κυρίων δικών το ΔΕΕ διαπιστώνει ότι: α) δεν παρουσιάζουν επί της ουσίας σύνδεση με το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, με το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ, β) τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα δεν αφορούν την ερμηνεία δικονομικού χαρακτήρα διατάξεων του δικαίου της Ένωσης τις οποίες οφείλει να εφαρμόσει το αιτούν δικαστήριο για να εκδώσει την απόφασή του, γ) η απάντηση του Δικαστηρίου στα εν λόγω ερωτήματα δεν φαίνεται δυνάμενη να παράσχει στα αιτούντα δικαστήρια ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, η οποία θα καθιστά δυνατή την επίλυση δικονομικών ζητημάτων του εθνικού δικαίου προκειμένου να αποφανθούν επί της ουσίας των διαφορών των οποίων έχουν επιληφθεί. Κατόπιν τούτων, το ΔΕΕ καταλήγει ότι «από τις αποφάσεις περί παραπομπής δεν προκύπτει η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ της διάταξης του δικαίου της Ένωσης την οποία αφορούν τα υπό κρίση προδικαστικά ερωτήματα και των διαφορών των κύριων δικών, λόγω του οποίου η ζητούμενη ερμηνεία θα παρίστατο αναγκαία προκειμένου να μπορέσουν τα αιτούντα δικαστήρια, εφαρμόζοντας τα διδάγματα εκ της ερμηνείας αυτής, να εκδώσουν τις αποφάσεις τους επί των εκκρεμών ενώπιόν τους διαφορών. Επομένως, τα εν λόγω ερωτήματα δεν αφορούν ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ανταποκρινόμενη σε αντικειμενική ανάγκη για την επίλυση των διαφορών αυτών, αλλά έχουν γενικό χαρακτήρα». Σε κάθε περίπτωση, υπενθυμίζεται ότι εθνικές διατάξεις οι οποίες ενδέχεται να εκθέτουν τους εθνικούς δικαστές σε κίνδυνο πειθαρχικών διαδικασιών λόγω του ότι υπέβαλαν στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής απόφασης αντίκεινται στο δίκαιο της Ένωσης. Πράγματι, το ενδεχόμενο άσκησης πειθαρχικής δίωξης λόγω υποβολής αίτησης προδικαστικής απόφασης δύναται να θίξει την εκ μέρους των οικείων δικαστών αποτελεσματική άσκηση των καθηκόντων τους υπό καθεστώς ανεξαρτησίας. Συναφώς, το ΔΕΕ έχει διευκρινίσει ότι το να μην διατρέχουν οι εθνικοί δικαστές τον κίνδυνο πειθαρχικών διαδικασιών για τέτοιους λόγους αποτελεί, εξάλλου, εγγύηση συμφύη με την ανεξαρτησία τους.

II. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Επιμ.: Μαρία Σαπαρδάνη

► Κρατικές ενισχύσεις

Η εφαρμογή εθνικής προθεσμίας παραγραφής για την ανάκτηση ενίσχυσης στην περίπτωση παρέλευσης της προθεσμίας αυτής πριν από την έκδοση της απόφασης της Επιτροπής με την οποία κρίνεται παράνομη η ενίσχυση αυτή και διατάσσεται η ανάκτησή της ή στην περίπτωση παρέλευσης της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής, κυρίως επειδή οι εθνικές αρχές καθυστέρησαν να εκτελέσουν την απόφαση αυτή, αντίκειται στο δίκαιο της Ένωσης

προδικαστική παραπομπή – κρατικές ενισχύσεις – άρθρο 108 ΣΛΕΕ – καθεστώς ενισχύσεων το οποίο δεν συμβιβάζεται με την εσωτερική αγορά – απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με την οποία διατάσσεται η ανάκτηση των παράνομων ενισχύσεων – Κανονισμός (ΕΕ) 2015/1589 – άρθρο 17 παρ. 1 – δεκαετής προθεσμία παραγραφής – εφαρμογή στις εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση – άρθρο 16 παρ. 2 και 3 – εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει συντομότερη προθεσμία παραγραφής – αρχή της αποτελεσματικότητας

ΔΕΕ C-627/18, Nelson Antunes da Cunha, 30.04.2020, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος (Εισηγητής): P.G. Xuereb, Γεν. Εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe, ECLI:EU:C:2020:321 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Nelson Antunes da Cunha Lda και του Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (IFAP) (Ινστιτούτου για τη Χρηματοδότηση της Γεωργίας και της Αλιείας, Πορτογαλία), με αντικείμενο την αναγκαστική είσπραξη παράνομης ενίσχυσης συνολικού ύψους 14.953,56 ευρώ, η οποία είχε χορηγηθεί στη Nelson Antunes da Cunha, κατόπιν απόφασης της Επιτροπής περί ανάκτησής της. Δεδομένης της πάγιας νομολογίας του Δικαστηρίου κατά την οποία η εφαρμογή των εθνικών διαδικασιών δεν πρέπει να εμποδίζει την άμεση και αποτελεσματική εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής περί ανάκτησης, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν η δεκαετής προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 17 παρ. 1 του Κανονισμού 2015/1589 εφαρμόζεται μόνο στις σχέσεις μεταξύ της ΕΕ και του κράτους μέλους που χορηγεί την ενίσχυση ή εάν εφαρμόζεται και στις σχέσεις μεταξύ του κράτους αυτού και του δικαιούχου της παράνομης ενίσχυσης.

Αρχικά, το Δικαστήριο καθιστά σαφές ότι ο Κανονισμός 2015/1589 κωδικοποιεί και τεκμηριώνει την πρακτική της Επιτροπής όσον αφορά την εξέταση των κρατικών ενισχύσεων και δεν περιέχει καμία διάταξη σχετικά με τις εξουσίες και τις υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων και των εθνικών διοικητικών αρχών. Οι τελευταίες, λοιπόν, εξακολουθούν να διέπονται από τις διατάξεις της Συνθήκης. Συνεπώς, το άρθρο 17 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού έχει την έννοια ότι η προβλεπόμενη στη διάταξη αυτή δεκαετής προθεσμία παραγραφής για την άσκηση των εξουσιών της Επιτροπής στον τομέα της ανάκτησης των ενισχύσεων εφαρμόζεται μόνο στις σχέσεις μεταξύ της Επιτροπής και του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η απόφαση περί ανάκτησης που εξέδωσε το θεσμικό αυτό όργανο.

Έπειτα, ως προς την υποχρέωση της Πορτογαλικής Δημοκρατίας να ανακτήσει εντόκως την παράνομη ενίσχυση, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν η εφαρμογή

εθνικής προθεσμίας παραγραφής μικρότερης διάρκειας από τη δεκαετή προθεσμία παραγραφής του άρθρου 17 παρ. 1 του Κανονισμού 2015/1589 για την ανάκτηση των τόκων αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, στο άρθρο 16 παρ. 2 και 3 του εν λόγω Κανονισμού. Ως προς το ζήτημα αυτό, υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 3, η ανάκτηση παράνομης ενίσχυσης πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπει το εθνικό δίκαιο, εφόσον αυτές επιτρέπουν την άμεση και πραγματική εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής. Με άλλες λέξεις, οι εθνικοί κανόνες εφαρμόζονται, καταρχήν, επί ανάκτησης ενισχύσεων που έχουν χορηγηθεί παράνομα, υπό την προϋπόθεση ότι δεν καθίσταται πρακτικά αδύνατη η ανάκτηση. Εν προκειμένω, από τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης της κύριας δίκης προκύπτει ότι η προβλεπόμενη από το πορτογαλικό δίκαιο πενταετής προθεσμία παραγραφής που ισχύει για τους τόκους που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση διακόπηκε το πρώτον στις 26 Ιουλίου 2013 και ότι όλοι οι οφειλόμενοι τόκοι για την περίοδο που προηγήθηκε της 26ης Ιουνίου 2008 έχουν παραγραφεί δυνάμει του εθνικού δικαίου. Επομένως, η εφαρμογή της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής θα εμπόδιζε την ανάκτηση μέρους των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση και, ως εκ τούτου, την πλήρη ανάκτηση της ενίσχυσης αυτής. Όσον αφορά την παραγραφή μέρους των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση πριν από την έκδοση της απόφασης της Επιτροπής περί ανάκτησης, διευκρινίζεται ότι η Nelson Antunes da Cunha δεν μπορεί να επικαλεστεί δικαιολογημένη εμπιστοσύνη της στη νομιμότητα της χορηγηθείσας ενίσχυσης, δεδομένου ότι η τελευταία χορηγήθηκε από την Πορτογαλική Δημοκρατία χωρίς προηγούμενη κοινοποίησή της στην Επιτροπή. Από την άλλη πλευρά, ως προς την παραγραφή μέρους των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση μετά την έκδοση της απόφασης της Επιτροπής, επισημαίνεται ότι, κατά το άρθρο 16 παρ. 3 του Κανονισμού 2015/1589, η εκτέλεση απόφασης της Επιτροπής περί ανάκτησης πρέπει να είναι άμεση. Εν προκειμένω, η παραγραφή μέρους των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση, μετά την έκδοση της απόφασης της Επιτροπής, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι εθνικές αρχές καθυστέρησαν να εκτελέσουν την απόφαση αυτή, δεδομένου ότι μεσολάβησαν σχεδόν δεκατέσσερα έτη μεταξύ της έκδοσης της απόφασης αυτής και της διακοπής της προθεσμίας παραγραφής. Συνεπώς, η αρχή της ασφάλειας δικαίου δεν εμποδίζει την ανάκτηση ενίσχυσης η οποία κηρύχθηκε ασύμβατη με την εσωτερική αγορά.

Κρατικές ενισχύσεις για τη διάσωση και την αναδιάρθρωση προβληματικών επιχειρήσεων

ΕΕΕυρΔ 2:2020

κρατικές ενισχύσεις – ενισχύσεις που χορήγησε η Ισπανία υπέρ ορισμένων επαγγελματικών ποδοσφαιρικών συλλόγων – εγγύηση – απόφαση κηρύσσουσα τις ενισχύσεις ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά – πλεονέκτημα – προβληματική επιχείρηση – κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή – κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά τις κρατικές ενισχύσεις για τη διάσωση και την αναδιάρθρωση προβληματικών επιχειρήσεων – ποσό της ενίσχυσης – δικαιούχος της ενίσχυσης – αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων – υποχρέωση αιτιολόγησης

ΓεΔΕΕ T-732/16, Valencia Club de Fútbol/Επιτροπή και T-901/16, Elche Club de Fútbol/Επιτροπή, 12.03.2020, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): Η. Kanninen, ECLI:EU:T:2020:98 και ECLI:EU:T:2020:97 – Προσφυγές ακυρώσεως

Το Instituto Valenciano de Finanzas (στο εξής: IVF), χρηματοπιστωτικό ίδρυμα της Κυβέρνησης της Αυτόνομης Περιφέρειας της Βαλένθια, Ισπανία, χορήγησε υπέρ ενώσεων που συνδέονται με τρεις επαγγελματικούς ποδοσφαιρικούς συλλόγους – την Valencia Club de Fútbol, SAD, την Hércules Club de Fútbol, SAD και την Elche Club de Fútbol, SAD – κρατικές ενισχύσεις προς κάλυψη τραπεζικών δανείων που είχαν λάβει οι εν λόγω ενώσεις με σκοπό την εγγραφή για αγορά μετοχών στο πλαίσιο της αύξησης του κεφαλαίου των ποδοσφαιρικών συλλόγων με τους οποίους συνδέονταν. Με την από 4 Ιουλίου 2016 απόφασή της η Επιτροπή κήρυξε τις χορηγηθείσες κρατικές ενισχύσεις ως παράνομες και ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά και διέταξε την ανάκτησή τους. Καθένας από τους τρεις συλλόγους άσκησε ακολούθως προσφυγή κατά της απόφασης της Επιτροπής ενώπιον του ΓεΔΕΕ. Με απόφαση της 20ής Μαρτίου 2019 (T-766/16, Hércules Club de Fútbol/Επιτροπή, ECLI:EU:T:2019:173), το ΓεΔΕΕ ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής κατά το μέρος που αφορά τον σύλλογο Hércules CF, ενώ με τις υπό εξέταση αποφάσεις του ακύρωσε την ίδια απόφαση και ως προς του συλλόγους Valencia CF (T-732/16) και Elche CF (T-901/16).

Ως προς την Valencia CF, το ΓεΔΕΕ εκτιμά ότι η Επιτροπή, μολοντί ορθώς την χαρακτήρισε ως «προβληματική επιχείρηση», υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτίμησης καθόσον διαπίστωσε, αφενός, ότι δεν προσφερόταν στην αγορά αντίστοιχη προμήθεια εγγύησης αναφοράς και, αφετέρου, ότι δεν υπήρχε αγοραία τιμή για παρόμοιο μη εγγυημένο δάνειο. Πιο συγκεκριμένα, προκύπτει ότι η Επιτροπή θεώρησε κατά τεκμήριο ότι κανένα χρηματοπιστωτικό ίδρυμα δεν επρόκειτο να συστήσει εγγύηση προς όφελος προβληματικής επιχείρησης χωρίς να διερευνήσει αν υπήρχε αντίστοιχη προμήθεια εγγύησης αναφοράς η οποία να προσφέρεται στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Με τον τρόπο αυτό, δεν λήφθηκε υπόψη η Ανακοίνωση σχετικά με τις εγγυήσεις, η οποία δεν προβλέπει γενικό τεκμήριο κατά το οποίο, στην περίπτωση

προβληματικής επιχείρησης, δεν μπορεί να υπάρξει αγοραία τιμή, αλλά επιβάλλει την προηγούμενη αναζήτηση ενδεχόμενης αγοραίας τιμής, είτε από άποψη εγγύησης είτε από άποψη υποκείμενου δανείου. Επιπλέον, η Επιτροπή κακώς απέκλεισε την ύπαρξη αγοραίας τιμής για παρόμοιο μη εγγυημένο δάνειο «λόγω του περιορισμένου αριθμού παρατηρήσεων για παρεμφερείς συναλλαγές στην αγορά», στο μέτρο που προκύπτει από τις απαντήσεις που έδωσε η Επιτροπή κατά τη διάρκεια της παρούσας διαδικασίας ότι η διαπίστωση αυτή δεν τεκμηριώνεται επαρκώς κατά νόμον.

Εν συνεχεία, το ΓεΔΕΕ εξετάζει τις εκτιμήσεις σχετικά με την αύξηση της εγγύησης που αποφασίστηκε το 2010. Όσον αφορά την αξία των μετοχών της προσφεύγουσας που δόθηκαν ως ενέχυρο στο IVF, επισημαίνεται ότι η Επιτροπή είχε διαπιστώσει τα εξής: «[Το επίδικο] δάνειο εξασφαλίστηκε με ασφάλεια επί των αποκτηθεισών μετοχών [της Valencia CF]. Ωστόσο, [η Valencia CF] αποτελούσε] προβληματική επιχείρηση], δηλαδή ασκούσε] δραστηριότητες που ήταν ζημιολογικές και δεν υπήρχε αξιόπιστο σχέδιο βιωσιμότητας που να αποδεικνύει ότι οι εν λόγω δραστηριότητες θα μπορούσαν να αρχίσουν να αποφέρουν κέρδη για τους μετόχους [της]. Κατά συνέπεια, οι ζημιές [της Valencia CF] ήταν ενσωματωμένες στην αξία των μετοχών [της], με αποτέλεσμα η αξία αυτών των μετοχών ως ασφάλεια των δανείων να είναι σχεδόν μηδενική». Με την υπό κρίση προσφυγή ακύρωσης, λοιπόν, η προσφεύγουσα βάλλει, μεταξύ άλλων, κατά των συμπερασμάτων της Επιτροπής όσον αφορά την αξία της αντεγγύησης που παρέσχε η Fundació Valencia με την ενεχύραση των μετοχών της προσφεύγουσας. Στο πλαίσιο αυτό, το ΓεΔΕΕ κρίνει ότι η εκτίμηση της χρηματοοικονομικής κατάστασης της προσφεύγουσας από την Επιτροπή είναι ανακριβής, ιδίως στο μέτρο που η αμέσως προηγούμενη οικονομική χρήση, πριν από την αύξηση της εγγύησης, ήταν κερδοφόρα. Επιπλέον, διαπιστώνει ότι η Επιτροπή υπέπεσε σε πρόδηλη πλάνη εκτίμησης καθόσον έκρινε ότι οι μετοχές της προσφεύγουσας είχαν «σχεδόν μηδενική» αξία, χωρίς να λάβει υπόψη τους κρίσιμους παράγοντες που συνίστανται στην ύπαρξη σημαντικών ιδίων κεφαλαίων και στην επίτευξη κέρδους προ φόρων κατά την οικονομική χρήση που προηγήθηκε της αύξησης της εγγύησης. Προκύπτει ότι η εκτίμηση της Επιτροπής σχετικά με την αξία των μετοχών της προσφεύγουσας που δόθηκαν ως ενέχυρο στηρίζεται σε ανακριβή πραγματικά περιστατικά και ενέχει πρόδηλα σφάλματα.

Συνεπώς, η προσβαλλόμενη απόφαση ακυρώνεται κατά το μέρος που αφορά την Valencia Club de Fútbol, SAD.

Ως προς την Elche CF, το ΓεΔΕΕ κρίνει ότι η εκτίμηση της Επιτροπής σχετικά με την ύπαρξη πλεονεκτήματος ενέχει πρόδηλα σφάλματα στο μέτρο που η Επιτροπή δεν έλαβε υπόψη την κρίσιμη περίπτωση την οποία συνιστά η οικονομική και χρηματοοικονομική κατάσταση της

Fundació Elche. Αναλυτικότερα, η οικονομική και χρηματοοικονομική κατάσταση της Fundació Elche συνιστά κρίσιμο χαρακτηριστικό για την αξιολόγηση του κινδύνου που αναλαμβάνει ο δημόσιος εγγυητής και, ως εκ τούτου, της προμήθειας εγγύησης που θα απαιτούσε, υπό παρόμοιες περιστάσεις, ένας ιδιώτης επιχειρηματίας. Η Επιτροπή, ωστόσο, δεν έλαβε υπόψη την κατάσταση αυτή κατά την εκτίμησή της σχετικά με την ύπαρξη πλεονεκτήματος. Επιπλέον, δεν έλαβε υπόψη την υποθήκη που χορήγησε η Fundació Elche ως αντεγγύηση και την ανακεφαλαιοποίηση της προσφεύγουσας προκειμένου να υπολογίσει την αξία των μετοχών που δόθηκαν ως ενέχυρο στο IVF. Τέλος, θεώρησε εσφαλμένα ότι κανένα χρηματοπιστωτικό ίδρυμα δεν επρόκειτο να συστήσει εγγύηση υπέρ προβληματικής επιχείρησης και, ως εκ τούτου, ότι δεν προσφερόταν στην αγορά οποιαδήποτε αντίστοιχη προμήθεια εγγύησης αναφοράς, ενώ παράλληλα δεν τεκμηρίωσε επαρκώς το συμπέρασμά της ότι δεν υπήρχε επαρκής αριθμός συγκρίσιμων πράξεων προκειμένου να προσδιορίσει την αγοραία τιμή για παρόμοιο μη εγγυημένο δάνειο.

Συνεπώς, η προσβαλλόμενη απόφαση ακυρώνεται κατά το μέρος που αφορά την Elche Club de Fútbol, SAD.

► Συμπράξεις

Διατραπεζική συμφωνία ορίζουσα ενιαίο ποσό διατραπεζικής προμήθειας, η οποία εισπράττεται, όταν πραγματοποιείται πράξη πληρωμής με κάρτα, από τις εκδότριες τράπεζες τέτοιων καρτών, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως συμφωνία έχουσα «ως αντικείμενο» την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού, υπό την έννοια του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, εκτός εάν η συμφωνία αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι αρκούντως βλαπτική για τον ανταγωνισμό

ΔΕΕ C-228/18, Budapest Bank κ.λπ., 02.04.2020, Τμήμα πέμπτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): E. Regan, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2020:265 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της αρχής ανταγωνισμού της Ουγγαρίας και έξι χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων καθώς και δύο εταιριών οι οποίες παρέχουν υπηρεσίες πληρωμών μέσω κάρτας, ήτοι της Visa Europe Ltd. (στο εξής: Visa) και της MasterCard Europe SA (στο εξής: MasterCard), με αντικείμενο απόφαση της αρχής ανταγωνισμού με την οποία αυτή διαπίστωσε την ύπαρξη αντίθετης προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμφωνίας σε σχέση με τις διατραπεζικές προμήθειες.

Από τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης

προκύπτει ότι, κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η Visa και η MasterCard, ή οι αντίστοιχοι δικαιούχοί τους, επέτρεψαν στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που εκδίδουν τις κάρτες τους (στο εξής: εκδότριες τράπεζες), αφενός, και στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που παρέχουν στους εμπόρους υπηρεσίες που τους δίδουν τη δυνατότητα να δέχονται τις κάρτες αυτές ως μέσο πληρωμών (στο εξής: αποδέκτριες τράπεζες), αφετέρου, να καθορίζουν από κοινού το ποσό των λεγόμενων εθνικών «διατραπεζικών» προμηθειών. Το 1996, επτά τράπεζες, οι οποίες αντιπροσώπευαν μεγάλο μέρος της εθνικής αγοράς των εκδοτριών τραπεζών και των αποδεκτριών τραπεζών, συνήψαν συμφωνία για τον καθορισμό ενιαίας διατραπεζικής προμήθειας για τις πληρωμές που πραγματοποιούνται μέσω καρτών εκδοθεισών από τράπεζα-μέλος του συστήματος πληρωμών με κάρτα που πρότεινε η Visa ή η MasterCard. Κατά τη διάρκεια του 2006, ο αριθμός των τραπεζών που μετείχαν στην εν λόγω συμφωνία ανήλθε σε 22.

Στις αρχές του 2008, η αρχή ανταγωνισμού κίνησε διαδικασία σχετικά με την επίμαχη συμφωνία, η οποία κατέληξε σε απόφασή της την 24η Σεπτεμβρίου 2009. Με την εν λόγω απόφαση η αρχή ανταγωνισμού επέβαλε στις επτά τράπεζες που είχαν αρχικώς συνάψει τη συμφωνία για την ενιαία διατραπεζική προμήθεια καθώς και στη Visa και στη MasterCard διάφορα πρόστιμα, καθόσον είχαν επιδείξει συμπεριφορά αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού. Η υποβληθείσα αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, πρώτον, εάν το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι μπορεί να παραβιαστεί από μία μόνο συμπεριφορά που αντίκειται στους κανόνες του ανταγωνισμού τόσο εκ του αντικειμένου της όσο και εκ του αποτελέσματός της, λαμβανομένων αμφοτέρων ως αυτοτελών νομικών βάσεων για τη θεμελίωση της παράβασης. Εν προκειμένω, το ΔΕΕ επισημαίνει ότι ορισμένες μορφές συμπαίγνιας μπορούν να θεωρηθούν σε τέτοιο βαθμό ικανές να έχουν αρνητικά αποτελέσματα επί του ανταγωνισμού, ώστε να παρέλκει η απόδειξη συγκεκριμένων αποτελεσμάτων τους στην αγορά προκειμένου να τύχει εφαρμογής το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ. Πράγματι, βάσει της νομολογίας, το ουσιώδες νομικό κριτήριο προκειμένου να καθορισθεί εάν η συμφωνία συνεπάγεται περιορισμό του ανταγωνισμού ως «εκ του αντικειμένου» έγκειται στη διαπίστωση ότι μια τέτοια συμφωνία είναι, αυτή καθαυτήν, αρκούντως επιζήμια για τον ανταγωνισμό, ώστε να γίνει δεκτό ότι παρέλκει η εξέταση των αποτελεσμάτων της. Αν, ωστόσο, από την ανάλυση του περιεχομένου ενός είδους συντονισμού μεταξύ επιχειρήσεων δεν προκύψει ότι αυτός είναι αρκούντως επιβλαβής για τον ανταγωνισμό, τότε πρέπει να εξεταστούν τα αποτελέσματά του στην αγορά. Συνεπώς, το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται στο να θεωρηθεί

ότι η ίδια αντίθετη προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορά περιορίζει τον ανταγωνισμό τόσο ως εκ του αντικειμένου όσο και ως εκ του αποτελέσματος.

Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι διατραπεζική συμφωνία ορίζουσα ενιαία διατραπεζική προμήθεια μπορεί να χαρακτηριστεί ως συμφωνία που έχει «ως αντικείμενο» την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού. Συναφώς, η αρχή ανταγωνισμού έκρινε με την απόφασή της ότι η συμφωνία για την ενιαία διατραπεζική προμήθεια περιόριζε τον ανταγωνισμό ως εκ του αντικειμένου της, ιδίως, καθόσον, πρώτον, εξουδετέρωνε το σημαντικότερο στοιχείο του ανταγωνισμού επί των τιμών στη σχετική με τα συστήματα καρτών αγορά της Ουγγαρίας, δεύτερον, καθόσον οι ίδιες οι τράπεζες της απένειμαν περιοριστικό του ανταγωνισμού ρόλο στην αγορά αποδοχής συναλλαγών στο εν λόγω κράτος μέλος και, τρίτον, καθόσον επηρέαζε οπωσδήποτε τον ανταγωνισμό στην τελευταία αυτή αγορά. Το ΔΕΕ, από την πλευρά του, επισημαίνει ότι η συμφωνία για την ενιαία διατραπεζική προμήθεια δεν καθόριζε ευθέως τις τιμές αγοράς ή πώλησης, αλλά εναρμόνιζε μια πτυχή του κόστους που επωμίζονται οι αποδέκτριες τράπεζες προς όφελος των εκδοτριών τραπεζών. Επιπλέον, από το περιεχόμενο της συμφωνίας αυτής δεν προκύπτει κατ' ανάγκη κάποιος ως «εκ του αντικειμένου» περιορισμός του ανταγωνισμού, καθόσον δεν τεκμηριώθηκε ο επιβλαβής για τον ανταγωνισμό χαρακτήρας των διατάξεων της συμφωνίας αυτής. Συνεπώς, η επίμαχη συμφωνία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως έχουσα «ως αντικείμενο» την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού, εκτός εάν η συμφωνία αυτή, λαμβανομένων υπόψη της διατύπωσης, των σκοπών και του πλαισίου της, μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι αρκούντως βλαπτική για τον ανταγωνισμό κατά την έννοια του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

III. ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Επιμ.: Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου

► Φυσικό αέριο

Η τροποποίηση τιμολογίων φυσικού αερίου χωρίς επιδίωξη κέρδους από τον ύστατο προμηθευτή δεν προϋποθέτει προηγούμενη ατομική κοινοποίηση της τροποποίησης στους πελάτες, υπό την προϋπόθεση ότι οι τελευταίοι μπορούν, ανά πάσα στιγμή, να καταγγείλουν τη σύμβαση και να επιδιώξουν δικαστικά την αποκατάσταση της τυχόν ζημίας τους λόγω της μη κοινοποίησης σε αυτούς της τροποποίησης των τιμολογίων

προδικαστική παραπομπή – Οδηγία 2003/55/EK – κοινοί κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου – προστασία των καταναλωτών – άρθρο 3 παρ. 3 και παράρτημα Α, στοιχείο β' – διαφάνεια των συμβατικών όρων – υποχρέωση έγκαιρης και άμεσης ενημερώσεως του καταναλωτή σχετικά με αυξήσεις στα τιμολόγια

ΔΕΕ C-765/18, Stadtwerke Neuwied, 02.04.2020, Τμήμα έβδομο, Πρόεδρος: P.G. Xuereb, Εισηγητής: P.G. Xuereb, Γεν. Εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe, ECLI:EU:C:2020:270 – Προδικαστική παραπομπή

Αντικείμενο της απόφασης αποτέλεσε η ερμηνεία του άρθρου 3 παρ. 3, σε συνδυασμό με το παράρτημα Α, στοιχεία β' και γ' της Οδηγίας 2003/55/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της Οδηγίας 98/30/EK.

Σε εθνικό επίπεδο, η διαφορά ανέκυψε μεταξύ της γερμανικής δημοτικής εταιρείας προμήθειας φυσικού αερίου, Stadtwerke Neuwied, η οποία είναι επιφορτισμένη με την παροχή υπηρεσιών γενικού συμφέροντος, και του RI, πελάτη της εν λόγω εταιρείας, βάσει της μεταξύ τους σύμβασης με αντικείμενο τον βασικό εφοδιασμό φυσικού αερίου. Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, το χρονικό διάστημα μεταξύ Ιανουαρίου 2005 και Σεπτεμβρίου 2011 η Stadtwerke Neuwied προέβη σε αυξήσεις στα τιμολόγια και απαίτησε από τον RI την καταβολή ποσού ύψους 1.334,71 ευρώ, το οποίο αντιστοιχεί στις ληξιπρόθεσμες οφειλές λόγω ακριβώς των αναπροσαρμογών των τιμολογίων. Σημειωτέον ότι ο RI δεν είχε ενημερωθεί προσωπικά για τις ανωτέρω αναπροσαρμογές των τιμολογίων, οι οποίες, ωστόσο, δημοσιεύτηκαν στον ιστότοπο της εταιρείας καθώς και στον τοπικό Τύπο. Στο πλαίσιο της δικαστικής τους διένεξης, ο RI αμφισβήτησε τις αξιώσεις της Stadtwerke Neuwied ισχυριζόμενος ότι η μεταξύ τους σύμβαση προμήθειας δεν περιελάμβανε έγκυρη ρήτρα αναθεώρησης τιμών. Επιπλέον, προέβαλε ότι η Stadtwerke Neuwied δεν είχε το δικαίωμα να αναπροσαρμόζει τις τιμές της, ότι η ζητούμενη τιμή κατανάλωσης ήταν παράλογη και ότι, ακόμη κι αν υποθεθεί ότι υπήρχε μονομερές δικαίωμα καθορισμού των τιμών, ανακύπτει ζήτημα τήρησης εκ μέρους της, της αρχής της διαφάνειας. Για τους λόγους αυτούς, ο RI υποστήριξε, λοιπόν, ότι οι αυξήσεις της τιμής του φυσικού αερίου ήταν άκυρες. Επιπρόσθετα, ο RI άσκησε ανταγωγή ζητώντας να διαπιστωθεί ότι οι τιμές που καθόρισε η Stadtwerke Neuwied ήταν παράλογες και αυθαίρετες, καθώς και να του επιστραφεί μέρος των ποσών που της κατέβαλε μεταξύ 1ης Ιανουαρίου 2005 και 31ης Δεκεμβρίου 2011.

Το Πρωτοδικείο Koblenz θεώρησε ότι η παράλειψη της Stadtwerke Neuwied να ενημερώσει εγκαίρως και άμεσα τον καταναλωτή για τις αυξήσεις της τιμής του φυσικού

αερίου θέτει εν αμφιβόλω τη νομιμότητα των αυξήσεων αυτών λόγω του ότι, στο πλαίσιο διαφοράς όπως αυτής της κύριας δίκης, μπορεί να γίνει άμεση επίκληση της απαίτησης περί διαφάνειας, η οποία απορρέει από το άρθρο 3 παρ. 3 και από το παράρτημα Α, στοιχεία β' και γ' της Οδηγίας 2003/55/EK, παρά το γεγονός ότι η Οδηγία δεν είχε μεταφερθεί στη γερμανική έννομη τάξη κατά την κρίσιμη περίοδο. Λαμβανομένης υπόψη της μη μεταφοράς της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, διευκρίνισε, περαιτέρω, ότι η προσέγγισή του αυτή είναι ορθή και η ως άνω διαπίστωση ισχύει μόνον εφόσον η απαίτηση περί διαφάνειας την οποία προβλέπει η Οδηγία 2003/55/EK είναι αμέσου εφαρμογής και χωρεί άμεση επίκλησή της από ιδιώτη έναντι εταιρείας ιδιωτικού δικαίου, όπως η Stadtwerke Neuwied, καθώς και εφόσον η τήρηση της εν λόγω απαίτησης αποτελεί προϋπόθεση για να είναι έγκυρη αυτή καθαυτή η αύξηση των τιμών. Στο πλαίσιο αυτό, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο ΔΕΕ δύο προδικαστικά ερωτήματα.

Ειδικότερα, με το πρώτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε να διευκρινιστεί εάν το άρθρο 3 παρ. 3 της Οδηγίας 2003/55/EK, σε συνδυασμό με το παράρτημα Α, στοιχεία β' και γ' της Οδηγίας αυτής, έχει την έννοια ότι, στην περίπτωση κατά την οποία τροποποιήσεις των τιμολογίων που δεν κοινοποιούνται ατομικώς στους πελάτες πραγματοποιούνται από ύστατο προμηθευτή φυσικού αερίου με μοναδικό σκοπό τη μετακύλιση της αύξησης του κόστους αγοράς του φυσικού αερίου χωρίς επιδίωξη κέρδους, η τήρηση από τον εν λόγω προμηθευτή των σχετικών με την τιμολόγηση υποχρεώσεων διαφάνειας και ενημέρωσης τις οποίες προβλέπουν οι διατάξεις αυτές συνιστά προϋπόθεση για να είναι έγκυρες οι τροποποιήσεις των τιμών. Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, το ΔΕΕ ερωτήθηκε, επιπλέον, εάν το άρθρο 3 παρ. 3 σε συνδυασμό με το παράρτημα Α, στοιχεία β' και γ' της Οδηγίας, έχει άμεση εφαρμογή από την 1η Ιουλίου 2004 έναντι προμηθευτή ενέργειας που διέπεται από το ιδιωτικό δίκαιο (δεδομένου ότι δραστηριοποιείται υπό τη μορφή ΕΠΕ γερμανικού δικαίου), διότι οι εν λόγω διατάξεις της Οδηγίας αυτής είναι απαλλαγμένες αιρέσεων και, επομένως, δύναται να εφαρμοστούν χωρίς περαιτέρω πράξη μεταφοράς τους στην εσωτερική έννομη τάξη, απονέμουν δε δικαιώματα στον πολίτη έναντι φορέα ο οποίος, καίτοι είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, ελέγχεται από το κράτος, δεδομένου ότι το κράτος είναι ο μοναδικός μέτοχός του.

Απαντώντας στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το ΔΕΕ υπενθύμισε, αρχικά, ότι σκοπός της Οδηγίας 2003/55/EK είναι η βελτίωση της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς φυσικού αερίου. Συναφώς, η πρόσβαση στο δίκτυο χωρίς διακρίσεις, με διαφανή τρόπο και λογικές τιμές, είναι αναγκαία για την εύρυθμη λειτουργία του ανταγωνισμού και έχει πρωταρχική σημασία για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς φυσικού αερίου. Παράλληλα, υπο-

γράμμισε ότι η ανάγκη προστασίας των καταναλωτών διαπνέει το σύνολο των διατάξεων της Οδηγίας. Περαιτέρω, υπό το πρίσμα του ανωτέρω σκοπού της Οδηγίας, το άρθρο 3, το οποίο αφορά τις υποχρεώσεις παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και την προστασία των καταναλωτών, προβλέπει, στην παρ. 3, ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των τελικών καταναλωτών και την εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών γενικότερα. Σημειώτέον ότι τα κράτη μέλη μπορούν να ορίζουν τον ύστατο προμηθευτή για τους συνδεδεμένους με το δίκτυο αερίου πελάτες. Σε κάθε περίπτωση, τα μέτρα της παρ. 3 περιλαμβάνουν, τουλάχιστον όσον αφορά τους οικιακούς πελάτες, τα μέτρα του παραρτήματος Α της Οδηγίας αυτής. Με το εν λόγω παράρτημα (στοιχείο β'), διευκρινίζεται, συγκεκριμένα, ότι, τα μέτρα του άρθρου 3 παρ. 3, έχουν, ιδίως, ως σκοπό να εξασφαλίσουν ότι οι φορείς παροχής υπηρεσιών θα ειδοποιούν απευθείας τους συνδρομητές τους για οποιαδήποτε αύξηση τελών, την κατάλληλη χρονική στιγμή και το αργότερο μία κανονική χρονική περίοδο χρέωσης μετά τη χρονική στιγμή κατά την οποία η αύξηση τίθεται σε ισχύ. Επιπλέον, σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι πελάτες παραμένουν ελεύθεροι να καταγγείλουν τις αντίστοιχες συμβάσεις, εάν δεν αποδέχονται τους νέους όρους προμήθειας αερίου. Τέλος, βάσει του παραρτήματος Α, στοιχείο γ' της ίδιας Οδηγίας, οι πελάτες πρέπει να λαμβάνουν διαφανείς πληροφορίες σχετικά με τις ισχύουσες τιμές και τα ισχύοντα τιμολόγια.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε, συναφώς, ότι από το γράμμα των διατάξεων που προαναφέρθηκαν δεν προκύπτει εάν η τήρηση των υποχρεώσεων διαφάνειας και ενημέρωσης που υπέχουν οι προμηθευτές αερίου αποτελεί προϋπόθεση για να είναι έγκυρες οι τροποποιήσεις των τιμολογίων παροχής φυσικού αερίου. Υπογράμμισε, ωστόσο, ότι οι πελάτες πρέπει, για να μπορούν να ασκούν πλήρως και ουσιαστικά τα δικαιώματά τους και να αποφασίζουν με πλήρη επίγνωση κατά πόσον θα καταγγείλουν τη σύμβαση ή θα αμφισβητήσουν την τροποποίηση της τιμής για την παροχή της ενέργειας ή του αερίου, να ενημερώνονται εγκαίρως, πριν από την εφαρμογή της τροποποίησης, σχετικά με τους λόγους, τους όρους και την έκτασή της (ΔΕΕ C-359/11 και C-400/11, *Schulz και Egbringhoff*, 23.10.2014, ECLI:EU:C:2014:2317, σκ. 47). Συνεπώς, οι υποχρεώσεις διαφάνειας και ενημέρωσης τις οποίες επιβάλλει το παράρτημα Α, στοιχεία β' και γ' της Οδηγίας 2003/55/ΕΚ έχουν ως στόχο να διασφαλίσουν, σύμφωνα με τον σκοπό της προστασίας των καταναλωτών, ότι ο πελάτης δύναται να ασκήσει το δικαίωμά του να καταγγείλει τη σύμβαση ή να αμφισβητήσει την τροποποίηση της τιμής της παροχής. Το ΔΕΕ έκρινε, συναφώς, ότι η άσκηση του δικαιώματος αυτού από τους πελάτες δεν θα μπορούσε να διασφαλιστεί και οι διατάξεις του παραρτήματος Α, στοιχεία β' και γ' της Οδηγίας 2003/55/ΕΚ θα

στερούνταν πρακτικής αποτελεσματικότητας αν ο προμηθευτής αερίου παρέβαινε τις υποχρεώσεις διαφάνειας και ενημέρωσης τις οποίες υπέχει παραλείποντας, μεταξύ άλλων, να ενημερώσει προσωπικώς τους πελάτες του για τη σχεδιαζόμενη τροποποίηση των τιμών.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Stadtwerke Neuwied ενεργούσε ως «ύστατος προμηθευτής», υπό την έννοια του άρθρου 3 παρ. 3 της Οδηγίας 2003/55/ΕΚ, και οι διαδοχικές τροποποιήσεις των τιμολογίων στις οποίες προέβη αποσκοπούσαν, αποκλειστικώς, στη μετακύλιση της αύξησης του κόστους αγοράς του φυσικού αερίου χωρίς επιδίωξη κέρδους. Βάσει της σχετικής νομολογίας του Δικαστηρίου, δεδομένου ότι ο ύστατος προμηθευτής φυσικού αερίου υποχρεούται, στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που του επιβάλλει η εθνική νομοθεσία, να συνάπτει σύμβαση με τους πελάτες οι οποίοι το ζητούν και οι οποίοι μπορούν να αξιώσουν την εφαρμογή των όρων που προβλέπει η εν λόγω νομοθεσία, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα οικονομικά συμφέροντά του, καθόσον ο προμηθευτής δεν μπορεί να επιλέγει τον αντισυμβαλλόμενο και δεν είναι ελεύθερος να καταγγείλει τη σύμβαση. Εκτιμώντας τις συνθήκες αυτές, το ΔΕΕ έκρινε ότι, όταν οι τροποποιήσεις των τιμολογίων του προμηθευτή φυσικού αερίου περιορίζονται στη μετακύλιση του κόστους αγοράς του φυσικού αερίου στην τιμή της παροχής χωρίς ο προμηθευτής να επιδιώκει το παραμικρό κέρδος, θα υπήρχε σοβαρός κίνδυνος για τα οικονομικά συμφέροντα του προμηθευτή φυσικού αερίου αν οι τροποποιήσεις αυτές δεν ήταν έγκυρες σε περίπτωση μη ατομικής κοινοποίησής τους στους πελάτες. Συνεπώς, καθόσον ο προμηθευτής υποχρεούται να εγγυάται την ασφάλεια του εφοδιασμού των πελατών του, η νομιμότητα της αύξησης των χρεώσεων στα τιμολόγια λόγω της μετακύλισης της αύξησης του κόστους αγοράς του φυσικού αερίου δεν μπορεί να εξαρτάται από την προσωπική ενημέρωση των πελατών. Στην αντίθετη περίπτωση, ο οικονομικός κίνδυνος που θα έφερε ο προμηθευτής φυσικού αερίου θα μπορούσε τόσο να υπονομεύσει την επίτευξη του σκοπού της ασφάλειας του εφοδιασμού τον οποίο επιδιώκει η Οδηγία 2003/55/ΕΚ, όσο και να βλάψει δυσανάλογα τα οικονομικά συμφέροντα του προμηθευτή. Ωστόσο, στο σημείο αυτό, το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι, δεδομένου ότι η έλλειψη ατομικής κοινοποίησης των τροποποιήσεων των τιμολογίων συνιστά, ακόμη και στην περίπτωση αυτή, προσβολή της προστασίας των καταναλωτών, πρέπει, αφενός, οι πελάτες ενός τέτοιου προμηθευτή να μπορούν να καταγγείλουν τη σύμβαση ανά πάσα στιγμή και, αφετέρου, εφόσον ο πελάτης δεν έχει λάβει γνώση της νέας τιμής στην οποία θα του παρέχεται το φυσικό αέριο προτού αυτή αρχίσει να ισχύει, να έχει στη διάθεσή του κατάλληλα ένδικο βοηθήματα προκειμένου να μπορεί να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που ενδεχομένως υπέστη λόγω του ότι στερήθηκε τη δυνατότητα να ασκήσει εγκαίρως το δικαίωμά του να

αλλάξει προμηθευτή ώστε να εξασφαλίσει χαμηλότερες χρεώσεις. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να διερευνήσει τα ζητήματα αυτά.

Βάσει, λοιπόν, των σκέψεων που προεκτέθηκαν, επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 3 παρ. 3 της Οδηγίας 2003/55/ΕΚ, σε συνδυασμό με το παράρτημα Α, στοιχεία β' και γ' της Οδηγίας αυτής, έχει την έννοια ότι, όταν οι μη ατομικώς κοινοποιηθείσες στους πελάτες τροποποιήσεις των τιμολογίων πραγματοποιούνται από ύστατο προμηθευτή με μοναδικό σκοπό τη μετακύλιση της αύξησης του κόστους αγοράς του φυσικού αερίου χωρίς επιδίωξη κέρδους, η εκ μέρους του προμηθευτή αυτού τήρηση των υποχρεώσεων διαφάνειας και ενημέρωσης που προβλέπονται στις εν λόγω διατάξεις δεν αποτελεί προϋπόθεση της ισχύος των επίμαχων τροποποιήσεων των τιμολογίων, υπό την επιφύλαξη ότι οι πελάτες δύνανται να καταγγείλουν τη σύμβαση ανά πάσα στιγμή και έχουν στη διάθεσή τους τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα προκειμένου να ζητήσουν αποκατάσταση της ζημίας που ενδεχομένως υπέστησαν λόγω της μη ατομικής κοινοποίησης των τροποποιήσεων. Κατόπιν της απάντησης αυτής, το Δικαστήριο έκρινε ότι παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

IV. ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ & ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Επιμ.: Έλλη Τσιτσιπά

► Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις Έλεγχος διττού αξιοποιήσιμου κατά την εκτέλεση ΕΕΣ και ασφάλεια δικαίου

προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ – ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης – άρθρο 2 παρ. 2 – εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης – κατάργηση του ελέγχου του διττού αξιοποιήσιμου της πράξης – προϋποθέσεις – αξιόποινη πράξη τιμωρούμενη από το κράτος μέλος έκδοσης με στερητική της ελευθερίας ποινή ανώτατης διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών – τροποποίηση της ποινικής νομοθεσίας του κράτους μέλους έκδοσης μεταξύ της ημερομηνίας των πραγματικών περιστατικών και της ημερομηνίας έκδοσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης – χρονικά εφαρμοστέος νόμος που πρέπει να ληφθεί υπόψη για να εξακριβωθεί αν το ανώτατο όριο ποινής είναι τουλάχιστον τρία έτη

ΔΕΕ C-717/18, X (Mandat d'arrêt européen – Double incrimination), 03.03.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγήτρια: L.S. Rossi, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2020:142 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών, και υποβλήθηκε από το Εφετείο Γάνδης (Βέλγιο) στο πλαίσιο της εκτέλεσης στο Βέλγιο ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης (στο εξής: ΕΕΣ) εκδοθέντος από την Audiencia Nacional (ανώτερο ειδικό δικαστήριο, Ισπανία) σε βάρος του Χ.

Το άρθρο 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 προβλέπει ότι για τις κατηγορίες αξιόποινων πράξεων που απαριθμούνται στην Απόφαση-πλαίσιο, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται η τρομοκρατία, η εκτέλεση του ΕΕΣ λαμβάνει χώρα χωρίς έλεγχο του διττού αξιοποιήσιμου της πράξης από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ, εφόσον η πράξη για την οποία εκδόθηκε το ΕΕΣ τιμωρείται στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος με στερητική της ελευθερίας ποινή ανώτατης διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών.

Ως προς τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, αυτά αφορούν τον Χ, ο οποίος καταδικάστηκε το 2017 από το ανώτατο ειδικό δικαστήριο της Ισπανίας για πράξεις που διέπραξε κατά τα έτη 2012 και 2013, οι οποίες στοιχειοθετούν, με βάση το ισπανικό δίκαιο, τα εγκλήματα της εξύμνησης της τρομοκρατίας και του εξευτελισμού των θυμάτων της τρομοκρατίας, στη μέγιστη ποινή φυλάκισης δύο ετών. Κατόπιν της μετάβασης του ενδιαφερομένου από την Ισπανία στο Βέλγιο, η αρμόδια δικαστική αρχή εξέδωσε ΕΕΣ με σκοπό την παράδοσή του στις ισπανικές αρχές και την έκτιση της επιβληθείσας σε αυτόν ποινής. Η βελγική αρχή εκτέλεσης του εκδοθέντος σε βάρος του Χ ΕΕΣ ζήτησε από την ισπανική αρχή συμπληρωματικές πληροφορίες προκειμένου να διαπιστώσει εάν είναι εφαρμοστέο, στην προκειμένη περίπτωση, το άρθρο 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584 και, επομένως, εάν η παράδοση του Χ στις ισπανικές αρχές πρέπει να λάβει χώρα χωρίς έλεγχο του διττού αξιοποιήσιμου της πράξης για την οποία εκδόθηκε το ΕΕΣ, ως πράξη εμπύπτουσα στην κατηγορία της «τρομοκρατίας». Από τις πληροφορίες που παρασχέθηκαν από την ισπανική αρχή έκδοσης του ΕΕΣ προκύπτει ότι η διάταξη που τυποποιεί το έγκλημα που διέπραξε ο Χ τροποποιήθηκε το 2015 και η ανώτατη ποινή που προβλέπεται είναι πλέον 3, και όχι 2, έτη. Το εθνικό δικαστήριο διερωτάται εάν για την εφαρμογή του άρθρου 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο για το ΕΕΣ θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η διάταξη ως ίσχυε κατά τον χρόνο τέλεσης της αξιόποινης πράξης ή κατά τον χρόνο έκδοσης του ΕΕΣ. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, θα πληρούνταν, εν προκειμένω, και οι δύο προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο 2 παρ. 2 για την παράδοση του εκζητούμενου χωρίς έλεγχο του διττού αξιοποιήσιμου. Το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει αίτηση για

έκδοση προδικαστικής απόφασης από το Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο προβαίνει σε ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 2 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584, λαμβάνοντας υπόψη το γράμμα, το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και τον σκοπό του. Ενώ από το γράμμα της εν λόγω διάταξης δεν μπορεί να αντληθεί κάποιο συμπέρασμα για το ποιο εφαρμοστέο χρονικά δίκαιο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ, το Δικαστήριο, με βάση το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η διάταξη, αλλά και τον σκοπό που αυτή εξυπηρετεί, καταλήγει ότι, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν εφαρμόζεται το άρθρο 2 παρ. 2 και, επομένως, εάν πρέπει να λάβει χώρα παράδοση χωρίς έλεγχο του διττού αξιοποιού, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το δίκαιο που ίσχυε στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης για την οποία εκδόθηκε ΕΕΣ.

Πιο συγκεκριμένα, τονίζει ότι, κατά την εκτίμηση του άρθρου 2 παρ. 1 της Απόφασης-πλαίσιο, η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να λαμβάνει υπόψη την ποινή που επιβλήθηκε πράγματι στον εκζητούμενο και όχι αυτή που θα μπορούσα, κατά τον χρόνο εκτέλεσης του ΕΕΣ, να του επιβληθεί δυνάμει του δικαίου του κράτους μέλους έκδοσης. Αντίστοιχα, και δεδομένης της ανάγκης συνεκτικής εφαρμογής των δύο πρώτων παραγράφων του άρθρου 2, προκειμένου να εκτιμηθεί εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 2 παρ. 2, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το δίκαιο που εφαρμόστηκε πράγματι στη συγκεκριμένη υπόθεση και όχι οι μεταγενέστερες τροποποιήσεις. Άλλωστε, το συμπέρασμα αυτό επιρρωνύεται και από την τελεολογία της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584, η οποία έγκειται στην ταχεία εκτέλεση των ΕΕΣ. Θα ήταν αντίθετη με τον εν λόγω σκοπό η απαίτηση να εξετάζει κάθε φορά η δικαστική αρχή εκτέλεσης ενός ΕΕΣ το εφαρμοστέο χρονικά δίκαιο στο κράτος μέλος έκδοσης και να ελέγχει εάν έχουν λάβει χώρα μεταγενέστερες των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης τροποποιήσεις των εφαρμοστέων διατάξεων.

Επιπλέον, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι μια διαφορετική ερμηνεία του άρθρου 2 παρ. 2 θα έθιγε την ασφάλεια δικαίου, ενώ επιπλέον θα επέτρεπε σε κάθε κράτος μέλος να επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης διάταξης τροποποιώντας τις προβλεπόμενες ποινές για τις αξιόποινες πράξεις που εντάσσονται σε αυτό. Τέλος, διευκρινίζει ότι, ακόμα και εάν δεν τυγχάνει εν προκειμένω εφαρμογής το άρθρο 2 παρ. 2, αυτό δεν σημαίνει ότι το ΕΕΣ κατά του Χ δεν θα εκτελεστεί, αλλά ότι εναπόκειται στη δικαστική αρχή εκτέλεσης να εφαρμόσει τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 4 της Απόφασης-πλαίσιο και να εκτελέσει το ΕΕΣ αφού εξετάσει το κριτήριο του διττού αξιοποιού σε σχέση με τη συγκεκριμένη πράξη για την οποία εκδόθηκε το ΕΕΣ.

Παρεκκλίσεις από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο

προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – Οδηγία 2013/48/ΕΕ – άρθρο 3 παρ. 2 – δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο – περιστάσεις υπό τις οποίες πρέπει να κατοχυρώνεται το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο – μη εμφάνιση – παρεκκλίσεις από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

ΔΕΕ C-659/18, VW (Droit d'accès à un avocat en cas de non-comparution), 12.03.2020, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος: A. Arabadjiev, Εισηγητής: T. von Danwitz, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2020:201 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 3 παρ. 2 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας, καθώς και του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης). Η αίτηση υποβλήθηκε από τον Juzgado de Instrucción n. 4 de Badalona (4ος ανακριτής δικαστής της Μπανταλόνα, Ισπανία) στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κινηθείσας κατά του VW για τα αδικήματα της οδήγησης χωρίς άδεια και της πλαστογραφίας.

Το άρθρο 3 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ προβλέπει την υποχρέωση των κρατών μελών να εξασφαλίζουν σε υπόπτους και κατηγορούμενους το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, ενώ, σύμφωνα με τις παρ. 5 και 6 του εν λόγω άρθρου, προβλέπονται κατ' εξαίρεση παρεκκλίσεις από την εν λόγω υποχρέωση μόνο κατά το στάδιο της προδικασίας και για επιτακτικούς λόγους. Σύμφωνα με το άρθρο 8 της εν λόγω Οδηγίας, οποιαδήποτε παρέκκλιση από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο θα πρέπει να είναι αναλογική, αναγκαία, χρονικά καθορισμένη, να μην βασίζεται αποκλειστικά στη σοβαρότητα του σχετικού αδικήματος και να μην προσβάλλει τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας. Η απόφαση με την οποία εγκρίνονται οι εν λόγω παρεκκλίσεις θα πρέπει να είναι προσηκόντως αιτιολογημένη και να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο.

Σύμφωνα με το άρθρο 527 του ισπανικού κώδικα ποινικής δικονομίας, ο κρατούμενος που έχει τεθεί σε απομόνωση μπορεί να στερηθεί του δικαιώματος διορισμού δικηγόρου και πρόσβασης στη δικογραφία σε βάρος του,

με εξαίρεση των στοιχείων που είναι ουσιώδη για την υπεράσπισή του.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν τον VW, κατά του οποίου κινήθηκε ποινική διαδικασία για τα αδικήματα της οδήγησης χωρίς άδεια και της πλαστογραφίας. Ο ενδιαφερόμενος διόρισε δικηγόρο, η οποία ζήτησε να αποστέλλονται στην ίδια τα μελλοντικά έγγραφα για την υπόθεση του πελάτη της, καθώς και να ανακληθεί το σε βάρος του ένταλμα σύλληψης και βίαιης προσαγωγής. Δεδομένου ότι ο VW δεν εμφανίστηκε κατόπιν διάφορων κλητεύσεων και εκκρεμεί σε βάρος του ένταλμα σύλληψης, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν η ισχύς του δικαιώματός του για πρόσβαση σε δικηγόρο μπορεί να ανασταλεί μέχρι της εκτέλεσης του εντάλματος αυτού σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη και τη νομολογία του Συνταγματικού και του Ανώτατου Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία η αυτοπρόσωπη παρουσία του υπόπτου συνιστά υποχρέωση από την οποία μπορεί να εξαρτηθεί το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται επί της ουσίας εάν είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης, και συγκεκριμένα με το άρθρο 3 παρ. 2 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ και το άρθρο 47 του Χάρτη, εθνική νομολογία σύμφωνα με την οποία αναστέλλεται η πρόσβαση του ενδιαφερομένου σε δικηγόρο μέχρι να εκτελεστεί το σε βάρος του ένταλμα σύλληψης, εφόσον αυτός δεν εμφανίστηκε ενώπιον ανακριτή δικαστή αν και κλητεύθηκε.

Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει, αρχικά, ότι η υπόθεση της κύριας δίκης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, καθώς εκδόθηκε απόφαση σε βάρος του VW με σκοπό να ενημερωθεί ότι είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος για αξιόποινη πράξη, καθώς και ότι ο VW έλαβε γνώση της εν λόγω απόφασης, όπως απαιτεί η Οδηγία.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι πρέπει να έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, ενώ η Οδηγία καθορίζει τα χρονικά σημεία κατά τα οποία θα πρέπει να παρέχεται στον ενδιαφερόμενο το εν λόγω δικαίωμα, μεταξύ αυτών προτού εξεταστεί από αστυνομική ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου ή προτού παραστεί ενώπιον δικαστηρίου με δικαιοδοσία σε ποινικές υποθέσεις. Οι εξαιρέσεις από το εν λόγω δικαίωμα προβλέπονται περιοριστικά στις παρ. 5 και 6 του άρθρου 3 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ και πρέπει να ερμηνεύονται στενά. Το Δικαστήριο διευκρινίζει σχετικά ότι μια ερμηνεία του άρθρου 3 η οποία θα επέτρεπε την εισαγωγή επιπλέον εξαιρέσεων από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο θα έβαινε πέραν των σκοπών που εξυπηρετεί η Οδηγία, ήτοι την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης επί ποινικών αποφάσεων, και θα στερούσε από τα δικαιώματα εκπροσώπησης και υπεράσπισης που κατοχυρώνονται στα άρθρα 47 και 48 του Χάρτη την πρακτική αποτελε-

σματικότητα τους.

Με βάση τα ανωτέρω, το Δικαστήριο καταλήγει ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο δεν εξαρτάται από την αυτοπρόσωπη εμφάνιση του ενδιαφερομένου, ενώ η μη εμφάνισή του δεν εντάσσεται στους περιοριστικά απαριθμούμενους λόγους παρέκκλισης από το εν λόγω δικαίωμα. Συνεπώς, η ισχύς του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο δεν μπορεί να ανασταλεί μέχρι την εκτέλεση του εντάλματος σύλληψης κατά του ενδιαφερομένου.

► Μεταναστευτική πολιτική

Εθνικοί δικονομικοί κανόνες για την εξέταση προσφυγής κατά απόφασης σε θέματα διεθνούς προστασίας και δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας

προδικαστική παραπομπή – κοινή πολιτική ασύλου και επικουρικής προστασίας – κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση διεθνούς προστασίας – Οδηγία 2013/32/ΕΕ – άρθρο 46 παρ. 3 – πλήρης και ex nunc εξέταση – άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – δικαίωμα πραγματικής προσφυγής – εξουσίες και καθήκοντα του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου – έλλειψη εξουσίας για μεταρρύθμιση των αποφάσεων των αρμόδιων αρχών σε θέματα διεθνούς προστασίας – εθνική ρύθμιση που προβλέπει υποχρέωση εκδόσεως απόφασης εντός προθεσμίας 60 ημερών

ΔΕΕ C-406/18, PG, 19.03.2020, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: J.-C. Bonichot, Εισηγητής: J.-C. Bonichot, Γεν. Εισαγγελέας: M. Bobek, ECLI:EU:C:2020:216 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 46 παρ. 3 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, ερμηνευόμενου υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), και υποβλήθηκε από το δικαστήριο διοικητικών και εργατικών διαφορών της Βουδαπέστης (Ουγγαρία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του PG και της υπηρεσίας μετανάστευσης και ασύλου (στο εξής: υπηρεσία) κατόπιν της απόφασης της υπηρεσίας να απορρίψει την αίτηση διεθνούς προστασίας του PG και να διατάξει την απομάκρυνσή του, συνοδευόμενη από διετή απαγόρευση εισόδου και διαμονής.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν τον PG, Κούρδο από το Ιράκ, ο οποίος υπέβαλε διαδοχικά τρεις αιτήσεις χορήγησης καθεστώτος διεθνούς προστασίας στην Ουγγαρία, οι οποίες και απορρίφθηκαν από την αρμόδια υπηρεσία. Επιληφθέν προσφυγής κατά της απόρριψης της τελευταίας αίτησης, το αιτούν

δικαστήριο επισημαίνει ότι, από το 2015 και μετά, δεν επιτρέπεται από τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες να μεταρρυθμίζονται αποφάσεις σχετικές με την παροχή διεθνούς προστασίας από τα δικαστήρια, τα οποία δύναται μόνον να ακυρώνουν τις προσβαλλόμενες αποφάσεις και να επιλαμβάνεται εκ νέου η υπηρεσία. Επιπλέον, η προθεσμία 60 ημερών που τάσσει το ουγγρικό δίκαιο για την έκδοση απόφασης καθιστά δυσχερή την έκδοση επαρκώς αιτιολογημένης απόφασης, καθώς δεν επαρκεί ο χρόνος για τη συγκέντρωση των αναγκαίων στοιχείων και την εκτίμηση της κατάστασης του ενδιαφερομένου. Το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο σχετικά με τη συμβατότητα των ουγγρικών δικονομικών κανόνων με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, όπως αυτό προβλέπεται στο άρθρο 46 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ και το άρθρο 47 του Χάρτη.

Το Δικαστήριο επισημαίνει, αρχικά, ότι η Οδηγία 2013/32/ΕΕ θέτει κοινούς κανόνες για την εξέταση προσφύγων κατά αποφάσεων σχετικά με τη χορήγηση καθεστώτος διεθνούς προστασίας και δεν προσδιορίζει τις συνέπειες της ενδεχόμενης ακύρωσης της προσβαλλόμενης απόφασης, με αποτέλεσμα να είναι δυνατή η αναπομπή της υπόθεσης στην αρμόδια διοικητική αρχή προκειμένου να εκδώσει νέα απόφαση. Ωστόσο, το Δικαστήριο προσθέτει ότι, προκειμένου να διασφαλιστεί η πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 46 παρ. 3 της Οδηγίας, θα πρέπει να διασφαλίζεται, με βάση τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες, ότι, κατόπιν ακύρωσης της προσβαλλόμενης απόφασης, με βάση την πλήρη και *ex nunc* εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών της εκάστοτε υπόθεσης από το επιληφθέν δικαστήριο, η διοικητική αρχή στην οποία αναπέμπεται η υπόθεση θα πρέπει να εκδίδει νέα απόφαση ενός σύντομου χρονικού διαστήματος, η οποία θα είναι σύμφωνη με την ακυρωτική δικαστική απόφαση. Συνεπώς, η διοικητική αρχή είναι καταρχήν υποχρεωμένη να χορηγήσει το καθεστώς διεθνούς προστασίας, εκτός εάν έχουν ανακύψει νέα πραγματικά ή νομικά περιστατικά που απαιτούν την εκ νέου εκτίμηση της υπόθεσης. Μάλιστα, εάν η απόφαση της διοικητικής αρχής είναι αντίθετη με τη δικαστική απόφαση, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να αφήσει ανεφάρμοστους τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες και να μεταρρυθμίσει την απόφαση της διοικητικής αρχής το ίδιο.

Σχετικά με την προθεσμία των 60 ημερών για την έκδοση της απόφασης επί της προσφυγής, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να καθορίζουν τις προθεσμίες εντός των οποίων θα πρέπει να εκδίδονται οι αποφάσεις επί των προσφύγων, τηρουμένων πάντα των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Ειδικά ως προς την αρχή της αποτελεσμα-

τικότητας, και δεδομένης της απαίτησης να βασίζεται η εκδιδόμενη απόφαση στην εξατομικευμένη εξέταση της εκάστοτε περίπτωσης ή να παρέχονται στον προσφεύγοντα υπηρεσίες διερμηνείας ή δυνατότητα επικοινωνίας με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, είναι πρακτικώς αδύνατο για το εθνικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται προσφυγής κατά απόφασης που απορρίπτει αίτηση διεθνούς προστασίας να διασφαλίσει ότι η απόφασή του θα εκδοθεί εντός της τασσόμενης προθεσμίας των 60 ημερών με την τήρηση όλων των κανόνων της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ. Επομένως, το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται, ελλείψει εθνικών κανόνων που να διασφαλίζουν την εκδίκαση της υπόθεσης εντός εύλογου χρόνου, να αφήσει ανεφάρμοστη την εθνική διάταξη που καθιστά επιτακτική την προθεσμία των 60 ημερών, χωρίς, ωστόσο, να απαλλάσσεται από την υποχρέωση να αποφανθεί το γρηγορότερο δυνατό και να ενεργεί ταχέως, εφόσον η τήρηση της προθεσμίας δεν είναι δυνατή.

Παράβαση υποχρεώσεων με βάση το δίκαιο της Ένωσης λόγω της μη συμμόρφωσης με τον προσωρινό μηχανισμό μετεγκατάστασης προσφύγων

παράβαση κράτους μέλους – Αποφάσεις (ΕΕ) 2015/1523 και (ΕΕ) 2015/1601 – άρθρο 5 παρ. 2 και 4 έως 11, καθεμίας από τις Αποφάσεις αυτές – προσωρινά μέτρα στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Ιταλικής Δημοκρατίας – επείγουσα κατάσταση λόγω αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών στο έδαφος ορισμένων κρατών μελών – μετεγκατάσταση των υπηκόων αυτών στο έδαφος των λοιπών κρατών μελών – διαδικασία μετεγκατάστασης – υποχρέωση των κρατών μελών να υποδεικνύουν σε τακτά χρονικά διαστήματα, και οπωσδήποτε ανά τρίμηνο, τον αριθμό των αιτούντων διεθνή προστασία που μπορούν να μετεγκατασταθούν ταχέως στο έδαφός τους – συνακόλουθες υποχρεώσεις για την υλοποίηση της μετεγκατάστασης – συμφέροντα των κρατών μελών σχετικά με την εθνική ασφάλεια και τη δημόσια τάξη – δυνατότητα κράτους μέλους να επικαλεστεί το άρθρο 72 ΣΛΕΕ προκειμένου να μην εφαρμόσει υποχρεωτικές πράξεις του δικαίου της Ένωσης

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-715/17, C-718/17 και C-719/17, Επιτροπή/Πολωνία (Mecanisme temporaire de relocalisation de demandeurs de protection internationale), 02.04.2020, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος (Εισηγητής): Α. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: Ε. Sharpston, ECLI:EU:C:2020:257 – Προσφυγές κατά κράτους μέλους

Βλ. στο παρόν τεύχος ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Ε. Τσιτσιπά, σ. 230

► **Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις**
Διεθνής δικαιοδοσία επί αγωγής αποζημίωσης λόγω ναυαγίου πλοίου υπό σημαία τρίτου κράτους και επίκληση ετεροδικίας

προδικαστική παραπομπή – δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001 – άρθρο 1 παρ. 1 – έννοια «αστικών και εμπορικών υποθέσεων» και «διοικητικών υποθέσεων» – πεδίο εφαρμογής – δραστηριότητες των νηογνώμωνων που αναλαμβάνουν την κατάταξη και πιστοποίηση των πλοίων – *acta iure imperii* και *acta iure gestionis* – προνόμια δημόσιας εξουσίας – ετεροδικία

ΔΕΕ C-641/18, Rina, 07.05.2020, Τμήμα πρώτο, Πρόεδρος: J.-C. Bonichot, Εισηγήτρια: C. Toader, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2020:349 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 1 παρ. 1 και του άρθρου 2 του Κανονισμού (ΕΚ) 44/2001, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) και της αιτιολογικής σκ. 16 της Οδηγίας 2009/15/ΕΚ, σχετικά με κοινούς κανόνες και πρότυπα για τους οργανισμούς επιθεώρησης και ελέγχου πλοίων και για τις συναφείς δραστηριότητες των ναυτικών αρχών. Η αίτηση υποβλήθηκε από το πρωτοδικείο Γένοβας (Ιταλία) στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των LG κ.λπ. και, αφετέρου, των Rina SpA και Ente Registro Italiano Navale (στο εξής, από κοινού: εταιρίες Rina), σχετικά με την καταβολή από τις δεύτερες, δυνάμει αστικής ευθύνης, αποζημίωσης και χρηματικής ικανοποίησης, αντιστοίχως, για την περιουσιακή ζημία και την ηθική βλάβη και την ψυχική οδύνη που υπέστησαν οι LG κ.λπ. λόγω του ναυαγίου του πλοίου Al Salam Boccaccio '98 που σημειώθηκε μεταξύ 2ας και 3ης Φεβρουαρίου 2006 στην Ερυθρά Θάλασσα.

Ο Κανονισμός 44/2001 εφαρμόζεται, όπως προβλέπει το άρθρο 1 παρ. 1, σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ανεξάρτητα από το είδος του δικαστηρίου, ενώ το άρθρο 2 παρ. 1 αυτού προβλέπει ότι τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος κράτους μέλους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους μέλους, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους, με την επιφύλαξη των λοιπών διατάξεων του Κανονισμού. Η Οδηγία 2009/15/ΕΚ, σύμφωνα με το άρθρο 1 αυτής, θεσπίζει μέτρα τα οποία πρέπει να ακολουθούνται από τα κράτη μέλη στις σχέσεις τους με τους οργανισμούς που είναι επιφορτισμένοι με την επιθεώρηση, τον έλεγχο και την πιστοποίηση πλοίων με στόχο τη συμμόρφωση προς τις διεθνείς συμβάσεις σχετικά με την ασφάλεια στη θάλασσα και την πρόληψη της θαλάσσιας ρύπανσης.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν τους LG κ.λπ., οι οποίοι είναι συγγενείς θυμάτων ή επιζήσαντες του ναυαγίου του πλοίου Al Salam Boccaccio '98 που έλαβε χώρα τον Φεβρουάριο του 2006, και κατέθεσαν αγωγή αποζημίωσης ενώπιον του πρωτοδικείου Γένοβας κατά των εταιριών Rina, οι οποίες εδρεύουν στη Γένοβα και πραγματοποίησαν τις εργασίες κατάταξης και πιστοποίησης του ναυαγήσαντος πλοίου δυνάμει σύμβασης με τη Δημοκρατία του Παναμά, της οποίας τη σημαία έφερε το εν λόγω πλοίο. Οι εναγόμενες εταιρίες επικαλούνται την αρχή του διεθνούς δικαίου περί ετεροδικίας των αλλοδαπών κρατών και την έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας του πρωτοδικείου της Γένοβας, δεδομένου ότι οι εργασίες κατάταξης και πιστοποίησης έλαβαν χώρα κατόπιν εξουσιοδότησης της Δημοκρατίας του Παναμά και, συνεπώς, αποτελούν εκδήλωση των κυριαρχικών δικαιωμάτων του κράτους αυτού. Το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να αποστείλει αίτηση για έκδοση προδικαστικής απόφασης στο Δικαστήριο, διερωτώμενο, επί της ουσίας, εάν αγωγή αποζημίωσης στρεφόμενη κατά νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου που ασκούν δραστηριότητα κατάταξης και πιστοποίησης πλοίων για λογαριασμό και κατ' εξουσιοδότηση τρίτου κράτους εμπίπτει στις «αστικές και εμπορικές υποθέσεις» και, κατά συνέπεια, στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 44/2001, σε καταφατική περίπτωση, εάν η περί ετεροδικίας αρχή του εθνικού διεθνούς δικαίου εμποδίζει την άσκηση, από το επιληφθέν εθνικό δικαστήριο, της προβλεπόμενης από τον εν λόγω Κανονισμό διεθνούς δικαιοδοσίας.

Το Δικαστήριο εκκινεί από την ερμηνεία του όρου «αστικές και εμπορικές υποθέσεις» του άρθρου 1 παρ. 1 του Κανονισμού και υπενθυμίζει ότι ο συγκεκριμένος όρος αποτελεί αυτοτελή έννοια, η οποία πρέπει να ερμηνεύεται με γνώμονα, αφενός, τους σκοπούς και το σύστημα του εν λόγω Κανονισμού, αφετέρου, τις γενικές αρχές που απορρέουν από το σύνολο των εθνικών εννόμων τάξεων. Επιπλέον, ο συγκεκριμένος όρος θα πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως, προκειμένου να προσδοθεί ευρύ πεδίο εφαρμογής στον Κανονισμό 44/2001.

Ειδικότερα σε σχέση με τις διαφορές δημόσιας αρχής με ιδιώτη, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι αυτές εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού όταν η δημόσια αρχή ενεργεί *iure gestionis* και όχι όταν ενεργεί στο πλαίσιο άσκησης δημόσιας εξουσίας (*iure imperii*). Το κρίσιμο κριτήριο για τη διαπίστωση ότι μια πράξη τελέστηκε *iure imperii* είναι η άσκηση εξουσιών υπέρμετρων σε σύγκριση με τους εφαρμοζόμενους στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών κανόνες, ενώ το γεγονός ότι οι εργασίες κατάταξης και πιστοποίησης πραγματοποιήθηκαν κατόπιν εξουσιοδότησης της Δημοκρατίας του Παναμά δεν αρκεί από μόνο του προκειμένου να χαρακτηρισθούν ως πράξεις κυριαρχίας τελεσθείσες *iure imperii*.

Μολονότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διαπιστώσει τη φύση και τον νομικό χαρακτηρισμό των εν λόγω εργασιών, το Δικαστήριο υπογραμμίζει το γεγονός ότι, κατόπιν της ανάκλησης ενός πιστοποιητικού, ένα πλοίο δεν μπορεί πλέον να πλεύσει, κύρωση η οποία επιβάλλεται από τις εφαρμοστέες νομοθετικές διατάξεις με αποτέλεσμα να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι οι εργασίες κατάταξης και πιστοποίησης που πραγματοποιήσαν οι εταιρίες Rina κατόπιν εξουσιοδότησης της Δημοκρατίας του Παναμά έγιναν κατ' ενάσκηση προνομίου δημόσιας εξουσίας του εξουσιοδοτήσαντος κράτους. Επομένως, η διαφορά θα πρέπει να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην έννοια των «αστικών και εμπορικών διαφορών» και, επομένως, στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 44/2001.

Τέλος, ως προς την επίκληση του προνομίου ετεροδικίας, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το εν λόγω προνόμιο δεν έχει, με βάση τη διεθνή πρακτική, απόλυτη αξία και δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο επίκλησης σε διαφορές που αφορούν πράξεις οι οποίες τελέστηκαν *iure gestionis* και όχι κατ' ενάσκηση δημόσιας εξουσίας (*iure imperii*).

V. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιμ.: Ευστρατία Κώστογλου

► Ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία

Δεν εισάγει δυσμενή διάκριση λόγω ηλικίας εθνική ρύθμιση που απαγορεύει στις δημόσιες αρχές να αναθέτουν την εκτέλεση ορισμένων έργων σε συνταξιούχους του ιδιωτικού ή του δημόσιου τομέα, εφόσον η ρύθμιση αυτή επιδιώκει θεμιτό σκοπό κοινωνικής πολιτικής και δεν παραβιάζεται η αρχή της αναλογικότητας

απαγόρευση κάθε δυσμενούς διάκρισης λόγω ηλικίας – Οδηγία 2000/78/ΕΚ – δημόσια πρόσκληση προς εκδήλωση ενδιαφέροντος – όροι συμμετοχής – αποκλεισμός των συνταξιούχων του δημόσιου ή του ιδιωτικού τομέα

ΔΕΕ C-670/18, Comune di Gesturi, 02.04.2020, Τμήμα όγδοο, Πρόεδρος: L. S. Rossi, Εισηγητής: F. Biltgen, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2020:272 – Προδικαστική παραπομπή

Το προδικαστικό ερώτημα αφορά το ζήτημα εάν αντίκειται στην Οδηγία 2000/78/ΕΚ εθνική ρύθμιση που απαγορεύει στις δημόσιες αρχές να αναθέτουν την εκπόνηση μελετών και την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε συνταξιούχους.

Στις 28 Δεκεμβρίου 2017, ο Δήμος Gesturi (Ιταλία) δημοσίευσε πρόσκληση προς εκδήλωση ενδιαφέροντος για

την ανάθεση της εκπόνησης μελέτης και της παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών για το δημοτικό κέντρο ανακύκλωσης, από την οποία, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, αποκλείονταν ρητά οι συνταξιούχοι. Ο CO, συνταξιούχος, ο οποίος κατά τα λοιπά πληρούσε τα προσόντα της προκήρυξης, εκτιμώντας ότι ο όρος που αποκλείει τους συνταξιούχους από τον κύκλο των δυνητικά υποψηφίων συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω ηλικίας, άσκησε προσφυγή ζητώντας ο σχετικός όρος να μείνει ανεφάρμοστος ως αντίθετος στην Οδηγία 2000/78/ΕΚ και το άρθρο 21 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το Δικαστήριο, αφού επιβεβαίωσε ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνική ρύθμιση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ ως θεσπίζουσα κανόνες σχετικά με τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση, εξέτασε το ζήτημα εάν εισάγει δυσμενή διάκριση λόγω ηλικίας. Σχετικώς αποφάνθηκε ότι η επίμαχη ρύθμιση, καθόσον δεν αφορά άμεσα μια συγκεκριμένη ηλικία, εισάγει έμμεση διάκριση λόγω ηλικίας, διότι, αναφερόμενη στη συνταξιοδότηση, στηρίζεται εμμέσως σε ένα κριτήριο που συνδέεται με την ηλικία, δεδομένου ότι η συνταξιοδότηση εξαρτάται από τη συμπλήρωση ορισμένου αριθμού ετών εργασίας και από την προϋπόθεση να έχει συμπληρωθεί ορισμένη ηλικία, κατά την έννοια των άρθρων 1 και 2 παρ. 2 στοιχείο β' της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ.

Για τη δικαιολόγηση της διάκρισης προτάθηκαν από την ιταλική κυβέρνηση δύο σκοποί της επίμαχης ρύθμισης: πρώτον, η αποτελεσματική αναθεώρηση των δημόσιων δαπανών μέσω της μείωσης των δημοσίων δαπανών και της αποφυγής της σώρευσης μισθών και συντάξεων, και, δεύτερον, η διευκόλυνση της ανανέωσης, από ηλικιακής άποψης, του προσωπικού των δημόσιων αρχών, διά της ενίσχυσης της πρόσβασης νεότερων ατόμων στη δημοσιοϋπαλληλία. Αναφορικά με τον πρώτο, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορεί να αποτελέσει θεμιτό σκοπό, υπό την έννοια του άρθρου 6 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, αφού αποτελεί καθαρά δημοσιονομικό σκοπό, ο οποίος, ενώ μπορεί να επηρεάσει τη φύση ή την έκταση των μέτρων προστασίας της απασχόλησης, δεν μπορεί, αφ' εαυτού, να δικαιολογήσει τη διάκριση. Αναφορικά με τον δεύτερο, όμως, το Δικαστήριο έκρινε ότι μπορεί να αποτελέσει θεμιτό σκοπό, κατατείνοντας μεταξύ άλλων στην ισόρροπη ηλικιακή διάρθρωση του δημοσίου τομέα, με σκοπό την παροχή κινήτρων για την πρόσληψη και επαγγελματική προώθηση των νέων. Επεσήμανε, πάντως, ότι στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να διακριβώσει εάν ο σκοπός αυτός τηρεί την αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή εάν είναι κατάλληλος για την επιδίωξη του προβαλλόμενου σκοπού και αναγκαίος προς τούτο. Ειδικότερα, πρέπει, μεταξύ άλλων, να εξετασθεί, αφενός, εάν η επίμαχη ρύθμιση καθιστά πράγματι δυνατή τη βελτίωση των πιθανοτήτων

ένταξης των νεότερων ατόμων στον ενεργό βίο, υπό την έννοια ότι τα ανατιθέμενα καθήκοντα δεν αντιστοιχούν σε μεμονωμένες θέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που δεν παρέχουν καμία δυνατότητα μεταγενέστερης επαγγελματικής εξέλιξης, αφετέρου, εάν θίγει υπέρμετρα τα θεμιτά συμφέροντα των συνταξιούχων, οι οποίοι, λόγω της ρύθμισης αυτής, στερούνται του δικαιώματος να εργαστούν, χωρίς να συνυπολογίζεται και το εύλογο ή μη του ποσού της σύνταξης που λαμβάνουν.

Οι ομοφοβικές δηλώσεις συνιστούν δυσμενή διάκριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας όταν γίνονται από πρόσωπο το οποίο έχει ή μπορεί να εκληφθεί ότι έχει καθοριστική επιρροή στην πολιτική προσλήψεων του εργοδότη

απαγόρευση διακρίσεων λόγω γενετήσιου προσανατολισμού – Οδηγία 2000/78/ΕΚ – έννοια όρων πρόσβασης στην απασχόληση και την εργασία – δημόσιες δηλώσεις περί μη πρόσληψης ομοφυλοφίλων – υπεράσπιση των δικαιωμάτων – κυρώσεις – ενεργητική νομιμοποίηση νομικού προσώπου το οποίο εκπροσωπεί συλλογικό συμφέρον χωρίς να ενεργεί εξ ονόματος συγκεκριμένου καταγγέλλοντος ή χωρίς να υφίσταται ζημιωθείς – δικαίωμα αποζημίωσης

ΔΕΕ C-507/18, Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI, 23.04.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2020:289 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. στο παρόν τεύχος ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Ε. Κώστογλου, σ. 222

► Μεταβίβαση επιχείρησης

Σε περίπτωση μεταβίβασης επιχείρησης προς περισσότερους διαδόχους, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που απορρέουν από σύμβαση εργασίας μεταβιβάζονται σε καθέναν από τους διαδόχους αναλογικώς προς τα καθήκοντα που ασκεί ο εργαζόμενος, υπό την προϋπόθεση ότι η επακόλουθη κατάτμηση της σύμβασης εργασίας είναι δυνατή ή δεν συνεπάγεται επιδείνωση των όρων εργασίας ούτε θίγει τη διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων

Οδηγία 2001/23/ΕΚ – άρθρο 3 παρ. 1 – μεταβίβαση επιχείρησης προς περισσότερους διαδόχους – διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων – δημόσια σύμβαση που αφορά υπηρεσίες καθαρισμού – ανάθεση των τμημάτων της σύμβασης σε δύο νέους αναδόχους – ζήτημα ποιος ανάδοχος αναλαμβάνει εργαζόμενο του οποίου τα καθή-

κοντα αφορούν το σύνολο των τμημάτων της δημόσιας σύμβασης

ΔΕΕ C-344/18, ISS Facility Services, 26.03.2020, Τμήμα τέταρτο, Πρόεδρος: M. Βηλαράς, Εισηγητής: N. Rixarra, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2020:239 – Προδικαστική παραπομπή

Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε όταν τα τρία επιμέρους τμήματα έργου καθαριότητας και συντήρησης, το οποίο εκτελούσε ορισμένη επιχείρηση κατόπιν ανάθεσης από τον Δήμο της Γάνδης, ανατέθηκαν κατόπιν νέου διαγωνισμού σε δύο διαφορετικούς εργοδότες, ήτοι ο πρώτος από αυτούς ανέλαβε το ένα και ο δεύτερος τα άλλα δύο τμήματα. Το ζήτημα που απασχόλησε το δικαστήριο αφορούσε την τύχη της σύμβασης εργαζομένης, η οποία απασχολούνταν ως υπεύθυνη για τη διαχείριση των ομάδων εργασίας και στα τρία αυτά τμήματα.

Ειδικότερα, το προδικαστικό ερώτημα που τέθηκε αφορούσε το ζήτημα εάν, σε περίπτωση μεταβίβασης επιχείρησης προς περισσότερους διαδόχους, το άρθρο 3 παρ. 1 εδ. α' της Οδηγίας αυτής έχει την έννοια ότι τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την υφιστάμενη κατά τον χρόνο της μεταβίβασης σύμβαση εργασίας μεταβιβάζονται σε καθέναν από τους διαδόχους αναλογικώς προς τα καθήκοντα που ασκούσε ο εργαζόμενος, ή σε εκείνον μόνο τον διάδοχο για τον οποίο ο εργαζόμενος θα ασκεί κατά κύριο λόγο τα καθήκοντά του. Επικουρικώς, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε να διευκρινιστεί εάν η διάταξη αυτή έχει την έννοια ότι δεν μπορεί να προβληθεί έναντι κανενός από τους διαδόχους αξίωση για διατήρηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση εργασίας.

Στην απάντησή του το Δικαστήριο επεσήμανε, καταρχάς, ότι η μεταβίβαση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων του μεταβιβάζοντος εργοδότη που απορρέουν από τη σύμβαση εργασίας, η οποία υφίστατο ήδη κατά την ημερομηνία της μεταβίβασης της οικονομικής οντότητας, εφαρμόζεται και επί μεταβίβασης της οικονομικής οντότητας στην οποία εργαζόταν ο εργαζόμενος προς περισσότερους διαδόχους. Σε μια τέτοια περίπτωση, σύμφωνα με το Δικαστήριο, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συναφθείσα με τον μεταβιβάζοντα εργοδότη σύμβαση εργασίας μεταβιβάζονται σε καθέναν από τους διαδόχους αναλογικώς προς τα καθήκοντα που ασκεί ο εργαζόμενος.

Κατά το ΔΕΕ, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να κρίνει με ποιον τρόπο μπορεί ενδεχομένως να μεταβιβαστεί σε περισσότερους διαδόχους η σύμβαση εργασίας. Βέβαια, το τελευταίο οφείλει να λάβει υπόψη τις πρακτικές συνέπειες της κατάτμησης της σύμβασης εργασίας υπό το πρίσμα των επιδιωκόμενων από την Οδηγία 2001/23/ΕΚ σκοπών, αφού δεν χωρεί επίκληση της εν λόγω Οδηγίας προκειμένου να επιδεινωθούν οι όροι εργασίας του ερ-

γαζομένου τον οποίο αφορά η μεταβίβαση της επιχείρησής. Το Δικαστήριο τονίζει, σχετικά, ότι, εάν η κατάσταση της σύμβασης εργασίας αποδεικνύεται αδύνατη ή συνεπάγεται επιδείνωση των όρων εργασίας και θίγει τα δικαιώματα του εργαζομένου τα οποία εγγυάται η Οδηγία 2001/23/ΕΚ, η σύμβαση αυτή μπορεί να καταγγελθεί, η δε καταγγελία πρέπει να θεωρηθεί, βάσει του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2001/23/ΕΚ, ως επελθούσα εξαιτίας του ή των διαδόχων, έστω και αν η καταγγελία αυτή επήλθε με πρωτοβουλία του εργαζομένου.

► Προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων

Η Οδηγία 2003/88/ΕΚ εφαρμόζεται και στα μέλη των οργάνων της τάξης που επιτηρούν τα εξωτερικά σύνορα κράτους μέλους σε περίπτωση εισροής υπηκόων τρίτων χωρών στα εν λόγω σύνορα, εκτός εάν η αποστολή τους εκτελείται στο πλαίσιο έκτακτων συμβάντων

προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων – Οδηγία 2003/88/ΕΚ – πεδίο εφαρμογής – εξαίρεση – άρθρο 1 παρ. 3 – Οδηγία 89/391/ΕΟΚ – άρθρο 2 παρ. 2 – δραστηριότητες των μονάδων επέμβασης της αστυνομίας

ΔΕΕ C-211/19, Készenléti Rendőrség, 30.04.2020, Τμήμα δέκατο, Πρόεδρος: I. Jarukaitis, Εισηγητής: Κ. Λυκούργος, Γεν. Εισαγγελέας: G. Pitruzzella, ECLI:EU:C:2020:344 – Προδικαστική παραπομπή

Την 1η Ιανουαρίου 2011, ο ΥΟ εντάχθηκε στο προσωπικό των συγγικτών μονάδων επέμβασης, οι οποίες, αν και υπάγονται στο γενικό αστυνομικό σώμα, αποτελούν ειδικό όργανο το οποίο έχει ιδιαίτερες εξουσίες και αναλαμβάνει έκτακτες αποστολές σε ολόκληρη την συγγική επικράτεια. Από τον Ιούλιο του 2015 έως τον Απρίλιο του 2017, ο ΥΟ βρισκόταν σε υπηρεσία επιφυλακής ως μέλος ομάδας περιπολίας. Στη διάρκεια της εν λόγω περιόδου, ο εργοδότης του ΥΟ έδωσε διαταγή, προς εκπλήρωση της αποστολής φύλαξης των συνόρων, για εκτέλεση, αφενός, υπηρεσιών επιφυλακής και, αφετέρου, υπηρεσιών ετοιμότητας εκτός του κανονικού ωραρίου εργασίας, υπηρεσίες οι οποίες παρέχονται αμφότερες στο πλαίσιο ομάδων περιπολίας. Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε καθώς, κατά την άποψη του εργοδότη, το χρονικό διάστημα παροχής των υπηρεσιών ετοιμότητας συνιστούσε χρόνο ανάπαυσης, ενώ ο ΥΟ θεωρεί ότι, κατά τη διάρκεια της χρονικής αυτής περιόδου, παρείχε, στην πραγματικότητα, υπηρεσίες επιφυλακής εκτός του κανονικού ημερήσιου ωραρίου του και ότι πρόκειται για «χρόνο εργασίας» για τον οποίο δεν έπρεπε να λάβει επίδομα ετοιμότητας, αλλά αποζημίω-

ση επιφυλακής.

Με το προδικαστικό ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν τα μέλη των υπηρεσιών της αστυνομίας που επιτηρούν τα εξωτερικά σύνορα κράτους μέλους σε περίπτωση εισροής υπηκόων τρίτων χωρών στα εν λόγω σύνορα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2003/88/ΕΚ, προκειμένου να μπορέσει να κρίνει εάν τα χρονικά διαστήματα κατά τα οποία ο ΥΟ βρισκόταν σε κατάσταση επιφυλακής πρέπει να χαρακτηριστούν ως «χρόνος εργασίας» ή ως «χρόνος ανάπαυσης» με βάση τους ορισμούς που περιλαμβάνονται στο άρθρο 2 σημεία 1 και 2 της προαναφερθείσας Οδηγίας. Σημειωτέον ότι, σύμφωνα με το άρθρο 1 της Οδηγίας 2003/88/ΕΚ, αυτή εφαρμόζεται σε όλους τους ιδιωτικούς ή δημόσιους τομείς δραστηριοτήτων, κατά την έννοια του άρθρου 2 της Οδηγίας 89/391/ΕΟΚ, ενώ, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 εδ. α' της τελευταίας «η παρούσα οδηγία δεν εφαρμόζεται όταν δεν το επιτρέπουν εγγενείς ιδιαιτερότητες ορισμένων δραστηριοτήτων του δημόσιου τομέα [...]».

Στην απάντησή του το Δικαστήριο, θεωρώντας παραδεκτό το προδικαστικό ερώτημα, επεσήμανε, καταρχήν, ότι η επιτήρηση των εξωτερικών συνόρων ενός κράτους μέλους, σε μια συγκυρία η οποία χαρακτηρίζεται από την εισροή υπηκόων τρίτων χωρών, αποτελεί δραστηριότητα του δημόσιου τομέα, κατά την έννοια του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. α' της Οδηγίας 89/391/ΕΟΚ. Μια τέτοια δραστηριότητα, συνεχίζει, είναι πιθανόν να παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες σε σχέση με άλλες δραστηριότητες που άπτονται του δημόσιου τομέα, γενικότερα, και της διατήρησης της τάξης, ειδικότερα. Επομένως, κρίσιμο είναι το ζήτημα εάν οι εγγενείς ιδιαιτερότητες της ειδικής αυτής δραστηριότητας του δημόσιου τομέα αποκλείουν κατηγορηματικώς, λόγω της αδήριτης ανάγκης να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική προστασία του κοινωνικού συνόλου, την εφαρμογή της Οδηγίας 2003/88/ΕΚ στην περίπτωση αυτή.

Σχετικώς, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι ορισμένες ειδικές δραστηριότητες του δημόσιου τομέα δεν προσφέρονται, ως εκ της φύσεώς τους, για προγραμματισμό του χρόνου εργασίας. Τούτο αποτελεί μια εκ των εγγενών ιδιαιτεροτήτων τους, οι οποίες δικαιολογούν, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 εδ. α' της Οδηγίας 89/391/ΕΟΚ, εξαίρεση από τους κανόνες που διέπουν την προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων. Ωστόσο, το Δικαστήριο υπενθύμισε παλαιότερη νομολογία του σύμφωνα με την οποία η Οδηγία 2003/88/ΕΚ εφαρμόζεται σε δραστηριότητες των οργάνων της τάξης που ασκούνται υπό κανονικές συνθήκες και σύμφωνα με την αποστολή που τους έχει ανατεθεί, ακόμη και αν οι επεμβάσεις τις οποίες ενδέχεται να συνεπάγονται οι δραστηριότητες αυτές είναι, ως εκ της φύσεώς τους, αδύνατον να προ-

βλεφθούν και ενέχουν κινδύνους για την ασφάλεια και την υγεία των εργαζομένων. Μάλιστα, η εξαίρεση από τους κανόνες που διέπουν την ασφάλεια και υγεία των εργαζομένων, μεταξύ άλλων, στον τομέα της δημόσιας ασφάλειας και τάξης δικαιολογείται μόνο λόγω έκτακτων συμβάντων, των οποίων η βαρύτητα και η έκταση επιβάλλουν τη λήψη μέτρων αναγκαίων για την προστασία της ζωής, της υγείας καθώς και της ασφάλειας του κοινωνικού συνόλου, η δε ορθή εκτέλεση των μέτρων αυτών θα διακυβευόταν εάν έπρεπε να τηρηθούν όλοι οι κανόνες της Οδηγίας 2003/88/ΕΚ. Τέτοιες περιπτώσεις δικαιολογούν την αναγνώριση απόλυτης προτεραιότητας στον σκοπό της προστασίας του πληθυσμού έναντι της τήρησης των διατάξεων της τελευταίας αυτής Οδηγίας, οι οποίες μπορούν προσωρινά να τεθούν εκποδών στο πλαίσιο της λειτουργίας των εν λόγω υπηρεσιών. Τούτο δεν συνεπάγεται, ωστόσο, ότι αποκλείεται το ενδεχόμενο ορισμένες ιδιαίτερες δραστηριότητες του δημόσιου τομέα να εμφανίζουν, ακόμη και όταν ασκούνται υπό κανονικές συνθήκες, τόσο ειδικά χαρακτηριστικά ώστε η ίδια η φύση τους να αποκλείει κατηγορηματικώς τη δυνατότητα να προγραμματίζεται ο χρόνος εργασίας με τέτοιο τρόπο ώστε να πληρούνται οι απαιτήσεις τις οποίες επιβάλλει η Οδηγία 2003/88/ΕΚ.

Το Δικαστήριο, τελικώς, αποφάνθηκε ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει κατά πόσον τα καθήκοντα του ΥΟ στη διάρκεια της επίδικης περιόδου εκπληρώνονταν υπό τόσο εξαιρετικές περιστάσεις που η βαρύτητα και η έκτασή τους δικαιολογούσαν την εφαρμογή της εξαίρεσης του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. α' της Οδηγίας 89/391/ΕΟΚ, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των περιστάσεων που ασκούν επιρροή, όπως, μεταξύ άλλων, το γεγονός ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης αποστολή διήρκεσε πολλούς μήνες, αλλά και το γεγονός ότι η υπηρεσία αυτή δημιουργήθηκε ακριβώς για να συμμετέχει σε επείγουσες αποστολές.

► Απαγόρευση διακρίσεων σε βάρος των εργαζομένων ορισμένου χρόνου

Τα κράτη μέλη δεν μπορούν να αποκλείουν από την έννοια των «διαδοχικών σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου» την περίπτωση εργαζομένου ο οποίος καλύπτει επί μακρόν, στο πλαίσιο πολλών διορισμών, θέση εκτάκτου υπαλλήλου χωρίς να έχει διεξαχθεί διαδικασία διαγωνισμού, η δε σχέση εργασίας του παρατεινόταν, κατ' αυτόν τον τρόπο, σιωπηρά από έτος σε έτος. Το γεγονός ότι ο εργαζόμενος συγκατατέθηκε στην ίδρυση διαδοχικών σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου δεν του στερεί την προστασία που του παρέχει η Σύμβαση-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου

Συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, την UNICE και το CEEP – Οδηγία 1999/70/ΕΚ – ρήτρα 5 – έννοια των «διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου» – έννοια των «αντικειμενικών λόγων» που δικαιολογούν την ανανέωση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου – μέτρα για την αποτροπή της κατάχρησης που προκαλείται από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου – εφαρμογή της Συμφωνίας-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου παρά το γεγονός ότι οι διαδοχικές ανανεώσεις των συμβάσεων ορισμένου χρόνου έγιναν με τη συγκατάθεση του εργαζομένου

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-103/18 και C-429/18, Fernández Álvarez κ.λπ., 19.03.2020, Τμήμα δεύτερο, Πρόεδρος (Εισηγητής): A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: J. Kokott, ECLI:EU:C:2020:219 – Προδικαστική παραπομπή

Εν προκειμένω, περισσότεροι εργαζόμενοι απασχολούνται προ πολλού, στο πλαίσιο σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, στην υπηρεσία υγείας της Comunidad de Madrid (Αυτόνομη Κοινότητα Μαδρίτης, Ισπανία). Οι εργαζόμενοι αυτοί ζήτησαν να τους αναγνωρισθεί η ιδιότητα των τακτικών δημοσίων υπαλλήλων ή, επικουρικώς, των δημοσίων υπαλλήλων με παρόμοιο καθεστώς, επικαλούμενοι καταχρηστική εις βάρος τους συμπεριφορά του εργοδότη λόγω της χρησιμοποίησης εκ μέρους του διαδοχικών σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου. Στην πρώτη από τις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις (C-103/18), η Comunidad de Madrid απέρριψε το αίτημα, εκτιμώντας ότι τέτοια κατάχρηση προϋποθέτει την ύπαρξη διαδοχικών σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου και ότι, στην περίπτωση του συγκεκριμένου εργαζομένου, υπήρχε μία και μόνη σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου, δεδομένου ότι ο δεύτερος διορισμός του έγινε λόγω νομοθετικής μεταρρύθμισης των κατηγοριών προσωπικού. Και στη δεύτερη υπόθεση (C-429/18), όμως, το αίτημα απορρίφθηκε, παρότι οι εργαζόμενες απασχολούνται εδώ και 12 έως 17 έτη και έχουν διοριστεί ως μη μόνιμοι υπάλληλοι, ανάλογα με την περίπτωση, από 82 έως 227 διαδοχικές φορές. Τα εθνικά δικαστήρια, επιληφθέντα προσφυγών τις οποίες άσκησαν οι εν λόγω εργαζόμενοι κατά των απορριπτικών αποφάσεων της Comunidad de Madrid, υπέβαλαν στο Δικαστήριο ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία, ιδίως, της ρήτρας 5 της Συμφωνίας-πλαίσιο.

Με την παρούσα απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα κράτη μέλη και/ή οι κοινωνικοί εταίροι δεν δύνανται να εξαιρούν από την έννοια των «διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου», κατά τη ρήτρα 5 της Συμφωνίας-πλαίσιο, την περίπτωση όπου εργαζόμενος, ο οποίος προσλαμβάνεται με σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου, ήτοι για την κάλυψη κενής θέσης έως την οριστική πλήρωσή της, διορίζεται επανειλημμένα στην ίδια θέση την οποία καλύπτει αδιαλείπτως επί σειρά ετών

και ασκεί, σταθερά και χωρίς διακοπή, τα ίδια καθήκοντα. Τούτο, μάλιστα, όταν η μακροχρόνια διατήρηση του εργαζομένου στην κενή αυτή θέση αποτελεί συνέπεια της μη τήρησης εκ μέρους του εργοδότη της επιβαλλόμενης από τον νόμο υποχρέωσής του να οργανώσει, εντός της προβλεπόμενης προς τούτο προθεσμίας, διαδικασία επιλογής για την οριστική πλήρωση της ως άνω κενής θέσης και όταν, εξ αυτού του λόγου, η σχέση εργασίας παρατείνεται σιωπηρά από έτος σε έτος. Αντίθετη ερμηνεία κρίθηκε ότι θα καθιστούσε δυνατή την επί πολλά έτη προσωρινή απασχόληση των εργαζομένων και θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνον να αποκλειστεί στην πράξη ένας μεγάλος αριθμός σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου από το προστατευτικό πεδίο της Οδηγίας 1999/70/ΕΚ και της Συμφωνίας-πλαίσιο, καθιστώντας εν πολλοίς άνευ ουσίας τον σκοπό τους, αλλά και να καταστεί δυνατή η καταχρηστική χρησιμοποίηση τέτοιων σχέσεων εργασίας από τους εργοδότες για την κάλυψη των πάγιων και διαρκών αναγκών τους σε προσωπικό.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι στη ρήτρα 5 της Συμφωνίας-πλαίσιο αντίκειται εθνική νομοθεσία και νομολογία κατά τις οποίες, για να γίνει δεκτό ότι η διαδοχική ανανέωση σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου δικαιολογείται από «αντικειμενικούς λόγους» κατά την έννοια του σημείου 1 στοιχείο α' της ως άνω ρήτρας, αρκεί μόνον η συνδρομή ενός από τους λόγους πρόσληψης που προβλέπει η εθνική αυτή νομοθεσία, ήτοι λόγω ανάγκης, επείγοντος χαρακτήρα ή σχετιζόμενων με την ανάπτυξη προγραμμάτων προσωρινού, συγκυριακού ή έκτακτου χαρακτήρα. Τούτο ισχύει εφόσον η εθνική αυτή νομοθεσία και νομολογία δεν εμποδίζουν τον συγκεκριμένο εργοδότη να καλύπτει στην πράξη, μέσω των ανανεώσεων αυτών, πάγιες και διαρκείς ανάγκες του σε προσωπικό. Αναλυτικότερα, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, παρότι η επίμαχη εθνική νομοθεσία και νομολογία δεν δέχονται γενικώς και αφηρημένα τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, αλλά επιτρέπουν τη σύναψη των συμβάσεων αυτών μόνο για την κάλυψη, κατ' ουσίαν, προσωρινών αναγκών, στην προκείμενη περίπτωση, με τους διαδοχικούς διορισμούς των συγκεκριμένων εργαζομένων, δεν καλύπτονταν απλές προσωρινές ανάγκες της Comunidad de Madrid, αλλά επιδιωκόταν η κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών σε προσωπικό της υπηρεσίας υγείας της εν λόγω Αυτόνομης Κοινότητας. Συναφώς, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υφίσταται διαρθρωτικό πρόβλημα των υπηρεσιών υγείας του ισπανικού δημόσιου τομέα συνιστάμενο στην απασχόληση υψηλού ποσοστού εργαζομένων ορισμένου χρόνου και στην παράβαση της νόμιμης υποχρέωσης μόνιμης πλήρωσης των θέσεων τις οποίες καλύπτουν προσωρινά οι εργαζόμενοι αυτοί. Στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να εκτιμήσουν εάν ορισμένα μέτρα, όπως η οργάνωση διαδικασιών επιλογής για την οριστική πλήρωση των θέσεων που καλύπτονται

προσωρινά από τους εργαζομένους με σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, η μετατροπή του καθεστώτος των εργαζομένων αυτών σε καθεστώς «προσωπικού αορίστου χρόνου σε μη μόνιμη θέση» και η καταβολή στους εν λόγω εργαζομένους αποζημίωσης αντίστοιχης προς εκείνη που οφείλεται σε περίπτωση καταχρηστικής απόλυσης αποτελούν κατάλληλα μέτρα για την πρόληψη της κατάχρησης που προκύπτει από τη χρήση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου και, αν απαιτείται, για την επιβολή κυρώσεων για την κατάχρηση αυτή ή ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα. Το Δικαστήριο φρόντισε, πάντως, να παράσχει σχετικά διευκρινίσεις, ώστε να καθοδηγήσει τα αιτούντα δικαστήρια κατά την εκτίμησή τους.

Επιπροσθέτως, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι, σε περίπτωση καταχρηστικής χρησιμοποίησης εκ μέρους εργοδότη που υπάγεται στον δημόσιο τομέα διαδοχικών σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, η συγκατάθεση του θιγόμενου εργαζομένου για την ίδρυση και/ή την ανανέωση των σχέσεων αυτών εργασίας δεν αίρει, από την άποψη αυτή, την καταχρηστικότητα της συμπεριφοράς του εργοδότη, ώστε να μην εφαρμοστεί στην περίπτωση αυτού του εργαζομένου η Συμφωνία-πλαίσιο. Ειδικότερα, ένας από τους σκοπούς της Συμφωνίας-πλαίσιο είναι η δημιουργία ορισμένου πλαισίου για τη διαδοχική χρησιμοποίηση συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου. Ο σκοπός αυτός στηρίζεται εμμέσως πλην σαφώς στην παραδοχή ότι ο εργαζόμενος, λόγω της ασθενούς θέσης στην οποία βρίσκεται έναντι του εργοδότη, ενδέχεται να υπάρξει θύμα καταχρηστικής χρησιμοποίησης, εκ μέρους του εργοδότη, διαδοχικών σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, ακόμη και αν έχει ελεύθερα συγκατατεθεί στην ίδρυση και την ανανέωση των σχέσεων αυτών. Εξάλλου, ο εργαζόμενος, ως εκ της ασθενούς θέσεώς του, μπορεί να αποτραπεί από το να προβάλει ρητώς τα δικαιώματά του έναντι του εργοδότη του, εφόσον η διεκδίκηση των δικαιωμάτων αυτών ενδέχεται να τον εκθέσει στη λήψη μέτρων, εκ μέρους του εργοδότη, ικανών να επηρεάσουν τη σχέση εργασίας εις βάρος του εν λόγω εργαζομένου. Με τις σκέψεις αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι, αν αρκούσε, για να στερηθούν οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου την προστασία που τους παρέχει η Συμφωνία-πλαίσιο, η ελεύθερη συγκατάθεσή τους κατά την ίδρυση των διαδοχικών σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, η ρήτρα 5 της Συμφωνίας-πλαίσιο θα στερούσαν κάθε πρακτικής αποτελεσματικότητας.

Τέλος, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η ρήτρα 5 σημείο 1 της Συμφωνίας-πλαίσιο δεν είναι ανεπιφύλακτη και αρκούντως ακριβής ώστε να μπορούν οι ιδιώτες να την επικαλούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου. Συνεπώς, αποφάνθηκε ότι το ενωσιακό δίκαιο δεν επιβάλλει σε εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς μεταξύ εργαζομένου και του εργοδότη του, ο οποίος υπάγεται

στον δημόσιο τομέα, να αφήσει ανεφάρμοστη εθνική ρύθμιση η οποία δεν συνάδει με τη ρήτρα 5 σημείο 1 της Συμφωνίας-πλαίσιο.

VI. ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Επιμ.: Μάρκος Παπακωνσταντής

► Ιθαγένεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σύμβαση για την αποφυγή της διπλής φορολογίας

εργαζόμενοι του δημόσιου τομέα – συνταξιούχος που κατοικεί σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο που του καταβάλλει σύνταξη γήρατος και ο οποίος δεν έχει την ιθαγένεια του κράτους μέλους κατοικίας – φόρος εισοδήματος – προβαλλόμενη απώλεια φορολογικών πλεονεκτημάτων – προβαλλόμενο εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία και προβαλλόμενη δυσμενής διάκριση

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-168/19 και C-169/19, Istituto nazionale della previdenza sociale, 30.04.2020, Τμήμα όγδοο, Πρόεδρος: L.S. Rossi, Εισηγητής: J. Malenovsky, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2020:338 – Προδικαστική παραπομπή

Βλ. στο παρόν τεύχος ΕΕΕυρΔ, Παρατηρήσεις Μ. Κρίκα, σ. 227

► Αναγνώριση προϋπηρεσίας εργαζομένου

Σύστημα κατάταξης

αποδοχές – κατάταξη στα κλιμάκια συστήματος αποδοχών – σύστημα αποδοχών που συνδέει τη χορήγηση υψηλότερων αποδοχών με την προϋπηρεσία στον ίδιο εργοδότη – περιορισμός στην προσμέτρηση της συναφούς προϋπηρεσίας σε εργοδότη ευρισκόμενο σε κράτος μέλος διαφορετικό από το κράτος μέλος καταγωγής

ΔΕΕ C-710/18, Land Niedersachsen (Périodes antérieures d'activité pertinente), 23.04.2020, Τμήμα έβδομο, Πρόεδρος: P.G. Xuereb, Εισηγητής: A. Arabadjiev, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2020:299 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά στην ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ και του άρθρου 7 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της WN και του Land Niedersachsen (ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξονίας, Γερμανία) σε σχέση με τη μερική προσμέτρηση, στο πλαίσιο του καθορισμού του ύψους των αποδοχών της αναιρεσείουσας στην κύρια δίκη, της συναφούς προϋπηρεσίας της σε εργοδότη

εγκατεστημένο στη Γαλλία. Ως προς τα πραγματικά γεγονότα, μεταξύ των ετών 1997 και 2014, η WN, Γερμανίδα υπήκοος, δίδαξε αδιαλείπτως στη Γαλλία σε διάφορα κολλέγια και λύκεια. Στις 8 Σεπτεμβρίου 2014, ήτοι λιγότερο από έξι μήνες αφότου έπαυσε τη δραστηριότητα αυτή, προσελήφθη ως εκπαιδευτικός από το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξονίας. Η επαγγελματική πείρα που είχε αποκτήσει η WN στη Γαλλία αναγνωρίσθηκε από το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξονίας ως συναφής. Εντούτοις, προσμετρήθηκε εν μέρει στο πλαίσιο του καθορισμού του κλιμακίου στο οποίο έπρεπε να καταταγεί. Ειδικότερα, προσμετρήθηκαν τρία έτη μόνον από τα 17 έτη της προϋπηρεσίας της WN στη Γαλλία. Η WN φρονεί ότι, εάν είχε αποκτήσει συναφή επαγγελματική πείρα 17 ετών στο πλαίσιο προηγούμενης σχέσης εργασίας με τον ίδιο εργοδότη, θα είχε καταταγεί, από της έναρξης της νέας εργασιακής σχέσης της με τον εργοδότη αυτό, στο κλιμάκιο 5 του ίδιου βαθμού της μισθολογικής κλίμακας. Το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξονίας απέρριψε την αίτηση αυτή για τον λόγο ότι η συναφής επαγγελματική πείρα άνω των τριών ετών την οποία μπορεί να επικαλεσθεί η WN είχε αποκτηθεί σε άλλον εργοδότη πλην του ομόσπονδου κράτους της Κάτω Σαξονίας και δεν μπορούσε, ως εκ τούτου, να προσμετρηθεί καθ' ολοκληρίαν. Καθώς το Bundesarbeitsgericht (Ομοσπονδιακό Δικαστήριο εργατικών διαφορών, Γερμανία) είχε αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα της σχετικής εθνικής νομοθεσίας με το δίκαιο της ΕΕ, αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα: 1) Πρέπει το άρθρο 45 παρ. 2 ΣΛΕΕ και το άρθρο 7 παρ. 1 του Κανονισμού 492/2011 να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε ρύθμιση κατά την οποία η αποκτηθείσα στον μέχρι τούδε εργοδότη συναφής επαγγελματική πείρα αντιμετωπίζεται προνομιακά αναλόγως του εργοδότη στον οποίον αποκτήθηκε; Καθώς η υπόθεση της κύριας δίκης δεν χαρακτηρίζεται, εν προκειμένω, από την ύπαρξη δυσμενούς διάκρισης λόγω ιθαγενείας, κατά την έννοια του άρθρου 45 παρ. 2 ΣΛΕΕ και του άρθρου 7 παρ. 1 του Κανονισμού 492/2011, το Δικαστήριο αναδιατύπωσε το ερώτημα ως εξής: το άρθρο 45 παρ. 1 ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία, στο πλαίσιο του καθορισμού του ύψους των αποδοχών ενός εργαζομένου ως εκπαιδευτικού σε οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης, προσμετρά μέχρι το ανώτατο όριο των τριών συνολικά ετών τη συναφή προϋπηρεσία του εν λόγω εργαζομένου σε άλλον εργοδότη, πλην του συγκεκριμένου οργανισμού τοπικής αυτοδιοικήσεως, εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος;

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η δύναμη κανονιστικής ρύθμισης μη προσμέτρηση του συνόλου της ισοδύναμης προϋπηρεσίας που έχει αποκτηθεί σε κράτος μέλος διαφορετικό από το κράτος μέλος καταγωγής του διακινούμενου εργαζομένου είναι ικανή να καταστήσει λιγότερο

ελκυστική την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, κατά παράβαση του άρθρου 45 παρ. 1 ΣΛΕΕ, και, ως εκ τούτου, συνιστά εμπόδιο στην εν λόγω ελευθερία. Ένα τέτοιο μέτρο μπορεί να γίνει δεκτό μόνον εάν επιδιώκει έναν από τους θεμιτούς σκοπούς που διακηρύσσονται στη ΣΛΕΕ ή εάν δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος. Περαιτέρω επιβάλλεται, σε μια τέτοια περίπτωση, η εφαρμογή του να είναι κατάλληλη να διασφαλίσει την υλοποίηση του επίμαχου σκοπού και να μην υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρο. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, στον βαθμό που η πείρα που απέκτησε η WN στη Γαλλία αναγνωρίστηκε από το ομόσπονδο κράτος της Κάτω Σαξονίας ως επαγγελματική πείρα αποκτηθείσα στο πλαίσιο δραστηριότητας κατ' ουσίαν ισοδύναμης προς αυτήν την οποία υποχρεούται να ασκεί στο πλαίσιο της σχέσης εργασίας της με το ομόσπονδο αυτό κράτος, το γεγονός ότι αποκλήθηκε σε άλλο κράτος μέλος δεν μπορεί να δικαιολογήσει την προσμέτρησή της μόνο μέχρι ενός ανώτατου ορίου. Συνεπώς, εθνικό μέτρο, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, το οποίο λαμβάνει υπόψη κατά τρόπο περιορισμένο την ισοδύναμη πείρα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποσκοπεί στην πλήρη αξιοποίηση της πείρας αυτής και στην επιβράβευση του εργαζόμενου για την αφοσίωσή του στον εργοδότη. Αντιθέτως, οδηγεί στη «στεγανοποίηση» της αγοράς εργασίας των εκπαιδευτικών στο έδαφος του ομόσπονδου κράτους της Κάτω Σαξονίας και αντιβαίνει προς την ίδια την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων. Συνεπώς, λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα το Δικαστήριο απαντά ότι το άρθρο 45 παρ. 1 ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία, στο πλαίσιο του καθορισμού του ύψους των αποδοχών ενός εργαζόμενου ως εκπαιδευτικού σε οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης, προσμετρά μέχρι το ανώτατο όριο των τριών συνολικά ετών τον χρόνο προϋπηρεσίας του εν λόγω εργαζόμενου σε ευρισκόμενο σε άλλο κράτος μέλος εργοδότη, διαφορετικό από αυτόν τον οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης, στην περίπτωση που η ασκηθείσα στο πλαίσιο της προϋπηρεσίας αυτής δραστηριότητα είναι ισοδύναμη προς εκείνη την οποία ο εργαζόμενος υποχρεούται να ασκήσει στο πλαίσιο των εν λόγω καθηκόντων εκπαιδευτικού.

► Έννοια των «μελών της οικογένειας»

Κοινωνικά πλεονεκτήματα

κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων – ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων – ίση μεταχείριση – Οδηγία 2004/38/EK – οικογενειακό επίδομα – αποκλεισμός του τέκνου του συζύγου των εργαζομένων που είναι κάτοικοι αλλοδαπής – διαφορετική μεταχείριση σε σχέση με το τέκνο του συζύγου των εργαζομένων που είναι κάτοικοι ημεδαπής

ΔΕΕ C-802/18, Caisse pour l'avenir des enfants (Enfant du conjoint d'un travailleur frontalier), 02.04.2020, Τμήμα έκτο, Πρόεδρος: M. Safjan, Εισηγητής: N. Jääskinen, Γεν. Εισαγγελέας: M. Szpunar, ECLI:EU:C:2020:269 – Προδικαστική παραπομπή

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά στην ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ και του άρθρου 2 σημείο 2 της Οδηγίας 2004/38/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, καθώς και του άρθρου 7 παρ. 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, που αφορά στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ, αφενός, του Caisse pour l'avenir des enfants (Λουξεμβούργο) (οργανισμού αρμόδιου για την καταβολή επιδομάτων τέκνων, στο εξής: CAE) και, αφετέρου, του FV, μεθοριακού εργαζομένου, και της συζύγου του, GW, σχετικά με την άρνηση του εν λόγω οργανισμού να χορηγήσει οικογενειακά επιδόματα για το τέκνο που είχε αποκτήσει από τον πρώτο της γάμο η GW, καθόσον το τέκνο αυτό δεν έχει σχέση κατιόντος προς ανιόντα με τον FV. Ως προς τα πραγματικά γεγονότα, ο FV εργάζεται στο Λουξεμβούργο και κατοικεί στη Γαλλία μαζί με τη σύζυγό του, GW, καθώς και με τα τρία τέκνα τους, ένα από τα οποία, ο ΗΥ, γεννήθηκε από προηγούμενη σχέση της GW. Η GW ασκεί κατ' αποκλειστικότητα τη γονική μέριμνα του ΗΥ. Μέχρι την ημερομηνία έναρξης ισχύος του νόμου της 23ης Ιουλίου 2016, λάμβαναν οικογενειακά επιδόματα για τα τρία αυτά τέκνα, καθόσον ο FV είχε την ιδιότητα του μεθοριακού εργαζομένου. Μετά από αλλαγή του νόμου περί κοινωνικής ασφάλισης, σταμάτησαν να τους χορηγούνται τα ως άνω επιδόματα για τον ΗΥ, επειδή το εν λόγω τέκνο προέρχεται από προηγούμενο γάμο της GW και δεν έχει σχέση κατιόντος προς ανιόντα με τον FV. Συνεπώς, κατά τον νέο νόμο, δεν έχει την ιδιότητα του «μέλους της οικογένειας», γεγονός το οποίο δεν επιτρέπει στους γονείς του να λαμβάνουν το λουξεμβουργιανό οικογενειακό επίδομα. Επιληφθέν της έφεσης που ασκήθηκε από το CAE, το Conseil supérieur de la sécurité sociale (δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο αρμόδιο για διαφορές κοινωνικής ασφάλισης, Λουξεμβούργο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα: 1) Πρέπει το χορηγούμενο λουξεμβουργιανό οικογενειακό επίδομα να εξομοιωθεί με κοινωνικό πλεονέκτημα κατά την έννοια του άρθρου 45 ΣΛΕΕ και του άρθρου 7 παρ. 2 του Κανονισμού 492/2011; 2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, το άρθρο 1 στοιχείο θ' του Κανονισμού 883/2004, σε συνδυασμό με το άρθρο 7 παρ. 2 του Κανονισμού 492/2011 και με το άρθρο 2 σημείο 2 της Οδηγίας

2004/38/ΕΚ, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε διατάξεις κράτους μέλους δυνάμει των οποίων οι μεθοριακοί εργαζόμενοι δεν μπορούν να λαμβάνουν οικογενειακό επίδομα που συνδέεται με την άσκηση, από αυτούς, μισθωτής δραστηριότητας σε κράτος μέλος παρά μόνο για τα δικά τους τέκνα, αποκλεισμένων εκείνων του/της συζύγου τους με τα οποία δεν έχουν σχέση ανιόντος προς κατιόντα, ενώ το δικαίωμα λήψης του εν λόγω επιδόματος προβλέπεται για όλα τα τέκνα που κατοικούν εντός του ως άνω κράτους μέλους;

Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, από τον σκοπό της ίσης μεταχείρισης που επιδιώκεται με το άρθρο 7 παρ. 2 του Κανονισμού 492/2011, προκύπτει ότι η έννοια του «κοινωνικού πλεονεκτήματος», η οποία διευρύνεται βάσει της εν λόγω διάταξης ώστε να καλύπτει και τους εργαζομένους που είναι υπήκοοι άλλων κρατών μελών, περιλαμβάνει όλα τα πλεονεκτήματα τα οποία, ανεξαρτήτως του εάν συνδέονται με σύμβαση εργασίας, αναγνωρίζονται γενικά στους ημεδαπούς εργαζομένους, λόγω κυρίως της αντικειμενικής ιδιότητάς τους ως εργαζομένων ή λόγω του ότι έχουν απλώς την κατοικία τους στην εθνική επικράτεια και των οποίων η επέκταση στους εργαζομένους υπηκόους άλλων κρατών μελών δύναται, επομένως, να διευκολύνει την κινητικότητά τους στο εσωτερικό της Ένωσης και, ως εκ τούτου, την ένταξή τους στην κοινωνία του κράτους μέλους υποδοχής. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει το άρθρο 7 παρ. 2 του Κανονισμού 492/2011 ευνοεί αδιακρίτως τόσο τους διακινούμενους εργαζομένους που διαμένουν σε κράτος μέλος υποδοχής όσο και τους μεθοριακούς εργαζομένους οι οποίοι, μολονότι ασκούν την έμμισθη δραστηριότητά τους στο τελευταίο αυτό κράτος μέλος, διαμένουν σε άλλο κράτος μέλος. Προκειμένου να εξετασθεί εάν ένα επίδομα, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη οικογενειακό επίδομα, συνιστά «κοινωνικό πλεονέκτημα», κατά την έννοια του άρθρου 7 παρ. 2 του Κανονισμού 492/2011, το Δικαστήριο τονίζει ότι η σχετική διάταξη δεν πρέπει να ερμηνεύεται περιοριστικά και, ως εκ τούτου, το επίμαχο στην κύρια δίκη οικογενειακό επίδομα συνιστά κοινωνικό πλεονέκτημα.

Σχετικά με το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα που εξετάζονται από κοινού, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι μια παροχή μπορεί να θεωρείται παροχή κοινωνικής ασφάλισης όταν, αφενός, χορηγείται στους δικαιούχους, ανεξαρτήτως κάθε ατομικής και κατά διακριτική ευχέρεια εκτίμησης των προσωπικών αναγκών, βάσει κατάστασης καθοριζομένης από τον νόμο και, αφετέρου, αφορά έναν από τους κινδύνους οι οποίοι απειριθμούνται ρητώς στο άρθρο 3 παρ. 1 του Κανονισμού 883/2004. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, κατά τη νομολογία του, πρέπει να θεωρούνται ως παροχές κοινωνικής ασφάλισης οι παροχές που χορηγούνται αυτομάτως στις οικογένειες οι οποίες πληρούν ορισμένα αντικειμενικά κριτήρια σχετικά, ιδίως, με τον αριθμό των μελών τους, το εισόδημά

τους και το κεφάλαιό τους, χωρίς να γίνεται καμία εξατομικευμένη και κατά διακριτική ευχέρεια στάθμιση των ατομικών αναγκών τους και ο σκοπός των οποίων συνίσταται στην αντιστάθμιση των οικογενειακών βαρών. Ως «οικογενειακή παροχή» νοούνται όλες οι παροχές σε είδος ή σε χρήμα που προορίζονται να αντισταθμίσουν τα οικογενειακά βάρη, εξαιρουμένων των προκαταβολών παροχών διατροφής και των ειδικών επιδομάτων τοκετού ή υιοθεσίας. Όσον αφορά το επίμαχο στην κύρια δίκη επίδομα, η παροχή αυτή χορηγείται άνευ οιασδήποτε προηγούμενης εξατομικευμένης και κατά διακριτική ευχέρεια στάθμισης των προσωπικών αναγκών του αιτούντος. Αποτελεί δε συνεισφορά του κράτους στον οικογενειακό προϋπολογισμό, η οποία σκοπεύει στην ελάφρυνση των βαρών που συνεπάγεται η συντήρηση των τέκνων. Επομένως, ένα επίδομα, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη οικογενειακό επίδομα, αποτελεί παροχή κοινωνικής ασφάλισης που περιλαμβάνεται στις οικογενειακές παροχές περί των οποίων γίνεται λόγος στο άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο ι' του Κανονισμού 883/2004. Όσον αφορά στη φύση της σχέσης μεταξύ του μεθοριακού εργαζομένου και ενός παιδιού που ζει μαζί του, το Δικαστήριο παρατηρεί, καταρχάς, ότι δυνάμει της επίμαχης στην κύρια δίκη εθνικής νομοθεσίας, όλα τα τέκνα που κατοικούν στο Λουξεμβούργο δικαιούνται το ως άνω οικογενειακό επίδομα, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι όλα τα τέκνα που αποτελούν μέρος του νοικοκυριού ενός εργαζομένου κατοικούντος στο Λουξεμβούργο δικαιούνται το ως άνω επίδομα, περιλαμβανομένων των τέκνων του συζύγου του εργαζομένου αυτού. Αντιθέτως, οι εργαζόμενοι κάτοικοι αλλοδαπής δεν δικαιούνται το εν λόγω επίδομα, παρά μόνο για τα δικά τους τέκνα, αποκλεισμένων των τέκνων του συζύγου τους με τα οποία δεν έχουν σχέση ανιόντος προς κατιόντα. Μια τέτοια, όμως, διαφοροποίηση λόγω κατοικίας συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγένειας, που επιτρέπεται μόνον υπό την προϋπόθεση ότι δικαιολογείται αντικειμενικώς, κάτι που δεν ισχύει εν προκειμένω. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι, ενώ είναι αλήθεια ότι τα άτομα που δικαιούνται οικογενειακές παροχές καθορίζονται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, το δικαίωμα αυτό δεν συνεπάγεται ότι δεν πρέπει να σέβονται το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, τις διατάξεις σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Καταλήγοντας, το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι, στον ειδικό τομέα της παροχής κοινωνικών πλεονεκτημάτων, ο κανόνας της ίσης μεταχείρισης αντιτίθεται στις διατάξεις ενός κράτους μέλους δυνάμει των οποίων οι εργαζόμενοι μη μόνιμοι κάτοικοι δεν μπορούν να λάβουν επίδομα, όπως το οικογενειακό επίδομα που ζητείται από την FV, παρά μόνο για τα δικά τους παιδιά, εξαιρουμένων εκείνων του συζύγου τους με τα οποία δεν έχουν μεν σχέση ανιόντος προς κατιόντα, αλλά τα οποία συντηρούν οι ίδιοι, ενώ δικαίωμα στο εν λόγω επίδομα έχουν όλα τα τέκνα που κατοικούν εντός του εν λόγω κράτους μέλους.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΔΕΕ - ΓεΔΕΕ

► Αίτηση από τρίτο κράτος προς κράτος μέλος για την έκδοση πολίτη της ΕΖΕΣ

Το κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται αίτηση έκδοσης οφείλει να διακριβώσει ότι η έκδοση δεν θα έχει ως συνέπεια την προσβολή των δικαιωμάτων που διλαμβάνονται στο άρθρο 19 παρ. 2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, λαμβάνοντας υπόψη ότι η χορήγηση ασύλου συνιστά ιδιαιτέρως σοβαρό στοιχείο στο πλαίσιο της σχετικής διακρίβωσης

προδικαστική παραπομπή – επείγουσα προδικαστική διαδικασία – Συμφωνία ΕΟΧ – απαγόρευση των διακρίσεων – άρθρο 36 – ελεύθερη παροχή υπηρεσιών – πεδίο εφαρμογής – Συμφωνία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Δημοκρατίας της Ισλανδίας και του Βασιλείου της Νορβηγίας σχετικά με τη σύνδεση των δύο αυτών κρατών προς τη θέση σε ισχύ, την εφαρμογή και την περαιτέρω ανάπτυξη του κεκτημένου του Σένγκεν – Συμφωνία για τη διαδικασία παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφενός, και της Ισλανδίας και της Νορβηγίας, αφετέρου – έκδοση σε τρίτο κράτος Ισλανδού υπηκόου – προστασία των υπηκόων κράτους μέλους από την έκδοση – απουσία ισοδύναμης προστασίας υπηκόων άλλου κράτους – Ισλανδός υπήκοος στον οποίο έχει χορηγηθεί άσυλο βάσει του εθνικού δικαίου πριν από την κτήση της ισλανδικής ιθαγένειας – περιορισμός στην ελεύθερη κυκλοφορία – δικαιολόγηση στηριζόμενη στην πρόληψη της ατιμωρησίας – αναλογικότητα – έλεγχος των εγγυήσεων που προβλέπει το άρθρο 19 παρ. 2 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΕ C-897/19 PPU, Ruska Federacija, 02.04.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: M. Βηλαράς, Γεν. Εισαγγελέας: E. Tanchev, ECLI:EU:C:2020:262 – Προδικαστική παραπομπή

Ο Ι.Ν., Ρώσος υπήκοος, απέκτησε επίσης, στις 19 Ιουνίου 2019, την ισλανδική ιθαγένεια και μόνιμη διαμονή στην Ισλανδία. Στις 30 Ιουνίου 2019, συνελήφθη από τις κροατικές αρχές σε συνοριακή διάβαση μεταξύ της Σλοβενίας και της Κροατίας, ενώ επιχειρούσε να εισέλθει με την οικογένειά του στο έδαφος του τελευταίου αυτού κράτους προκειμένου να περάσει εκεί τις θερινές του διακοπές. Η σύλληψή του πραγματοποιήθηκε δυνάμει διεθνούς εντάλματος σύλληψης που εξεδόθη στις 20 Μαΐου 2015 από το γραφείο της Ιντερπόλ στη Μόσχα λόγω ποινικών διώξεων εις βάρος του για αδικήματα παθητικής δωροδοκίας.

Στις 6 Αυγούστου 2019, η γενική εισαγγελία της Ρωσίας

αιτήθηκε από το περιφερειακό δικαστήριο του Ζάγκρεμπ την έκδοση του Ι.Ν., σύμφωνα με τις διατάξεις της ευρωπαϊκής σύμβασης έκδοσης του Παρισιού του 1957. Η εν λόγω αίτηση συνοδεύθηκε από τη διαβεβαίωση ότι ο Ι.Ν. δεν θα διωχθεί για πολιτικούς λόγους ούτε λόγω της φυλής του, της θρησκείας του, της εθνικότητάς του ή των απόψεών του και ότι δεν θα υποβληθεί σε βασανιστήρια, σκαίη ή απάνθρωπη μεταχείριση, ή σε ποινές που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Κατόπιν τούτων, το περιφερειακό δικαστήριο του Ζάγκρεμπ, με διάταξή του, έκρινε ότι συνέτρεχαν όλες οι προϋποθέσεις του κροατικού νόμου σχετικά με τη διεθνή δικαστική συνδρομή σε ποινικές υποθέσεις και έδωσε το «πράσινο φως» για την έκδοση του Ι.Ν. στη Ρωσία.

Στις 30 Σεπτεμβρίου 2019, ο Ι.Ν. άσκησε έφεση ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κροατίας, επικαλούμενος βάσιμο κίνδυνο ότι, σε περίπτωση έκδοσης στη Ρωσία, θα υποβληθεί σε βασανιστήρια και απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση. Μεταξύ άλλων, ισχυρίστηκε ότι του είχε αναγνωριστεί καθεστώς πρόσφυγα στην Ισλανδία ακριβώς λόγω των συγκεκριμένων ποινικών διώξεων που αντιμετωπίζει στη Ρωσία και ότι, σε κάθε περίπτωση, τα κροατικά δικαστήρια θα πρέπει να λάβουν υπόψη τη χορήγηση ασύλου βάσει του Κανονισμού Δουβλίνο III και να τον προστατεύσουν έναντι της έκδοσης εφαρμόζοντας κατ' αναλογία τη νομολογία *Petruhhin*. Το αιτούν εθνικό δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες σχετικά με το εάν οι κροατικές αρχές οφείλουν να ενημερώσουν τις ισλανδικές αρχές περί της αίτησης έκδοσης του Ι.Ν. στη Ρωσία βάσει των κανόνων που διαμορφώθηκαν με τη νομολογία *Petruhhin*, παρά το γεγονός ότι ο εκζητούμενος δεν είναι υπήκοος κράτους μέλους της ΕΕ, αλλά υπήκοος μέλους του χώρου Σένγκεν. Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, και εφόσον η Ισλανδία ζητήσει την παράδοση του Ι.Ν. για την κίνηση ποινικής δίωξης και την αποφυγή του κινδύνου ατιμωρησίας, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν οφείλει να παραδώσει το πρόσωπο αυτό κατά τα οριζόμενα στη συμφωνία περί της διαδικασίας παράδοσης που έχει συναφθεί μεταξύ, αφενός, της ΕΕ και, αφετέρου, της Ισλανδίας και της Νορβηγίας, η οποία τέθηκε σε εφαρμογή την 1η Νοεμβρίου 2019.

Παρατηρήσεις

Μαρία Σαπαρδάνη*

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Γεν. Εισαγγελέας Tanchev, η πολυπλοκότητα της υπό σχολιασμό απόφασης εντοπίζεται στα επτά νομικά συστήματα που εμπλέκονται, αλληλεπικαλύπτονται και διεκδικούν εφαρμογή: τρία εθνικά νομικά συστήματα (της Ισλανδίας, της Κροατίας και της Ρωσίας), τρία διακρατικά νομικά συστήματα (της ΕΕ, του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου) και το σύστημα του δημοσίου διεθνούς δικαίου¹. Καταρχάς, το Δικαστήριο βρίσκεται αντιμέτωπο με περίπτωση κράτους μέλους που επιφυλάσσει διαφορετική μεταχείριση στους αλλοδαπούς απ' ό,τι στους υπηκόους του απέναντι στο ενδεχόμενο έκδοσης σε τρίτο κράτος βάσει της ευρωπαϊκής σύμβασης έκδοσης. Πράγματι, το κροατικό Σύνταγμα απαγορεύει την έκδοση των υπηκόων της Κροατίας στη Ρωσία, από τη στιγμή που δεν έχει συναφθεί συμφωνία με το εν λόγω τρίτο κράτος προβλέπουσα αντίστοιχη υποχρέωση, ενώ αντίθετα δεν αποκλείει την έκδοση αλλοδαπών, εφόσον συντρέχουν οι προβλεπόμενες στον εθνικό νόμο σχετικά με τη διεθνή δικαστική συνδρομή σε ποινικές υποθέσεις προϋποθέσεις. Εάν η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε πολίτη της Ένωσης που αντιτίθεται στην έκδοσή του στη Ρωσία επικαλούμενος ότι η διαφορετική μεταχείριση που επιφυλάσσει το προς ο η αίτηση έκδοσης κράτος μέλος στους υπηκόους των άλλων κρατών μελών συνεπάγεται παραβίαση της κατ' άρθρο 18 ΣΛΕΕ αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας και περιορισμό της κατ' άρθρο 21 ΣΛΕΕ ελεύθερης κυκλοφορίας τους εντός της Ένωσης, το έργο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Δικαστήριο) θα ήταν σχετικά εύκολο, αφού θα εφήρμοζε αυτομάτως όσα νομολογήθηκαν με την απόφαση *Petruhhin*². Εν προκειμένω, η υπόθεση της κύριας δίκης αφορούσε αίτηση έκδοσης που απηύθυναν οι ρωσικές στις λεττονικές αρχές σχετικά με τον Aleksei Petruhhin, Εσθονό υπήκοο, για παράβαση της νομοθεσίας περί διακίνησης ναρκωτικών ουσιών επί ρωσικού εδάφους. Ο Petruhhin, ασκώντας το δικαίωμά του ελεύθερης κυκλοφορίας, βρέθηκε αντιμέτωπος με τους εθνικούς περί έκδοσης κανόνες της Λεττονίας, οι οποίοι παρείχαν προστασία έναντι της έκδοσης μόνον στους ημεδαπούς. Το Δικαστήριο εξέτασε εάν ο κανόνας περί μη έκδοσης μόνο των Λεττονών υπηκόων είναι συμβατός με την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας υπό το πρίσμα του άρθρου 18 ΣΛΕΕ και κατέληξε ως προς τα εξής: α) τα άρθρα 18 και 21 ΣΛΕΕ επιβάλλουν στη Λεττονία την υποχρέωση να ενημερώσει το κράτος μέλος του οποίου την ιθαγένεια έχει ο εκζητούμενος και, ενδεχομένως, κατόπιν αιτήματος του δεύτερου αυτού κράτους μέλους, να του παραδώσει τον πο-

λίτη αυτόν προς τον σκοπό της άσκησης ποινικής δίωξης και της αποτροπής του κινδύνου ατιμωρησίας³ και β) σε κάθε περίπτωση, το κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται αίτηση έκδοσης από τρίτο κράτος οφείλει να διακρίβώσει ότι η έκδοση δεν θα έχει ως αποτέλεσμα προσβολή των δικαιωμάτων που διαλαμβάνονται στο άρθρο 19 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων⁴.

Η ιδιαιτερότητα της υπό σχολιασμό απόφασης, ωστόσο, έγκειται στο γεγονός ότι ο I.N. δεν είναι μεν πολίτης κράτους μέλους της Ένωσης, είναι όμως υπήκοος κράτους της ΕΖΕΣ, συμβαλλομένου μέρους στη Συμφωνία ΕΟΧ, με το οποίο η Ένωση έχει συνάψει συμφωνία περί της διαδικασίας παράδοσης⁵. Δεδομένου, λοιπόν, ότι η Ισλανδία απολαύει καθεστώς εταίρου του ΕΟΧ και διατηρεί προνομιακές σχέσεις με την Ένωση που υπερβαίνουν το πλαίσιο μιας οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας, η Συμφωνία ΕΟΧ ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της νομολογίας *Petruhhin*. Προκειμένου να αποφανθεί επί των προδικαστικών ερωτημάτων που του τέθηκαν, το Δικαστήριο επιχείρησε αρχικά να προσδιορίσει τις κανονιστικές ρυθμίσεις της Συμφωνίας ΕΟΧ που καλούνται σε εφαρμογή, λαμβάνοντας ιδιαιτέρως σοβαρά υπόψη το περιεχόμενο της προστασίας που παρέχει το άρθρο 19 παρ. 2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων σε πρόσωπο που του έχει αναγνωριστεί καθεστώς πρόσφυγα.

II. Προσδιορισμός των εφαρμοστέων κανόνων

Ελλείψει συμφωνίας για την έκδοση μεταξύ της Ένωσης και της Ρωσίας, οι σχετικοί κανόνες εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, η οποία όμως οφείλει να ασκείται υπό την επιφύλαξη της τήρησης του δικαίου Ένωσης⁶. Όπως επισημαίνει το Δικαστήριο, η διαφορά της κύριας δίκης θεωρείται ότι διέπεται από το δίκαιο της Ένωσης από τη στιγμή που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής διεθνούς συμφωνίας που έχει συνάψει η Ένωση, της Συμφωνίας ΕΟΧ⁷. Η διαπίστωση αυτή δίνει την ευκαιρία να παρασχεθούν ορισμένες χρήσιμες διευκρινίσεις ως

3. Ibid, σκ. 47-50.

4. Ibid, σκ. 56-60.

5. Απόφαση του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 2006, για την υπογραφή της συμφωνίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Δημοκρατίας της Ισλανδίας και του Βασιλείου της Νορβηγίας για τη διαδικασία παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ισλανδίας και Νορβηγίας, ΕΕ 2006 L 292/1. Η συμφωνία αυτή ενσωματώθηκε στο δίκαιο της Ένωσης με Απόφαση του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2014, για τη σύναψη της συμφωνίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Δημοκρατίας της Ισλανδίας και του Βασιλείου της Νορβηγίας για τη διαδικασία παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ισλανδίας και Νορβηγίας, ΕΕ 2014 L 343/1.

6. ΔΕΕ C-182/15, ό.π., σκ. 30-31· ΔΕΕ C-247/17, *Raugevicius*, 13.11.2018, ECLI:EU:C:2018:898, σκ. 45.

7. Σκ. 49 της σχολιαζόμενης απόφασης.

1. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα E. Tanchev στην παρούσα υπόθεση, 27.02.2020, ECLI:EU:C:2020:128, σημ. 78.

2. ΔΕΕ C-182/15, *Petruhhin*, 06.09.2016, ECLI:EU:C:2016:630.

προς τη διαλεκτική σχέση μεταξύ του δικαίου του ΕΟΧ και του δικαίου της Ένωσης, καθώς και ως προς τον καθορισμό των συνεπειών που απορρέουν από τη συμμετοχή τρίτων κρατών, όπως η Ισλανδία, στο κεκτημένο Σένγκεν. Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο επικαλείται τη δεύτερη αιτιολογική σκέψη της Συμφωνίας ΕΟΧ, με την οποία επιβεβαιώνεται «η κατ' εξοχήν προτεραιότητα που αποδίδεται στην προνομιακή σχέση μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, των κρατών μελών της και των κρατών της ΕΖΕΣ, η οποία βασίζεται στη γειννίαση, στις από μακρού υφιστάμενες κοινές αξίες και στην ευρωπαϊκή ταυτότητα»⁸. Στο πλαίσιο της ειδικής αυτής σχέσης, η πέμπτη αιτιολογική σκέψη εκφράζει τη βούληση των συμβαλλομένων μερών «να επιτύχουν την κατά το δυνατόν πληρέστερη υλοποίηση της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων σε ολόκληρο τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, καθώς και να ενισχύσουν και να διευρύνουν τη συνεργασία σε συνοδευτικές και οριζόντιες πολιτικές». Τούτο εξηγεί, με τη σειρά του, γιατί στο κείμενο της Συμφωνίας ΕΟΧ εντοπίζει κανείς κανόνες που ταυτίζονται κατ' ουσία με τους αντίστοιχους κανόνες της ΣΛΕΕ και γιατί το Δικαστήριο έχει αναλάβει να διασφαλίζει την ομοιόμορφη ερμηνεία των ουσιαστικών διατάξεων των δύο νομικών συστημάτων εντός των κρατών μελών⁹.

Στην υπό σχολιασμό απόφαση, ο Ι.Ν. έκανε χρήση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας εντός των κρατών μελών του χώρου Σένγκεν και εισήλθε στην επικράτεια της Κροατίας προκειμένου να τύχει εκεί της παροχής τουριστικών υπηρεσιών, σύμφωνα με το άρθρο 36 της Συμφωνίας ΕΟΧ σχετικά με την ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών (το οποίο ταυτίζεται κατ' ουσία με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ). Συνεπώς, κατ' αναλογία προς την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, και ελλείψει διεθνούς συμφωνίας μεταξύ της Ένωσης και του εκζητούντος τρίτου κράτους, η Κροατία όφειλε να ασκήσει την αρμοδιότητά της σχετικά με την έκδοση υπηκόου κράτους της ΕΖΕΣ, συμβαλλομένου μέρους στη Συμφωνία ΕΟΧ, κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης και, ιδίως, τη Συμφωνία ΕΟΧ¹⁰. Στο πλαίσιο αυτό, κρίσιμο είναι το άρθρο 4 της Συμφωνίας ΕΟΧ, το οποίο – με σχεδόν ταυτόσημη διατύπωση με το άρθρο 18 ΣΛΕΕ – απαγορεύει κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας εντός του πεδίου εφαρμογής της Συμφωνίας.

8. Ibid, σκ. 50.

9. Πρόκειται για την αρχή της ομοιογένειας, η οποία, αφενός, διέπει τη σχέση μεταξύ του δικαίου του ΕΟΧ και του εσωτερικού δικαίου των συμβαλλομένων κρατών της ΕΖΕΣ, αφετέρου, επιβάλλει τη δυναμική ευθυγράμμιση του δικαίου του ΕΟΧ με το δίκαιο της Ένωσης. Αυτή η διαδικασία ευθυγράμμισης έχει επιτρέψει σε πολλές από τις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου της Ένωσης να εισέλθουν στο δίκαιο του ΕΟΧ. Βλ. σχετικά T. BURRI / B. PIRKER, *Constitutionalization by Association? The Doubtful Case of the European Economic Area*, YBEL, 2013, σσ. 213-220. Βλ. και άρθρα 6 και 105 της Συμφωνίας ΕΟΧ.

10. Σκ. 54 της σχολιαζόμενης απόφασης.

Κατά παράβαση της εν λόγω πρόβλεψης, οι εθνικοί κανόνες περί έκδοσης της Κροατίας επιφυλάσσουν προστασία έναντι της έκδοσης μόνον στους ημεδαπούς. Αντιθέτως, υπήκοοι κράτους της ΕΖΕΣ, συμβαλλομένου μέρους στη Συμφωνία ΕΟΧ, όπως είναι εν προκειμένω ο Ι.Ν., υφίστανται διακριτική μεταχείριση επί τη βάσει της ιθαγένειας και βρίσκονται εκτεθειμένοι απέναντι στο ενδεχόμενο της έκδοσης. Το βασικό ζήτημα στην υπό κρίση υπόθεση είναι εάν η διαφορά μεταξύ της ιδιότητας, αφενός, του κράτους μέλους της Ένωσης, αφετέρου, του κράτους μέλους του ΕΟΧ είναι ικανή να δικαιολογήσει διαφορετική μεταχείριση απέναντι στο ενδεχόμενο της έκδοσης μεταξύ των υπηκόων των άλλων κρατών μελών της Ένωσης και των υπηκόων των κρατών μελών του ΕΟΧ. Με άλλες λέξεις, τίθεται το ερώτημα εάν οι κανόνες που διαμορφώθηκαν με τη νομολογία *Petruhhin* μπορούν να εφαρμοστούν σε σχέση όχι μόνο με πολίτες της Ένωσης, αλλά και με υπηκόους κρατών της ΕΖΕΣ, συμβαλλομένων μερών στη Συμφωνία ΕΟΧ, ή εάν, αντίθετα, η τελευταία αυτή κατηγορία υπηκόων εξομοιώνεται με τους υπηκόους τρίτων κρατών.

Από την ανάλυση του Δικαστηρίου προκύπτει ότι δεν υφίσταται ουσιώδης διαφορά στην κατάσταση προσώπων που είναι υπήκοοι, αφενός, κρατών μελών της Ένωσης, αφετέρου, κρατών μελών του ΕΟΧ που εφαρμόζουν το κεκτημένο Σένγκεν, ώστε να μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά διάκριση λόγω ιθαγένειας όσον αφορά την προστασία που παρέχει η Κροατία έναντι της έκδοσης κατά τη λήψη (τουριστικών) υπηρεσιών¹¹. Πράγματι, το ίδιο το Δικαστήριο δέχεται ότι «η Δημοκρατία της Ισλανδίας διατηρεί προνομιακές σχέσεις με την Ένωση, οι οποίες υπερβαίνουν το πλαίσιο μιας οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας. Ειδικότερα, θέτει σε ισχύ και εφαρμόζει το κεκτημένο Σένγκεν (...), αλλά επίσης είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Συμφωνία ΕΟΧ, συμμετέχει στο κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου και έχει συνάψει με την Ένωση τη Συμφωνία περί της διαδικασίας παραδόσεως»¹². Εάν, λοιπόν, οι πολίτες κράτους μέλους του ΕΟΧ δεν μπορούσαν να επικαλεστούν τους κανόνες που διαμορφώθηκαν με τη νομολογία *Petruhhin*, θα αποθαρρύνονταν να κάνουν χρήση του δικαιώματός τους ελεύθερης κυκλοφορίας και λήψης (τουριστικών) υπηρεσιών εντός των κρατών μελών του χώρου Σένγκεν. Συνεπώς, οι κροατικοί κανόνες περί έκδοσης μπορούν να εισάγουν περιορισμούς στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών που κατοχυρώνεται με το άρθρο 36 της Συμφωνίας ΕΟΧ (και το άρθρο 56 ΣΛΕΕ) μόνον εφόσον οι περιορισμοί αυτοί στηρίζονται σε αντικειμενικούς λόγους, είναι κατάλληλοι και αναγκαίοι για την εκπλήρωση θεμιτών σκοπών και ισχύουν υπό τους ίδιους όρους για τους υπηκόους κρατών μελών του ΕΟΧ και για τους υπηκόους των κρατών μελών της Ένωσης. Προκει-

11. Ibid, σκ. 58.

12. Ibid, σκ. 44.

μένου να κατανοηθεί η λύση που προκρίνεται, θεωρείται σκόπιμη μία σύντομη επισκόπηση των κανόνων που δι-αμόρφωσε η νομολογία *Petruhhin*, η οποία αποτελεί τον κεντρικό άξονα της συλλογιστικής του Δικαστηρίου και σημείο αναφοράς στην κατάσταση των Προτάσεων του Γεν. Εισαγγελέα.

III. Η νομολογία *Petruhhin*

Η σημαντικότερη συμβολή της απόφασης του Δικαστηρίου επί της υπόθεσης *Petruhhin* εντοπίζεται όχι μόνο στη νομολογιακή εξέλιξη του δικαίου της εκδοσης, αλλά, εν τοις πράγμασι, και σε πολλούς άλλους τομείς διεθνούς συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών. Τούτο διότι, με την απόφαση αυτή ουσιαστικά ανατράπηκε η πεποίθηση ότι, ελλείψει σχετικής διεθνούς συμφωνίας μεταξύ της Ένωσης και του ενδιαφερόμενου τρίτου κράτους, οι κανόνες περί έκδοσης εμπίπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών και όχι στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Για την ακρίβεια, το Δικαστήριο έσπευσε να διασαφηνίσει ότι η άσκηση από υπήκοο κράτους μέλους των θεμελιωδών ελευθεριών που εγγυώνται οι Συνθήκες και που απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης δημιουργεί επαρκή σύνδεσμο με το ενωσιακό δίκαιο, με αποτέλεσμα, ακόμα και σε τομείς που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, τα εν λόγω κράτη να υποχρεούνται να τηρούν το δίκαιο της Ένωσης¹³. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η διαφορετική μεταχείριση που επιφυλάσσει το προς ο η αίτηση έκδοσης κράτος μέλος στους υπηκόους των άλλων κρατών μελών, οπωσδήποτε, συνεπάγεται περιορισμό της κατ' άρθρο 21 ΣΛΕΕ ελεύθερης κυκλοφορίας τους εντός της Ένωσης¹⁴. Ο *Petruhhin*, για παράδειγμα, θα είχε αποθαρρυνθεί να εγκαταλείψει την Εσθονία και να μεταβεί σε κάποιο άλλο κράτος μέλος, εάν εκεί διέτρεχε τον κίνδυνο έκδοσης σε τρίτο κράτος¹⁵. Από την άλλη πλευρά, μολονότι ο σκοπός της αποτροπής του κινδύνου της ατιμωρησίας προσώπων που έχουν διαπράξει ποινικά αδικήματα θεωρείται θεμιτός σκοπός κατά το ενωσιακό δίκαιο¹⁶, η διακριτική μεταχείριση των αλλοδαπών εκζητουμένων ως μέσο για την επίτευξη του ως άνω σκοπού δεν ικανοποιεί την απαίτηση περί αναλογικότητας¹⁷.

Ως εναλλακτικό μέτρο που περιορίζει κατά το δυνατόν λιγότερο την άσκηση των δικαιωμάτων που εγγυάται το άρθρο 21 ΣΛΕΕ και είναι σε θέση να εκπληρώσει εξίσου αποτελεσματικά τον επιδιωκόμενο σκοπό, το Δικαστήριο προκρίνει – αντί της έκδοσης – την ανταλλαγή πληροφοριών με το κράτος μέλος καταγωγής του εκζητουμένου. Μέσω αυτής της διαδικασίας, που συνιστά εκδήλωση αμοιβαίας και ειλικρινούς συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών, θα δοθεί η δυνατότητα στο κράτος προέλευσης του εκζητουμένου να ενημερωθεί για την κατάσταση και να αναλάβει το ίδιο δράση για την άσκηση ποινικής δίωξης κατόπιν έκδοσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης (στο εξής: ΕΕΣ)¹⁸. Σε κάθε περίπτωση, εάν η παράδοση του εκζητουμένου στο κράτος μέλος του οποίου έχει την ιθαγένεια δεν είναι δυνατή – για παράδειγμα, διότι το ίδιο στερείται ποινικής δικαιοδοσίας βάσει του εθνικού του δικαίου – η έκδοση του προσώπου αυτού στο εκζητούν τρίτο κράτος θα πραγματοποιηθεί μόνο εάν διακρίβωνται, βάσει αντικειμενικών και αξιόπιστων στοιχείων, ότι δεν θα έχει ως συνέπεια την προσβολή των δικαιωμάτων που διαλαμβάνονται στο άρθρο 19 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Η νομολογία *Petruhhin* εντάσσεται στην κατηγορία των αποφάσεων εκείνων με τις οποίες το Δικαστήριο επιχειρεί μια σταθερή επέκταση των αρμοδιοτήτων του σε ποινικές υποθέσεις. Με παραδειγματική σαφήνεια, η απόφαση επιβεβαιώνει ότι καταστάσεις που άπτονται της άσκησης των θεμελιωδών ελευθεριών που εγγυώνται οι Συνθήκες εμπίπτουν, οπωσδήποτε, στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Πρόκειται για μια ερμηνεία που, καταρχήν, δεν εκπλήσσει, καθώς είχε προκριθεί προ αρκετών ετών από το Δικαστήριο σε σωρεία αποφάσεων¹⁹. Ωστόσο, η ειδοποιός διαφορά της υπόθεσης *Petruhhin* έγκειτο στο ότι μεταξύ του κράτους μέλους από το οποίο ζητείτο η έκδοση και του εκζητούντος τρίτου κράτους βρίσκεται σε ισχύ διεθνής συμφωνία στην οποία περιέχεται ρητρά απαγόρευσης έκδοσης ημεδαπών²⁰. Η λύση που ανέδειξε το Δικαστήριο έτυχε εκτεταμένης κριτικής

13. ΔΕΕ C-182/15, ό.π., σκ. 30 επ.

14. *Ibid*, σκ. 32-33.

15. Έτσι και ΔΕΕ C-473/15, *Peter Schotthöfer & Florian Steiner*, 06.09.2017, ECLI:EU:C:2017:633, σκ. 21.

16. Έτσι και ΔΕΕ C-191/16, *Pisciotti*, 10.04.2018, ECLI:EU:C:2018:222, σκ. 47· ΔΕΕ C-247/17, ό.π., σκ. 32.

17. Σχετικά με το ποια ποινική δράση θεωρείται ότι αποκλείει τον κίνδυνο ατιμωρησίας, βλ. F. LEIDENMÜHLER / S. GRAFENEDER, *Civis europaeus sum!* – Current legal issues relating to the extradition of citizens of the Union to third States, *The European Legal Forum*, 2016, σσ. 58-59. Το Δικαστήριο υιοθέτησε, εν προκειμένω, μια πιο προωθημένη προσέγγιση, σε αντίθεση με την άποψη του Γεν. Εισαγγελέα ότι, όπου δεν βρίσκει εφαρμογή η αρχή *aut dedere*

aut punire (έκδοση ή τιμωρία), η διαφορετική μεταχείριση δεν συνιστά απαγορευμένη διάκριση κατ' άρθρο 18 ΣΛΕΕ. Βλ. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Υ. Bot στην υπόθεση C-182/15, *Petruhhin*, 10.05.2016, ECLI:EU:C:2016:330, ιδίως σημ. 55 επ.

18. Ομοίως, ΔΕΕ C-129/14 PPU, *Spasic*, 27.05.2014, ECLI:EU:C:2014:586, σκ. 62-66.

19. Ενδεικτικά, βλ. ΔΕΚ 186/87, *Cowan/Trésor public*, 02.02.1989, ECLI:EU:C:1989:47, σκ. 19· ΔΕΚ C-274/96, *Bickel και Franz*, 24.11.1998, ECLI:EU:C:1998:563, σκ. 17· ΔΕΕ C-135/08, *Rottman*, 02.03.2010, ECLI:EU:C:2010:104, σκ. 39 και 41· ΔΕΕ C-359/13, *Martens*, 26.02.2015, ECLI:EU:C:2015:118, σκ. 23.

20. Βλ. Συμφωνία της 3ης Φεβρουαρίου 1993 μεταξύ της Δημοκρατίας της Λεττονίας και της Ρωσικής Ομοσπονδίας περί δικαστικής συνδρομής και συνεργασίας σε υποθέσεις αστικού, οικογενειακού και ποινικού δικαίου, άρθρο 62.

και όχι άδικα, αφού καταρχήν θεωρήθηκε ότι διακυβεύει το αντικείμενο της δεσμευτικής αυτής συμφωνίας και οδηγεί σε μωυπική παράβλεψη των υποχρεώσεων που έχει αναλάβει η Λεττονία έναντι της Ρωσίας.

Συγκεκριμένα, από μέρος της ακαδημαϊκής θεωρίας υποστηρίχθηκε ότι η τήρηση του δικαίου της Ένωσης συνεπάγεται για τη Λεττονία παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων της με ενδεχόμενες ανεπιθύμητες συνέπειες για τις διεθνείς σχέσεις της²¹. Ιδιαίτερες επικρίσεις προκάλεσε επί τούτου η στάση του Δικαστηρίου, το οποίο δεν διατύπωσε κανέναν σχετικό προβληματισμό²², πολλώ δε μάλλον απέφυγε τεχνηέντως να αναφερθεί στο πώς θα υπερκεραστούν οι μακροπρόθεσμες συνέπειες παράβασης διεθνούς δέσμευσης με τις οποίες θα βρεθεί αντιμέτωπη η Λεττονία, εάν ακολουθήσει τη λύση που προκρίνεται. Η τολμηρή αυτή ερμηνεία αποτέλεσε αντικείμενο δριμείας κριτικής, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος από ορισμένους συγγραφείς για αναχρονισμούς και «πισωγυρίσματα» στο δίκαιο της έκδοσης²³, για νομικό «συγκεντρωτισμό»²⁴ ή για σιωπηρή επέκταση της αρμοδιότητας της Ένωσης σε τομείς που βρίσκονται στην καρδιά της κρατικής κυριαρχίας υπό το πρόσχημα της διαφύλαξης των θεμελιωδών ελευθεριών εντός της κοινής αγοράς²⁵. Σε κάθε περίπτωση, πέραν των λοιπών τρωτών σημείων που θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει στην κρίση του Δικαστηρίου²⁶, η νομολογία *Petruhhin* αντιμετωπίστηκε ως

κινούμενη στα όρια του δικαστικού ακτιβισμού με μάλλον αρνητικά αποτελέσματα. Στους ακαδημαϊκούς κύκλους πυροδοτήθηκαν αντιδράσεις με το σκεπτικό ότι, αφενός, η ίδια η Ένωση αναγνωρίζει ότι η καινοτομία του μηχανισμού του ΕΕΣ έγκειται στην ταχύτητα και απλοποίηση της δικαστικής συνεργασίας, ώστε να δημιουργηθεί ένας χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης επί τη βάση του υψηλού βαθμού εμπιστοσύνης που πρέπει να υφίσταται μεταξύ των κρατών μελών²⁷. Αφετέρου, όμως, το Δικαστήριο φάνηκε εν προκειμένω να αγνοεί επιδεικτικά την αναπόφευκτη επιβράδυνση που θα προκαλέσουν οι διαβουλεύσεις και η εκ παραλλήλου ανταλλαγή πληροφοριών του προς ο αίτηση έκδοσης κράτους μέλους με το κράτος μέλος καταγωγής του εκζητούμενου²⁸ και προχώρησε σε μια ατυχή στάθμιση των συμφερόντων του εκζητούντος τρίτου κράτους. Έτσι, υποστηρίχθηκε ότι το Δικαστήριο αναγνώρισε μια απόλυτη προτεραιότητα στο ΕΕΣ έναντι της αίτησης έκδοσης από τρίτο κράτος, κατά παρέκκλιση από τα οριζόμενα στο άρθρο 16 παρ. 3 της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ²⁹. Η καθυστέρηση, όμως, που ενδέχεται να προκαλέσει μία τέτοια επιλογή και οι νομικές ή πρακτικές δυσχέρειες που συνεπάγεται η υλοποίησή της λειτουργούν ως αντίμαχος στην προσπάθεια αποτροπής του κινδύνου ατιμωρησίας και μπορεί να αποβούν κρίσιμες σε σοβαρές ποινικές υποθέσεις υπερσυνοριακού χαρακτήρα. Από την άλλη πλευρά, με σιβυλική διατύπωση, το Δικαστήριο φάνηκε να δέχεται αυτονόητα ότι το κράτος μέλος καταγωγής του εκζητούμενου θα παρέχει άνευ ετέρου ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση ποινικής δίωξης (ή την εκτέλεση δικαστικής απόφασης) σε σύγκριση με το αιτούν τρίτο κράτος. Η άποψη αυτή του

21. A. POZDNAKOVA, *Aleksei Petruhhin: Extradition of EU Citizens to Third States*, European Papers, 2017, σ. 221. M. BÖSE, *Mutual recognition, extradition to third countries and Union citizenship: Petruhhin*, CML Rev., 2017, σσ. 1796-1797.

22. Αντιθέτως, βλ. ΕΔΔΑ *Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή No 14038/88), απόφαση της 7ης Ιουλίου 1989, παρ. 113.

23. Σύμφωνα με τον A. KLIP, *"In extradition law, the Petruhhin case must be regarded as turning back the clock"*, *Europeans First! Petruhhin, an Unexpected Revolution in Extradition Law*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2017, σσ. 195-204.

24. F. FONTANELLI, *Introductory Note to Case C-182/15, Proceedings relating to the extradition of Aleksei Petruhhin*, I.L.M., 2017, σσ. 147-158.

25. B. DE WITTE, *The pursuit of Non-Market Aims Through Internal Market Legislation*, *The Judiciary, the Legislature and the EU Internal Market*, Cambridge University Press, 2012, σσ. 25-46.

26. Οι αδυναμίες της νομολογίας *Petruhhin* εντοπίστηκαν κυρίως στα εξής σημεία: πρώτον, δεν διευκρινίστηκε εάν το κράτος μέλος καταγωγής του εκζητούμενου, υπό την προϋπόθεση ότι δεν εμποδίζεται βάσει του εθνικού δικαίου του ή πρακτικών δυσκολιών, έχει *de facto* υποχρέωση να προχωρήσει στην άσκηση ποινικής δίωξης για πράξεις τελεσθείσες στην αλλοδαπή ή έχει τη διακριτική ευχέρεια να εκδώσει τον ενδιαφερόμενο στο εκζητούν τρίτο κράτος· δεύτερον, η προστασία των πολιτών της Ένωσης συνδέθηκε με την ποινική δικαιοδοσία κράτους μέλους βάσει της αρχής της ενεργού ιθαγένειας, με αποτέλεσμα να «ενισχύεται η έννοια της ιθαγένειας των κρατών μελών και να

αποδυναμώνεται η έννοια της ιθαγένειας της Ένωσης»· τρίτον, υπό το φως της νομολογίας *Zambrano* (ΔΕΕ C-34/09, *Ruiz Zambrano*, 08.03.2011, ECLI:EU:C:2011:124) δεν προέκυψε εάν η αρχή της μη έκδοσης ημεδαπών μπορεί να εφαρμοστεί και σε υπηκόους τρίτων κρατών που έχουν διαφύγει ή διαμένουν εντός της Ένωσης, εφόσον αποδεικνύουν συγκεκριμένους (οικογενειακούς) δεσμούς με πολίτη κράτους μέλους. Επί των προβληματισμών αυτών, βλ. A. KLIP, *ό.π.*, σ. 201· M.J. COSTA, *The emerging EU extradition Law. Petruhhin and beyond*, *New Journal of European Criminal Law*, 2017, σ. 207· S. PEERS, *Extradition to non-EU countries: the limits imposed by EU citizenship*, 07.09.2016, διαθέσιμο στο: eulawanalysis.blogspot.com (προσπελάστηκε 10.06.2020).

27. ΔΕΕ C-399/11, *Melloni*, 26.02.2013, ECLI:EU:C:2013:107, σκ. 37· ΔΕΕ C-237/15 PPU, *Lanigan*, 16.07.2015, ECLI:EU:C:2015:474, σκ. 28· ΔΕΕ C-452/16 PPU, *Poltorak*, 10.11.2016, ECLI:EU:C:2016:858, σκ. 25.

28. M. BÖSE, *ό.π.*, σ. 1791.

29. Στην πραγματικότητα, προκρίνει μια επιλογή που είχε ήδη υποδειχθεί στην Πρόταση Απόφασης-πλαίσιο του Συμβουλίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα συλλήψεως και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών, COM(2001) 522 τελικό, ΕΕ 2001 C 332 Ε/305, αλλά τελικά δεν υιοθετήθηκε.

Δικαστηρίου θεωρήθηκε από ορισμένους συγγραφείς προϊόν αβάσιμης καχυποψίας για τα νομικά συστήματα και τις ποινικές διαδικασίες τρίτων κρατών³⁰, παρ' ότι η πρόσφατη νομολογία αποδεικνύει ότι συστημικές πλημμέλειες που μαρτυρούν διαρκείς παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων – ικανές να θέσουν σε πραγματικό κίνδυνο απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης το ενδιαφερόμενο πρόσωπο – εντοπίζονται ενίοτε και στα ίδια τα κράτη μέλη³¹.

Ωστόσο, όπως αποσαφηνίστηκε μεταγενέστερα, το Δικαστήριο δεν προκρίνει μια άνευ ετέρου συστηματική προτεραιότητα του ΕΕΣ σε σχέση με μια αίτηση έκδοσης³². Καταρχήν, πρόκειται για δυνατότητα. Τούτο σημαίνει,

30. Ενδεικτικά, Α. KLIP, *ό.π.*, σ. 204.

31. Ενδεικτικά, ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-404/15 και C-659/15 PPU, *Aranyosi και Căldăraru*, 05.04.2016, ECLI:EU:C:2016:198, σκ. 88-94, 104· ΔΕΕ C-216/18 PPU, *Minister for Justice and Equality (Défaillances du système judiciaire)*, 25.07.2018, ECLI:EU:C:2018:586, σκ. 58 επ· ΔΕΕ C-220/18 PPU, *Generalstaatsanwaltschaft (Conditions de détention en Hongrie)*, 25.07.2018, ECLI:EU:C:2018:589· ΔΕΕ C-128/18, *Dorobantu*, 15.10.2019, ECLI:EU:C:2019:857. Βλ. και Τ. KONSTADINIDES, *The perils of the "Europeanization" of extradition procedures in the EU: Mutuality, Fundamental Rights and Constitutional Guarantees*, MJ, 2007, σ. 190· C. RODRÍGUEZ YAGÜE, *Can a Judicial Authority Refuse to Execute a European Arrest Warrant Due to the Situation of Spanish Prisons?*, *European Criminal Law Review*, 2018, σσ. 186-195.

32. ΔΕΕ C-191/16, *ό.π.*, σκ. 53-54. Εν προκειμένω, η αίτηση προδικαστικής απόφασης υποβλήθηκε στο πλαίσιο αγωγής αποζημίωσης που άσκησε ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου του Βερολίνου ο Romano Pisciotti, Ιταλός υπήκοος, με αίτημα να αναγνωριστεί η ευθύνη της Γερμανίας επειδή επέτρεψε την έκδοσή του στις ΗΠΑ. Για τον Pisciotti, η αποστολή των – πράγματι, τεχνικά λεπτομερών διατυπωμένων – προδικαστικών ερωτημάτων αποτελεί κατ' ουσία την κορύφωση ενός δικαστικού αγώνα που είχε ξεκινήσει αρκετό καιρό πριν, όταν οι ΗΠΑ αιτήθηκαν από τη Γερμανία την έκδοσή του για παράβαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Με αλληπάλληλες προσφυγές ενώπιον του ανωτέρου περιφερειακού δικαστηρίου της Φραγκφούρτης επί του Μάιν, του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας, της Επιτροπής αλλά και του ΕΔΔΑ, ο Pisciotti ισχυρίστηκε ότι, με την έκδοσή του στις ΗΠΑ, υπέστη δυσμενή διακριτική μεταχείριση επί τη βάση της ιθαγένειας, λόγω του ότι η γερμανική νομοθεσία παρέχει προστασία έναντι της έκδοσης μόνο στους Γερμανούς υπηκόους. Με την αποστολή προδικαστικού ερωτήματος, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο του Βερολίνου αμφισβήτησε θαρραλέα την ορθότητα των επιχειρημάτων του Συνταγματικού Δικαστηρίου και της Επιτροπής και συμμερίσθηκε τους προβληματισμούς του Pisciotti. Η ειδοποιός διαφορά της υπόθεσης της κύριας δίκης, η οποία έδωσε την ευκαιρία στο Δικαστήριο να αποσαφηνίσει τα θολά σημεία της νομολογίας *Petruhhin*, έγκειτο στο ότι, αφενός, ο ενδιαφερόμενος κατά τη σύλληψή του ήταν απλώς διερχόμενος από τη Γερμανία, αφετέρου, η ένδικη διαφορά εντασσόταν στο πεδίο εφαρμογής συμφωνίας έκδοσης συναφθείσας μεταξύ της Ένωσης και του αιτούντος τρίτου κράτους.

ακριβώς, ότι το κράτος μέλος του οποίου την ιθαγένεια έχει ο εκζητούμενος δεν υποχρεούται προς ενέργεια, ούτε ελέγχεται για τον τρόπο άσκησης της διακριτικής του ευχέρειας. Περαιτέρω, ακόμη και εάν είναι πρόθυμο να αναλάβει δράση στο πλαίσιο αμοιβαίας συνεργασίας, η προτεραιότητα στο ΕΕΣ θα δοθεί υπό την προϋπόθεση ότι αυτό το κράτος μέλος έχει δικαιοδοσία, βάσει του εθνικού του δικαίου, να εκδώσει ΕΕΣ για τουλάχιστον τις ίδιες αξιόποινες πράξεις και, στη συνέχεια, να ασκήσει – εντός ευλόγου χρόνου – ποινική δίωξη κατά του ενδιαφερόμενου προσώπου για τα αδικήματα που τέλεσε στην αλλοδαπή³³. Πάντως, η έκδοση ΕΕΣ δεν φαίνεται να αποτελεί οφειλόμενη ενέργεια του κράτους μέλους ιθαγένειας του εκζητουμένου, από τη στιγμή που το ίδιο το Δικαστήριο στη σχετική νομολογία του δεν αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στη γενεσιουργό αιτία ενδεχόμενης αδράνειας.

IV. Προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του I.N.

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, προκύπτει ότι ο σκοπός της αποτροπής του κινδύνου της ατιμωρησίας που επιδιώκεται από το κροατικό δίκαιο θεωρείται θεμιτός και η Κροατία μπορεί να τον επικαλεστεί ως δικαιολογητικό λόγο για τον περιορισμό θεμελιωδών ελευθεριών. Με άλλη διατύπωση, «η επιτακτική ανάγκη για ομοιογένεια μεταξύ του δικαίου του ΕΟΧ και του δικαίου της Ένωσης προφανώς επιβάλλει καταφατική απάντηση όσον αφορά την εξουσία που διαθέτει η Κροατία να επικαλεστεί την αποτροπή του κινδύνου ατιμωρησίας προκειμένου να δικαιολογήσει την κράτηση και την έκδοση του I.N.»³⁴. Ωστόσο, προκειμένου να μπορούν να δικαιολογηθούν περιορισμοί στην ελευθερία που κατοχυρώνεται με το άρθρο 36 της Συμφωνίας ΕΟΧ χάριν της επίτευξης του εν λόγω σκοπού, θα πρέπει να εξεταστεί εν προκειμένω εάν υφίστανται – αντί της έκδοσης του I.N. στη Ρωσία – μέτρα λιγότερο περιοριστικά, ικανά να εγγυηθούν εξίσου αποτελεσματικά τον επιδιωκόμενο σκοπό³⁵. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι «η μη έκδοση των ημεδαπών αντισταθμίζεται εν γένει από τη δυνατότητα του κράτους μέλος από το οποίο ζητείται η έκδοση να ασκήσει ποινική δίωξη κατά των υπηκόων του για σοβαρές αξιόποινες πράξεις που τέλεσαν εκτός της επικράτειάς του». Αντιθέτως, το κράτος μέλος στο οποίο διέφυγε ο εκζητούμενος δεν διαθέτει, κατά κανόνα, δικαιοδοσία να ασκήσει ποινική δίωξη, ιδίως σε υποθέσεις όπου ούτε ο αυτουργός ούτε το θύμα ούτε –

33. *Ibid*, σκ. 54. Στην υπόθεση *Pisciotti*, η αποχή των ιταλικών αρχών δεν οφειλόταν σε απροθυμία συνεργασίας ή σε αδιαφορία, αλλά σε πρακτική και νομική αδυναμία να ασκηθεί ποινική δίωξη στην Ιταλία για το αδίκημα που αδιεδόταν στον εκζητούμενο.

34. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα E. Tanchen στην παρούσα υπόθεση, *ό.π.*, σημ. 95.

35. Σκ. 60-61 της σχολιαζόμενης απόφασης.

φυσικά – ο τόπος τέλεσης της αξιόποινης πράξης παρουσιάζουν κάποια σύνδεση με το κράτος μέλος αυτό. Σε μία τέτοια περίπτωση, εθνικοί κανόνες που επιτρέπουν την έκδοση του εκζητουμένου στο κράτος εντός του οποίου φέρεται να τελέσθηκε η αξιόποινη πράξη προς τον σκοπό της άσκησης ποινικής δίωξης θεωρούνται, καταρχήν, κατάλληλοι για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας³⁶. Ωστόσο, το κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση έκδοσης (εν προκειμένω, η Κροατία) οφείλει προηγουμένως να διακριβώσει ότι η έκδοση δεν θα έχει ως αποτέλεσμα την προσβολή των δικαιωμάτων του ενδιαφερόμενου προσώπου που διαλαμβάνονται στο άρθρο 19 παρ. 2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Κατά πάγια νομολογία, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν υφίσταται βάσιμος κίνδυνος έκθεσης σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή ποινή στο εκζητούν τρίτο κράτος, η αρμόδια αρχή του κράτους μέλους από το οποίο ζητείται η έκδοση οφείλει να στηριχθεί σε «αντικειμενικά, αξιόπιστα, ακριβή και δεόντως ενημερωμένα στοιχεία», όπως σε καταδίκες από το ΕΔΔΑ ή σε εκθέσεις καταρτιζόμενες από διεθνή όργανα και οργανισμούς³⁷. Ταυτόχρονα, οφείλει να λάβει υπόψη κάθε συμπληρωματική πληροφορία, η οποία μαρτυρά – υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις της υπόθεσης της κύριας δίκης – ότι υφίσταται πραγματικός κίνδυνος απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης. Το ίδιο το Δικαστήριο παρατηρεί ότι, σε αντίθεση με την περίπτωση του *Petruhhin*, στον I.N. χορηγήθηκε, πριν από την εκ μέρους του κτήση της ισλανδικής ιθαγένειας, άσυλο βάσει του ισλανδικού δικαίου «ακριβώς λόγω διώξεων που είχαν ασκηθεί εις βάρος του στη Ρωσία και σε σχέση με τις οποίες η Ρωσική Ομοσπονδία ζήτησε την έκδοσή του από τις κροατικές αρχές»³⁸. Εν προκειμένω, ασκεί αποφασιστική σημασία η «υποχρέωση» αμοιβαίας εμπιστοσύνης που συνδέει την Κροατία και την Ισλανδία στο πλαίσιο του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου και, ιδίως, του Κανονισμού Δουβλίνο III. Η Κροατία συμμετέχει στον Κανονισμό Δουβλίνο III και στον Κανονισμό Eurodac, ενώ η Ισλανδία εφαρμόζει εξίσου το σύστημα Eurodac και το σύστημα του Δουβλίνου δυνάμει διμερών συμφωνιών με την Ένωση³⁹. Το γεγονός ότι η Ισλανδία χορήγησε στον I.N. διεθνή προστασία για τον λόγο ότι διέτρεχε κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή

εξευτελιστική μεταχείριση στη Ρωσία συνιστά «στοιχείο ιδιαιτέρως σοβαρό»⁴⁰. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στο πλαίσιο του κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου επιβάλλει στην Κροατία την υποχρέωση να θεωρήσει κατά τεκμήριο ότι βασίμως χορηγήθηκε άσυλο από την Ισλανδία και ότι τηρήθηκε το σύνολο των κανόνων της Ένωσης για την αναγνώριση καθεστώτος πρόσφυγα. Επομένως, στο πλαίσιο εξατομικευμένης εκτίμησης της κατάστασης του I.N. σε σχέση με τις περιστάσεις της υπόθεσης της κύριας δίκης, η χορήγηση σε αυτόν ασύλου αποτελεί λόγο για τον οποίο το αιτούν δικαστήριο οφείλει να αρνηθεί την έκδοση υπό το φως του άρθρου 19 παρ. 2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων⁴¹.

Εάν ήθελε γίνει δεκτό από την αρμόδια αρχή από την οποία ζητείται η έκδοση ότι δεν υφίσταται, σε περίπτωση έκδοσης, κίνδυνος έκθεσης του I.N. σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, θα πρέπει ακόμη να εξεταστεί εάν υπάρχει εναλλακτική λύση, λιγότερο περιοριστική των θεμελιωδών ελευθεριών, διασφαλίζουσα εξίσου την αποτροπή της ατιμωρησίας. Όπως νομολογήθηκε με την απόφαση *Petruhhin*, ο μηχανισμός του ΕΕΣ συνιστά ένα τέτοιο εναλλακτικό μέτρο⁴². Σε μία τέτοια περίπτωση, όπως αναλύθηκε παραπάνω, δίνεται προτεραιότητα στην ανταλλαγή πληροφοριών με το κράτος μέλος ιθαγένειας του εκζητουμένου, ώστε να δοθεί στις αρμόδιες αρχές του κράτους αυτού η δυνατότητα να εκδώσουν ΕΕΣ και να ζητήσουν την παράδοση του προσώπου προς τον σκοπό της άσκησης ποινικής δίωξης για αδικήματα που τέλεσε στην αλλοδαπή. ΕΕΣ θα εκδοθεί κατ' εφαρμογή της Απόφασης-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ, εφόσον το κράτος μέλος του οποίου την ιθαγένεια έχει ο ενδιαφερόμενος έχει δικαιοδοσία, βάσει του εθνικού του δικαίου, να ασκήσει ποινική δίωξη. Επί της Ισλανδίας δεν εφαρμόζεται βεβαίως η εν λόγω Απόφαση-πλαίσιο, ωστόσο η δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις μεταξύ, αφενός, των κρατών μελών της Ένωσης, αφετέρου της Ισλανδίας και της Νορβηγίας, κρατών της ΕΖΕΣ, συμβαλλομένων μερών στη Συμφωνία ΕΟΧ, επιτυγχάνεται δυνάμει της συμφωνίας περί της διαδικασίας παράδοσης που συνήφθη μεταξύ τους και η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Νοεμβρίου 2019. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι διατάξεις της εν λόγω συμφωνίας «ομοιάζουν σε μεγάλο βαθμό με τις αντίστοιχες διατάξεις της αποφάσεως-πλαισίου 2002-584»⁴³ και ότι, εν πάσει περιπτώσει, η μορφή δικαστικής συνεργασίας που καθιερώνεται με τον τρόπο αυτό με την Ισλανδία και τη Νορβηγία βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των συμβαλλομένων

36. Ibid, σκ. 62.

37. Ibid, σκ. 65.

38. Ibid, σκ. 46.

39. Απόφαση του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 2001 για τη σύναψη συμφωνίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της Δημοκρατίας της Ισλανδίας και του Βασιλείου της Νορβηγίας για τα κριτήρια και τους μηχανισμούς καθορισμού του κράτους που είναι αρμόδιο για την εξέταση αίτησης παροχής ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος ή στην Ισλανδία ή τη Νορβηγία (2001/258/ΕΚ), ΕΕ 2001 L 93/38.

40. Σκ. 66 της σχολιαζόμενης απόφασης.

41. Ibid, σκ. 68.

42. ΔΕΕ C-182/15, ό.π., σκ. 47 και 49.

43. Σκ. 74 της σχολιαζόμενης απόφασης.

στη συμφωνία μερών ως προς τη δομή και τη λειτουργία της εσωτερικής τους ποινικής δικαιοσύνης⁴⁴. Κατόπιν τούτων, το Δικαστήριο καταλήγει ότι, εφόσον οι υπήκοοι της Ισλανδίας, όπως ο I.N., τελούν σε αντικειμενικά παρόμοια κατάσταση με εκείνη υπηκόου κράτους μέλους της Ένωσης σε ό,τι αφορά το ενδεχόμενο έκδοσης σε τρίτο κράτος, τα συναχθέντα στην απόφαση *Petruhhin* συμπεράσματα οφείλουν να ισχύουν *mutatis mutandis*.

V. Συμπεράσματα

Με την υπό σχολιασμό απόφαση το Δικαστήριο προκρίνει καταρχήν, αντί της έκδοσης στη Ρωσία, να ενημερωθεί η Ισλανδία και, εφόσον έχει δικαιοδοσία, βάσει του εθνικού δικαίου της, να ασκήσει δίωξη κατά του I.N. για πράξεις τελεσθείσες στην αλλοδαπή, να μπορέσει να αιτηθεί την παράδοση του εν λόγω προσώπου σύμφωνα με τις διατάξεις της συμφωνίας περί της διαδικασίας παράδοσης. Εάν η Ισλανδία, για νομικούς ή άλλους λόγους, παραλείψει να δράσει, η έκδοση στη Ρωσία θα πραγματοποιηθεί εφόσον δεν αντιτίθεται στο άρθρο 19 παρ. 2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Οπωσδήποτε, η χορήγηση ασύλου από τις ισλανδικές αρχές λόγω ακριβώς των διώξεων που εκκρεμούν κατά του I.N. στη Ρωσία και σε σχέση με τις οποίες ζητείται η έκδοση συνιστά αρκούντως σοβαρό λόγο για τον οποίο το αιτούν δικαστήριο οφείλει να αρνηθεί την έκδοση. Η συμμετοχή της Κροατίας και της Ισλανδίας στο κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου και ευρύτερα στο κεκτημένο Σένγκεν προϋποθέτει αμοιβαία εμπιστοσύνη ως προς τη λειτουργία των εθνικών νομικών συστημάτων των εν λόγω κρατών, την τήρηση του δικαίου της Ένωσης και τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Εφόσον δεν αποδεικνύεται ότι ο I.N. απέκτησε το καθεστώς πρόσφυγα με δόλο, αποκρύπτοντας από τις ισλανδικές αρχές το γεγονός ότι σε βάρος του εκκρεμούσαν ποινικές διώξεις στη χώρα καταγωγής του, η Κροατία οφείλει να επιδείξει εμπιστοσύνη στον τρόπο με τον οποίο η Ισλανδία εφάρμοσε τον Κανονισμό Δουβλίνο III και χορήγησε διεθνή προστασία και να θεωρήσει κατά τεκμήριο ότι, σε περίπτωση έκδοσης στη Ρωσία, ο I.N. κινδυνεύει να βρεθεί αντιμέτωπος με απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή ποινή.

► Ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία

Οι ομοφοβικές δηλώσεις συνιστούν δυσμενή διάκριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας όταν γίνονται από πρόσωπο το οποίο έχει ή μπορεί να εκληφθεί ότι έχει καθοριστική επιρροή στην πολιτική προσλήψεων ενός εργοδότη

44. Ibid, σκ. 72-73.

απαγόρευση διακρίσεων λόγω γενετήσιου προσανατολισμού – Οδηγία 2000/78/EK – έννοια όρων πρόσβασης στην απασχόληση και την εργασία – δημόσιες δηλώσεις περί μη πρόσληψης ομοφυλοφίλων – υπεράσπιση των δικαιωμάτων – κυρώσεις – ενεργητική νομιμοποίηση νομικού προσώπου το οποίο εκπροσωπεί συλλογικό συμφέρον χωρίς να ενεργεί εξ ονόματος συγκεκριμένου καταγγέλλοντος ή χωρίς να υφίσταται ζημιωθείς – δικαίωμα αποζημίωσης

ΔΕΕ C-507/18, Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI, 23.04.2020, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Πρόεδρος: K. Lenaerts, Εισηγητής: I. Jarukaitis, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2020:289 – Προδικαστική παραπομπή

Ο ΝΗ, δικηγόρος, δήλωσε στο πλαίσιο ραδιοφωνικής συνέντευξης ότι δεν θα προσλάμβανε ομοφυλόφιλο άτομο να εργαστεί στο δικηγορικό του γραφείο και ότι δεν επιθυμεί να χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες τέτοιων ατόμων. Η Associazione, ένωση δικηγόρων η οποία υπερασπίζεται τα δικαιώματα των λεσβίων, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων, διεμφυλικών και μεσοφυλικών ατόμων (ΛΟΑΔΜ), ενήγαγε τον ΝΗ για τις ανωτέρω δηλώσεις του, ισχυριζόμενη ότι αυτές συνιστούν δυσμενή διάκριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού στην απασχόληση και την εργασία. Το Tribunale di Bergamo (πρωτοδικείο του Μπέργκαμο, Ιταλία) υποχρέωσε τον ΝΗ να καταβάλει στην Associazione 10.000 ευρώ ως αποζημίωση και διέταξε τη δημοσίευση αποσπασμάτων της απόφασής του σε ημερήσια εφημερίδα. Κατά της απόφασης αυτής ο ΝΗ άσκησε έφεση και, όταν αυτή απορρίφθηκε, αναίρεση. Το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Ιταλία) απέστειλε στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα, διερωτώμενο εάν οι ανωτέρω δηλώσεις συνιστούν δυσμενή διάκριση αναφορικά με τους «όρους πρόσβασης στην απασχόληση [...] και την εργασία» σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 στοιχείο α' της Οδηγίας 2000/78/EK και εάν μια ένωση, όπως η ανωτέρω, νομιμοποιείται ενεργητικά να ασκήσει ένδικο βοήθημα προς εξασφάλιση της τήρησης της απαγόρευσης διακρίσεων σε περίπτωση που δεν υφίσταται συγκεκριμένο θύμα, αξιώνοντας, μεταξύ άλλων, την καταβολή αποζημίωσης.

Καταρχάς, το Δικαστήριο τόνισε ότι η έννοια των «όρων πρόσβασης στην απασχόληση [...] και την εργασία» πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο αυτοτελή και ομοιόμορφο και πάντως όχι στενά. Εν συνεχεία, επεσήμανε ότι δηλώσεις από τις οποίες συνάγεται η ύπαρξη ομοφοβικής πολιτικής προσλήψεων εμπίπτουν στην έννοια των «όρων πρόσβασης στην απασχόληση [...] και την εργασία», ακόμη και αν προέρχονται από πρόσωπο που δεν έχει, από νομικής άποψης, την ικανότητα να καθορίζει άμεσα την πολιτική προσλήψεων του οικείου εργοδότη ή ακόμη να τον δεσμεύει ή να τον εκπροσωπεί σε θέματα προσλήψεων. Τέτοιες δηλώσεις εμπίπτουν στην έννοια αυτή ακόμη

και αν κατά τον χρόνο που πραγματοποιήθηκαν δεν είχε προγραμματιστεί ούτε βρισκόταν σε εξέλιξη διαδικασία πρόσληψης, εφόσον υφίσταται ένας μη υποθετικός σύνδεσμος μεταξύ των δηλώσεων αυτών και της πολιτικής προσλήψεων του εργοδότη, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διακριβώσει.

Κατά το Δικαστήριο, η ως άνω ερμηνεία της έννοιας των «όρ[ων] πρόσβασης στην απασχόληση [...] και την εργασία» δεν αναιρείται επειδή ενδέχεται να συνεπάγεται περιορισμούς στην άσκηση της ελευθερίας έκφρασης του ατόμου. Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η ελευθερία έκφρασης δεν είναι απόλυτο δικαίωμα και ότι η άσκησή της μπορεί να υπόκειται σε περιορισμούς. Οι τελευταίοι πρέπει να προβλέπονται από τον νόμο, να σέβονται το βασικό περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος και να συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή να είναι αναγκαίοι και να εξυπηρετούν πράγματι είτε σκοπούς γενικού συμφέροντος τους οποίους αναγνωρίζει η Ένωση είτε την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τρίτων. Στην προκειμένη περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι προϋποθέσεις αυτές πληρούνται, δοθέντος ότι οι προκείμενοι περιορισμοί της ελευθερίας έκφρασης απορρέουν ευθέως από την Οδηγία για την καταπολέμηση των διακρίσεων και εφαρμόζονται αποκλειστικώς προς υλοποίηση των σκοπών της, ήτοι προς διασφάλιση της τήρησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης στην απασχόληση και την εργασία και προς επίτευξη υψηλού επιπέδου απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας. Επιπροσθέτως, η επέμβαση στην άσκηση της ελευθερίας έκφρασης δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο προς επίτευξη των σκοπών της Οδηγίας, αφού απαγορεύονται μόνον οι δηλώσεις εκείνες οι οποίες συνιστούν δυσμενή διάκριση στην απασχόληση και την εργασία. Τούτο καθώς οι δηλώσεις αυτές, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ακόμη και όταν δεν γίνονται στο πλαίσιο διαδικασίας πρόσληψης αλλά στο πλαίσιο ψυχαγωγικής εκπομπής και συνιστούν τυχόν έκφραση προσωπικής άποψης του δηλούντος, μπορούν να αποθαρρύνουν τα πρόσωπα στα οποία αφορούν από το να υποβάλουν υποψηφιότητα για μια θέση εργασίας στο μέλλον.

Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μια ένωση, όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία έχει ως καταστατικό σκοπό την υπεράσπιση των δικαιωμάτων ατόμων ορισμένου γενετήσιου προσανατολισμού, έχει, ανεξαρτήτως του τυχόν κερδοσκοπικού της χαρακτήρα, ενεργητική νομιμοποίηση για την κίνηση ένδικης διαδικασίας προκειμένου να εξασφαλιστεί η τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ως άνω Οδηγία 2000/78/ΕΚ. Εφόσον συντρέχουν πραγματικά περιστατικά τα οποία μπορούν να στοιχειοθετήσουν δυσμενή διάκριση, η ένωση αυτή μπορεί να αιτηθεί, μεταξύ άλλων, την καταβολή αποζημίωσης, ακόμη και αν δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί συγκεκριμένο άτομο που ζημιώθηκε από την εμφολωρήσασα διάκριση. Επομένως, δεν αντιβαίνει στην Οδηγία

η διάταξη του ιταλικού δικαίου που απονέμει σχετικό δικαίωμα σε τέτοιες ενώσεις.

Παρατηρήσεις

Ευστρατία Κώστογλου*

1. Προλεγόμενα

Η εργασία, πέρα από μέσο βιοπορισμού, αποτελεί μια κοινωνική ανάγκη του ατόμου, η οποία φέρει έναν απελευθερωτικό χαρακτήρα¹. Αποτελεί σημαντικό τρόπο προσωπικής ολοκλήρωσης του ατόμου², αλλά και μέσο πραγμάτωσής του ως ελεύθερης ύπαρξης. Ως εκ τούτου, και προκειμένου κάθε άνθρωπος αδιακρίτως να απολαμβάνει τα αγαθά της, με την Οδηγία 2000/78/ΕΚ³ θεσπίζεται ένα γενικό πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας⁴. Μεταξύ των λόγων, αναφορικά με τους οποίους αποκλείεται κάθε διάκριση (απαγορευμένοι λόγοι διάκρισης), συγκαταλέγεται και ο γενετήσιος προσανατολισμός. Σημειωτέον ότι οι διακρίσεις λόγω γενετήσιου προσανατολισμού δεν πρέπει να συγχέονται με τις διακρίσεις λόγω φύλου⁵, αφού σχετικώς παρέχεται αυτοτελής προστασία μέσω του παράγωγου δικαίου της Ένωσης⁶.

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Υπότροφος «Δ. Ευρυγίνη», ΚΔΕΟΔ

1. G.W.F. HEGEL, Elements of the Philosophy of Right, Cambridge University Press, 1991, παρ. 194.
2. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα P. Maduro στην υπόθεση ΔΕΕ C-303/06, Coleman, 31.01.2008, ECLI:EU:C:2008:61, σημ. 11.
3. Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, ΕΕ 2000 L 303/16.
4. Βλ. ΔΕΚ C-88/08, Hütter, 18.06.2009, ECLI:EU:C:2009:381, σκ. 33-ΔΕΕ C-267/12, Hay, 12.12.2013, ECLI:EU:C:2013:823, σκ. 44- ΔΕΕ C-312/17, Bedi, 19.09.2018, ECLI:EU:C:2018:734, σκ. 28.
5. Βλ. ΔΕΚ C-249/96, Grant/South-WestTrains, 17.02.1998, ECLI:EU:C:1998:63, σκ. 37, 42-47- ΕΔΔΑ Sousa Goucha κατά Πορτογαλίας (Προσφυγή Νο 70434/12), απόφαση της 22ας Μαρτίου 2016, παρ. 27 επ. Δεν μπορεί, πάντως, εκ προοιμίου να επικριθεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο, ιδίως όταν πρόκειται να διευρυνθεί η παρεχόμενη μέσω της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω φύλου προστασία, όπως συνέβη σχετικά πρόσφατα, όταν το Supreme Court των ΗΠΑ αποφάνθηκε ότι η διάκριση λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού εμπίπτει στις διακρίσεις λόγω φύλου. Βλ. Hively κατά Ivy Tech Community College, Harvard law review, 2018, σ. 1489.
6. Αντίθετα, η απαγόρευση διακρίσεων λόγω φύλου προβλέπεται ήδη από το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης. Ειδικότερα, το άρθρο 157 ΣΛΕΕ συνθέτει, από κοινού με άλλες διατάξεις των Συνθηκών, όπως τα άρθρα 3 παρ. 3 ΣΕΕ, 8 και 19 ΣΛΕΕ, το βασικό πλαίσιο της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω φύλου, η οποία αποτελεί θεμελιώδη «αξία» (άρθρο 2 ΣΕΕ), αλλά και «σκοπό» (άρθρο 3 ΣΕΕ) της Ένωσης. Βλ. Ε. ΚΩΣΤΟΓΛΟΥ, σε: Β. Σκουρή (επιμ.), Συνθήκη

Η Οδηγία 2000/78/ΕΚ ευαγγελίζεται την επίτευξη υψηλού επιπέδου απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής, την οικονομική και κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη. Ωστόσο, ο στόχος αυτός δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί, εάν η Οδηγία δεν ύφαινε το προστατευτικό έναντι των διακρίσεων πλέγμα ήδη από το στάδιο πρόσβασης του ατόμου στην απασχόληση και την εργασία. Έτσι, στο άρθρο 3 της Οδηγίας προβλέπεται ότι: «...η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα, στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων φορέων, όσον αφορά: α) τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση[...]και την εργασία, συμπεριλαμβανομένων των κριτηρίων επιλογής και των όρων πρόσληψης[...]». Η πρόσβαση περιλαμβάνει, καταρχήν, τους όρους, τα κριτήρια, τα μέσα και τον τρόπο απόκτησης μισθωτής εργασίας⁷. Ιδίως περιλαμβάνει τα κριτήρια που μπορούν να επηρεάσουν την απόφαση ενός προσώπου να δεχθεί ή όχι μια προσφορά εργασίας⁸. Συνεπώς, η Οδηγία ανάγει ορισμένα κριτήρια επιλογής, συμπεριλαμβανομένου και του γενετήσιου προσανατολισμού, σε απαγορευμένους λόγους διάκρισης, λόγους δηλαδή που απαγορεύεται να λάβει υπόψη του ο εργοδότης προκειμένου να προσλάβει ορισμένο άτομο. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται δεκτό ότι ναί μεν ο εργοδότης διαθέτει, καταρχήν, ένα «δικαιολογημένο και άξιο προστασίας» δικαίωμα πληροφόρησης για τον υποψήφιο αντισυμβαλλόμενο του, πλην όμως αυτό δεν εκτείνεται και σε πληροφορίες που αφορούν κάποιο προστατευόμενο γνώρισμα διάκρισης από αυτά που κατονομάζει η Οδηγία. Εφόσον ο εργοδότης εμποδίζεται να λάβει αποφάσεις με βάση αυτά, εύλογο είναι ότι δεν μπορεί να αναζητεί και σχετικές πληροφορίες⁹. Εάν παρόλα αυτά (επιχειρήσει να) το πράξει, τότε αναγνωρίζεται υπέρ του εργαζομένου το λεγόμενο «δικαίωμα στο ψέμα» ή «δικαίωμα για απόκρυψη»¹⁰.

Συναφώς, τη σχολιαζόμενη απόφαση απασχολούν δύο ζητήματα που άπτονται της Οδηγίας για την καταπολέμηση διακρίσεων. Το πρώτο αφορά το ζήτημα εάν η Associazione δικαιούνταν να εναγάγει τον ΝΗ για τις ομοφοβικές δηλώσεις του στο πλαίσιο ραδιοφωνικής εκ-

πομπής, τις δηλώσεις δηλαδή ότι δεν θέλει να προσλάβει στο δικηγορικό του γραφείο ούτε να συνεργάζεται με ομοφυλόφιλους, ζητώντας αποζημίωση, ενόψει ιδίως του γεγονότος ότι στην προκείμενη περίπτωση δεν υφίσταται συγκεκριμένος ζημιωθείς. Το δεύτερο αφορά το ζήτημα εάν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και δη στην έννοια της πρόσβασης στην απασχόληση, αποτελώντας απαγορευμένη διάκριση ως προς αυτή, οι παραπάνω ομοφοβικές δηλώσεις του ΝΗ.

II. Οι δημόσιες δηλώσεις ενδεικτικές μιας συγκεκριμένης πολιτικής προσλήψεων ως διάκριση αναφορικά με τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση και την εργασία

Το Δικαστήριο απαντά πρώτα στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, που νοηματικά προηγείται. Το ενδιαφέρον του ερωτήματος αυτού εντοπίζεται στο γεγονός ότι το ΔΕΕ, πέραν του εάν οι σχετικές δηλώσεις στο πλαίσιο όπου έγιναν συνιστούν ή όχι διάκριση, καλείται ιδίως να αποφανθεί αναφορικά με τη σχέση μεταξύ της απαγόρευσης διακρίσεων ως προς την πρόσβαση στην απασχόληση που εισάγουν οι δημόσιες δηλώσεις ορισμένου ατόμου, και της αρχής της ελευθερίας έκφρασης του ατόμου αυτού.

Καταρχάς, το Δικαστήριο σημείωσε ότι, καθώς η Οδηγία δεν περιέχει ορισμό της έννοιας των όρων πρόσβασης στην απασχόληση ούτε και παραπέμπει στα δίκαια των κρατών μελών για την ερμηνεία της, η έννοια αυτή πρέπει να ερμηνευθεί σύμφωνα με το σύνηθες νόημά της στην καθημερινή γλώσσα, αφού ληφθούν υπόψη το πλαίσιο εντός του οποίου χρησιμοποιείται και οι σκοποί της ρύθμισης στην οποία εντάσσεται¹¹.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο υπέμνησε παλαιότερη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας εμπίπτουν δημόσιες δηλώσεις ενδεικτικές μιας συγκεκριμένης πολιτικής προσλήψεων¹². Ειδικότερα, στην υπόθεση *Feryn*, το Δικαστήριο έκρινε ότι συνιστούν διάκριση λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, σύμφωνα με την Οδηγία 2000/43/ΕΚ, οι δημόσιες δηλώσεις διευθυντή εταιρείας, εν μέσω συγκεκριμένης διαδικασίας προσλήψεων, ότι αυτή αναζητά να προσλάβει μανταδόρους θυρών «μη αλλόχθονες», επειδή τούτο απαιτούν εμμέσως οι πελάτες της¹³. Από την άλλη, στην υπόθεση *Asociația Accept*, όπου τέτοια διαδικασία προσλήψεων δεν είχε δρομολογηθεί, κρίθηκε ότι συνιστούν δυσμενή διάκριση αναφορικά με την πρόσβαση στην απασχόληση, κατά την Οδηγία 2000/78/ΕΚ, οι δηλώσεις που έκανε σημαντικός μέτοχος ποδοσφαιρικής

της Λισσαβώνας – Ερμηνεία κατ' άρθρο: Συνθήκη για την ΕΕ, Συνθήκη για τη Λειτουργία της ΕΕ, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, εκδ. Σάκκουλα, 2020, άρθρο 157 ΣΛΕΕ, αρ. περ. 2.

7. Βλ. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Ε. Sharpston στην παρούσα υπόθεση, 31.10.2019, ECLI:EU:C:2019:922, σημ. 43.

8. Ibid, σημ. 46.

9. Δ. ΓΟΥΛΑΣ, Η απαγόρευση διακρίσεων κατά τη διαδικασία σύναψης σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, εκδ. Σάκκουλα, 2019, σ. 46.

10. Δ. ΖΕΡΔΕΛΗΣ, Εργατικό Δίκαιο, Ατομικές εργασιακές σχέσεις, εκδ. Σάκκουλα, 2019, σσ. 314 και 463-464· Γ. ΛΕΒΕΝΤΗΣ / Κ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ατομικό εργατικό δίκαιο, ΔΕΝ, Αθήνα, 2011, σσ. 316 και 626.

11. Βλ. σκ. 32 της σχολιαζόμενης απόφασης.

12. Βλ. ΔΕΕ C-81/12, *Asociația Accept*, 25.04.2013, ECLI:EU:C:2013:275, σκ. 47-51.

13. Βλ. ΔΕΚ C-54/07, *Feryn*, 10.07.2008, ECLI:EU:C:2008:397, σκ. 15, 16, 25 και 31.

ομάδας στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ενόψει της φημολογούμενης μεταγραφής συγκεκριμένου ποδοσφαιριστή, ότι δεν θα δεχόταν ομοφυλόφιλους στην ομάδα. Ενόψει δε του γεγονότος ότι στην υπόθεση εκείνη οι δηλώσεις δεν προέρχονταν από τον νόμιμο εκπρόσωπο του εργοδότη, το Δικαστήριο έκανε ένα σημαντικό βήμα προς τη διεύρυνση της παρεχόμενης προστασίας, δεχόμενο ότι οι δηλώσεις ενός ατόμου μπορεί να συνιστούν διάκριση, ακόμη και όταν το άτομο αυτό δεν έχει, από νομική σκοπιά, την ικανότητα να καθορίζει άμεσα την πολιτική προσλήψεων του οικείου εργοδότη ή ακόμη να τον δεσμεύει ή να τον εκπροσωπεί σε θέματα προσλήψεων¹⁴. Συνεπώς, για τη στοιχειοθέτηση της διάκρισης δεν απαιτείται οι δηλώσεις αυτές να προέρχονται από τον νόμιμο εκπρόσωπο του εργοδότη¹⁵. το κρίσιμο είναι εάν ο δηλών έχει εν τοις πράγμασι ικανότητα να καθορίζει την πολιτική προσλήψεων του εργοδότη.

Ζήτημα ανακύπτει σχετικά με το εάν απαιτείται, για τη στοιχειοθέτηση διάκρισης, να βρίσκεται σε εξέλιξη ορισμένη διαδικασία προσλήψεων. Τούτο έχει ιδιαίτερη σημασία για τη σχολιαζόμενη υπόθεση, καθώς στο προδικαστικό ερώτημα τονίζεται το γεγονός ότι, κατά τον χρόνο που ο ΝΗ προέβη στις ομοφοβικές δηλώσεις, δεν βρισκόταν σε εξέλιξη καμία διαπραγματεύση ενόψει πρόσληψης στο γραφείο του. Συναφώς, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τούτο δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να εμπιπτούν τέτοιες δηλώσεις στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ¹⁶. Θα πρέπει, όμως, σε κάθε περίπτωση – και εκεί θέτει το Δικαστήριο την «κόκκινη γραμμή» – οι δηλώσεις αυτές να μην εμφανίζουν αμιγώς υποθετική σύνδεση με τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση και την εργασία.

Αυτονόητα, η σχετική κρίση περί αμιγώς υποθετικής ή μη σύνδεσης – πέρα από ορισμένα ακραία παραδείγματα που αναφέρει η Γεν. Εισαγγελέας στις Προτάσεις της¹⁷ – είναι ιδιαίτερα δύσκολη και επαφίεται στο εθνικό δικαστήριο. Το ΔΕΕ, επιθυμώντας να παράσχει συνδρομή στο τελευταίο, παραθέτει σχετικά ορισμένους ενδείκτες. Έτσι, προς τούτο το εθνικό δικαστήριο πρέπει να λαμβάνει ιδίως υπόψη την καθοριστική θέση του ατόμου που εκφράστηκε σχετικά με την πολιτική προσλήψεων, τη φύση και το περιεχόμενο των επίμαχων δηλώσεων καθώς και το πλαίσιο στο οποίο έχουν γίνει, ιδίως δε τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα τους. Κρίσιμο πρέπει να θεωρείται, λοιπόν, εάν ο δηλών είναι δυνητικός εργοδότης ή έχει την

ικανότητα, *de jure* ή *de facto*, να επηρεάσει την πολιτική προσλήψεων του δυνητικού εργοδότη, εάν οι δηλώσεις σχετίζονται με τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση και την εργασία, υπό την έννοια ότι ο δηλών θα προέβαινε σε δυσμενή διάκριση εάν αποφάσιζε να προχωρήσει σήμερα σε πρόσληψη και, τέλος, εάν οι δηλώσεις έχουν ιδιωτικό ή δημόσιο χαρακτήρα.

III. Ο ανεκτός περιορισμός της ελευθερίας έκφρασης του δηλούντος

Κατόπιν των ανωτέρω, το Δικαστήριο καλείται να εξετάσει το ζήτημα εάν η ανωτέρω θέση του οδηγεί σε ανεπίτρεπτο περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης του δηλούντος. Άλλωστε, αυτό ήταν και το μείζον θέμα που έθεσε προς εξέταση το αιτούν δικαστήριο.

Κατά το ΔΕΕ, η ελευθερία έκφρασης αποτελεί θεμελιώδες, πλην όμως όχι απόλυτο δικαίωμα. Υπόκειται στους περιορισμούς του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ¹⁸. Οι περιορισμοί αυτοί θα πρέπει να προβλέπονται από τον νόμο, να σέβονται τον πυρήνα του δικαιώματος και να συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας. Στην προκείμενη περίπτωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι παραπάνω απαιτήσεις πληρούνται· σύμφωνα με αυτό, οι περιορισμοί πηγάζουν από την Οδηγία 2000/78/ΕΚ, σέβονται το περιεχόμενο της ελευθερίας έκφρασης και συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας. Κατά το ΔΕΕ, οι περιορισμοί αυτοί δεν βαίνουν πέραν του αναγκαίου μέτρου για τη διασφάλιση των σχετικών με την εργασία δικαιωμάτων, καθώς δεν απαγορεύονται όλες οι δηλώσεις, αλλά μόνο εκείνες που στοιχειοθετούν δυσμενή διάκριση στην απασχόληση και την εργασία. Το Δικαστήριο φρονεί ότι «αν ... οι δηλώσεις δεν ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για τον λόγο και μόνον ότι δεν έχουν πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο διαδικασίας πρόσληψης, αλλά στη διάρκεια ψυχαγωγικής ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής, ή ότι συνιστούσαν έκφραση προσωπικής άποψης του ατόμου που τις έκανε, θα μπορούσε να καταστεί φενάκη η ουσία καθεαυτή της προστασίας την οποία παρέχει η οδηγία αυτή στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας»¹⁹. Η έκφραση απόψεων που ενέχουν διακρίσεις από εργοδότη ή άλλο πρόσωπο ικανό να ασκεί καθοριστική επιρροή στην πολιτική προσλήψεων μιας επιχείρησης μπορεί, κατά το Δικαστήριο, να αποθαρρύνει τα πρόσωπα τα οποία αφορούν οι δηλώσεις από το να υποβάλουν υποψηφιότητα για μια θέση εργασίας.

Τούτων δοθέντων, το Δικαστήριο κατέληξε στην κρίση ότι οι επίμαχες δηλώσεις εισάγουν δυσμενή διάκριση στην απασχόληση και την εργασία, εφόσον κριθεί (από το

14. Βλ. ΔΕΕ C-81/12, ό.π., σκ. 53.

15. Τέτοια είναι η περίπτωση της ΔΕΚ C-54/07, ό.π.

16. Βλ. σκ. 42 της σχολιαζόμενης απόφασης.

17. Βλ. σημ. 52 των Προτάσεών της, όπου αναφέρονται ορισμένα παραδείγματα όλως υποθετικής σύνδεσης, όπως είναι η περίπτωση που κάποιος χωρίς κήπο και χωρίς προοπτική να αποκτήσει έναν, δήλωνε ότι δεν θα απασχολούσε ποτέ ΛΟΑΔΜ κηπουρό.

18. Βλ. αναλυτικά Β. ΣΚΟΥΡΗΣ, σε: Β. Σκουρή (επιμ.), Ερμηνεία της Συνθήκης της Λισσαβώνας ..., ό.π., άρθρο 52 ΧΘΔ, αρ. περ. 2-7· Β. ΤΖΕΜΟΣ, σε: Β. Τζέμο (επιμ.), Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, άρθρο 52, αρ. περ. 2-14.

19. Βλ. σκ. 54 της σχολιαζόμενης απόφασης.

εθνικό δικαστήριο) ότι η σύνδεση των δηλώσεων αυτών με τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση δεν είναι αμιγώς υποθετική. Και τούτο, χωρίς να περιορίζεται ανεπίτρεπτα η ελευθερία έκφρασης του δηλούντος, παρότι οι δηλώσεις έγιναν στη διάρκεια ψυχαγωγικής ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής ή συνιστούν έκφραση προσωπικής γνώμης αυτού.

IV. Η νομιμοποίηση στην άσκηση ενδίκων βοηθημάτων με σκοπό την εξασφάλιση της τήρησης της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, όταν δεν υφίσταται συγκεκριμένο θύμα

Αναφορικά με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει, εν συντομία, να σημειωθούν τα ακόλουθα. Η Associazione αποτελεί μια ένωση δικηγόρων που έχει ως καταστατικό σκοπό να υπερασπίζεται δικαστικώς άτομα ορισμένου γενετήσιου προσανατολισμού και να προάγει την καλλιέργεια και τον σεβασμό των δικαιωμάτων αυτής της κατηγορίας ατόμων. Εν προκειμένω, το εθνικό δικαστήριο ερωτά το ΔΕΕ κατά πόσο αυτή δικαιούταν να εναγάγει τον ΝΗ ζητώντας αποζημίωση, δοθέντος ότι δεν υφίσταται συγκεκριμένος ζημιωθείς.

Η απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, που εξετάζεται κατά σειρά δεύτερο, συνάγεται σαφώς από παλαιότερη νομολογία του ΔΕΕ, στην οποία και γίνεται παραπομπή. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επεσήμανε, καταρχάς, ότι το άρθρο 9 παρ. 2 της Οδηγίας δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να αναγνωρίζουν σε ενώσεις, που σκοπό έχουν την εξασφάλιση της τήρησης της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, ενεργητική νομιμοποίηση, όταν δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί συγκεκριμένος ζημιωθείς. Καθώς, όμως, δεν αποκλείεται η δυνατότητα των κρατών να θεσπίζουν ή να διατηρούν ευνοϊκότερες διατάξεις, το ΔΕΕ έχει ήδη αναγνωρίσει τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να απονέμουν σε τέτοιες ενώσεις τη δυνατότητα να κινούν ένδικες διαδικασίες χωρίς να ενεργούν εξ ονόματος συγκεκριμένου καταγγέλλοντος ή ακόμη και χωρίς να υφίσταται συγκεκριμένος καταγγέλλων²⁰. Εφόσον κάνουν χρήση της δυνατότητας αυτής, τα κράτη μέλη θα ρυθμίσουν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι ενώσεις αυτές μπορούν να πράξουν κάτι τέτοιο.

Μετά ταύτα, το Δικαστήριο κατέληξε, εν προκειμένω, στην κρίση ότι δεν αντιβαίνει στην Οδηγία 2000/78/ΕΚ η ιταλική ρύθμιση δυνάμει της οποίας μια ένωση, όπως η Associazione, έχει άνευ ετέρου, λόγω του καταστατικού σκοπού της και ανεξαρτήτως τυχόν κερδοσκοπικού της χαρακτήρα, ενεργητική νομιμοποίηση για την κίνηση ένδικης διαδικασίας προκειμένου να εξασφαλιστεί η τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ως άνω Οδηγία. Εφόσον συντρέχουν πραγματικά περιστατικά τα οποία μπορούν να στοιχειοθετήσουν δυσμενή διάκριση, η ένωση αυτή μπορεί να αιτηθεί, μεταξύ άλλων, την καταβολή αποζημίωσης, ακόμη και αν δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί συγκεκριμένο άτομο που ζημιώθηκε.

20. Βλ. ΔΕΕ C-81/12, ό.π., σκ. 37.

Επομένως, δεν αντιβαίνει στην Οδηγία η διάταξη του ιταλικού δικαίου που απονέμει σχετικό δικαίωμα σε τέτοιες ενώσεις.

V. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η έκφραση απόψεων που ενέχουν διακρίσεις από εργοδότη ή άλλο πρόσωπο ικανό να ασκεί καθοριστική επιρροή στην πολιτική προσλήψεων μιας επιχείρησης μπορεί, πράγματι, να αποθαρρύνει τα πρόσωπα στα οποία αφορούν οι δηλώσεις από το να υποβάλουν υποψηφιότητα για μια θέση εργασίας. Ζήτημα ανακύπτει, ωστόσο, περί του εάν για να συνιστά η έκφραση τέτοιων απόψεων διάκριση αναφορικά με την πρόσβαση στην απασχόληση προϋποτίθεται ότι μια διαδικασία πρόσληψης βρίσκεται σε εξέλιξη στη συγκεκριμένη επιχείρηση. Κατά το Δικαστήριο, κάτι τέτοιο δεν είναι απαραίτητο. Τότε μόνο δεν εισάγεται διάκριση, όταν οι δηλώσεις αυτές εμφανίζουν αμιγώς υποθετική σύνδεση με τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση και την εργασία. Ωστόσο, ανακύπτει συναφώς ο προβληματισμός πώς είναι δυνατόν τα πρόσωπα στα οποία αφορούν οι δηλώσεις να αποθαρρυνθούν από την υποβολή υποψηφιότητας για μια θέση εργασίας, και κατά συνέπεια να θεωρηθεί ότι εισάγεται διακριτική μεταχείριση αναφορικά με την πρόσβαση στην απασχόληση, όταν θέση εργασίας τη δεδομένη χρονική στιγμή δεν προσφέρεται στην εν λόγω επιχείρηση. Με τη σχολιαζόμενη απόφαση φαίνεται να παγιώνεται πλέον η θέση του Δικαστηρίου, ότι εντάσσεται στο πεδίο απαγόρευσης της Οδηγίας ακόμη και μια μελλοντική και υποθετική διάκριση, η οποία συνίσταται στην υπόθεση ότι, εάν το άτομο που προέβη στις συγκεκριμένες δηλώσεις αποφάσιζε, κάποια στιγμή στο μέλλον, να προβεί σε πρόσληψη, θα μετερχόταν διακριτική μεταχείριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού. Ζήτημα ανακύπτει, ωστόσο, σχετικά με το εάν τέτοιες περιπτώσεις είναι δογματικά ορθό να εντάσσονται στην έννοια της διάκρισης αναφορικά με την πρόσβαση στην απασχόληση, εφόσον τη στιγμή που γίνονται δεν έχει δρομολογηθεί οποιαδήποτε διαδικασία πρόσληψης στη συγκεκριμένη επιχείρηση, όπου ο δηλών έχει καθοριστική επιρροή, ή μήπως θα ήταν συνεπέστερο να αντιμετωπίζονται εντός διαφορετικού νομικού πλαισίου, όπως των αστικής φύσης διατάξεων για την προσβολή προσωπικότητας ή του αντιρατσιστικού νόμου, με τον οποίο κάθε κράτος μέλος προσάρμοσε την εθνική νομοθεσία του στην Απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ, της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας²¹.

Σε κάθε περίπτωση, με την υιοθέτηση της παραπάνω θέ-

21. Απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου, ΕΕ 2008 L 328/55. Για την Ελλάδα, βλ. άρθρο 1 Ν. 4285/2014.

σης από το ΔΕΕ, το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας εκτείνεται σε σχεδόν κάθε δήλωση – πραγματική ή υποθετική – που ενέχει διάκριση αναφορικά με την πρόσβαση στην απασχόληση και την εργασία. Η μόνη εξαίρεση αναγνωρίζεται σε δηλώσεις που είναι πραγματικά αδύνατο να πραγματοποιηθούν. Το Δικαστήριο καταλήγει, έτσι, σε μια εξαιρετικά ευρεία ερμηνεία του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας, εμφανιζόμενο, παράλληλα, ως ιδιαίτερα ανεκτικό απέναντι στους περιορισμούς στην ελευθερία έκφρασης που είναι πρόθυμο να δεχτεί σχετικά. Το τελευταίο δεν είναι, πάντως, άνευ ετέρου επικριτέο. Περιορισμοί της ελευθερίας έκφρασης μπορούν, μεταξύ άλλων, να δικαιολογηθούν και εφόσον ανταποκρίνονται σε μια πιεστική κοινωνική ανάγκη. Συγκεκριμένα, ο περιορισμός της ελευθερίας έκφρασης θα μπορούσε να θεωρηθεί δικαιολογημένος ακόμη και σε περιπτώσεις που δεν βρίσκεται σε εξέλιξη κάποια διαδικασία πρόσληψης, όπως εν προκειμένω, εφόσον κατατείνει στην εξουδετέρωση της προκατάληψης, του μίσους και της περιφρόνησης κατά ορισμένων κοινωνικών ομάδων²² αναφορικά με την πρόσβασή τους στην απασχόληση και την εργασία. Πράγματι, στην προκειμένη περίπτωση, η απόφαση του Δικαστηρίου φαίνεται να κατατείνει στην καταπολέμηση μιας τέτοιας ρητορικής μίσους και, στον βαθμό αυτό, δικαιολογείται η υποβόσκουσα προθυμία του να δεχθεί ως ανεκτούς τους περιορισμούς στην ελευθερία έκφρασης που εισάγονται από τη θέση που υιοθετεί. Άλλως ειπείν, από τη θεώρηση τέτοιων δηλώσεων ως διακρίσεων διαφαίνεται, κατά τη γνώμη μας, η επιθυμία του ΔΕΕ να περιορίσει την έκφραση απόψεων που ενέχουν διακρίσεις από άτομα, τα οποία μπορούν να ασκήσουν επιρροή στην κοινή γνώμη, κατ' επέκταση δε και σε αόριστο αριθμό εργοδοτών που προβαίνουν σήμερα σε προσλήψεις. Στην ουσία, εφόσον δεν βρίσκεται σε εξέλιξη κάποια διαδικασία προσλήψεων, η θεώρηση τέτοιων δηλώσεων ως διακρίσεων, καθότι υποθετική, λειτουργεί ως έναν βαθμό προληπτικά για την περίπτωση που ο δηλών αποφασίσει κάποια στιγμή στο μέλλον να κάνει προσλήψεις. Η προστιθέμενη αξία μιας τέτοιας θέσης, όμως, κατά τη γνώμη μας, δεν εντοπίζεται στο μέλλον, αλλά στο παρόν, στον βαθμό που κυρίως λειτουργεί αποτρεπτικά για σημερινούς δυνητικούς εργοδότες, ώστε αυτοί, όταν προβαίνουν σε προσλήψεις, να μην εφαρμόζουν ένα από τα κριτήρια επιλογής τα οποία η Οδηγία 2000/78/ΕΚ ανάγει σε απαγορευμένους λόγους διάκρισης, μεταξύ των οποίων και ο σεξουαλικός προσανατολισμός του ατόμου.

► **Σύμβαση για την αποφυγή της διπλής φορολογίας των εισοδημάτων και αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας**

22. Πρβλ. ΕΔΔΑ *Lilliendahl κατά Ισλανδίας* (Προσφυγή No 29297/18), απόφαση της 11ης Ιουνίου 2020.

Η ιθαγένεια και το στοιχείο του καταβάλλοντος κράτους ως κριτήρια σύνδεσης κατά την κατανομή της φορολογικής αρμοδιότητας μεταξύ των κρατών μελών στο πλαίσιο σύναψης διμερών συμβάσεων για την αποφυγή της διπλής φορολογίας

προδικαστική παραπομπή – ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων – άρθρο 21 ΣΛΕΕ – αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας – άρθρο 18 ΣΛΕΕ – σύμβαση για την αποφυγή της διπλής φορολογίας – εργαζόμενοι του δημόσιου τομέα – συνταξιούχος που κατοικεί σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο που καταβάλλει σύνταξη γήρατος και ο οποίος δεν έχει την ιθαγένεια του κράτους μέλους κατοικίας – φόρος εισοδήματος – προβαλλόμενη απώλεια φορολογικών πλεονεκτημάτων – προβαλλόμενο εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία και προβαλλόμενη δυσμενής διάκριση

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-168/19 και C-169/19, Istituto nazionale della previdenza sociale, 30.04.2020, Τμήμα όγδοο, Πρόεδρος: L. S. Rossi, Εισηγητής: J. Malenovský, Γεν. Εισαγγελέας: G. Hogan, ECLI:EU:C:2020:338 – Προδικαστική παραπομπή

Στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ελλείψει μέτρου ενοποίησης ή εναρμόνισης για την εξάλειψη της διπλής φορολογίας σε ενωσιακό επίπεδο, τα κράτη μέλη καλούνται να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο της διπλής φορολόγησης κατανέμοντας ρητώς τη φορολογική αρμοδιότητα επί τη βάσει συγκεκριμένων στοιχείων σύνδεσης, μέσω της σύναψης διμερών συμβάσεων. Η σχολιαζόμενη απόφαση του ΔΕΕ αφορά προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το κατά πόσον το στοιχείο της ιθαγένειας και το στοιχείο του καταβάλλοντος (τη σύνταξη) κράτους μπορούν να αποτελέσουν στοιχεία σύνδεσης στο πλαίσιο των εν λόγω διμερών συμβάσεων δίχως να θίγεται η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας και η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παρατηρήσεις

Μαρία Κρίκα*

Ι. Οι διαφορές των κυρίων δικών και το προδικαστικό ερώτημα

Πρώην υπάλληλοι του ιταλικού δημοσίου τομέα, ιταλικής ιθαγένειας και πλέον κάτοικοι Πορτογαλίας, υπέβαλαν αίτηση προς την αρμόδια για την καταβολή συντάξεων ιταλική αρχή για τη μη παρακράτηση φόρου στις κατα-

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

βαλλόμενες σε αυτούς συντάξεις. Νομικό έρεισμα αποτέλεσαν οι διατάξεις των άρθρων 18 και 19 της Σύμβασης μεταξύ της Ιταλικής Δημοκρατίας και της Πορτογαλικής Δημοκρατίας για την αποφυγή της διπλής φορολογίας και την πρόληψη της φοροδιαφυγής ως προς τον φόρο εισοδήματος¹. Από τον συνδυασμό των εν λόγω διατάξεων προκύπτει ότι οι συντάξεις που καταβάλλονται από τις ιταλικές αρχές σε δικαιούχους που κατοικούν μόνιμα στην Πορτογαλία για μισθωτή εργασία που παρείχαν στο παρελθόν στην Ιταλία φορολογούνται μόνον στο κράτος κατοικίας, δηλαδή την Πορτογαλία, ενώ ειδικά για τους συνταξιούχους του δημοσίου τομέα, οι συντάξεις που καταβάλλονται από τις ιταλικές αρχές για υπηρεσίες που ο δικαιούχος παρείχε στην Ιταλία φορολογούνται μόνον στο κράτος παροχής της εργασίας, δηλαδή την Ιταλία. Στην τελευταία περίπτωση, η φορολόγηση της σύνταξης στην Πορτογαλία επιτρέπεται μόνον εφόσον ο εν λόγω δικαιούχος έχει την πορτογαλική ιθαγένεια. Η αρμόδια ιταλική αρχή απέρριψε τις αιτήσεις με την αιτιολογία ότι οι αιτούντες ήταν συνταξιούχοι του δημοσίου τομέα, δεν είχαν την πορτογαλική ιθαγένεια και, επομένως, έβρισκε εφαρμογή η διάταξη της Σύμβασης σχετικά με τη φορολόγηση της σύνταξης των συνταξιούχων του δημοσίου τομέα, όπως αυτή εκτέθηκε ανωτέρω.

Κατόπιν τούτου, οι αιτούντες προσέφυγαν κατά των αποφάσεων αυτών ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου, το οποίο κατά την εξέταση της υπόθεσης επεσήμανε ότι η ιταλοπορτογαλική Σύμβαση εισάγει πρόδηλη άνιση μεταχείριση μεταξύ των κατοικούντων στην Πορτογαλία Ιταλών συνταξιούχων του ιδιωτικού τομέα και του δημοσίου τομέα, στον βαθμό που οι πρώτοι έχουν εμμέσως ευνοϊκότερη φορολογική μεταχείριση σε σχέση με τους δεύτερους και, επομένως, συνιστά παραβίαση της κατοχυρωμένης με το άρθρο 21 ΣΛΕΕ αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον, το δικαστήριο αναγνώρισε στο γράμμα των επίμαχων διατάξεων της Σύμβασης παράβαση και του άρθρου 18 ΣΛΕΕ που κατοχυρώνει την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, στον βαθμό που οι συνταξιούχοι του ιδιωτικού τομέα μπορούν να φορολογηθούν στην Πορτογαλία με μόνη προϋπόθεση την κατοικία, ενώ για τους συνταξιούχους του δημοσίου τομέα απαιτείται επιπλέον η απόκτηση της πορτογαλικής ιθαγένειας.

Υπό τις ως άνω παρατηρήσεις, το επιληφθέν ιταλικό δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ για το εάν αποτελεί παραβίαση των άρθρων 18 και 21

ΣΛΕΕ κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία αποκλείει κάτοικο άλλου κράτους μέλους που δεν έχει αποκτήσει την ιθαγένεια του κράτους αυτού (κράτους κατοικίας) από τα φορολογικά πλεονεκτήματα που παρέχει το κράτος κατοικίας κατά τη φορολόγηση εισοδημάτων που ο φορολογούμενος απέκτησε στο πρώτο κράτος μέλος.

II. Εισαγωγικές παρατηρήσεις για τα άρθρα 18 και 21 ΣΛΕΕ

Σύμφωνα με το άρθρο 18 παρ. 1 ΣΛΕΕ, «εντός του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών και με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεών τους, απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας», ενώ κατά το άρθρο 21 παρ. 1 ΣΛΕΕ, «κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη των περιορισμών και με τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στις Συνθήκες και στις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή τους».

Κατά την αρχή της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω ιθαγένειας, διάκριση υπάρχει όταν δύο ίδιες καταστάσεις τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης επί τη βάση του στοιχείου της ιθαγένειας, με αποτέλεσμα ο θιγόμενος να περιέρχεται σε μειονεκτική θέση ή να υφίσταται ζημία². Όπως έχει κριθεί νομολογιακά, η διαπίστωση της διάκρισης λόγω ιθαγένειας του άρθρου 18 ΣΛΕΕ προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, η διάκριση να οφείλεται σε πράξεις ή παραλείψεις του κράτους μέλους και όχι σε διαφορετικές ρυθμίσεις μεταξύ διαφορετικών κρατών μελών³. Από την άλλη, κάθε πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει το πρωτογενές και ατομικό δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών. Υπό αυτήν την έννοια, οι ενωσιακές και εθνικές αρχές οφείλουν να σέβονται το δικαίωμα εισόδου, ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής προς όφελος των πολιτών της Ένωσης, καθώς και να αποφεύγουν τη θέσπιση περιορισμών που θίγουν τον πυρήνα των δικαιωμάτων αυτών⁴.

Είναι σαφές ότι η αλληλεξάρτηση των δύο αυτών θεμελιωδών αρχών είναι στενή: η απαγόρευση διακρίσεων λόγω ιθαγένειας αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα της ελευθερίας κυκλοφορίας, όπως αυτή θεμελιώνεται στο άρθρο 21 ΣΛΕΕ.

III. Η ιθαγένεια και το καταβάλλον κράτος ως κριτήρια για την κατανομή της φορολογικής αρμοδιότητας μεταξύ των κρατών μελών

Ελλείψει μέτρου ενοποίησης ή εναρμόνισης για την εξάλειψη της διπλής φορολογίας σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ, τα κράτη μέλη

1. Convenzione tra la Repubblica italiana e la Repubblica portoghese per evitare le doppie imposizioni e prevenire l'evasione fiscale in materia di imposte sul reddito, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 14 Μαΐου 1980 και κυρώθηκε από την Ιταλική Δημοκρατία με τον legge 562 (Νόμο 562), της 10ης Ιουλίου 1982 (τακτικό συμπλήρωμα στην GURI, αριθ. 224, της 16ης Αυγούστου 1982).

2. Α. ΣΚΟΥΛΙΚΗΣ, σε: Β. Χριστιανό (επιμ.), Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρον ερμηνεία, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ. 221.

3. ΔΕΚ 1/78, *Kenny*, 28.06.1978, ECLI:EU:C:1978:140, σκ. 18.

4. Σ. ΡΗΓΑΚΟΥ, σε: Β. Χριστιανό (επιμ.), Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ ..., ό.π., σ. 240.

εξακολουθούν να είναι αρμόδια να καθορίζουν, συμβατικά ή μονομερώς, τα κριτήρια κατανομής της φορολογικής τους αρμοδιότητας, προκειμένου, μεταξύ άλλων, να εξαλείψουν, ενδεχομένως μέσω συμφωνιών, τη διπλή φορολόγηση⁵. Η κατανομή της φορολογικής αρμοδιότητας γίνεται επί τη βάσει κριτηρίων τα οποία, όπως έχει επανειλημμένως κριθεί νομολογιακά, μπορούν να καθορίζουν ελεύθερα τα συμβαλλόμενα κράτη μέλη⁶.

Στο πλαίσιο αυτό, όπως επισημαίνει και το ΔΕΕ στην υπό κρίση υπόθεση, δεν είναι παράλογη η χρησιμοποίηση από τα κράτη μέλη κριτηρίων που ακολουθούνται στη διεθνή φορολογική πρακτική⁷. Το υπόδειγμα φορολογικής σύμβασης για το εισόδημα και την περιουσία που κατήρτισε ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), και το οποίο ακολουθήθηκε ως πρότυπο για τη δομή και το περιεχόμενο της ιταλοπορτογαλικής Σύμβασης αλλά και των διμερών συμβάσεων για την αποφυγή της διπλής φορολογίας εν γένει, παρέχει διάφορα στοιχεία σύνδεσης για τη μεταξύ των συμβαλλόμενων κρατών κατανομή της φορολογικής αρμοδιότητας κατά τη φορολόγηση των συντάξεων γήρατος, μεταξύ των οποίων είναι το στοιχείο του καταβάλλοντος κράτους (ήτοι του υπόχρεου για την καταβολή της σύνταξης κράτους) και το στοιχείο της ιθαγένειας.

IV. Η απόφαση του ΔΕΕ

Υπό το φως των ανωτέρω, το ΔΕΕ, επαναλαμβάνοντας τη μέχρι τώρα νομολογία του⁸, επεσήμανε ότι η χρήση των κριτηρίων της ιθαγένειας και του καταβάλλοντος κράτους για την κατανομή, μεταξύ των κρατών μελών, της αρμοδιότητας φορολόγησης των εισοδημάτων δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάζει τις θεμελιώδεις αρχές της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας και της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων.

Και τούτο διότι, κατά πρώτον, οι διμερείς συμβάσεις για την αποφυγή της διπλής φορολογίας έχουν σκοπό, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, την αποτροπή του ενδεχομένου φορολόγησης των ιδίων εισοδημάτων σε καθένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη των συμβάσεων αυτών και όχι τη διασφάλιση ότι η φορολόγηση στην οποία υπόκειται

ο φορολογούμενος εντός του ενός συμβαλλόμενου μέρους δεν θα υπερβαίνει εκείνη στην οποία θα υπέκειτο εντός του άλλου συμβαλλόμενου μέρους. Επιπλέον, η διανοητική μεταχείριση την οποία ενδέχεται να υποστούν οι φορολογούμενοι πολίτες σε αυτές τις περιπτώσεις δεν οφείλεται στην επιλογή του κριτηρίου σύνδεσης, ήτοι στην ιθαγένεια ή το στοιχείο του καταβάλλοντος κράτους, αλλά στην πραγματικότητα οφείλονται στην έλλειψη εναρμονισμένων κλιμάκων άμεσων φόρων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στη διαφοροποίηση των φορολογικών καθεστώτων των συμβαλλόμενων κρατών μελών.

Η απόφαση του ΔΕΕ είναι πλήρως εναρμονισμένη με τη μέχρι τώρα νομολογία. Πράγματι, όπως έχει επισημάνει επανειλημμένως το ΔΕΕ, η άμεση φορολογία εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, πλην όμως τα τελευταία πρέπει να ασκούν την αρμοδιότητα αυτή τηρουμένου του ενωσιακού δικαίου, ειδικότερα των διατάξεων της Συνθήκης που αφορούν το δικαίωμα που αναγνωρίζεται σε κάθε πολίτη της Ένωσης να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, και, κατά συνέπεια, να απέχουν από κάθε εμφανή ή συγκεκαλυμμένη διάκριση λόγω ιθαγένειας⁹.

Επιπλέον, ειδικά για το ζήτημα του εάν οι συμβάσεις για την αποτροπή της διπλής φορολόγησης που έχουν συναφθεί μεταξύ των κρατών μελών της Ένωσης πρέπει να είναι συμβατές με την αρχή της ίσης μεταχείρισης και με τις ελευθερίες κυκλοφορίας που κατοχυρώνει το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης εν γένει, το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι τα κράτη μέλη είναι μεν ελεύθερα, στο πλαίσιο των εν λόγω διμερών συμβάσεων, να καθορίζουν τους συνδέσμους προκειμένου να καταναείμουν μεταξύ τους τη φορολογική αρμοδιότητα, πλην όμως οφείλουν, κατά την άσκηση της εξουσίας φορολόγησης που έχει κατανεμηθεί κατά τον συγκεκριμένο τρόπο, να τηρούν την αρχή αυτή και τις ελευθερίες αυτές¹⁰.

Τα κράτη μέλη, λοιπόν, οφείλουν να σέβονται τις αρχές που κατοχυρώνει το ενωσιακό δίκαιο με τα άρθρα 18 και 21 ΣΛΕΕ στο πλαίσιο άσκησης της φορολογικής εξουσίας και εφαρμογής των φορολογικών κανόνων στους πολίτες, χωρίς αυτό όμως να περιορίζει την εξουσία συμβατικού προσδιορισμού των κριτηρίων εκείνων με τα οποία θα κατανεμηθεί η αρμοδιότητα φορολόγησης των πολιτών εντός της Ένωσης.

5. ΔΕΚ C-307/97, *Saint-Gobain ZN*, 21.09.1999, ECLI:EU:C:1999:438, σκ. 57· ΔΕΚ C-385/00, *de Groot*, 12.12.2002, ECLI:EU:C:2002:750, σκ. 93· ΔΕΚ C-265/04, *Bouanich*, 19.01.2006, ECLI:EU:C:2006:51, σκ. 49· ΔΕΚ C-527/06, *Renneberg*, 16.10.2008, ECLI:EU:C:2008:566, σκ. 48· ΔΕΕ C-168/11, *Beker*, 28.02.2013, ECLI:EU:C:2013:117, σκ. 32.

6. ΔΕΕ C-602/17, *Sauvage και Lejeune*, 24.10.2018, ECLI:EU:C:2018:856, σκ. 22 και ΔΕΕ C-303/12, *Imfeld και Garcet*, 12.12.2013, ECLI:EU:C:2013:822, σκ. 41.

7. ΔΕΚ C-336/96, *Gilly*, 12.05.1998, ECLI:EU:C:1998:221, σκ. 31 και ΔΕΚ C-128/08, *Damseaux*, 16.07.2009, ECLI:EU:C:2009:471, σκ. 30.

8. Βλ. ειδικά ΔΕΚ C-336/96, ό.π. και ΔΕΕ C-241/14, *Bukovansky*, 19.11.2015, ECLI:EU:C:2015:766.

9. ΔΕΚ C-403/03, *Schempp*, 12.07.2005, ECLI:EU:C:2005:446, σκ. 19· ΔΕΚ C-279/93, *Schumacker*, 14.02.1995, ECLI:EU:C:1995:31, σκ. 21 και 26· ΔΕΚ C-385/00, ό.π., σκ. 75.

10. ΔΕΕ C-241/14, ό.π., σκ. 37· ΔΕΚ C-336/96, ό.π., σκ. 30· ΔΕΚ C-527/06, *Renneberg*, 16.10.2008, ECLI:EU:C:2008:566, σκ. 48-51· ΔΕΕ C-303/12, ό.π., σκ. 41-42.

► **Μηχανισμός μετεγκατάστασης προσφύγων και παράβαση του δικαίου της Ένωσης**

Η Πολωνία, η Ουγγαρία και η Τσεχική Δημοκρατία παραβίασαν το δίκαιο της Ένωσης με το να μην υποδεικνύουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα τον αριθμό των αιτούντων διεθνή προστασία που μπορούν να μετεγκατασταθούν ταχέως στο έδαφός τους

παράβαση κράτους μέλους – Αποφάσεις (ΕΕ) 2015/1523 και (ΕΕ) 2015/1601 – άρθρο 5 παρ. 2 και 4 έως 11, καθεμία από τις Αποφάσεις αυτές – προσωρινά μέτρα στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Ιταλικής Δημοκρατίας – επείγουσα κατάσταση λόγω αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών στο έδαφος ορισμένων κρατών μελών – μετεγκατάσταση των υπηκόων αυτών στο έδαφος των λοιπών κρατών μελών – διαδικασία μετεγκατάστασης – υποχρέωση των κρατών μελών να υποδεικνύουν σε τακτά χρονικά διαστήματα, και οπωσδήποτε ανά τρίμηνο, τον αριθμό των αιτούντων διεθνή προστασία που μπορούν να μετεγκατασταθούν ταχέως στο έδαφός τους – συνακόλουθες υποχρεώσεις για την υλοποίηση της μετεγκατάστασης – συμφέροντα των κρατών μελών σχετικά με την εθνική ασφάλεια και τη δημόσια τάξη – δυνατότητα κράτους μέλους να επικαλεστεί το άρθρο 72 ΣΛΕΕ προκειμένου να μην εφαρμόσει υποχρεωτικές πράξεις του δικαίου της Ένωσης

ΔΕΕ συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-715/17, C-718/17 και C-719/17, Επιτροπή/Πολωνία (Mécanisme temporaire de relocalisation de demandeurs de protection internationale), 02.04.2020, Τμήμα τρίτο, Πρόεδρος (Εισηγήτρια): A. Prechal, Γεν. Εισαγγελέας: E. Sharpston, ECLI:EU:C:2020:257 – Προσφυγές κατά κράτους μέλους

Η υπό σχολιασμό απόφαση αφορά τρεις συνεκδικασθείσες προσφυγές λόγω παράβασης του άρθρου 258 ΣΛΕΕ της Επιτροπής κατά της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Ουγγαρίας και της Τσεχικής Δημοκρατίας. Με τις ασκηθείσες προσφυγές η Επιτροπή ζητά από το Δικαστήριο να αναγνωρίσει ότι τα καθ' ύλην κράτη μέλη παραβίασαν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης και, συγκεκριμένα, από το άρθρο 5 παρ. 2 των Αποφάσεων (ΕΕ) 2015/1523 και (ΕΕ) 2015/1601 εκ μέρους της Πολωνίας και της Τσεχίας και από το άρθρο 5 παρ. 2 της Απόφασης (ΕΕ) 2015/1601 εκ μέρους της Ουγγαρίας, μη υποδεικνύοντας σε τακτά χρονικά διαστήματα, και οπωσδήποτε ανά τρίμηνο, τον προσήκοντα αριθμό αιτούντων διεθνή προστασία που μπορούσαν να μετεγκατασταθούν ταχέως στο έδαφός τους, και ότι, κατά συνέπεια, παραβίασαν τις μεταγενέστερες υποχρεώσεις μετεγκατάστασης τις οποίες υπείχαν από το άρθρο 5 παρ. 4 έως 11 των αντίστοιχων Αποφάσεων.

Οι Αποφάσεις 2015/1523 και 2015/1601, οι οποίες υιοθετήθηκαν δυνάμει του άρθρου 78 παρ. 3 ΣΛΕΕ λόγω της αιφνίδιας εισροής προσφύγων, προέβλεπαν τη μετεγκα-

τάσταση από την Ελλάδα και την Ιταλία 120.000 και 40.000 αιτούντων διεθνή προστασία, αντίστοιχα. Κατ' εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης, οι εν λόγω αιτούντες θα μετεγκαθίσταντο στα υπόλοιπα κράτη μέλη, τα οποία όφειλαν ανά τακτά χρονικά διαστήματα, και οπωσδήποτε ανά τρίμηνο, να προσδιορίζουν τον αριθμό των αιτούντων που μπορούν να εγκατασταθούν στο έδαφός τους. Οι Αποφάσεις είχαν προσωρινό χαρακτήρα και εφαρμόστηκαν για δύο έτη από την ημερομηνία θέσης τους σε ισχύ, ήτοι μέχρι τις 17.09.2017 η Απόφαση 2015/1523 και μέχρι τις 26.09.2017 η Απόφαση 2015/1601.

Ως προς την εφαρμογή των εν λόγω Αποφάσεων από τη Δημοκρατία της Πολωνίας, το εν λόγω κράτος μέλος υπέδειξε στις 16.12.2015 τον αριθμό των αιτούντων διεθνή προστασία που μπορούν να μετεγκατασταθούν στο έδαφός της, ωστόσο στη συνέχεια δεν ανταποκρίθηκε στα αιτήματα μετεγκατάστασης της Ελλάδας και της Ιταλίας και δεν έλαβε χώρα καμία μετεγκατάσταση. Έκτοτε δεν ανέλαβε καμία άλλη δέσμευση μετεγκατάστασης. Η Ουγγαρία, στην οποία είχε εφαρμογή μόνο η Απόφαση 2015/1601 (καθώς στην Απόφαση 2015/1523 συμπεριλήφθηκε αρχικά μεταξύ των κρατών μελών από τα οποία θα μετεγκαθίσταντο αιτούντες διεθνή προστασία, αλλά επέλεξε να μην συμμετάσχει), δεν υπέδειξε ποτέ τον αριθμό των αιτούντων που θα μπορούσαν να μετεγκατασταθούν στο έδαφός της και, επομένως, δεν έλαβε χώρα καμία μετεγκατάσταση προς την Ουγγαρία. Τέλος, η Τσεχική Δημοκρατία υπέδειξε σε δύο περιπτώσεις, στις 05.02.2016 και στις 13.05.2016, τους αιτούντες διεθνή προστασία που θα μπορούσαν να μετεγκατασταθούν ταχέως στο έδαφός της και μετεγκαταστάθηκαν πράγματι 12 άτομα από την Ελλάδα, αλλά κανένα από την Ιταλία. Έκτοτε δεν ανέλαβε καμία άλλη δέσμευση μετεγκατάστασης.

Αξιολογώντας την εφαρμογή των Αποφάσεων 2015/1523 και 2015/1601, η Επιτροπή εξέδιδε μηνιαίες εκθέσεις προόδου και ήδη από την όγδοη έκθεση προόδου της 08.12.2016 επεσήμανε το ενδεχόμενο να αξιοποιήσει τα εργαλεία που της παρέχουν οι Συνθήκες κατά των κρατών μελών που παραβιάζουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις δύο Αποφάσεις και δεν αναλαμβάνουν υποχρεώσεις μετεγκατάστασης. Σε σχέση, μάλιστα, με τα τρία καθ' ύλην κράτη μέλη, η Επιτροπή είχε απαιτήσει στη δωδέκατη έκθεση προόδου συγκεκριμένα από αυτά να αναλάβουν τις απορρέουσες από τις Αποφάσεις υποχρεώσεις τους το συντομότερο δυνατό και επεσήμανε ότι επιφυλασσόταν να κινηθεί κατά αυτών με τη διαδικασία του άρθρου 258 ΣΛΕΕ αν δεν συμμορφώνονταν το συντομότερο δυνατό.

Η Επιτροπή απηύθυνε προειδοποιητικές επιστολές στις 15.06.2017 προς την Ουγγαρία και την Τσεχική Δημοκρατία και στις 16.06.2017 προς τη Δημοκρατία της Πολωνίας, και αιτιολογημένη γνώμη σε καθένα από τα τρία αυτά κράτη μέλη στις 26.07.2017, ενώ στη συνέχεια άσκησε τις υπό κρίση προσφυγές.

Τα επιχειρήματα των καθ' ων κρατών μελών κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες: σε αυτά που στρέφονται κατά του παραδεκτού της προσφυγής και σε αυτά που αφορούν την ουσία της.

Ως προς την πρώτη κατηγορία, τα τρία κράτη μέλη προβάλλουν αρχικά ότι, δεδομένης της λήξης εφαρμογής των σχετικών Αποφάσεων, τον Σεπτέμβριο του 2017, οι προσφυγές στερούνται αντικειμένου, καθώς τα κράτη μέλη δεν μπορούν να άρουν την παράβαση εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις μετεγκατάστασης, ενώ η διαδικασία του άρθρου 258 ΣΛΕΕ δεν δύναται να έχει ως αποκλειστικό σκοπό της την έκδοση μιας αμιγώς αναγνωριστικής της τελεσθείσας παράβασης απόφασης. Επιπλέον, υποστηρίζουν ότι η Επιτροπή δεν έχει επαρκές έννομο συμφέρον να ασκήσει προσφυγές σχετικά με παραβίαση υποχρεώσεων που απορρέουν από Αποφάσεις των οποίων ο χρόνος ισχύος έχει λήξει. Το Δικαστήριο απορρίπτει τους εν λόγω ισχυρισμούς, επισημαίνοντας ότι η αντικειμενική διαπίστωση μιας τελεσθείσας από κράτος μέλος παράβασης εντάσσεται στον σκοπό που επιδιώκει το άρθρο 258 ΣΛΕΕ, ακόμα και αν ο χρόνος ισχύος της σχετικής πράξης έχει λήξει οριστικά. Επιπλέον, αν γινόταν δεκτή η επιχειρηματολογία των καθ' ων κρατών μελών θα θιγόταν ο υποχρεωτικός χαρακτήρας των Αποφάσεων που εκδίδονται για περιορισμένο χρονικό διάστημα δυνάμει του άρθρου 78 παρ. 3 ΣΛΕΕ, καθώς και οι αξίες επί των οποίων στηρίζεται η Ένωση, συμπεριλαμβανομένου του κράτους δικαίου. Το Δικαστήριο προσθέτει ακόμα ότι, κατά πάγια νομολογία, η Επιτροπή δεν φέρει καμία υποχρέωση να αποδείξει την ύπαρξη έννομου συμφέροντος για την άσκηση της προσφυγής του άρθρου 258 ΣΛΕΕ.

Η Δημοκρατία της Πολωνίας και η Ουγγαρία προβάλλουν, επιπλέον, ένσταση απαραδέκτου των σε βάρος τους προσφυγών εξαιτίας της παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, επισημαίνοντας ότι και άλλα κράτη μέλη δεν εκπλήρωσαν τις υποχρεώσεις μετεγκατάστασης που απορρέουν από τις δύο Αποφάσεις. Το Δικαστήριο, απαντώντας στην εν λόγω ένσταση, τονίζει τη διακριτική ευχέρεια που διαθέτει η Επιτροπή κατά την άσκηση της προσφυγής λόγω παράβασης σχετικά με το κράτος μέλος κατά του οποίου θα στραφεί, τον προσδιορισμό των προσβαλλόμενων διατάξεων και την επιλογή του χρονικού σημείου της προσφυγής. Δεδομένης αυτής της διακριτικής ευχέρειας, η μη άσκηση προσφυγής κατά ενός κράτους μέλους δεν ασκεί καμία επιρροή στο παραδεκτό προσφυγής κατά άλλου κράτους μέλους, ενώ προκύπτει από τις σχετικές εκθέσεις της Επιτροπής ότι όλα τα κράτη μέλη, πλην των καθ' ων, άρχισαν να αναλαμβάνουν τακτικά δεσμεύσεις μετεγκατάστασης.

Η Ουγγαρία στρέφεται, επιπλέον, κατά του παραδεκτού της προσφυγής προβάλλοντας την προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας της εξαιτίας της σύντομης προθεσμίας απάντησης και συμμόρφωσης ενός μήνα που τάχθηκε κατά την προδικασία με την αιτιολογημένη γνώμη της

Επιτροπής, αλλά και εξαιτίας της ασάφειας ως προς την παράβαση για την οποία κινήθηκε σε βάρος της η διαδικασία του άρθρου 258 ΣΛΕΕ. Το Δικαστήριο απορρίπτει και αυτή την ένσταση απαραδέκτου, τονίζοντας ότι η Επιτροπή απολαμβάνει διακριτικής ευχέρειας ως προς τον χρόνο άσκησης της προσφυγής, ενώ ήδη από τη δωδέκατη έκθεσή της σε σχέση με την εφαρμογή του μηχανισμού μετεγκατάστασης με ημερομηνία 16.05.2017 είχε δηλώσει την πρόθεσή της να κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 258 ΣΛΕΕ αν η παράβαση εξακολουθούσε. Επομένως, τουλάχιστον από την ημερομηνία της συγκεκριμένης έκθεσης, η Ουγγαρία δύνατο να μεριμνήσει και να προετοιμαστεί να απαντήσει στην προειδοποιητική επιστολή και την αιτιολογημένη γνώμη, ενώ, σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι προβαλλόμενες με το έγγραφο της προσφυγής παραβάσεις ήταν αρκούτσως σαφείς.

Τέλος, η Τσεχική Δημοκρατία προβάλλει μια ακόμη ένσταση απαραδέκτου επικαλούμενη ασάφεια και έλλειψη συνοχής του δικογράφου της προσφυγής σε βάρος της. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι από το δικόγραφο της προσφυγής δεν είναι σαφής η ημερομηνία έναρξης της προβαλλόμενης παράβασης, καθώς σε άλλα σημεία αναγράφεται ως ημερομηνία έναρξης της παράβασης η 13.05.2016 και σε άλλα η 13.08.2016. Το Δικαστήριο επισημαίνει αρχικά την ανάγκη τα αιτήματα της προσφυγής να είναι διατυπωμένα με σαφήνεια και χωρίς αμφισημίες, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι το Δικαστήριο δεν θα παραλείψει να αποφανθεί επί ορισμένου αιτήματος, αλλά και ότι δεν θα αποφανθεί *ultra petita*. Παρά την ύπαρξη όντως αμφισημίας των αιτημάτων της προσφυγής κατά της Ουγγαρίας, το Δικαστήριο καταλήγει ότι, με βάση τους λόγους της προσφυγής που περιλαμβάνονται στο σχετικό δικόγραφο, δεν είναι ευλόγως δυνατό να θεωρηθεί ότι η Τσεχική Δημοκρατία πλανάται ως προς τον χρόνο έναρξης της παράβασης. Συγκεκριμένα, η αποδιδόμενη στο εν λόγω κράτος μέλος παράβαση σχετίζεται με το ότι έπαψε να αναλαμβάνει δεσμεύσεις μετεγκατάστασης από τις 13.05.2016 και εξής. Με δεδομένο ότι οι εν λόγω δεσμεύσεις θα πρέπει να αναλαμβάνονται τουλάχιστον ανά τρίμηνο, είναι σαφές ότι η παράβαση ξεκίνησε τρεις μήνες μετά την ανάληψη της τελευταίας δέσμευσης, εν προκειμένω στις 13.08.2016.

Ως προς τα επί της ουσίας επιχειρήματα που προέβησαν τα καθ' ων κράτη μέλη, αυτά αντλούνται, αφενός, από το άρθρο 72 ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ και, αφετέρου, από την προβαλλόμενη αναποτελεσματικότητα και δυσλειτουργία του μηχανισμού μετεγκατάστασης στο σύνολό του.

Πιο συγκεκριμένα, η Δημοκρατία της Πολωνίας και η Ουγγαρία προβάλλουν ότι, στο πλαίσιο της αποκλειστικής τους αρμοδιότητας για την τήρηση της δημόσιας τάξης και της δημόσιας ασφάλειας στο έδαφός τους, αποφάσισαν να μην εφαρμόσουν τις δύο Αποφάσεις εξαιτίας του κινδύνου να μετεγκατασταθούν στο έδαφός τους εξ-

τρεμιστές και επικίνδυνα άτομα. Κατά τα δύο αυτά κράτη μέλη, ο τρόπος εφαρμογής του μηχανισμού μετεγκατάστασης από την Ελλάδα και την Ιταλία δεν τους παρέχει τη δυνατότητα να ελέγξουν την καταγωγή και την ταυτότητα των ενδιαφερόμενων προσώπων ή να διεξάγουν συνεντεύξεις με αυτά, και, κατά συνέπεια, να διασφαλίσουν πλήρως τη διαφύλαξη της δημόσιας τάξης και της δημόσιας ασφάλειας. Μάλιστα, η Δημοκρατία της Πολωνίας ισχυρίζεται ότι, κατά την εφαρμογή της εξαίρεσης του άρθρου 72 ΣΛΕΕ, τα κράτη μέλη διαθέτουν ευρύτατη δικακριτική ευχέρεια και απαιτείται να αποδείξουν μόνο ότι πιθανολογείται κίνδυνος για τη διατάραξη της δημόσιας τάξης και της δημόσιας ασφάλειας. Το Δικαστήριο απορρίπτει την εν λόγω επιχειρηματολογία, επισημαίνοντας ότι οι Αποφάσεις 2015/1523 και 2015/1601 έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα, ο οποίος μάλιστα δεν επηρεάζεται από την αμφισβήτηση της νομιμότητάς τους στο πλαίσιο προηγούμενης ασκηθείσας προσφυγής ακύρωσης με βάση το άρθρο 263 ΣΛΕΕ, η οποία μάλιστα έχει απορριφθεί από το Δικαστήριο. Επιπλέον, η παρέκκλιση δημόσιας τάξης και δημόσιας ασφάλειας που εισάγει το άρθρο 72 ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνεύεται στενά και να εφαρμόζεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις και δεν δύναται το εύρος αυτής να προσδιορίζεται μονομερώς από ένα κράτος μέλος. Για να μπορεί, επομένως, να εφαρμοστεί η εν λόγω παρέκκλιση, το κράτος μέλος θα πρέπει να επικαλείται ότι η μετεγκατάσταση ενός συγκεκριμένου προσώπου στο έδαφός του συνεπάγεται την ύπαρξη ενεστώτος ή δυνητικού κινδύνου για τη δημόσια τάξη και τη δημόσια ασφάλεια. Επιπλέον, οι δύο Αποφάσεις περιέχουν διατάξεις για τη διεξαγωγή συνεντεύξεων αλλά και τη λήψη και διαβίβαση στο σύστημα Eurodac των δακτυλικών αποτυπωμάτων των προς μετεγκατάσταση προσώπων, ενώ οι πρακτικές δυσχέρειες εφαρμογής των Αποφάσεων θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν με πνεύμα συνεργασίας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών και όχι με καθολική μη εκπλήρωση των επιβαλλόμενων υποχρεώσεων από τα καθ' ύλην κράτη μέλη.

Το Δικαστήριο απορρίπτει και το επιχείρημα της Τσεχικής Δημοκρατίας περί δυσλειτουργικότητας και έλλειψης αποτελεσματικότητας του μηχανισμού των Αποφάσεων 2015/1523 και 2015/1601, επισημαίνοντας ότι τα κράτη μέλη ήταν σε κάθε περίπτωση ικανά να αναλάβουν ανά τακτά διαστήματα δεσμεύσεις μετεγκατάστασης ανταποκρινόμενα στις εκκλήσεις της Επιτροπής, ενώ κατά την ισχύ των εν λόγω Αποφάσεων έγινε μια σειρά προσαρμογών, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι πρακτικές δυσχέρειες στην εφαρμογή τους. Τέλος, το γεγονός ότι η Τσεχική Δημοκρατία επέλεξε να ενισχύσει με άλλους τρόπους τα ωφελούμενα από τις Αποφάσεις κράτη μέλη δεν ασκεί επιρροή στη διαπίστωση ότι οι δύο Αποφάσεις παρέμεναν δεσμευτικές για το κράτος μέλος αυτό και ότι η εφαρμογή των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτές δεν μπορεί να υποκατασταθεί από άλλες μορφές συν-

δρομών, οι οποίες μάλιστα επιβλήθηκαν κατ' εφαρμογή άλλων πράξεων της Ένωσης.

Παρατηρήσεις

Έλλη Τσιτσιπά*

I. Το πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η σχολιαζόμενη απόφαση

Η άνευ προηγουμένου εισροή προσφύγων που γνώρισε η Ένωση, ειδικά από το 2015 και μετά, ανέδειξε σημαντικές αδυναμίες του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (στο εξής: ΚΕΣΑ), ιδίως σε σχέση με τον τρόπο κατανομής στα κράτη μέλη της ευθύνης για την εξέταση αιτήσεων ασύλου. Οι αδυναμίες αυτές αποδίδονται στον τρόπο με τον οποίο έχει κατασκευαστεί το Σύστημα Δουβλίνο, το οποίο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Γεν. Εισαγγελέας Sharpston στην υπόθεση *Jafari*, «στηρίζεται σιωπηρώς στην παραδοχή ότι το σύνολο των αιτούντων διεθνή προστασία θα μετακινηθεί από αέρος»¹, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τον γεωγραφικό χάρτη της Ευρώπης και το γεγονός ότι κράτη μέλη, όπως η Ελλάδα ή η Ιταλία, αποτελούν τα κράτη μέλη από τα οποία η πλειοψηφία των αιτούντων εισέρχεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο συμβιβασμός των άνισων πιέσεων που δέχονται ορισμένα κράτη μέλη με τις αρχές της καλόπιστης συνεργασίας, της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί μια σημαντική πρόκληση στον τομέα του ασύλου, πρόκληση η οποία μάλιστα εντείνεται από την κρίση του κράτους δικαίου που βιώνει η Ένωση και την εξάπλωση ρατσιστικών και ξενοφοβικών αντιλήψεων. Η υπό σχολιασμό απόφαση έρχεται να προστεθεί στη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τις αδυναμίες του Συστήματος Δουβλίνο και τη λήψη προσωρινών μέτρων για την αντιμετώπιση της αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών σε ορισμένα κράτη μέλη και αναδεικνύει τη σημασία της αρχής της αλληλεγγύης στο πλαίσιο του ΚΕΣΑ, αλλά και την έλλειψη αλληλέγγυας διάθεσης ορισμένων κρατών μελών.

II. Το Σύστημα Δουβλίνο και η κατανομή των αιτούντων διεθνή προστασία στα κράτη μέλη με πνεύμα αλληλεγγύης(2)

Σύμφωνα με το άρθρο 80 ΣΛΕΕ, οι αρχές της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών διέπουν την εφαρμογή των πολιτικών της Ένωσης σχετικά με τους ελέγχους στα σύνορα, το άσυλο

* ΜΔΕ, Υπότροφος «Δ. Ευρυγένη», ΚΔΕΟΔ

1. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα E. Sharpston στην υπόθεση C-646/16, *Jafari*, 08.06.2017, ECLI:EU:C:2017:443, σημ. 3.

και τη μετανάστευση. Ο τρόπος καθορισμού, ωστόσο, του υπεύθυνου κράτους μέλους για την εξέταση μιας αίτησης διεθνούς προστασίας με βάση τον ισχύοντα Κανονισμό Δουβλίνο III², αλλά και το προϊσχύσαν καθεστώς, δεν φαίνεται να λαμβάνει δεόντως υπόψη την εφαρμογή των αρχών αυτών.

Ειδικότερα, στον προϊσχύσαντα Κανονισμό Δουβλίνο III³ η μοναδική αναφορά στον όρο αλληλεγγύη γίνεται στην όγδοη αιτιολογική σκέψη, η οποία αναφέρει ότι καθίσταται αναγκαία η «ισορροπία των κριτηρίων αρμοδιότητας με πνεύμα αλληλεγγύης»⁴. Ωστόσο, οι αποφάσεις *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας* του ΕΔΔΑ⁵ και *N.S.* του ΔΕΕ ανέδειξαν ότι τα κριτήρια αρμοδιότητας οδήγησαν σε ανισόρροπη επιβάρυνση ορισμένων κρατών μελών, και ιδίως της Ελλάδας, η οποία κατά το 2010 αποτέλεσε το κράτος πρώτης εισόδου για το 90% των υπηκόων τρίτων χωρών που αναζήτησαν άσυλο στην Ένωση⁶. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη βαρύνουσα σημασία που απέδιδε ο Κανονισμός Δουβλίνο II στο κριτήριο πρώτης εισόδου για τον προσδιορισμό του υπεύθυνου κράτους μέλους, οδήγησε σε συστηματικές πλημμέλειες σε σχέση με τη διαδικασία εξέτασης των αιτήσεων ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων διεθνή προστασία στην Ελλάδα, χωρίς μάλιστα να υπάρχει στον Κανονισμό κάποια πρόβλεψη για την αντιμετώπιση μιας τέτοιας κατάστασης, με μοναδική ίσως εξαίρεση τη ρήτρα κυριαρχίας⁷.

2. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα, ΕΕ 2013 L 180/31.

3. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 343/2003 του Συμβουλίου, της 18ης Φεβρουαρίου 2003, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας, ΕΕ 2003 L 50/1.

4. Αιτιολογική σκ. 8: «Η προοδευτική υλοποίηση ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα στο εσωτερικό του οποίου κατοχυρώνεται η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων σύμφωνα με τις διατάξεις της συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και η θέσπιση κοινοτικών πολιτικών όσον αφορά τους όρους εισόδου και διανομής υπηκόων τρίτων χωρών, συμπεριλαμβανομένων των κοινών προσπαθειών για τη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων, καθιστά αναγκαία την ισορροπία των κριτηρίων αρμοδιότητας με πνεύμα αλληλεγγύης».

5. ΕΔΔΑ *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 30696/09), απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2010.

6. ΔΕΕ C-411/10, *N. S.* κ.λπ., 21.12.2011, ECLI:EU:C:2011:865, σκ. 87.

7. Άρθρο 3 παρ. 2 του Κανονισμού: «Κατά παρέκκλιση από την παράγραφο 1, κάθε κράτος μέλος δύναται να εξετάζει αίτηση ασύλου που έχει κατατεθεί από υπήκοο τρίτης χώρας, ακόμη και αν δεν είναι υπεύθυνο για την εξέταση δυνάμει των κριτηρίων που ορίζονται

Η εξαίρεση που εισήχθη νομολογιακά με την απόφαση *N.S.* στη αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης⁸ και αποτέλεσε μια πρώτη ένδειξη αλληλεγγύης προς κράτη μέλη τα οποία δέχθηκαν δυσανάλογες πιέσεις, αποκρυσταλλώθηκε στη συνέχεια με την υιοθέτηση του Κανονισμού Δουβλίνο III, στο άρθρο 3 παρ. 2 (β) αυτού. Ωστόσο, το βασικό κριτήριο απονομής ευθύνης για εξέταση αίτησης ασύλου που καθιέρωνε ο Κανονισμός Δουβλίνο II, το κριτήριο της χώρας πρώτης εισόδου, και το οποίο συνετέλεσε στη δυσανάλογη επιβάρυνση χωρών, όπως η Ελλάδα και η Ιταλία, διατηρήθηκε⁹, με αποτέλεσμα τη συνεχόμενη και αυξημένη επιβάρυνση των κρατών αυτών. Ο Κανονισμός Δουβλίνο III περιλαμβάνει περισσότερες αναφορές στην αρχή της αλληλεγγύης σε σχέση με τον προηγούμενο¹⁰, ενώ καθιερώνει έναν μηχανισμό έγκαιρης προειδοποίησης, προετοιμασίας και διαχείρισης κρίσεων. Το εν λόγω άρθρο αποτελεί νέα προσθήκη του Κανονισμού Δουβλίνο III και στοχεύει ακριβώς στην αντιμετώπιση περιπτώσεων κατά τις οποίες ένα κράτος μέλος καλείται να διαχειριστεί την εισροή εξαιρετικά μεγάλου αριθμού υπηκόων τρίτων κρατών¹¹. Με βάση το εν λόγω άρθρο, όποτε κρίνεται αναγκαίο, λαμβάνονται από το κράτος μέλος προληπτικά μέτρα («σχέδιο προληπτικής δράσης») και, εφόσον αυτά δεν είναι επαρκή, καταρτίζεται «σχέδιο δράσης για τη διαχείριση της κρίσης». Καθ' όλη την εφαρμογή αυτής της διαδικασίας, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο έχουν τη δυνατότητα «να συζητούν και να παρέχουν κατευθύνσεις για τυχόν μέτρα αλληλεγγύης, εφόσον κρίνουν ότι ενδείκνυνται». Η δυνατότητα και όχι η υποχρέωση λήψης τέτοιων μέτρων, καθώς και το γεγονός ότι ο μηχανισμός αυτός στην πράξη δεν έχει ενεργοποιηθεί μέχρι στιγμής, καταδεικνύουν την ανυπαρξία προβλέψεων ικανών να αντισταθμίσουν την άνιση κατανομή των αιτούντων άσυλο με βάση το κρι-

στον παρόντα κανονισμό. Στην περίπτωση αυτή, το εν λόγω κράτος μέλος καθίσταται το υπεύθυνο κράτος μέλος κατά την έννοια του παρόντος κανονισμού και αναλαμβάνει τις υποχρεώσεις που συνδέονται με αυτή την ευθύνη. Ενδεχομένως, ενημερώνει το κράτος μέλος που ήταν προηγουμένως υπεύθυνο, το κράτος μέλος που διεξάγει διαδικασία προσδιορισμού του υπευθύνου κράτους μέλους ή το κράτος μέλος στο οποίο υποβλήθηκε αίτημα αναδοχής ή εκ νέου ανάληψης του αιτούντος».

8. ΔΕΕ C-411/10, ό.π., σκ. 94.

9. Χ. ΜΠΑΞΕΒΑΝΗΣ, Η αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών (άρθρο 80 ΣΛΕΕ) στο πεδίο του ασύλου, της μετανάστευσης και των συνόρων, εκδ. ΑΝΙΚΟΥΛΑ, Θεσσαλονίκη, 2017.

10. Βλ. αιτιολογικές σκ. 7, 8, 9, 22 και 25 και άρθρο 33 του Κανονισμού.

11. Συγκεκριμένα, στο εν λόγω άρθρο γίνεται αναφορά στην ενεργοποίηση του μηχανισμού σε περίπτωση διαπίστωσης «κινδύνου ιδιαίτερης πίεσης στο σύστημα ασύλου ενός κράτους μέλους και/ή λόγω προβλημάτων στη λειτουργία του συστήματος ασύλου ενός κράτους μέλους».

τήριο της χώρας πρώτης εισόδου¹² και, επομένως, τη μη αποτελεσματική υλοποίηση της αρχής της αλληλεγγύης από τον Κανονισμό Δουβλίνο III.

Το γεγονός ότι το ισχύον καθεστώς δεν επιτυγχάνει τον δίκαιο επιμερισμό των ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών ούτε δύναται να αντιμετωπίσει την ασύμμετρη κατανομή των αιτούντων διεθνή προστασία μεταξύ των κρατών μελών επιβεβαιώνεται και από την Πρόταση της Επιτροπής για τον Κανονισμό Δουβλίνο IV¹³. Πέρα από το γεγονός ότι η διαδικασία για την υιοθέτηση του εν λόγω Κανονισμού δεν έχει προχωρήσει, οι προβλέψεις που περιλαμβάνονται στην εν λόγω Πρόταση δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι δύνανται να συμβάλουν στον δίκαιο επιμερισμό των ευθυνών για την εξέταση αιτημάτων διεθνούς προστασίας και τη συνεκτική εφαρμογή της αρχής της αλληλεγγύης¹⁴. Η κριτική απέναντι στην Πρόταση της Επιτροπής εστιάζεται σε τέσσερα σημεία και, συγκεκριμένα, στην υποχρέωση υποβολής της αίτησης ασύλου στο κράτος πρώτης εισόδου, όταν ο αιτών εισήλθε παράνομα στο έδαφος της Ένωσης (άρθρο 4), τη θέσπιση διαδικασίας ελέγχου απαραδέκτου της αίτησης διεθνούς προστασίας (άρθρο 3 παρ. 3), την αποτελεσματικότητα του προβλεπόμενου διορθωτικού μηχανισμού (άρθρο 34) και, τέλος, την πρόβλεψη της εισφοράς αλληλεγγύης (άρθρο 37).

Ειδικά σε σχέση με τον διορθωτικό μηχανισμό, ο οποίος προβλέπει ότι, εάν ένα κράτος μέλος φθάσει το 150% της κλειδας αναφοράς¹⁵, οι νέες αιτήσεις που απευθύνονται σε αυτό, αφού εξεταστεί το παραδεκτό τους, κατανέμονται στα υπόλοιπα κράτη μέλη που έχουν δεχθεί μικρότερο αριθμό αιτήσεων από την κλειδα αναφοράς τους, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, κατασταλτικά και όχι προληπτικά, έρχεται να αντιμετωπίσει περιπτώσεις δυσανάλογης επιβάρυνσης ενός κράτους μέλους, στο πλαίσιο ενός συστήματος που εξακολουθεί να θέτει πρωταρχικά το βάρος εξέτασης αιτήσεων ασύλου σε ορισμένα μόνο κράτη μέλη. Επίσης, και το ίδιο το ποσοστό (150%) εκφράζει την παραδοχή ότι η δυσανάλογη επιβάρυνση ενός κράτους

μέλους είναι δεδομένη στο ΚΕΣΑ και στόχος του Κανονισμού είναι απλά η θεραπεία των περιπτώσεων κατά τις οποίες η δυσανάλογη αυτή επιβάρυνση υπερβαίνει ένα συμφωνημένο και αρκετά υψηλό όριο¹⁶.

III. Η λήψη προσωρινών μέτρων για την αντιμετώπιση έκτακτων καταστάσεων: οι Αποφάσεις 2015/1523 και 2015/1601

1. Ο μηχανισμός μετεγκατάστασης που προέβλεψαν οι Αποφάσεις 2015/1523 και 2015/1601

Οι αδυναμίες του ισχύοντος Κανονισμού Δουβλίνο III, όπως επισημάνθηκαν ανωτέρω, κατέστησαν αναγκαία την υιοθέτηση έκτακτων και προσωρινών μέτρων εκ μέρους της Ένωσης με σκοπό την αποσυμφόρηση ορισμένων κρατών μελών που υπέστησαν δυσανάλογες πιέσεις λόγω της αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών. Για τον λόγο αυτό, και έχοντας ως νομική βάση τα άρθρα 78 παρ. 3 και 80 ΣΛΕΕ, υιοθετήθηκαν οι Αποφάσεις 2015/1523¹⁷ και 2015/1601¹⁸, οι οποίες προέβλεπαν τη μετεγκατάσταση συνολικά 160.000 αιτούντων διεθνή προστασία από την Ελλάδα και την Ιταλία προς τα υπόλοιπα κράτη μέλη κατά την περίοδο 2015-2016. Παρά το γεγονός ότι στην αρχική Πρόταση της Επιτροπής για την Απόφαση 2015/1601 συμπεριλαμβανόταν και η Ουγγαρία στα ωφελούμενα από την μετεγκατάσταση κράτη μέλη (54.000 αιτούντες άσυλο θα μετεγκαθίσταντο από το έδαφός της), η ίδια αρνήθηκε να χαρακτηριστεί ως κράτος μέλος «πρώτης γραμμής» και επέλεξε να μην συμπεριληφθεί τελικά στα δικαιούχα κράτη μέλη.

Με βάση τις Αποφάσεις αυτές, τα κράτη μέλη μετεγκατάστασης όφειλαν να υποδεικνύουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα, και σε κάθε περίπτωση ανά τρίμηνο, τον αριθμό των αιτούντων διεθνή προστασία που δύνανται να μετεγκατασταθούν στο έδαφός τους, ενώ για να εμπίπτει ένας αιτών στη διαδικασία μετεγκατάστασης θα πρέπει να έχει λάβει χώρα προηγουμένως δέουσα αναγνώριση, καταχώριση και λήψη των δακτυλικών του αποτυπωμάτων στο σύστημα Eurodac. Οι Αποφάσεις, επιπλέον, προέβλεπαν ότι, σε περίπτωση που ένα κράτος μέλος μετεγκατάστασης δεν ήταν πλέον σε θέση να φιλοξενήσει τους αιτούντες διεθνή προστασία που του αναλογούσαν, θα μπορούσε να παράσχει αιτιολογημένους λόγους στην

12. E. ΚΥΖΪΚ, *The Principle of Solidarity and Fairness in Sharing Responsibility: More than Window Dressing?* ELJ, 2016, σ. 448.

13. Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (αναδιατύπωση), COM/2016/0270 final – 2016/0133 (COD), σημ. 3.2.

14. S. PROGIN-THEUERKAUF, *The «Dublin IV» Proposal: Towards more solidarity and protection of individual rights?*, sui-generis, 2017, σ. 61.

15. Η κλειδα αναφοράς αποτελεί έναν αριθμό που προσδιορίζεται από το μέγεθος του πληθυσμού και το ΑΕΠ κάθε κράτους μέλους (άρθρο 35 της Πρότασης) και εκφράζει την ικανότητα υποδοχής αιτούντων άσυλο του κάθε κράτους μέλους.

16. European Council on Refugees and Exiles, *ECRE Comments on the Commission Proposal for a Dublin IV Regulation COM (2016) 270*, Οκτώβριος 2016.

17. Απόφαση (ΕΕ) 2015/1523 του Συμβουλίου, της 14ης Σεπτεμβρίου 2015, για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας, ΕΕ 2015 L 239/146.

18. Απόφαση (ΕΕ) 2015/1601 του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2015, για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων στον τομέα της διεθνούς προστασίας υπέρ της Ιταλίας και της Ελλάδας, ΕΕ 2015 L 248/80.

Επιτροπή και το Συμβούλιο της ΕΕ σχετικά με την αδυναμία αυτή, με την Επιτροπή να δύναται, κατόπιν αξιολόγησης της κατάστασης, να παράσχει στο συγκεκριμένο κράτος μέλος προσωρινή αναστολή των υποχρεώσεων του μέχρι το ποσοστό του 30% των αιτούντων που του αναλογούν.

Οι Αποφάσεις εισήγαγαν έναν φιλόδοξο μηχανισμό αλληλεγγύης προς την Ελλάδα και την Ιταλία και στόχευαν στην πιο δίκαιη κατανομή των αιτούντων διεθνή προστασία μεταξύ των κρατών μελών. Στην πράξη, ωστόσο, η εφαρμογή του μηχανισμού δεν χαρακτηρίστηκε από αποτελεσματικότητα, αλλά αντίθετα γνώρισε αντιδράσεις πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα από ορισμένα κράτη μέλη, αλλά και έντονες ανησυχίες σχετικά με τη διατήρηση της εθνικής ασφάλειας και την ενσωμάτωση των αιτούντων διεθνή προστασία στα κράτη μετεγκατάστασης¹⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αντίδρασης αυτής αποτελούν οι προσφυγές ακύρωσης που άσκησαν η Ουγγαρία και η Σλοβακική Δημοκρατία κατά της Απόφασης 2015/1601 ενώπιον του ΔΕΕ²⁰.

2. Οι προσφυγές ακύρωσης της Ουγγαρίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας κατά της Απόφασης 2015/1601

Οι δύο προσφεύγουσες προέβησαν πλείονες λόγους ακύρωσης της επίμαχης πράξης, οι οποίοι μπορούν να κατανεμηθούν σε δύο κατηγορίες: στους λόγους που ανάγονται στην τήρηση ουσιώδους τύπου για την έκδοση της πράξης (ενδεικτικά: ακαταλληλότητα του άρθρου 78 παρ. 3 ως νομική βάση για την έκδοση της πράξης, έλλειψη προσωρινού χαρακτήρα των ληφθέντων μέτρων, μη τήρηση των διατάξεων περί διαβούλευσης με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και περί συμμετοχής των εθνικών κοινοβουλίων, μη λήψη απόφασης με ομοφωνία) και σε λόγους που ανάγονται στην ουσία των προβλέψεων της Απόφασης και, ειδικότερα, στη μη τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, καθώς και στην παραβίαση της αρχής της ασφάλειας δικαίου και των διατάξεων της Σύμβασης της Γενεύης.

Ως προς την πρώτη κατηγορία λόγων, το ΔΕΕ έκρινε ότι η Απόφαση που εκδόθηκε ήταν σαφώς μη νομοθετική και, επομένως, δεν απαιτούνταν η τήρηση της διαδικασίας του άρθρου 78 παρ. 2²¹, ότι τα ληφθέντα μέτρα μετεγκατάστασης δεν χάνουν τον προσωρινό τους χαρακτήρα εκ του γεγονότος ότι οι συνέπειές τους είναι μακροπρόθεσμες²², ότι η υποχρέωση διαβούλευσης με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τηρήθηκε μέσω της ανεπίσημης επικοι-

νωνίας με αυτό και της ενημέρωσής του για τις αλλαγές που επήλθαν επί της Πρότασης της Απόφασης²³, ότι δεν υπήρξε η υποχρέωση λήψης της Απόφασης με ομοφωνία κατά το άρθρο 293 παρ. 1, καθώς ήταν παρόντα καθ' όλη τη διάρκεια των συνεδριάσεων του Συμβουλίου δύο εξουσιοδοτημένα μέλη της Επιτροπής τα οποία προέβησαν σε τροποποίηση της αρχικής Πρότασης της Επιτροπής σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 293²⁴, και ότι δεν υπήρχε υποχρέωση συμμετοχής των εθνικών κοινοβουλίων, καθώς η πράξη που υιοθετήθηκε ήταν μη νομοθετική²⁵.

Ως προς του λόγους που ανάγονται στην ουσία της προβαλλόμενης απόφασης, αξίζει να αναφερθεί το επιχείρημα της Σλοβακίας σχετικά με την ακαταλληλότητά της να διορθώσει τις ελλείψεις του ελληνικού και ιταλικού συστήματος ασύλου, ως προς το οποίο το ΔΕΕ απαντά ότι, ενόψει της εξαιρετικά υψηλής ροής υπηκόων τρίτων χωρών, ακόμα και ένα σύστημα χωρίς διαρθρωτικές ελλείψεις δεν θα μπορούσε να ανταποκριθεί σε αυτές τις περιστάσεις²⁶. Άλλωστε, ούτε ο μικρός αριθμός μετεγκαταστάσεων που πραγματοποιήθηκαν τελικά αποτελεί ένδειξη για την ακαταλληλότητα του ληφθέντος μέτρου, καθώς το Συμβούλιο, αφενός, έλαβε την εν λόγω Απόφαση εξετάζοντας τα διαθέσιμα κατά τον χρόνο εκείνο στατιστικά στοιχεία, αφετέρου, δεν μπορούσε να προβλέψει τα στοιχεία που συντέλεσαν στη μη πραγματοποίηση των μετεγκαταστάσεων, συμπεριλαμβάνοντας στα στοιχεία αυτά και την έλλειψη συνεργασίας εκ μέρους ορισμένων κρατών μελών. Επομένως, η εκτίμησή του δεν ήταν προδήλως εσφαλμένη²⁷. Ως προς την ακαταλληλότητα της επιλογής ενός δεσμευτικού μηχανισμού μετεγκατάστασης, το ΔΕΕ επισημαίνει ότι η δεσμευτικότητα του μέτρου αυτού ήταν επιβεβλημένη, ενόψει της επείγουσας κατάστασης²⁸, ενώ και το σύστημα προσωρινής προστασίας που θεσπίζει η Οδηγία 2001/55/ΕΚ²⁹ δεν μπορούσε να συμβάλει κατάλληλα στην αποσυμφόρηση των δομών των δύο ωφελούμενων κρατών μελών, της Ελλάδας και της Ιταλίας³⁰.

23. Ibid, σκ. 165-169.

24. Ibid, σκ. 184-188.

25. Ibid, σκ. 193.

26. Ibid, σκ. 214.

27. Ibid, σκ. 222 και 223.

28. Ibid, σκ. 245 και 246.

29. Οδηγία 2001/55/ΕΚ του Συμβουλίου, της 20ής Ιουλίου 2001, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων, ΕΕ 2001 L 212/12.

30. ΔΕΕ C-643/15, ό.π., σκ. 256.

19. A. POTTAKIS, 'Soft' Approaches to 'Harsh' Realities: The EU Failings at Crisis Management, EPL, 2019, σσ. 4-6.

20. ΔΕΕ C-643/15, Σλοβακία/Συμβούλιο, 06.09.2017, ECLI:EU:C:2017:631.

21. Ibid, σκ. 81.

22. Ibid, σκ. 99.

Η Ουγγαρία αμφισβήτησε, επίσης, την αναγκαιότητα του επιβαλλόμενου με την Απόφαση δεσμευτικού μηχανισμού μετεγκατάστασης, καθώς ο αριθμός των 54.000 αιτούντων άσυλο που αρχικά προορίζονταν να μετεγκατασταθούν από το έδαφός της έπρεπε, μετά την απόφασή της να μην συμπεριληφθεί στα δικαιούχα κράτη μέλη, να μην διατηρηθεί³¹. Το ΔΕΕ απαντά στον ισχυρισμό αυτό ότι ο συνολικός αριθμός των 120.000 προς μετεγκατάσταση αιτούντων άσυλο ήταν αναγκαίος, δεδομένου του εξαιρετικά μεγάλου αριθμού υπηκόων τρίτων χωρών που εισήλθαν στην Ιταλία και την Ελλάδα³², αλλά και των συνεχιζόμενων συγκρούσεων που καθιστούσαν εξαιρετικά πιθανή την άφιξη επιπλέον αιτούντων άσυλο και την αύξηση της ασκούμενης πίεσης στο ιταλικό και ελληνικό σύστημα υποδοχής ασύλου³³. Τέλος, στον ισχυρισμό της Ουγγαρίας ότι η πρόβλεψη υποχρεωτικών μετεγκαταστάσεων στο έδαφός της, παρ' όλο που αρχικά είχε χαρακτηρισθεί ως δικαιούχο κράτος και αντιμετωπίζει και η ίδια στο εσωτερικό της επείγουσα κατάσταση λόγω του μεγάλου αριθμού αιτούντων άσυλο που φιλοξενεί, βαίνει αντίθετα στην αρχή της αναλογικότητας, το ΔΕΕ αντιτάσσει το άρθρο 80 ΣΛΕΕ σχετικά με τη δίκαιη κατανομή των ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών στην περίπτωση που κρίνεται αναγκαία η λήψη μέτρων με βάση το άρθρο 78 παρ. 3 ΣΛΕΕ³⁴. Τονίζει, επίσης, ότι η Ουγγαρία θα μπορούσε να κάνει χρήση της δυνατότητας αναστολής των υποχρεώσεών της με βάση την Απόφαση, εφόσον αντιμετώπιζε και η ίδια επείγουσες καταστάσεις³⁵, ενώ και ο τρόπος κατανομής των προς μετεγκατάσταση προσώπων λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες και δυνατότητες κάθε κράτους μέλους³⁶. Τέλος, το ΔΕΕ αναφέρεται ακόμη μια φορά στην αρχή της αλληλεγγύης και το άρθρο 80 ΣΛΕΕ, απορρίπτοντας τον ισχυρισμό της παρεμβαίνουσας υπέρ των προσφευγουσών Πολωνίας, ότι με την Απόφαση επιβάλλονται σημαντικές και δυσανάλογες επιβαρύνσεις στα κράτη μέλη με μεγάλη ομοιογένεια που δεν παρουσιάζουν καμία πολιτιστική ή γλωσσική ομοιότητα με τα πρόσωπα που πρόκειται να μετεγκατασταθούν στο έδαφός τους³⁷.

Οι εν λόγω προσφυγές χαρακτηρίστηκαν ως μια προσπάθεια εκ μέρους της Σλοβακίας και της Ουγγαρίας «να παραποιήσουν την πραγματικότητα»³⁸, προκειμένου να

31. Ibid, σκ. 263.

32. Ibid, σκ. 268.

33. Ibid, σκ. 271.

34. Ibid, σκ. 291-293.

35. Ibid, σκ. 294-297.

36. Ibid, σκ. 298-301.

37. Ibid, σκ. 302 και 304.

38. Π.Ι. ΑΡΓΑΛΙΑΣ, Προσωρινά μέτρα υπέρ της Ελλάδας και της Ιταλίας λόγω αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών στο έδαφος ορισμένων κρατών μελών, ΕΕΕυρΔ, 2017, σ. 477.

εκφύγουν των υποχρεώσεων συνεργασίας τους, προβάλλοντας λόγους ακύρωσης που δεν βασίζονται στην ουσία της προσβαλλόμενης Απόφασης, αλλά στην τυπολατρική ανάγνωση των διατάξεων της Συνθήκης. Ενδεικτικός, επίσης, της έλλειψης αλληλεγγύης είναι ο ισχυρισμός της Σλοβακίας ότι το μέτρο υποχρεωτικής μετεγκατάστασης δεν δύναται να διορθώσει τις διαρθρωτικές ελλείψεις του ιταλικού και του ελληνικού συστήματος.

IV. Τα επιχειρήματα των καθ' ων κρατών μελών στις υπό κρίση προσφυγές της Επιτροπής

Τα επί της ουσίας επιχειρήματα των δύο κρατών μελών στο πλαίσιο των ανωτέρω προσφυγών και η απάντηση του Δικαστηρίου σε αυτά εμφανίζει μεγάλη ομοιότητα με τους ισχυρισμούς καθ' ων κρατών μελών στο πλαίσιο της προσφυγής της Επιτροπής και της αντίστοιχης απάντησης του Δικαστηρίου, ειδικά σε σχέση με την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού μετεγκατάστασης και την απειλή της δημόσιας τάξης και της δημόσιας ασφάλειας στο εσωτερικό των κρατών μελών. Το βασικό, ωστόσο, ζήτημα που θέτουν οι προσφυγές της Επιτροπής είναι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Γεν. Εισαγγελέας Sharpston στις Προτάσεις της, το εάν «υφίστανται νομικά επιχειρήματα που θα μπορούσαν να προβάλλουν τα τρία καθ' ων κράτη μέλη τα οποία θα μπορούσαν να τα απαλλάξουν από τις υποχρεώσεις που υπέχουν δυνάμει των αποφάσεων μετεγκαταστάσεως»³⁹, με δεδομένο ότι οι εφαρμοστέες Αποφάσεις είναι νόμιμες και δεσμευτικές προς τα κράτη μέλη⁴⁰.

1. Αμφισβήτηση του παραδεκτού των προσφυγών – τα χρονικά όρια της παράβασης

Με τρόπο αντίστοιχο προς τις προσφυγές ακύρωσης που είχαν ασκήσει το 2015 η Ουγγαρία και η Σλοβακία, η πρώτη γραμμή άμυνας των καθ' ων κρατών μελών στις υπό κρίση προσφυγές ήταν να αμφισβητήσουν αρχικά το παραδεκτό της ασκηθείσας προσφυγής, προβάλλοντας έλλειψη αντικειμένου και εννόμου συμφέροντος για την άσκηση των προσφυγών, με δεδομένο ότι οι Αποφάσεις 2015/1523 και 2015/1601 έπαυσαν να ισχύουν τον Σεπτέμβριο του 2017, παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας.

Τα σχετικά επιχειρήματα απορρίφθηκαν με σχετική ευκολία τόσο από τη Γεν. Εισαγγελέα όσο και από το Δικαστήριο, ενώ ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στην αντίκρουση του επιχειρήματος περί έλλειψης αντικειμένου των προσφυγών λόγω της λήξης της ισχύος των Αποφάσεων 2015/1523 και 2015/1601. Η επιχειρηματολογία των καθ'

39. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα Ε. Sharpston στην υπόθεση C-715/17, *Επιτροπή/Πολωνία*, 31.10.2019, ECLI:EU:C:2019:917.

40. Σημειωτέον ότι τα καθ' ων κράτη μέλη δεν προέβαλαν, ορθώς, κανένα επιχείρημα σχετικά με την έλλειψη κύρους των εφαρμοστέων Αποφάσεων, καθώς η αμφισβήτηση του κυρούς με βάση το άρθρο 263 ΣΛΕΕ θα ήταν πλέον εκπρόθεσμη.

ων κρατών μελών εστιάζει στο γεγονός ότι, με τη λήξη ισχύος των σχετικών Αποφάσεων, δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα να άρουν την παράβαση και να εκπληρώσουν τις επιβαλλόμενες από αυτές υποχρεώσεις. Επομένως, η Επιτροπή στερείται επαρκούς έννομου συμφέροντος να κινηθεί τη διαδικασία του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, η οποία μπορεί να καταλήξει σε μια αμιγώς αναγνωριστική της παράβασης απόφαση.

Η επιχειρηματολογία αυτή, πέραν του γεγονότος ότι δεν συνάδει με τον σκοπό της προσφυγής του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, για το παραδεκτό της οποίας αρκεί απλώς να ζητηθεί από το Δικαστήριο να διαπιστώσει ότι ένα κράτος μέλος παραβίασε τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από το δικαίωμα της Ένωσης⁴¹, θα μπορούσε, εάν γινόταν δεκτή, να οδηγήσει σε έντονο ρήγμα της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης, ειδικότερα σε σχέση με την υιοθέτηση, εφαρμογή και συμμόρφωση των κρατών μελών με προσωρινά μέτρα ληφθέντα δυνάμει του άρθρου 78 παρ. 3 ΣΛΕΕ, όπως αυτά που ελήφθησαν με τις Αποφάσεις 2015/1523 και 2015/1601, για την αντιμετώπιση έκτακτων καταστάσεων⁴². Δεδομένου του χρόνου που απαιτείται προκειμένου να εντοπιστεί από την Επιτροπή η παράβαση εκ μέρους ενός κράτους μέλους, να κινηθεί η διαδικασία του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, να ασκηθεί η προσφυγή και να εκδοθεί η σχετική απόφαση του Δικαστηρίου, η λήξη ισχύος ενός προσωρινού μέτρου σε κάποιο από τα στάδια αυτά θα συνεπαγόταν την αδυναμία της Επιτροπής να επιτελέσει την αποστολή της ως θεματοφύλακα των Συνθηκών και θα οδηγούμασταν σε μια *à la carte* εκπλήρωση των υποχρεώσεων από τα κράτη μέλη.

2. Η επίκληση του άρθρου 72 ΣΛΕΕ

Ως προς την ουσία των επιχειρημάτων των κρατών μελών, ενδιαφέρον παρουσιάζει η επίκληση του άρθρου 72 ΣΛΕΕ, το οποίο εντάσσεται στις γενικές διατάξεις του Τίτλου V της ΣΛΕΕ για τον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης και αφορά την αρμοδιότητα των κρατών μελών για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και της εσωτερικής ασφάλειας⁴³. Με βάση το άρθρο αυτό, κατά την υιοθέτηση μια πράξης του δευτερογενούς δικαίου, ο ενωσιακός νομοθέτης θα πρέπει να μεριμνά για τη διασφάλιση της δυνατότητας των κρατών μελών να αντα-

ποκριθούν στις ευθύνες τήρησης της δημόσιας τάξης και της εσωτερικής ασφάλειας, ενώ σε περίπτωση που δεν έχει ληφθεί αυτή η μέριμνα, η σχετική νομική πράξη μπορεί να προσβληθεί με την προσφυγή ακύρωσης του άρθρου 263 ΣΛΕΕ⁴⁴.

Αντίθετα, το συγκεκριμένο άρθρο δεν μπορεί να θεωρηθεί ως εισάγον έναν κανόνα άρσης συγκρούσεων αρμοδιότητας, όπως ισχυρίζονται τα καθ' ύλην κράτη μέλη, ώστε να δίνει προτεραιότητα στην αρμοδιότητα των κρατών μελών για την τήρηση της δημόσιας τάξης και τη διαφύλαξη της εσωτερικής ασφάλειας έναντι της συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις που υπέχουν με βάση το δικαίωμα της Ένωσης. Αποτελεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Γεν. Εισαγγελέας στις Προτάσεις της, έναν «κανόνα συνύπαρξης»⁴⁵, ο οποίος θα πρέπει να εφαρμόζεται από τα κράτη μέλη «κατά τρόπο που να σέβεται τις άλλες σχετικές διατάξεις του δικαίου της Ένωσης»⁴⁶.

Σε σχέση με τις εφαρμοστέες εν προκειμένω Αποφάσεις 2015/1523 και 2015/1601, αυτές περιλαμβάνουν προβλέψεις που επιτρέπουν στα κράτη μέλη να αρνηθούν τη μετεγκατάσταση ενός συγκεκριμένου αιτούντος διεθνή προστασία στο έδαφός τους, εάν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να θεωρηθεί ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο συνιστά απειλή για τη δημόσια τάξη και την εσωτερική ασφάλειά τους⁴⁷. Επιπλέον, κατά την εφαρμογή των συγκεκριμένων Αποφάσεων, δόθηκε στα κράτη μέλη μετεγκατάστασης η δυνατότητα να διενεργούν συμπληρωματικούς ελέγχους και συνεντεύξεις ασφαλείας πριν τη μετεγκατάσταση, ενώ λαμβάνονταν τα δακτυλικά αποτυπώματα των ενδιαφερόμενων προσώπων πριν και μετά τη μετεγκατάσταση και διαβιβάζονταν στο κεντρικό σύστημα Eurodac⁴⁸. Πέραν, ωστόσο, των συγκεκριμένων Αποφάσεων, και οι λοιπές πράξεις του δικαίου της Ένωσης στο ΚΕΣΟ περιλαμβάνουν διατάξεις οι οποίες παρέχουν στο εκάστοτε κράτος μέλος τη δυνατότητα να αποκλείσει ένα πρόσωπο από το καθεστώς πρόσφυγα⁴⁹, να τερματίσει το εν λόγω

41. Σκ. 57 της σχολιαζόμενης απόφασης.

42. Σκ. 65 επ. της σχολιαζόμενης απόφασης.

43. Ως προς τις έννοιες της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, το Δικαστήριο έχει αναπτύξει πλούσια νομολογία στο πλαίσιο της ελευθερίας εγκατάστασης και της ερμηνείας των διατάξεων της Οδηγίας 2004/38/ΕΚ σχετικά με την απέλαση πολιτών της Ένωσης για λόγους δημόσιας τάξης και δημόσιας ασφάλειας. Βλ. ενδεικτικά, ΔΕΕ C-145/09, *Tsakouridis*, 23.10.2010, ECLI:EU:C:2010:708· ΔΕΕ C-348/09, *I.*, 22.05.2012, ECLI:EU:C:2012:300· ΔΕΕ C-316/16, *B.*, 17.04.2018, ECLI:EU:C:2018:256· ΔΕΕ C-331/16, *K. () και allégations de crimes de guerre*, 02.05.2018, ECLI:EU:C:2018:296.

44. Σχετικό επιχείρημα είχε εγερθεί στο πλαίσιο των προσφυγών της Ουγγαρίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας κατά της Απόφασης 2015/1601 και απορρίφθηκε από το Δικαστήριο. ΔΕΕ C-643/15, ό.π., σκ. 310.

45. Προτάσεις Γεν. Εισαγγελέα E. Sharpston στην υπόθεση C-715/17, ό.π., σημ. 212.

46. *Ibid*, σημ. 219.

47. Άρθρο 5 παρ. 4 αμφότερων Αποφάσεων.

48. Σκ. 166-168 της σχολιαζόμενης απόφασης.

49. Άρθρα 12 και 17 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας, ΕΕ 2011 L 337/9 (Οδηγία περί αναγνώρισης).

καθεστώς προστασίας⁵⁰, να υποβάλει τους αιτούντες σε εξέταση στα σύνορα ή τις ζώνες διέλευσης⁵¹ ή να θέσει τον αιτούντα, του οποίου η αίτηση απορρίφθηκε, σε κράτηση μέχρι την αποχώρησή του από το έδαφός του⁵², εφόσον υφίστανται σοβαροί λόγοι για να θεωρηθεί ότι ο ενδιαφερόμενος συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία ή την ασφάλεια του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται.

Το άρθρο 72 ΣΛΕΕ δεν μπορεί, επομένως, να αποτελέσει τη βάση για μια απόλυτη και καθολική εξαίρεση από τις υποχρεώσεις μετεγκατάστασης που επιβάλλουν οι δύο Αποφάσεις, για λόγους γενικής πρόληψης, χωρίς να έχει διαπιστωθεί, κατόπιν σφαιρικής εκτίμησης και επί τη βάσει συγκρινόντων, αντικειμενικών και συγκεκριμένων στοιχείων, ότι σε μια συγκεκριμένη περίπτωση ο εν λόγω αιτών συνιστά ενεστώτα ή δυνητικό κίνδυνο για τη δημόσια τάξη και την εσωτερική ασφάλεια⁵³.

V. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η επίδειξη έμπρακτης αλληλεγγύης προς τα κράτη μέλη «πρώτης γραμμής» που δέχονται δυσανάλογες επιβαρύνσεις λόγω της αιφνίδιας εισροής ενός μεγάλου αριθ-

μού προσφύγων αποτελεί τη μεγαλύτερη πρόκληση στο ΚΕΣΑ και στο σύστημα Δουβλίνο ειδικότερα, όπως αυτό διαμορφώνεται από τον ισχύοντα Κανονισμό Δουβλίνο III. Με την Πρόταση για την αναθεώρηση του τελευταίου, η οποία εισάγει μηχανισμούς για την αντιμετώπιση επειγουσών περιστάσεων, να έχει ουσιαστικά παγώσει και με το ενδεχόμενο να ανακύψουν και στο μέλλον συνθήκες παρόμοιες με αυτές που οδήγησαν στην έκδοση των Αποφάσεων 2015/1523 και 2015/1601 να εμφανίζεται αρκετά πιθανό, ο έλεγχος της συμμόρφωσης ενός κράτους μέλους με τις υποχρεώσεις που επιβάλλονται από προσωρινά μέτρα ληφθέντα με βάση το άρθρο 78 παρ. 3 ΣΛΕΕ αποκτά βαρύνουσα σημασία.

Η συγκεκριμένη απόφαση, λοιπόν, αναδεικνύει τη σημασία του κράτους δικαίου, υπό την έννοια της συμμόρφωσης με τις νομικές υποχρεώσεις που επιβάλλονται από το δίκαιο της Ένωσης και της ανάγκης διαπίστωσης της αθέτησής τους, σε συνδυασμό με τις αρχές της καλόπιστης συνεργασίας και της αλληλεγγύης.

50. Ibid, άρθρα 14 και 19.

51. Άρθρο 31 παρ. 8 στοιχείο ι' της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, ΕΕ 2013 L 180/60.

52. Άρθρα 7 παρ. 4, 8 παρ. 4, 11 παρ. 2 και 15 της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, ΕΕ 2008 L 348/98.

53. Σκ. 159-160 της σχολιαζόμενης απόφασης.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

II. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

A. Επισκόπηση Νομολογίας (Φεβρουάριος – Απρίλιος 2020)

Επιμ.: Έρρικα Κ. Λόραμ

► Άρθρο 6 – Δικαίωμα στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης

Υπόθεση *Munteanu κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή Νο 54640/13), απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 2020

αίτημα επανάληψης διαδικασίας ενώπιον εθνικών δικαστηρίων

Ο προσφεύγων αμφισβήτησε τη νομιμότητα της απόλυσής του. Τον Ιούλιο του 2001, εθνικό δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση απόλυσης και διέταξε την επανατοποθέτησή του στη θέση εργασίας του. Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε και από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, τον Μάρτιο του 2003 (η εκκρεμής απόφαση). Αν και οριστική, η απόφαση αυτή ανακλήθηκε, τον Οκτώβριο του 2004, μετά την άσκηση έκτακτου ενδίκου μέσου από τον Γενικό Εισαγγελέα.

Τον Μάρτιο του 2012, το ΕΔΔΑ [στην Υπόθεση *Aectra Agrochemicals S.A. και Munteanu κατά Ρουμανίας* (Προσφυγές Nos 18780/04 και 13111/05) «η αρχική απόφαση»] αποφάνθηκε ότι:

(i) η ανωτέρω αναφερόμενη ανάκληση αποτέλεσε παραβίαση του άρθρου 6 της Σύμβασης (καθώς παραβίασε την αρχή της ασφάλειας δικαίου) και του άρθρου 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης,

(ii) δεδομένων αυτών των διαπιστώσεων, δεν ήταν αναγκαίο να εξεταστεί εάν υπήρχε ζήτημα κατά το άρθρο 6 εξαιτίας της μη εκτέλεσης της εκκρεμούς απόφασης.

Το ΕΔΔΑ επιδίκασε στον προσφεύγοντα αποζημίωση για ηθική βλάβη αναφορικά με τις απαιτήσεις περί μισθών που θα δικαιούταν, εάν δεν μεσολαβούσε η ανάκληση μέσω της άσκησης του έκτακτου ενδίκου μέσου.

Τον Δεκέμβριο του 2012, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης ολοκλήρωσε την εξέταση της πορείας της εκτέλεσης της προαναφερόμενης απόφασης του ΕΔΔΑ, σημειώνοντας ότι οι νομοθετικές διατάξεις που αφορούν στο έκτακτο ένδικο μέσο καταργήθηκαν και η εθνική νομοθεσία επέτρεπε στους προσφεύγοντες, μετά την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, να προσφύγουν εκτάκτως, προκειμένου να πετύχουν την επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση (*restitutio in integrum*).

Μετά τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, ο προσφεύγων υπέβαλε αίτημα στο Ανώτατο Δικαστήριο για επανάληψη της διαδικασίας, ώστε να ακυρωθεί η απόφαση ανάκλησης. Ισχυ-

ρίστηκε ότι εξακολουθούσε να εμποδίζεται να ασκήσει τα καθήκοντά του και να συνεχίσει την καριέρα του, όπως όριζε η εκκρεμής απόφαση. Τον Φεβρουάριο του 2013, το αίτημα αυτό απορρίφθηκε ως απαράδεκτο, καθώς δεν πληρούνταν όλες οι νομικές προϋποθέσεις για επανάληψη της διαδικασίας. Ειδικότερα, το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι:

(i) το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι δεν ήταν απαραίτητο να εξετάσει το σκέλος περί μη εκτέλεσης της αίτησης που υπέβαλε ο προσφεύγων απεδείκνυε ότι δεν υπήρχαν σοβαρές συνέπειες από την παραβίαση που διαπίστωσε το Δικαστήριο, η οποία συνεχιζόταν και δεν μπορούσε αλλιώς να επανορθωθεί,

(ii) η εκκρεμής απόφαση του 2003 διέτασσε την αποκατάσταση του προσφεύγοντα, χωρίς όμως να του επιδικάζει αποζημίωση για την απώλεια των μισθών. Κατέληξε ότι οι αποζημιώσεις που επιδίκασε το ΕΔΔΑ αποτελούσαν δίκαιη και επαρκή αποζημίωση της βλάβης που προκλήθηκε από τις παραβιάσεις που διαπιστώθηκαν.

Άρθρο 46: Στον βαθμό που οι ισχυρισμοί του προσφεύγοντα αφορούν την αποτυχία αποκατάστασης της αρχικής παραβίασης του άρθρου 6 της Σύμβασης που διαπιστώθηκε, μπορεί να εκληφθεί ότι (οι ισχυρισμοί αυτοί) αποτελούν στην παρούσα υπόθεση καταγγελία περί μη ορθής εκτέλεσης της αρχικής απόφασης του ΕΔΔΑ. Αυτό όμως δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, αλλά αποτελεί αρμοδιότητα της Επιτροπής των Υπουργών για επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων κατά το άρθρο 46 της Σύμβασης.

Απαράδεκτη η προσφυγή ως ασυμβίβαστη προς την καθ' ύλην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

Στον βαθμό που η άρνηση επανάληψης της διαδικασίας μπορεί να αναγνωστεί ως νέα καταγγελία, που αναφέρεται όχι στο αποτέλεσμα της απόφασης του Φεβρουαρίου 2013, αλλά στη διεξαγωγή και στο αδιάβλητο των σχετικών διαδικασιών ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου, οι οποίες έπονται χρονικά και είναι διακριτές από τις καταγγελλόμενες διαδικασίες στην απόφαση του ΕΔΔΑ του 2012, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης δεν είχε, καταρχήν, εφαρμογή στις διαδικασίες που αφορούν την επανάληψη των διαδικασιών ενώπιον αστικών δικαστηρίων μετά τη διαπίστωση της παραβίασης από το ΕΔΔΑ. Κατά κοινή ομολογία, υπήρχαν εξαιρέσεις στον κανόνα αυτό. Οι εξαιρέσεις αυτές κυρίως αφορούσαν σε περιπτώσεις, όπου η άσκηση ενός έκτα-

κτου ενδίκου μέσου οδηγούσε αυτομάτως ή υπό ειδικές συνθήκες σε ολική επανεξέταση της υπόθεσης ή σε ορισμένες περιπτώσεις, όπου οι διαδικασίες, παρόλο που χαρακτηρίζονταν κατά την εθνική νομοθεσία ως «έκτακτες» ή «εξαιρετικές», θεωρήθηκαν παρεμφερείς σε φύση και σκοπό με τις συνήθεις αναθεωρητικές διαδικασίες. Όμως, όπως καταδεικνύεται παρακάτω στην παρούσα υπόθεση, δεν προέκυψε εν προκειμένω τέτοια εξαίρεση.

Η ρουμανική νομοθεσία προέβλεπε την επίδικη περίοδο δικαίωμα υποβολής αίτησης επανάληψης της διαδικασίας και επανεξέτασης μιας οριστικής απόφασης, εφόσον ακολούθως το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση δικαιώματος προστατευομένου από τη Σύμβαση. Ενώ η διαδικασία σε μια τέτοια υπόθεση ήταν να ακολουθηθούν οι κανόνες για την εξέταση κάθε ενέργειας δικαστηρίου, εντούτοις το περιεχόμενό της περιοριζόταν ρητώς στην εξέταση του παραδεκτού της αίτησης επανάληψης των διαδικασιών. Αυτό αντανακλάται περαιτέρω στο εύρος των εξουσιών του δικαστηρίου να εξετάσει το αίτημα για επανέλεγχο σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, το οποίο (εύρος) περιοριζόταν είτε στο να απορρίψει το αίτημα αυτό ως απαράδεκτο είτε στο να το αποδεχθεί και να τροποποιήσει την προσβαλλόμενη απόφαση.

Προκύπτει ότι, σε αντίθεση με την υπόθεση *Bocahn* (No 2) [*Bochan κατά Ουκρανίας* No 2 (Προσφυγή No 22251/08), απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2015], η ρουμανική νομοθεσία δεν εκλαμβάνει τις διαδικασίες επανέλεγχου υποθέσεων ως προέκταση των αρχικών (περατωμένων) διαδικασιών ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων, αλλά περιορίζει σαφώς το εύρος τους στην επαλήθευση των λόγων για επανέναρξη μιας υπόθεσης και στη λήψη μιας ξεχωριστής απόφασης που δέχεται ή απορρίπτει το αίτημα για επανέναρξη της διαδικασίας. Ειδικότερα, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι το αίτημα του προσφεύγοντα για επανέλεγχο της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου δεν πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις του παραδεκτού που έθετε ο νόμος και το απέρριψε ως απαράδεκτο για λόγους απότομους της διαδικασίας, χωρίς να διεξάγει μια νέα εξέταση της υπόθεσης.

Απ' αυτήν την άποψη, η παρούσα υπόθεση πρέπει να διαχωριστεί από την υπόθεση *Moreira Ferreira* (No 2) [*Moreira Ferreira κατά Πορτογαλίας* No 2 (Προσφυγή No 19867/12), απόφαση της 11ης Ιουλίου 2017 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης], όχι μόνο εξαιτίας της φύσης των επίμαχων διαδικασιών – κυρίως αστικές στην παρούσα υπόθεση και αντίστοιχα ποινικές στην τελευταία, φύση που ασκούσε επίδραση στις παρεχόμενες εγγυήσεις στους προσφεύγοντες για τον λόγο αυτό – αλλά και επειδή το Ανώτατο Δικαστήριο της Πορτογαλίας εξέτασε ένα ουσιαστικό παρά ένα διαδικαστικό ζήτημα (κυρίως την εγκυρότητα της καταδίκης του προσφεύγοντα εν όψει της διαπίστωσης

παραβίασης του δικαιώματος στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης) – εξέταση που το Δικαστήριο έκρινε, εξαιτίας της φύσης της, ότι αποτελεί «νέο ζήτημα».

Συνεπώς, η άρνηση του Ανωτάτου Δικαστηρίου να επανεξετάσει την αστική υπόθεση του προσφεύγοντα για λόγους του παραδεκτού που άπτονται της διαδικασίας δεν συνδεόταν με σχετικούς νέους λόγους, ικανούς να εγείρουν νέα παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης. Εν όψει των διαπιστώσεων αυτών, η άρνηση του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην παρούσα υπόθεση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί «νέο ζήτημα».

Απαράδεκτη η προσφυγή ως ασυμβίβαστη προς την καθ' ύλην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

Άρθρο 13: Λόγω των διαπιστώσεων του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 6, ο προσφεύγων δεν μπορεί να υποστηρίξει ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13.

Απαράδεκτη η προσφυγή ως ασυμβίβαστη προς την καθ' ύλην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

► Άρθρο 7 – Μη επιβολή ποινής άνευ νόμου

Υπόθεση *Jidic κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 45776/16), απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 2020

■ βαρύτερη ποινή – ηπιότερος μεταγενέστερος νόμος

Το 2016, ο προσφεύγων, επαγγελματίας οδηγός, καταδικάστηκε για οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ σε ποινή φυλάκισης τριών ετών και τεσσάρων μηνών με αναστολή και αφαίρεση διπλώματος οδήγησης για το ίδιο χρονικό διάστημα. Το δικαστήριο που αποφάνθηκε στον τελευταίο βαθμό εφάρμοσε τον ποινικό νόμο που ίσχυε το 2012, οπότε διαπράχθηκε το αδίκημα. Κατά την κρίση του, ο νόμος αυτός ήταν επιεικέστερος στην περίπτωση του προσφεύγοντα από τον νεότερο νόμο που τέθηκε σε ισχύ το 2014, δεδομένων των προϋποθέσεων που πρέπει να πληρούνται ώστε να ανασταλεί η εκτέλεση της ποινής. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον νεότερο νόμο, κάθε ποινή φυλάκισης άνω των τριών ετών, όπως στην περίπτωση του προσφεύγοντα, πρέπει να εκτιθεί.

Ο προσφεύγων επιχειρηματολόγησε, όμως, ότι στην περίπτωση του ο νεότερος νόμος ήταν επιεικέστερος. Ενώ με τον προγενέστερο νόμο η μόνη ποινή που μπορούσε να του επιβληθεί ήταν φυλάκιση από ένα έως πέντε έτη, με τον νεότερο νόμο τα εθνικά δικαστήρια είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν μεταξύ ποινής φυλάκισης ίδιας διάρκειας και χρηματικής ποινής. Επίσης, παρόλο που και οι δύο νόμοι προέβλεπαν – υπό προϋποθέσεις – ότι η εκτέλεση της ποινής μπορούσε να ανασταλεί και/ή να μειωθεί, μόνο ο νεότερος νόμος προέβλεπε ότι η επιβολή της ποινής μπορούσε να αρθεί ή να αναβληθεί. Στην περίπτωση αυτή, κατά την άποψη του προσφεύγοντα, το

δίπλωμα οδήγησης δεν θα είχε αφαιρεθεί. Επίσης, εάν το δικαστήριο αποφάσιζε να αναβάλει την έκτιση της ποινής του, θα είχε τη δυνατότητα να ανακτήσει το δίπλωμα οδήγησης του αμέσως μετά το πέρας των διαδικασιών, επειδή δεν θα ήταν δυνατόν να του επιβληθεί κατά τον χρόνο αναστολής της ποινής απαγόρευση οδήγησης.

Η αξιολόγηση του ποιος νόμος ήταν πιο επεικής ή υπέρ του κατηγορούμενου – ήτοι ο ισχύον νόμος κατά τον χρόνο που ο κατηγορούμενος διέπραξε το αδίκημα ή ο νόμος κατά τον χρόνο που κρίθηκε ένοχος – δεν βασίζεται σε μια αφηρημένη σύγκριση των δύο επίμαχων νόμων. Αυτό που είναι σημαντικό είναι εάν, μετά από συγκεκριμένη αξιολόγηση των εν λόγω πράξεων, η επιλογή εφαρμογής του ενός νόμου έναντι του άλλου έθεσε τον κατηγορούμενο σε μειονεκτική θέση αναφορικά με την επιβολή της ποινής.

Δεν προέκυπτε ζήτημα στην παρούσα υπόθεση σχετικά με τον ορισμό του αδικήματος, ο οποίος ήταν ο ίδιος και στους δύο νόμους. Το ερώτημα ήταν εάν η αξιολόγηση της υπόθεσης του προσφεύγοντα, η οποία οδήγησε στην εφαρμογή του προγενέστερου ποινικού νόμου, θα μπορούσε ευλόγως να θεωρηθεί ως πιο ευνοϊκή γι' αυτόν αναφορικά με την επιβολή της ποινής.

Σε αντίθεση με την υπόθεση *Maktouf και Damjanović κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης* [(Προσφυγές Νος 2312/08 και 34179/08, απόφαση της 18ης Ιουλίου 2013 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης)], στην υπόθεση του προσφεύγοντα τα δικαστήρια έλαβαν υπόψη στην αξιολόγησή τους για την εφαρμογή του πιο ευνοϊκού νόμου όχι μόνο τη μέγιστη και ελάχιστη προβλεπόμενη από τον νόμο ποινή φυλάκισης που μπορούσε να του επιβληθεί αλλά και τη δυνατότητα επιβολής χρηματικής ποινής που προέβλεπε ο νεότερος νόμος και τον τρόπο έκτισης της ποινής που προέβλεπαν τόσο ο προγενέστερος όσο και ο μεταγενέστερος νόμος – ειδικότερα εάν μπορούσε να ανασταλεί η έκτιση της ποινής ή να αναβληθεί η επιβολή της χρηματικής ποινής. Τα ανωτέρω στοιχεία είχαν επιρροή στο δικαίωμα του προσφεύγοντα να οδηγεί αυτοκίνητο, δικαίωμα μεγάλης σημασίας για τον ίδιο, καθώς απ' αυτό εξαρτάται ο βιοπορισμός του. Αυτό που είχε σημασία για το Δικαστήριο ήταν εάν υπήρχε πιθανότητα να λάβει ο προσφεύγων ευνοϊκότερη ποινή στην περίπτωση που εφαρμοζόταν ο νεότερος νόμος.

Ενώ, σύμφωνα με τον νεότερο νόμο, τα δικαστήρια είχαν τη δυνατότητα να επιβάλουν στον προσφεύγοντα χρηματική ποινή, κανένα από τα δικαστήρια που εξέτασαν την υπόθεσή του δεν ερεύνησε αυτή τη δυνατότητα δεδομένης της σοβαρότητας του αδικήματος που διέπραξε. Προκειμένου να οριστεί αναστολή, άρση ή αναβολή εκτέλεσης ποινής, ο νεότερος νόμος όριζε ότι το υπό εξέταση αδίκημα πρέπει να είναι μικρής ποινικής αξίας ή να προβλέπεται γι' αυτό ποινή φυλάκισης μέχρι τρία έτη.

Όμως, ο προσφεύγων καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης τριών ετών και τεσσάρων μηνών. Εάν εφαρμοζόταν ο νεότερος ποινικός νόμος, η μέγιστη ποινή φυλάκισης που θα του είχε επιβληθεί θα ήταν η ίδια και επιπλέον θα έπρεπε να εκτίσει την ποινή του.

Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι καταγγελίες του προσφεύγοντα, ότι το εθνικό δικαστήριο εφήρμοσε τον αυστηρότερο ποινικό νόμο, δεν έβρισκαν έρεισμα. Αντιθέτως, καθώς δεν υφίστατο πιθανότητα η εφαρμογή του νεότερου νόμου να λειτουργήσει υπέρ του αναφορικά με την ποινή, δεν μπορούσε να υποστηριχθεί ότι δεν απήλαυσε αποτελεσματικές εγγυήσεις για την αποφυγή επιβολής αυστηρότερης ποινής.

Μη παραβίαση άρθρου 7.

► Άρθρο 8 – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Υπόθεση *Gaughran* κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Προσφυγή Νο 45245/15), απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2020

Τήρηση στοιχείων DNA – τήρηση δακτυλικών αποτυπωμάτων και φωτογραφιών – ήσσοнос σημασίας αδίκημα

Ο προσφεύγων καταδικάστηκε στη Βόρεια Ιρλανδία για αδίκημα ήσσοнос σημασίας. Παραπονέθηκε για τη λήψη και την επ' αόριστον τήρηση των στοιχείων DNA του, των δακτυλικών αποτυπωμάτων και της φωτογραφίας του από την αστυνομία.

Η τήρηση των στοιχείων DNA και των δακτυλικών αποτυπωμάτων του ισοδυναμούσε με παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της προσωπικής ζωής του προσφεύγοντα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η φωτογραφία του προσφεύγοντα λήφθηκε κατά τη σύλληψή του και ότι θα τηρούνταν επ' αόριστον σε βάση δεδομένων της αστυνομίας, η οποία (αστυνομία) μπορεί επίσης να εφαρμόζει τεχνικές αναγνώρισης και χαρτογράφησης προσώπου επί της φωτογραφίας αυτής, η λήψη και η τήρηση της εν λόγω φωτογραφίας ισοδυναμεί με παρέμβαση στο δικαίωμά του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής.

Η παρέμβαση ήταν νόμιμη και επεδίωκε τον νόμιμο σκοπό της αποτροπής διάπραξης εγκλήματος. Παρόλο που η αρχική λήψη των πληροφοριών αυτών είχε ως σκοπό τη σύνδεση ενός συγκεκριμένου προσώπου με ένα συγκεκριμένο έγκλημα για το οποίο ήταν ύποπτος διάπραξης, η τήρηση των πληροφοριών αυτών επεδίωκε έναν ευρύτερο σκοπό: τη διευκόλυνση της αναγνώρισης προσώπων που ενδεχομένως να διαπράξουν έγκλημα στο μέλλον.

Το περιθώριο εκτίμησης που καταλείπεται στα κράτη κατά τον καθορισμό των ορίων διατήρησης των βιομετρικών στοιχείων προσώπων που έχουν καταδικαστεί για αξιόποινες πράξεις είναι στενό. Όμως, η διάρκεια του

χρόνου διατήρησης δεν είναι απαραίτητος στοιχείο καθοριστικής σημασίας προκειμένου να αξιολογηθεί εάν ένα κράτος υπερέβη το αποδεκτό περιθώριο εκτίμησης κατά τον ορισμό του σχετικού καθεστώτος τήρησης βιομετρικών στοιχείων. Σημασία έχει εάν το εν λόγω καθεστώς λαμβάνει υπόψη τη σοβαρότητα του αδικήματος και την ανάγκη τήρησης των στοιχείων, αλλά και τις εγγυήσεις ασφάλειας που προσφέρει στο άτομο. Όταν ένα κράτος κινείται οριακά εντός του περιθωρίου εκτίμησης αναγνωρίζοντας για το ίδιο την πλέον ευρεία δυνατότητα επ' αόριστον τήρησης στοιχείων, τότε η ύπαρξη και η λειτουργία συγκεκριμένων εγγυήσεων αποτελούν στοιχεία αποφασιστικής σημασίας.

Η εναγόμενη κυβέρνηση προέβαλε τον ισχυρισμό ότι όσο περισσότερα στοιχεία τηρούνταν τόσο περισσότερο αποτρεπόταν το έγκλημα. Εάν ένα τέτοιο επιχείρημα γινόταν δεκτό στο πλαίσιο του σχεδιασμού της επ' αόριστον τήρησης στοιχείων, θα ισοδυναμούσε στην πράξη με δικαιολόγηση της τήρησης πληροφοριών για το σύνολο των ανθρώπων και των αποβιωσάντων συγγενών τους, κάτι το οποίο θα ήταν σίγουρα μια υπερβολική άποψη. Η κυβέρνηση υπογράμμισε, επίσης, ότι αυτοί που έχουν καταδικαστεί είναι συνήθως εκείνοι που, μετά από ένα σύντομο χρονικό διάστημα δύο ετών, καταδικάζονται εκ νέου.

Η διερεύνηση εκ νέου υποθέσεων που είχαν τεθεί στο αρχείο ως ανεξιχνίαστες ήταν προς το δημόσιο συμφέρον κατά τη γενικότερη έννοια της καταπολέμησης του εγκλήματος. Όμως, η αστυνομία οφείλει να εκτελεί τα καθήκοντά της με τρόπο που να είναι συμβατός προς τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των άλλων ατόμων.

Επιλέγοντας να ενεργοποιήσει ένα καθεστώς επ' αόριστον τήρησης στοιχείων, το κράτος πρέπει να διασφαλίσει ότι υφίστανται αποτελεσματικές εγγυήσεις για πρόσωπα που, όπως ο προσφεύγων, έχουν καταδικαστεί για συγκεκριμένο αδίκημα. Όμως, τα βιομετρικά στοιχεία και οι φωτογραφίες του προσφεύγοντα τηρήθηκαν χωρίς να υπάρξει αναφορά στη σοβαρότητα του εγκλήματος που διέπραξε και χωρίς να υφίσταται κάποια συνεχιζόμενη ανάγκη επ' αόριστον τήρησης των στοιχείων αυτών. Επίσης, η αστυνομία είχε την εξουσία να διαγράψει βιομετρικά στοιχεία και φωτογραφίες μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Δεν υπήρχε διάταξη που να δίνει τη δυνατότητα στον προσφεύγοντα να αιτηθεί να διαγραφούν τα στοιχεία που τον αφορούν, εφόσον δεν διαφαινόταν ανάγκη διατήρησής τους ενόψει της φύσης του αδικήματος που διαπράχθηκε, του χρόνου που παρήλθε έκτοτε, της ηλικίας του ατόμου και της τρέχουσας συμπεριφοράς και προσωπικότητάς του. Έτσι, η δυνατότητα δικαστικού ελέγχου του καθεστώτος τήρησης εμφανίζεται τόσο περιορισμένη για το άτομο, ώστε να καθίσταται τελικώς σχεδόν υποθετική.

Ο χωρίς διακρίσεις χαρακτήρας των εξουσιών της τήρησης στοιχείων DNA, δακτυλικών αποτυπωμάτων και φωτογραφιών του προσφεύγοντα ως προσώπου που έχει

καταδικασθεί για αδίκημα, του οποίου η ποινή έχει εκτιθεί, χωρίς αναφορά στη σοβαρότητα του αδικήματος ή στην ανάγκη τήρησης των στοιχείων αυτών επ' αόριστον και χωρίς ουσιαστική δυνατότητα δικαστικού ελέγχου της νομιμότητας της τήρησης των εν λόγω στοιχείων, δεν εξασφάλισε μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των συγκρουόμενων δημοσίων και ιδιωτικών δικαιωμάτων. Το κράτος ακολούθησε ένα ευρύτερο περιθώριο εκτίμησης αναφορικά με την τήρηση των δακτυλικών αποτυπωμάτων και φωτογραφιών. Όμως, αυτό το διευρυμένο περιθώριο εκτίμησης δεν ήταν επαρκές, ώστε να θεωρηθεί η τήρηση των στοιχείων αυτών ανάλογη των περιστάσεων, καθώς δεν περιελάμβανε κάποια σχετική εγγύηση ή οποιονδήποτε ουσιαστικό δικαστικό έλεγχο.

Συνεπώς, σχετικά με το θέμα αυτό το εναγόμενο κράτος υπερέβη το αποδεκτό περιθώριο εκτίμησης και η εν λόγω τήρηση βιομετρικών στοιχείων αποτέλεσε μια δυσανάλογη παρέμβαση στο δικαίωμα του προσφεύγοντα για σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής, η οποία (παρέμβαση) δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απαραίτητη σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Παραβίαση άρθρου 8.

Άρθρο 41: Η διαπίστωση της παραβίασης αποτελεί επαρκή αποζημίωση της ηθικής βλάβης του προσφεύγοντα.

Υπόθεση Platini κατά Ελβετίας (Προσφυγή Νο 526/18), απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 2020

αυθαίρετη πειθαρχική απόφαση – αναστολή άσκησης δραστηριότητας στον αθλητικό χώρο – θεσμικές και διαδικαστικές εγγυήσεις

Ο προσφεύγων είναι πρώην ποδοσφαιριστής, πρώην αρχηγός και προπονητής της εθνικής ομάδας της Γαλλίας. Υπήρξε σύμβουλος του Χ.Υ. και μετά πρόεδρος της FIFA (Διεθνής Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία), ενώ υπηρέτησε και ως Πρόεδρος της UEFA (Ένωση Ευρωπαϊκών Ποδοσφαιρικών Ομοσπονδιών) και ως Αντιπρόεδρος της FIFA. Το 2011, ο Χ.Υ. ενέκρινε την πληρωμή 2 εκατ. ελβετικών φράγκων στον προσφεύγοντα, ο οποίος την παρουσίασε ως συμφωνηθέν προφορικά επίδομα μισθού. Η πληρωμή επικυρώθηκε από την επιτροπή οικονομικών της FIFA. Το 2015, μετά την άσκηση ποινικής δίωξης για την ανωτέρω πληρωμή κατά του Χ.Υ., ξεκίνησε πειθαρχικός έλεγχος κατά του προσφεύγοντα για παραβίαση του Κώδικα Ηθικής της FIFA. Η τελευταία επέβαλε ποινή αποχής από κάθε σχετική με το επαγγελματικό ποδόσφαιρο δραστηριότητα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο έξι ετών και πρόστιμο 80.000 ελβετικών φράγκων. Το Αθλητικό Διαιτητικό Δικαστήριο (CAS) μείωσε την ποινή περί αποχής από έξι σε τέσσερα χρόνια και το πρόστιμο σε 60.000 ελβετικά φράγκα. Το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο έκρινε ότι είχε δικαιοδοσία και απέρριψε την έφεση του προ-

σφεύγοντα.

Η επίδικη ποινή επιβλήθηκε από τη FIFA, μια ομοσπονδία διεπόμενη από ιδιωτικό δίκαιο, και επικυρώθηκε από ένα διαιτητικό δικαστήριο, το CAS, το οποίο ιδρύθηκε από μια οργάνωση ιδιωτικού δικαίου. Για τον λόγο αυτό, η ελβετική νομοθεσία προέβλεπε την εξέταση της εγκυρότητας των νομικών συνεπειών των αποφάσεων του CAS και της αρμοδιότητας του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου. Η αυθαίρετη απόφαση με την οποία απορρίφθηκε η έφεση του προσφεύγοντα από το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο αποτέλεσε δεδικασμένο κατά το ελβετικό δίκαιο. Έτσι, οι επίμαχες πράξεις και παραλείψεις μπορούσαν να επιφέρουν την ενεργοποίηση της ευθύνης του εναγόμενου κράτους σύμφωνα με τη Σύμβαση, με αποτέλεσμα το Δικαστήριο να έχει αρμοδιότητα *ratione personae* να εξετάσει τις καταγγελίες του προσφεύγοντα σχετικά με την απόφαση του CAS, η οποία επικυρώθηκε από το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο.

Παρόλο που οι λόγοι επιβολής της επίμαχης ποινής στον προσφεύγοντα αφορούσαν στην επαγγελματική του δραστηριότητα, εντούτοις το Δικαστήριο έκρινε ότι το απαιτούμενο για την ενεργοποίηση του άρθρου 8 της Σύμβασης (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής) όριο σοβαρότητας ξεπεράστηκε εξαιτίας των συνεπειών που η ποινή αυτή είχε στην προσωπική του ζωή. Ήτοι:

- την απαγόρευση βιοπορισμού από το ποδόσφαιρο, την αποκλειστική πηγή εισοδήματός του σε όλη του τη ζωή (μια κατάσταση που επιβαρυνόταν από την ηλικία του και την κυρίαρχη θέση της FIFA στον αθλητισμό ή ακόμη και το μονοπώλιό της στην οργάνωση του ποδοσφαίρου διεθνώς),

- την παρέμβαση στη δυνατότητα δημιουργίας και ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων με άλλους, δεδομένης της ευρείας φύσης της ποινής που εκτεινόταν σε «κάθε» σχετική με το ποδόσφαιρο δραστηριότητα, καθώς ο προσφεύγων ταυτιζόταν από το κοινό και από τα ΜΜΕ με το ποδόσφαιρο,

- τις αρνητικές συνέπειες στη φήμη του (ως αποτέλεσμα του στιγματισμού του).

Καθώς η καταγγελία δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι αφορά μέτρο που έλαβε το κράτος – αφού η ποινή επιβλήθηκε από οργάνωση ιδιωτικού δικαίου – έπρεπε να εξεταστεί από τη σκοπιά των θετικών υποχρεώσεων του κράτους και του περιθωρίου διακριτικής ευχέρειας.

Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του τον ειδικό χαρακτήρα της κατάστασης του προσφεύγοντα, το γεγονός δηλαδή ότι ο τελευταίος είχε ελεύθερα επιλέξει να ακολουθήσει καριέρα στο ποδόσφαιρο, αρχικά ως παίκτης και προπονητής και στη συνέχεια ως αξιωματούχος σε ομοσπονδικά όργανα διοίκησης του ποδοσφαίρου, τα οποία (όργανα) ήταν ιδιωτικοί φορείς που δεν δεσμεύονται από τη

Σύμβαση. Παρόλο που η καριέρα αυτή χωρίς αμφιβολία του εξασφάλισε πολλά προνόμια και παροχές, εντούτοις εξαιτίας συμβατικών περιορισμών που αποδέχθηκε οικειοθελώς υποχρεώθηκε να παραιτηθεί συγκεκριμένων δικαιωμάτων του.

Το Δικαστήριο εξέτασε στη συνέχεια τις προσφυγές του προσφεύγοντα στο πλαίσιο της διαμάχης του με τη FIFA.

Λαμβάνοντας υπόψη τον ειδικό χαρακτήρα της διαδικασίας διαιτησίας στον αθλητισμό, το CAS ανταποκρίθηκε στις καταγγελίες του προσφεύγοντα διεξοδικά και περιεκτικά, εκδίδοντας μια λεπτομερώς αιτιολογημένη απόφαση και ζυγίζοντας ικανοποιητικά τα διακυβευόμενα συμφέροντα. Το CAS έκρινε ότι μια ποινή διάρκειας τεσσάρων ετών ήταν εύλογη εν όψει του επιδιωκόμενου σκοπού, που ήταν να επιβληθεί μια αυστηρή ποινή για μια σοβαρή παράβαση του Κώδικα Ηθικής, προκειμένου να σταλεί ένα «ηχηρό μήνυμα» για να αποκαταστεί η φήμη του ποδοσφαίρου και της FIFA. Οι δικαστές του διαιτητικού δικαστηρίου δεν παρέβλεψαν την τωρινή κατάσταση του προσφεύγοντα ή τις εξαιρετικές επιδόσεις του στο ποδόσφαιρο. Αντιθέτως, το CAS έδωσε έμφαση στην υψηλή ιεραρχικά θέση του προσφεύγοντα στα μεγαλύτερα ποδοσφαιρικά όργανα κατά τον χρόνο διάπραξης των αδικημάτων για τα οποία κατηγορείται, καθώς και στην έλλειψη μεταμέλειάς του.

Το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, στο οποίο προσέφυγε σε τελευταίο βαθμό ο προσφεύγων, επικύρωσε την ποινή που επέβαλε το CAS, στηριζόμενο σε εύλογη και πειστική αιτιολογία. Έκρινε ότι, ενόψει των κριτηρίων που έθεσε το διαιτητικό δικαστήριο, η διάρκεια της αναστολής δεν ήταν προδήλως υπερβολική, καθώς λήφθηκαν υπόψη όλα τα επιβαρυντικά και απαλλακτικά στοιχεία που περιείχε ο φάκελος της δικογραφίας και δεν παραβλέφθηκε κάποιο πραγματικό περιστατικό κατά την απόφαση της διάρκειας της ποινής.

Συνεπώς, ο προσφεύγων απήλαυσε επαρκείς θεσμικές και διαδικαστικές εγγυήσεις από το σύστημα των δικαιοδοτικών οργάνων, αρχικά από ιδιωτικούς φορείς και στη συνέχεια από δικαστήριο συμβαλλόμενου κράτους, το οποίο ζύγισε ορθά τα διακυβευόμενα συμφέροντα και εξέτασε όλες τις καταγγελίες του εκδίδοντας επαρκώς αιτιολογημένες αποφάσεις.

Στο μέτρο που το Δικαστήριο είχε δικαιοδοσία να εξετάσει τις αποφάσεις αυτές, διαπίστωσε ότι δεν ήταν αυθαίρετες ή προδήλως αναίτιολόγητες, αλλά ότι επεδίωκαν τον θεμιτό σκοπό της επιβολής κυρώσεων για παραβιάσεις των σχετικών κανόνων από έναν υψηλόβαθμο αξιωματούχο της FIFA, αλλά και τον γενικότερο ενδιαφέροντος σκοπό της αποκατάστασης της φήμης του ποδοσφαίρου και της FIFA. Συνεπώς, και λαμβάνοντας υπόψη το ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας που διέθετε το εναγόμενο κράτος στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο έκρινε ότι

το κράτος αυτό εκπλήρωσε επαρκώς τις θετικές του υποχρεώσεις.

Απαράδεκτη η προσφυγή ως προδήλως αβάσιμη.

Το Δικαστήριο έκρινε, επίσης, την προσφυγή ως απαράδεκτη *ratione materiae* υπό το πρίσμα του άρθρου 7 της Σύμβασης, διαπιστώνοντας ότι το επίμαχο μέτρο δεν αποτελούσε κύρωση για «ποινικό αδίκημα», αλλά για παράβαση συγκεκριμένων εσωτερικών κανόνων που εφαρμόζονται σε μια μικρή ομάδα με ειδικό καθεστώς.

Υπόθεση *Hudorović* και λοιποί κατά Σλοβενίας (Προσφυγές Νος 24816/14 και 25140/14), απόφαση της 10ης Μαρτίου 2020

Πρόσβαση σε πόσιμο νερό – Ρομά – θετικές υποχρεώσεις του κράτους

Οι προσφεύγοντες ανήκουν σε ομάδες Ρομά που διαβιούν σε παράνομους και χωρίς παροχές καταυλισμούς. Καταγγέλλουν ότι δεν τους παρέχεται η πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, κυρίως πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό και αποχέτευση.

Η πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό δεν προστατεύεται ως δικαίωμα από το άρθρο 8 της Σύμβασης. Όμως, το Δικαστήριο δεν πρέπει να παραβλέπει το γεγονός ότι χωρίς νερό ο άνθρωπος δεν μπορεί να επιβιώσει. Μια επίμονη και μακροχρόνια έλλειψη πρόσβασης σε ασφαλές πόσιμο νερό θα μπορούσε συνεπώς, εκ της φύσεώς της, να επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην υγεία και στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, διαβρώνοντας τον πυρήνα του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικής ζωής και της απόλαυσης της οικίας κατά την έννοια του άρθρου 8 της Σύμβασης. Επομένως, όταν πληρούνται οι αυστηρές αυτές συνθήκες, το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση να αποκλείσει ότι ένας πειστικός ισχυρισμός μπορεί να ενεργοποιήσει τις θετικές υποχρεώσεις του κράτους υπό την ανωτέρω διάταξη. Η ύπαρξη οποιασδήποτε τέτοιας θετικής υποχρέωσης και το ενδεχόμενο περιεχόμενό της καθορίζονται αναγκαστικά από τις συγκεκριμένες συνθήκες των θιγόμενων προσώπων, αλλά και από το νομικό πλαίσιο και την οικονομική και κοινωνική κατάσταση του εν λόγω κράτους. Στην παρούσα υπόθεση το Δικαστήριο αποφάσισε να εξετάσει το ζήτημα του παραδεκτού μαζί με την ουσία.

Το βασικό στοιχείο της εξέτασης του Δικαστηρίου αφορά στην έκταση της θετικής υποχρέωσης του κράτους να παρέχει υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, κυρίως σε μια ευπαθή κοινωνικά ομάδα. Σχετικώς, ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού Ρομά στη Σλοβενία, που ζει σε παράνομους καταυλισμούς απομακρυσμένους από τις πυκνοκατοικημένες περιοχές με δημόσιο σύστημα παροχής νερού, έχει δυσκολότερα πρόσβαση σε βασικές παροχές κοινής ωφέλειας σε σύγκριση με την πλειοψηφία του πληθυσμού.

Έτσι, οι παράγοντες αυτοί και η πιθανή ανάγκη λήψης συγκεκριμένων μέτρων προσαρμοσμένων στην ειδικότερη κατάσταση των προσφευγόντων αποτέλεσαν μέρος της εξέτασης του Δικαστηρίου στην παρούσα υπόθεση.

Υπό αυτά τα δεδομένα, ο βαθμός παροχής πρόσβασης σε νερό και αποχέτευση θα εξαρτάται κυρίως από μια σύνθετη και εξειδικευμένη ανά κράτος εξέταση των διαφόρων αναγκών και προτεραιοτήτων, για τις οποίες θα πρέπει να παρασχεθούν οικονομικοί πόροι για την υλοποίησή τους. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, τα κράτη θα πρέπει να απολαμβάνουν ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας κατά την αξιολόγηση αυτών των προτεραιοτήτων και των νομοθετικών επιλογών τους. Η διακριτική αυτή ευχέρεια θα πρέπει επίσης να εξασφαλίζεται και για τα συγκεκριμένα μέτρα που θα λάβουν με στόχο τη διασφάλιση της πρόσβασης σε πόσιμο νερό για όλους.

Στη Σλοβενία η χωροταξική ανάπτυξη, ο σχεδιασμός και οι υποδομές κοινής ωφέλειας ρυθμίζονται από ένα ολοκληρωμένο κανονιστικό πλαίσιο. Το Δικαστήριο έκρινε εύλογο το κράτος ή οι αρχές του κράτους να αναλαμβάνουν την ευθύνη για την παροχή αυτών των υπηρεσιών, ενώ η εγκατάσταση ατομικών συνδέσεων με τις οικίες και το κόστος αυτής να επαφίεται στους ιδιοκτήτες. Ομοίως, δεδομένης της προοδευτικής φύσης της ανάπτυξης του συστήματος δημόσιας παροχής νερού, που εξαρτάται από τα οικονομικά αποθέματα του κράτους, είναι εύλογο εναλλακτικές λύσεις, όπως η εγκατάσταση ατομικών δεξαμενών νερού ή συστημάτων συλλογής όμβριων υδάτων, να προτείνονται σε περιοχές που δεν καλύπτονται ακόμη από ένα σύστημα δημόσιας παροχής νερού.

Το Δικαστήριο σημείωσε όλες τις θετικές ενέργειες που έχουν λάβει οι εθνικές αρχές με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της κοινότητας των Ρομά. Ειδικότερα, υιοθέτησαν και χρηματοδότησαν μια ολοκληρωμένη στρατηγική και, συγκεκριμένα, προγράμματα και δράσεις που είχαν ως στόχο τη νομιμοποίηση των παράνομων καταυλισμών των Ρομά και την πρόβλεψη δημόσιων βασικών παροχών κοινής ωφέλειας στους κατοίκους αυτών. Επίσης, οι δημοτικές αρχές είχαν προβεί, καλή τη πίστη, σε συγκεκριμένες ενέργειες για να παρέχουν στους προσφεύγοντες τη δυνατότητα να έχουν πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό. Σε έναν καταυλισμό είχαν τοποθετηθεί δεξαμενές νερού συγχρηματοδοτούμενες από τον Δήμο και με τον τρόπο αυτό είχαν εξασφαλιστεί αποθέματα πόσιμου νερού. Σε έναν άλλο καταυλισμό ο Δήμος εγκατέστησε και χρηματοδότησε μια μαζική σύνδεση διανομής νερού, από την οποία θα μπορούσαν να εγκατασταθούν ατομικές συνδέσεις, προκειμένου να παρέχεται νερό σε σπίτια.

Αναφορικά με την προσωπική κατάσταση των προσφευγόντων, ανεξάρτητα εάν το Κράτος παρέιχε σπίτια, το Δικαστήριο θα μπορούσε μόνο να συμπεράνει ότι είχαν

οικειοθελώς παραμένει στους καταυλισμούς. Επίσης, δεν διαβιούσαν σε καθεστώς απόλυτης φτώχειας. Μέσω του συστήματος κοινωνικών παροχών οι αρχές είχαν διασφαλίσει ότι τους παρέχονταν ένα βασικό επίπεδο βιοπορισμού, το οποίο χρησιμοποιούνταν ή θα μπορούσε να χρησιμοποιείται για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Οι προσφεύγοντες δεν ισχυρίστηκαν ότι η συμβολή τους στη λύση που παρείχε ο Δήμος ήταν οικονομικά δυσβάστακτη γι' αυτούς, ούτε ζήτησαν κάποια οικονομική ή άλλου είδους βοήθεια για να αποκτήσουν μια πιο τακτική παροχή νερού. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, οι προσφεύγοντες ήταν οι ίδιοι υπεύθυνοι να λάβουν μέτρα, ώστε να διασφαλίσουν την ατομική τους σύνδεση με τη δημόσια παροχή νερού.

Οι προσφεύγοντες δεν ανέπτυξαν με σαφήνεια το ζήτημα των μέτρων που θα μπορούσαν να είχαν ληφθεί από το κράτος ώστε να συμμορφωθεί με την υποχρέωσή του να παρέχει πρόσβαση σε βασικές παροχές κοινής ωφέλειας ή το πώς τα μέτρα αυτά θα μπορούσαν να επηρεάσουν την προσωπική τους κατάσταση. Από την άλλη πλευρά, δεν παρείχαν κάποια πληροφορία που θα επέτρεπε στο Δικαστήριο να αξιολογήσει εάν οι δημοτικές αρχές είχαν θέσει ως χαμηλότερη προτεραιότητα τη συμφέρουσα γι' αυτούς οργάνωση των καταυλισμών τους και την πρόσβαση σε πόσιμο νερό προς όφελος άλλων, λιγότερο επιτακτικών, μέτρων και προγραμμάτων που είχαν ως στόχο τη βελτίωση των υποδομών για την πλειοψηφία του πληθυσμού. Ιδίως, μια αρκετά σημαντική μερίδα του πληθυσμού της Σλοβενίας δεν είχε πρόσβαση σε σύστημα δημόσιας παροχής νερού και έπρεπε να βασίζεται σε εναλλακτικούς τρόπους ιδιωτικής παροχής νερού, όπως η παροχή από δεξαμενές.

Παρόλο που δεν ήταν μια ιδανική ή μόνιμη λύση, εντούτοις τα θετικά μέτρα που έλαβαν οι αρχές υποδηλώνουν ότι αναγνώριζαν τη μειονεκτική θέση στην οποία βρίσκονταν οι προσφεύγοντες ως μέλη μιας ευπαθούς κοινότητας και ότι υπέδειξαν έναν βαθμό ενεργού συμμετοχής στην αντιμετώπιση των ιδιαίτερων αναγκών τους. Αναφορικά με τις νομικές και οικονομικές υποχρεώσεις του κράτους στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι, μολονότι ήταν υποχρέωση του κράτους να αντιμετωπίζει τις ανισότητες στην παροχή πρόσβασης σε ασφαλές πόσιμο νερό όπου μειονεκτούσαν οι καταυλισμοί των Ρομά, εντούτοις δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι συμπεριελάμβανε υποχρέωση να φέρει όλο το βάρος τη παροχής τρεχούμενου νερού στα σπίτια των προσφευγόντων. Υπό αυτήν την έννοια, οι προσφεύγοντες δεν εμποδίστηκαν να κάνουν χρήση των κοινωνικών επιδομάτων για να αναπτύξουν εναλλακτικές λύσεις, όπως το να εγκαταστήσουν ιδιωτικές δεξαμενές νερού ή συστήματα συλλογής όμβριων υδάτων.

Τέλος, τα μέτρα που ελήφθησαν από τις δημοτικές αρχές

δεν περιείχαν βήματα για τη διασφάλιση αποχέτευσης για τους προσφεύγοντες, όμως ομοίως ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού στη Σλοβενία δεν ωφελούνταν ακόμη από ένα δημόσιο αποχετευτικό σύστημα. Λαμβάνοντας υπόψη την περιορισμένη πρόσβαση σε αποχέτευση στις δύο κοινότητες και εν όψει έλλειψης απόδειξης για το αντίθετο, θα ήταν δύσκολο για το Δικαστήριο να συμπεράνει ότι οι περιπτώσεις των προσφευγόντων έλαβαν λιγότερη προσοχή σε σχέση με την πλειοψηφία του πληθυσμού. Επίσης, δεδομένης της εγγενούς προοδευτικής φύσης της ανάπτυξης των δημόσιων υποδομών και της ευρείας διακριτικής ευχέρειας που απολαμβάνει το κράτος στον τομέα της ιεράρχησης των προτεραιοτήτων στη διανομή των πόρων για τον πολεοδομικό σχεδιασμό, μόνον ιδιαίτερος πειστικός λόγος – όπως ένας σοβαρός κίνδυνος για την υγεία – θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την επιβολή υποχρέωσης στο κράτος να λάβει μέτρα ειδικά για τις περιπτώσεις των προσφευγόντων. Όμως, παρόλο που οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν ότι νοσούσαν συχνά, δεν προέβλεπαν συγκεκριμένα επιχειρήματα ούτε παρουσίασαν σχετικά αποδεικτικά στοιχεία. Στο πλαίσιο αυτό, δεν επιχειρηματολόγησαν με κάποιον τρόπο ότι οικονομικοί ή άλλοι λόγοι τους εμπόδιζαν να εγκαταστήσουν δικές τους σηπτικές δεξαμενές ή να αναπτύξουν άλλες λύσεις, εναλλακτικές του δημοσίου αποχετευτικού συστήματος.

Το Δικαστήριο επανέλαβε, πρώτον, ότι οι προσφεύγοντες έλαβαν κοινωνικά επιδόματα που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους, δεύτερον ότι τα κράτη απολαμβάνουν ένα ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας σε ζητήματα στέγασης και τρίτον ότι οι προσφεύγοντες δεν απέδειξαν τους ισχυρισμούς τους ότι, επειδή το κράτος απέτυχε να τους παρέχει πρόσβαση σε ασφαλές πόσιμο νερό, επήλθαν αρνητικές συνέπειες στην υγεία και την ανθρώπινη αξιοπρέπειά τους που επηρέασαν σημαντικά τα βασικά και προστατευόμενα από το άρθρο 8 της Σύμβασης δικαιώματά τους. Συνεπώς, έκρινε ότι τα μέτρα που έλαβε το κράτος προκειμένου να διασφαλίσει την πρόσβαση των προσφευγόντων σε ασφαλές πόσιμο νερό και αποχέτευση έλαβαν υπόψη τους την ευάλωτη κατάστασή τους και ικανοποιούσαν τις απαιτήσεις που προβλέπει το άρθρο 8 της Σύμβασης. Ακόμη και εάν υποθεθεί ότι το άρθρο 8 έχει εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση, δεν διαπιστώθηκε παραβίασή του.

Μη παραβίαση άρθρου 8.

Το Δικαστήριο έκρινε, επίσης, ομόφωνα ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 8, αλλά ούτε και του άρθρου 3, είτε εξετάζεται μόνο του είτε σε συνδυασμό με το άρθρο 14, εάν βεβαίως γίνει δεκτό ότι οι διατάξεις αυτές είχαν εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση.

► Άρθρο 10 – Ελευθερία της έκφρασης

Υπόθεση ATV ZRT κατά Ουγγαρίας (Προσφυγή Νο 61178/14), απόφαση της 28ης Απριλίου 2020

Ελευθερία έκφρασης παρουσιαστή – τηλεοπτικό κανάλι – πολιτικό κόμμα

Το άρθρο 12 του ουγγρικού Νόμου περί ΜΜΕ απαγορεύει την έκφραση οποιασδήποτε προσωπικής «άποψης» από παρουσιαστή ειδήσεων. Η προσφεύγουσα εταιρεία, που κατείχε ένα τηλεοπτικό κανάλι, διαπιστώθηκε ότι παραβίασε τον εν λόγω Νόμο γιατί, κατά τη διάρκεια ενός τηλεοπτικού προγράμματος, το πολιτικό κόμμα Jobbik χαρακτηρίστηκε ως «ακροδεξιό». Αφού της απαγορεύθηκε να επαναλάβει τον σχολιασμό αυτό, η προσφεύγουσα υπέβαλε έφεση, που εν τέλει απορρίφθηκε, ισχυριζόμενη ότι ο όρος «ακροδεξιό» χρησιμοποιούνταν ευρέως σε σχέση με το κόμμα Jobbik, ότι ο όρος αυτός είχε βάση στις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες και ότι αντικατόπτριζε τη θέση του συγκεκριμένου κόμματος στο κοινοβούλιο.

Το σημαντικό ζήτημα στην υπόθεση δεν ήταν εάν το άρθρο 12 του Νόμου περί ΜΜΕ ήταν καταρχήν επαρκώς προβλέψιμο, ειδικότερα όσον αφορά στη χρήση του όρου «άποψη», αλλά εάν κατά τη μετάδοση της δήλωσης που περιελάμβανε τον όρο «ακροδεξιό» η προσφεύγουσα εταιρεία γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ότι η διατύπωση αυτή αποτελούσε, εν προκειμένω, μια «άποψη».

Το ερώτημα εάν η προσέγγιση των εθνικών δικαστηρίων ήταν ευλόγως αναμενόμενη σχετιζόταν άμεσα με το ζήτημα εάν σε μια δημοκρατική κοινωνία ήταν απαραίτητη η απαγόρευση της χρήσης του όρου «ακροδεξιός» σε ένα ειδησεογραφικό πρόγραμμα, υπό το πρίσμα του νόμιμου σκοπού που επιδιώκεται με τον περιορισμό αυτό.

Η έννοια του όρου «άποψη» που περιλαμβάνεται στο άρθρο 12 του ουγγρικού Νόμου περί ΜΜΕ εμφανίζεται πολύ ευρεία, καλύπτουσα όλων των ειδών τους προσδιορισμούς. Εν όψει της έλλειψης ακρίβειας στη νομοθεσία, τα εθνικά δικαστήρια καλούνταν, πρώτον, να ορίσουν ότι η επίμαχη διάταξη αφορούσε μόνο εκφράσεις που πιθανόν να διατάρασσαν την ισορροπημένη και αμερόληπτη κάλυψη των θεμάτων δημοσίου ενδιαφέροντος και οι οποίες αναμφίβολα μπορούσαν να περιοριστούν και, δεύτερον, να διασφαλίσουν ότι η διάταξη δεν θα χρησιμοποιούνταν ως εργαλείο για την καταπίεση της ελευθερίας του λόγου, που περιλαμβάνει ενέργειες και ιδέες που προστατεύονται από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ.

Τα εθνικά δικαστήρια, κατά τη διάρκεια των διαδικασιών ενώπιόν τους, χρησιμοποίησαν διάφορα στοιχεία ανάλυσης για να κρίνουν τη φύση του επίμαχου όρου. Η εναγόμενη κυβέρνηση δεν απέδειξε ότι ακολουθείται κάποια κοινή πρακτική. Τα ανωτέρω ήγειραν αμφιβολίες σχετικά με το εάν θα μπορούσε εύλογα να είναι αναμενόμενη η ερμηνεία που έδωσαν τα εθνικά δικαστήρια στην περι-

πτωση της προσφεύγουσας εταιρείας, και συγκεκριμένα η ερμηνεία ότι η δήλωση που περιέχει τον όρο «ακροδεξιός» αποτελεί έκφραση γνώμης.

Κυρίως, δεν υπήρχε ένδειξη ότι τα εθνικά δικαστήρια επεδίωξαν να λάβουν υπόψη τους, κατά την αξιολόγηση της επίμαχης έννοιας, ότι η νομοθεσία είχε ως σκοπό την προώθηση της ισορροπημένης ειδησιογραφίας. Παρόλο που το Συνταγματικό Δικαστήριο αναφέρθηκε στο δικαίωμα του κοινού να λαμβάνει αληθινή και αμερόληπτη πληροφόρηση, κατά τη λήψη της απόφασής του έκρινε απλώς ότι η κοινή γνώμη θα μπορούσε να επηρεαστεί από τη χρήση ενός επιθετικού προσδιορισμού (χαρακτηρισμού), χωρίς όμως να αποδεικνύει εάν στην προκειμένη περίπτωση ο συγκεκριμένος όρος ήταν ικανός να ανατρέψει την ισορροπημένη παρουσίαση ενός ζητήματος δημοσίου ενδιαφέροντος.

Το Δικαστήριο έκρινε ισχυρό τον γενικό ισχυρισμό που προέβαλε η προσφεύγουσα εταιρεία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ότι τα πολιτικά κόμματα συχνά προσδιορίζονται με επιθετικούς προσδιορισμούς (κόμμα οικολόγων, συντηρητικό κόμμα κ.ά.) που απλώς αναφέρονται στους πολιτικούς τους στόχους και προγράμματα και δεν αποτελούν έκφραση άποψης ή αξιολογικής κρίσης γι' αυτά, ικανής να δημιουργήσει προκατάληψη στο κοινό.

Η προσφεύγουσα εταιρεία στηρίχθηκε, επίσης, στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, κυρίως στο γεγονός ότι ο επίμαχος όρος αναφέρθηκε εν σχέσει με μια διαδήλωση που πραγματοποιήθηκε ως αντίδραση σε ένα αντισημιτικό σχόλιο που έκανε ένα μέλος του κόμματος Jobbik. Υπό αυτές τις συνθήκες, το Δικαστήριο έκρινε ότι τέτοια πραγματικά περιστατικά σχετίζονταν με τον ισχυρισμό ότι ο όρος «ακροδεξιός» δεν αφορούσε την αξιολόγηση της συμπεριφοράς κάποιου αναφορικά με την ηθική του ή την προσωπική άποψη του ομιλητή, αλλά τη θέση ενός κόμματος εντός του πολιτικού φάσματος γενικά, και ειδικότερα εντός του Κοινοβουλίου. Όμως, τα εθνικά δικαστήρια δεν εξέτασαν τις συνθήκες που σχετίζονταν με τις πληροφορίες που αποτελούσαν το αντικείμενο του ρεπορτάζ, αλλά αντ' αυτού το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι ο Νόμος περί ΜΜΕ δεν έθετε ως προϋπόθεση μια άποψη να θεμελιώνεται σε πραγματικά περιστατικά, με συνέπεια εμμέσως να θεωρεί αδιάφορη η όποια άμυνα από την προσφεύγουσα εταιρεία περί της αλήθειας και της ακρίβειας της επίμαχης φράσης.

Λαμβάνοντας υπόψη τις διάφορες προσεγγίσεις που ακολούθησαν τα εθνικά δικαστήρια στον διαχωρισμό των γεγονότων από τις απόψεις, στον σκοπό των σχετικών διατάξεων του Νόμου περί ΜΜΕ και στις συνθήκες της υπόθεσης, η προσφεύγουσα εταιρεία δεν ήταν σε θέση να προβλέψει ότι ο όρος «ακροδεξιός» θα μπορούσε να εκληφθεί ως άποψη, ούτε ήταν σε θέση να προβλέψει ότι ήταν απαραίτητη η απαγόρευση της χρήσης του σε ένα ειδησεογραφικό πρόγραμμα, προκειμένω να διασφαλι-

στεί το αμερόληπτο του ρεπορτάζ. Συνεπώς, ο περιορισμός που τέθηκε στην προσφεύγουσα εταιρεία ως προς τη χρήση του επίμαχου όρου αποτέλεσε μια δυσανάλογη παρέμβαση στο δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης.

Παραβίαση άρθρου 10.

Άρθρο 41: Η διαπίστωση της παραβίασης από το Δικαστήριο αποτελεί επαρκή αποζημίωση για την ηθική βλάβη.

► Άρθρο 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου – Απαγόρευση ομαδικής απέλασης αλλοδαπών

Υπόθεση N.D. και N.T. κατά Ισπανίας (Προσφυγή Νο 8675/15), απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2020 του Τμήματος Ευρείας Σύθεσης

παράτυπη είσοδος μεταναστών – άμεση και ακούσια επιστροφή

Τον Αύγουστο του 2014, μια ομάδα εκατοντάδων μεταναστών – εκ των οποίων και οι προσφεύγοντες – από την υποσαχάρια Αφρική επιχείρησαν να εισέλθουν στην Ισπανία αναρριχώμενοι στον φράκτη που περιβάλλει την πόλη της Μελίγια, ένα περικλειστο έδαφος της Ισπανίας που βρίσκεται στη βορειο-αφρικανική ακτή (Μαρόκο). Οι προσφεύγοντες, με το που πέρασαν τον φράκτη, συνελήφθησαν από μέλη της ισπανικής Πολιτοφυλακής, που, σύμφωνα με καταγγελίες, τους περιόρισαν με χειροπέδες και τους επέστρεψαν στην άλλη πλευρά των συνόρων. Σύμφωνα με πληροφορίες, δεν υποβλήθηκαν σε κάποια διαδικασία ταυτοποίησης και δεν είχαν τη δυνατότητα να εκθέσουν την προσωπική τους κατάσταση. Στη συνέχεια, κατάφεραν να εισέλθουν παράτυπα και πάλι στην Ισπανία και εκδόθηκε εντολή απέλασής τους. Οι προσφυγές τους κατά της εντολής απέλασης, όπως και η αίτηση για άσυλο που υπέβαλε ένας απ' αυτούς, απορρίφθηκαν.

Τμήμα του Δικαστηρίου αποφάνθηκε ομοφώνως, την 3η Οκτωβρίου 2017, ότι εξαιτίας της έλλειψης προσωποποιημένης εξέτασης της κατάστασης κάθε προσφεύγοντα παραβιάστηκε το άρθρο 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου και το άρθρο 13 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου.

Στις 29 Ιανουαρίου 2018, η υπόθεση παραπέμφθηκε προς εξέταση, μετά από αίτημα της εναγόμενης κυβέρνησης, στο Τμήμα Ευρείας Σύθεσης.

Το Δικαστήριο κλήθηκε για πρώτη φορά να εξετάσει το ζήτημα της εφαρμογής του άρθρου 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου στην περίπτωση της άμεσης και ακούσιας επιστροφής αλλοδαπών στα σύνορα, μετά από επιχείρηση μεγάλης ομάδας μεταναστών να εισέλθουν παράτυπα και μαζικά. Καθώς η εναγόμενη κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι η εν λόγω υπόθεση αφορά στην άρνηση εισόδου σε ισπανικό έδαφος και όχι σε απέλαση, το Δικαστήριο έπρε-

πε να εξακριβώσει εάν η έννοια της «απέλασης» καλύπτει επίσης και τη μη αποδοχή αλλοδαπών στα σύνορα ενός συμβαλλόμενου κράτους ή – αναφορικά με κράτη που ανήκουν στη ζώνη Σένγκεν – στα εξωτερικά σύνορα μιας τέτοιας περιοχής, όπως στην προκειμένη περίπτωση.

Το Δικαστήριο δεν τοποθετήθηκε πρωτίτερα επί της διάκρισης μεταξύ της μη αποδοχής και της απέλασης των αλλοδαπών και, ειδικότερα, μεταναστών και αιτούντων άσυλο που βρίσκονταν στη δικαιοδοσία ενός κράτους που τους απομάκρυνε βιαίως από το έδαφός του. Για άτομα που διέτρεχαν τον κίνδυνο να υποστούν κακομεταχείριση εάν επιστρέψουν στον τόπο προέλευσής τους, ο κίνδυνος αυτός υπήρχε και στις δύο περιπτώσεις. Κείμενα διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου υποστήριζαν την άποψη του Δικαστηρίου ότι η προστασία που προσφέρει η Σύμβαση, η οποία πρέπει να ερμηνεύεται αυτόνομα, δεν πρέπει να εξαρτάται από τυπικούς λόγους. Η αντίθετη προσέγγιση θα επέφερε σοβαρούς κινδύνους αυθαιρεσίας, στον βαθμό που άτομα που δικαιούνται την προστασία της Σύμβασης θα στερούνταν αυτήν την προστασία για τον λόγο, παραδείγματος χάριν, ότι επειδή δεν εισήλθαν σε ένα κράτος νομίμως, δεν δικαιούνται να επικαλεστούν την προστασία της Σύμβασης. Η εύλογη ανησυχία του κράτους να αποτρέψει τις αυξανόμενες συχνές προσπάθειες παράκαμψης των περιορισμών μετανάστευσης δεν μπορεί να φτάσει έως το σημείο να καταστήσει αναποτελεσματική την προστασία που προσφέρει η Σύμβαση και ειδικότερα αυτή που προσφέρεται από το άρθρο 3, το οποίο εμπεριέχει την απαγόρευση της επαναπροώθησης (*refoulement*) κατά την έννοια της Σύμβασης της Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων.

Οι λόγοι αυτοί οδήγησαν το Δικαστήριο να ερμηνεύσει τον όρο «απέλαση» κατά τη γενική ερμηνεία που ακολουθείται σήμερα (να απομακρύνεις από ένα μέρος), όπως αναφέρεται για κάθε βίαιη απομάκρυνση ενός αλλοδαπού από το έδαφος ενός κράτους, ανεξαρτήτως της νομιμότητας της παραμονής του, του χρόνου που διέμεινε στο έδαφος τους κράτους, του μέρους που συνελήφθη, του καθεστώτος του ως μετανάστη ή αιτούντος άσυλο και της συμπεριφοράς του όταν διέσχισε τα σύνορα. Ως αποτέλεσμα, κρίθηκε ότι το άρθρο 3 της Σύμβασης και το άρθρο 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου έχουν εφαρμογή σε κάθε περίπτωση που εμπίπτει στη δικαιοδοσία ενός συμβαλλόμενου κράτους, συμπεριλαμβανομένων και των περιστάσεων ή των περιόδων όπου οι αρχές του κράτους δεν είχαν ακόμη εξετάσει τους λόγους που επιτρέπουν στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα να ζητήσουν την προστασία που προσφέρουν οι διατάξεις αυτές. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, οι σκέψεις αυτές, που αποτέλεσαν και τη βάση των πρόσφατων αποφάσεών του στις υποθέσεις *Hirsi Jamaa και λοιποί κατά Ιταλίας* [(Προσφυγή Νο 27765/07), απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 2012 του Τμήματος Ευρείας Σύθεσης], *Sharifi και λοιποί κατά Ιταλί-*

ας και Ελλάδας [(Προσφυγή Νο (16643/09), απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2019] και *Khlaifia και λοιποί κατά Ιταλίας* [(Προσφυγή Νο 16483/12), απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2016], που αφορούσαν προσφεύγοντες που επιχειρήσαν να εισέλθουν στο έδαφος ενός κράτους από τη θάλασσα, ήταν σχετικές. Δεν υπήρχε λοιπόν λόγος να υιοθετηθεί το Δικαστήριο διαφορετική ερμηνεία του όρου «απέλαση» σχετικά με τις αναγκαστικές απομακρύνσεις από το έδαφος ενός κράτους, όταν επιχειρείται να γίνει είσοδος μέσω χερσαίου συνόρου.

Στην παρούσα υπόθεση, οι προσφεύγοντες απομακρύνθηκαν από το ισπανικό έδαφος και υποχρεώθηκαν από την ισπανική Πολιτοφυλακή να επιστρέψουν στο Μαρόκο, παρά τη θέλησή τους και με χειροπέδες. Συνεπώς, έλαβε χώρα μια «απέλαση» κατά την έννοια του άρθρου 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου.

Ενώ το άρθρο 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου απαιτεί από τις κρατικές αρχές να διασφαλίζουν ότι καθένας από τους εν λόγω αλλοδαπούς είχε όντως δυνατότητα να υποβάλει αποτελεσματικώς τις αντιρρήσεις του κατά της απέλασής του, η συμπεριφορά του κάθε προσφεύγοντα είναι ένας παράγοντας σχετικός για την αξιολόγηση της προστασίας που θα προσφερθεί σύμφωνα με τη διάταξη αυτή. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, δεν παραβιάζεται το άρθρο 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου εάν η παράλειψη μιας εξατομικευμένης απόφασης απομάκρυνσης ήταν συνέπεια της προσωπικής συμπεριφοράς του προσφεύγοντα. Ειδικότερα, η έλλειψη ενεργού συνεργασίας των προσφευγόντων με τη διαδικασία διεξαγωγής εξατομικευμένης εξέτασης των προσωπικών συνθηκών τους οδηγεί το Δικαστήριο να καταλήξει ότι η κυβέρνηση δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη όταν μια τέτοια εξέταση δεν διεξάγεται. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, το ίδιο πρέπει να ισχύει και σε καταστάσεις όπου η συμπεριφορά των ατόμων που διέσχισαν χερσαίο σύνορο με παράτυπο τρόπο, που σκοπίμως εκμεταλλεύτηκαν τον μεγάλο αριθμό τους και έκαναν χρήση βίας, ήταν τέτοια ώστε να δημιουργηθεί μια σαφώς διασπαστική κατάσταση, δύσκολα ελεγχόμενη και επικίνδυνη για τη δημόσια ασφάλεια.

Στο πλαίσιο αυτό, όμως, το Δικαστήριο θα αποδώσει μεγάλη σημασία στο εάν, υπό τις συνθήκες της παρούσας υπόθεσης, το εναγόμενο κράτος προσέφερε αποτελεσματική πρόσβαση σε διαδικασία νόμιμης εισόδου και, ειδικότερα, διαδικασία θεώρησης εισόδου στα σύνορα. Όπου το εναγόμενο κράτος προσέφερε τέτοια πρόσβαση (νόμιμης εισόδου) αλλά το ενδιαφερόμενο πρόσωπο δεν έκανε χρήση αυτής, το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει, στο πλαίσιο της επίδικης υπόθεσης και με την επιφύλαξη της εφαρμογής του άρθρου 3 της Σύμβασης, εάν υπήρχαν πειστικοί λόγοι που να εμποδίζουν το εν λόγω πρόσωπο από το να ενεργήσει έτσι εξαιτίας αντικειμενικών στοιχείων για τα οποία ευθυνόταν το εναγόμενο κράτος.

Η δυνατότητα νόμιμης εισόδου πρέπει να επιτρέπει σε όλα τα άτομα που αντιμετωπίζουν διώξεις να υποβάλουν αίτημα για προστασία, βασιζόμενη εν προκειμένω στο άρθρο 3, υπό συνθήκες που διασφαλίζουν ότι το αίτημα εξετάστηκε με τρόπο συμβατό προς τους διεθνείς κανόνες. Στο πλαίσιο της παρούσας υπόθεσης, η εφαρμογή του Κώδικα Συνόρων Σένγκεν προϋποθέτει την ύπαρξη ενός επαρκούς αριθμού σημείων εισόδου. Ελλείψει κατάλληλων ρυθμίσεων, τα κράτη μπορεί να αρνηθούν την είσοδο στο έδαφός τους, γεγονός που μπορεί να καταστήσει αναποτελεσματικές όλες τις διατάξεις της Σύμβασης που προορίζονται για την προστασία ατόμων που αντιμετωπίζουν αληθινό κίνδυνο διώξεων.

Όμως, όπου υπάρχουν τέτοιες συμφωνίες και διασφαλίζουν το δικαίωμα υποβολής αίτησης προστασίας βάσει της Σύμβασης και, ειδικότερα, προστασία κατά το άρθρο 3 με τρόπο αποτελεσματικό, η Σύμβαση δεν εμποδίζει τα κράτη να εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους να ελέγχουν τα σύνορά τους με το να ζητούν οι αιτήσεις για τέτοια προστασία να υποβάλλονται στα υφιστάμενα σημεία θεώρησης εισόδου. Συνεπώς, τα κράτη μπορούν να αρνηθούν την είσοδο στο έδαφός τους σε αλλοδαπούς, συμπεριλαμβανομένων και πιθανών αιτούντων άσυλο, οι οποίοι χωρίς σοβαρούς λόγους δεν συμμορφώθηκαν με τα παραπάνω απαιτούμενα καθώς αναζήτησαν να διασχίσουν τα σύνορα από διαφορετικό σημείο, όπως συνέβη και στην υπόθεση αυτή, εκμεταλλεύτηκαν τον μεγάλο τους αριθμό και έκαναν χρήση βίας στο πλαίσιο μιας επιχείρησης που είχε προσχεδιαστεί.

Η ισπανική νομοθεσία παρείχε στους προσφεύγοντες διάφορους τρόπους να ζητήσουν να γίνουν δεκτοί και να εισέλθουν στο εθνικό έδαφος. Αποδείχθηκε ότι, την 1η Σεπτεμβρίου 2014, μετά τα γεγονότα της παρούσας υπόθεσης, οι ισπανικές αρχές εγκατέστησαν γραφείο καταγραφής αιτημάτων ασύλου στο συνοριακό σημείο των διεθνών συνόρων στο Beni Enzar. Επίσης, και πριν από την εγκατάσταση του γραφείου αυτού υπήρχε, όχι μόνο νομική υποχρέωση να δέχονται στο συνοριακό σημείο εισόδου αιτήσεις παροχής ασύλου, αλλά και πραγματική δυνατότητα να υποβάλλονται τέτοιες αιτήσεις.

Οι προσφεύγοντες δεν έκαναν χρήση αυτής της δυνατότητας, ώστε να υποβάλουν με τρόπο κατάλληλο και νόμιμο αντιρρήσεις κατά της απέλασής τους. Μόνο σε περίπτωση απουσίας πειστικών και αντικειμενικών λόγων ή περιστατικών, για τα οποία υπεύθυνο ήταν το εναγόμενο κράτος και τα οποία εμποδίζουν τη χρήση της νόμιμης οδού, θα μπορούσε να συναχθεί το συμπέρασμα ότι ευθυνόταν η συμπεριφορά των προσφευγόντων, κάτι το οποίο θα δικαιολογούσε το γεγονός ότι οι Ισπανοί συνοριοφύλακες δεν τους υπέβαλαν σε εξατομικευμένη ταυτοποίηση. Το Δικαστήριο δεν πείστηκε ότι οι προσφεύγοντες είχαν πειστικούς λόγους για τους οποίους δεν εισήλθαν από το συνοριακό σημείο εισόδου στο Beni Enzar. Στην

παρούσα υπόθεση, ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι υπήρχαν δυσκολίες φυσικής προσέγγισης του συνοριακού σημείου στην πλευρά του Μαρόκου, δεν αποδείχθηκε ευθύνη της εναγόμενης κυβέρνησης για την κατάσταση αυτή. Η διαπίστωση αυτή ήταν επαρκής για το Δικαστήριο προκειμένου να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου στην παρούσα υπόθεση.

Το Δικαστήριο επεσήμανε το επιχείρημα της κυβέρνησης ότι, πέρα από το γεγονός ότι τους δόθηκε αποτελεσματική πρόσβαση στο ισπανικό έδαφος από το συνοριακό σημείο στο Beni Enzar, οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να υποβάλουν αίτημα ασύλου ή διεθνούς προστασίας είτε στις προξενικές και διπλωματικές αρχές της Ισπανίας στις χώρες προέλευσής τους ή στις χώρες από τις οποίες διήλθαν είτε στο Μαρόκο. Ειδικότερα, εάν οι προσφεύγοντες επιθυμούσαν να ζητήσουν αυτήν την προστασία θα μπορούσαν εύκολα να ταξιδέψουν στο ισπανικό προξενείο στο Nador, το οποίο ήταν κοντά στο σημείο όπου έλαβε χώρα η εισβολή από τον συνοριακό φράκτη. Δεν παρείχαν κάποια εξήγηση προς το Δικαστήριο ως προς το γιατί δεν το έπραξαν και, ειδικότερα, δεν ισχυρίστηκαν ότι εμποδίστηκαν να κάνουν χρήση αυτών των δυνατοτήτων. Σε κάθε περίπτωση, οι πληρεξούσιοι των προσφευγόντων δεν μπόρεσαν να υποδείξουν τον παραμικρό ισχυρό πραγματικό ή νομικό λόγο για τον οποίο κατά το διεθνές ή το εθνικό δίκαιο θα αποτρεπόταν η απομάκρυνση των προσφευγόντων, εάν είχαν καταγραφεί ατομικά. Επίσης, οι καταγγελίες των προσφευγόντων, σύμφωνα με το άρθρο 3, κηρύχθηκαν απαράδεκτες από το εξετάζον Τμήμα του Δικαστηρίου.

Συνεπώς, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, το Δικαστήριο έκρινε ότι η έλλειψη εξατομικευμένων αποφάσεων απομάκρυνσης μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι προσφεύγοντες, εάν όντως επιθυμούσαν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους βάσει της Σύμβασης, δεν έκαναν χρήση των διαδικασιών επίσημης εισόδου που υπήρχαν γι' αυτόν τον σκοπό και, έτσι, η έλλειψη αυτή ήταν συνέπεια της δικής τους συμπεριφοράς.

Όμως, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η διαπίστωση αυτή δεν αμφισβητούσε την ευρεία συναίνεση των κρατών στη διεθνή κοινότητα σχετικά με την υποχρέωση και αναγκαιότητα των συμβαλλόμενων κρατών να προστατεύουν τα σύνορά τους – είτε τα δικά τους σύνορα είτε τα εξωτερικά σύνορα της ζώνης Σένγκεν – με τρόπο που να είναι συμβατός προς τις εγγυήσεις της Σύμβασης και, ειδικότερα, προς την υποχρέωση μη επαναπροώθησης (non-refoulement).

Μη παραβίαση άρθρου 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου.

Το Δικαστήριο, επίσης, έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 4 του Τετάρτου Πρωτοκόλλου, επειδή η έλλειψη εξατομικευμένης διαδικασίας απομάκρυνσης ήταν συνέπεια της συμπεριφοράς των ίδιων των προσφευγόντων και επειδή οι ισχυρισμοί των τελευταίων σχετικά με τους κινδύνους που διέτρεχαν στη χώρα προορισμού απορρίφθηκαν στην αρχή της διαδικασίας.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Β. Σχολιασμένη Νομολογία ΕΔΔΑ

► Παύση Εισαγγελέως κατά της Διαφθοράς μετά την άσκηση κριτικής σε νομοθετικές μεταρρυθμίσεις και ελευθερία της έκφρασης

Το δικαίωμα των εισαγγελικών και δικαστικών αρχών να ασκούν κριτική σε νομοθετικές μεταρρυθμίσεις στον τομέα της δικαιοσύνης κατά τα άρθρα 6 παρ. 1 και 10 ΕΣΔΑ

ελευθερία έκφρασης – πρόσβαση σε δικαστήριο – εισαγγελικές αρχές – δικαστικές αρχές – ανεξαρτησία δικαιοσύνης – δημόσιες δηλώσεις – δημόσιο ενδιαφέρον – πρόωγη απομάκρυνση – δημόσιες πολιτικές – νομοθετικές μεταρρυθμίσεις – διαφθορά – κατάχρηση εξουσίας – αποποινικοποίηση εγκλημάτων – Συνταγματικό Δικαστήριο

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 3594/19, Υπόθεση Kövesi κατά Ρουμανίας, απόφαση της 5ης Μαΐου 2020

Στην παρούσα υπόθεση, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: το Δικαστήριο) διαπίστωσε πως η Ρουμανία, με την πρόωγη απομάκρυνση της Γενικής Εισαγγελέως και παρέχοντας πρόσβαση σε διαδικασίες οι οποίες μόνο τις τυπικές πτυχές του προεδρικού διατάγματος απομάκρυνσής της θα μπορούσαν να εξετάσουν, και όχι το ουσιαστικό επιχείρημα ότι απομακρύνθηκε εσφαλμένα λόγω των επικριτικών σχολίων της επί των αλλαγών της νομοθεσίας περί διαφθοράς, παραβίασε το δικαίωμα της προσφεύγουσας για πρόσβαση σε δικαστήριο κατ' άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ έκρινε, επίσης, πως παραβιάστηκε και το δικαίωμά της στην ελευθερία της έκφρασης κατ' άρθρο 10 ΕΣΔΑ, επειδή απομακρύνθηκε εξαιτίας των μη επιδοκιμαστικών σχολίων της, τα οποία είχε διατυπώσει κατά την άσκηση των καθηκόντων της σε ένα θέμα μείζονος δημοσίου ενδιαφέροντος. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, ένα από τα καθήκοντά της ως Γενικής Εισαγγελέως κατά της Διαφθοράς ήταν να εκφράσει τη γνώμη της για νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που θα μπορούσαν να έχουν αντίκτυπο στη δικαιοσύνη και την προσωπική της ανεξαρτησία κατά την ενάσκηση των καθηκόντων της, καθώς και στον αγώνα κατά της διαφθοράς. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η πρόωγη απομάκρυνσή της είχε επικρατήσει του ίδιου του σκοπού της διατήρησης της δικαστικής ανεξαρτησίας και είχε επίδραση (chilling effect) σε αυτή και σε άλλους εισαγγελεείς και δικαστές που συμμετέχουν στον σχετικό δημόσιο διάλογο.

Παρατηρήσεις

Αναστασία Καλλίδου*

*LLM, M.A., Δικηγόρος

I. Πραγματικά περιστατικά

Η προσφεύγουσα, Laura-Codruța Kövesi, είναι Ρουμάνη υπήκοος που γεννήθηκε το 1973 και ζει στο Βουκουρέστι. Η προσφεύγουσα διορίστηκε για πρώτη φορά ως Γενική Εισαγγελέας της Εθνικής Διεύθυνσης Καταπολέμησης της Διαφθοράς (Direcția Națională Anticorupție, στο εξής: DNA) τον Μάιο του 2013 για τριετή θητεία. Μετά από θετικές εκτιμήσεις από τον τότε Υπουργό Δικαιοσύνης και το τμήμα εισαγγελέων του Ανώτατου Συμβουλίου του Δικαστικού Σώματος (Consiliul Superior al Magistraturii, στο εξής: CSM), ο Πρόεδρος της Ρουμανίας, τον Απρίλιο του 2016, την επαναδιόρισε. Οι κοινοβουλευτικές εκλογές, τον Δεκέμβριο του 2016, οδήγησαν στον σχηματισμό μιας νέας κυβέρνησης, η οποία πρότεινε αρκετές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις στο σύστημα δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένης, μεταξύ άλλων, της αποποινικοποίησης της κατάχρησης εξουσίας που διαπράχθηκε κατά τη νομοθετική διαδικασία. Τα νομοθετικά μέτρα, που εγκρίθηκαν το 2017, προκάλεσαν διαδηλώσεις και διεθνείς εκφράσεις ανησυχίας, καθώς και έρευνα της DNA για τον τρόπο με τον οποίο ορισμένα νομοθετήματα είχαν εγκριθεί.

Τον Φεβρουάριο του 2018, ο Υπουργός Δικαιοσύνης πρότεινε την απομάκρυνση της προσφεύγουσας, παραπέμποντας, μεταξύ άλλων, σε τρεις αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου που εκδόθηκαν σε σχέση με τη δραστηριότητα της DNA και τις δημόσιες δηλώσεις της. Το τμήμα εισαγγελέων του CSM αρνήθηκε με πλειοψηφία να εγκρίνει την απόλυσή της, απορρίπτοντας σε μεγάλο βαθμό τις επικρίσεις του Υπουργού κατά της προσφεύγουσας, ενώ δεν εντόπισε κανένα αποδεικτικό στοιχείο περί ανεπάρκειας στη διαχείριση από μέρους της. Τον Απρίλιο του 2018, ο Πρόεδρος της Ρουμανίας αρνήθηκε με τη σειρά του να υπογράψει το διάταγμα απόλυσης, το οποίο οδήγησε σε καταγγελία εκ μέρους του Πρωθυπουργού ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Τον Μάιο του 2018, το Συνταγματικό Δικαστήριο διέταξε τον Πρόεδρο να υπογράψει το διάταγμα, διαπιστώνοντας, μεταξύ άλλων, ζητήματα που ούτε ο Πρόεδρος ούτε το Συνταγματικό Δικαστήριο είχαν την εξουσία να αξιολογήσουν. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διευκρίνισε, επίσης, ότι τα διοικητικά δικαστήρια μπορούσαν να εξετάσουν μόνο την εξωτερική νομιμότητα της εκδοθείσας διοικητικής απόφασης, πιο συγκεκριμένα τη νομιμότητα της διαδικασίας, αλλά όχι τη χρησιμότητά της. Η προσφεύγουσα απομακρύνθηκε από το αξίωμά της τον Ιούλιο του 2018.

II. Η απόφαση του Δικαστηρίου

Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι, κατ' αρχήν, οι διαφορές μεταξύ δημοσίων υπαλλήλων και κράτους εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6, εκτός εάν πληρούνται δύο προϋποθέσεις, όπως ορίστηκαν στην υπόθεση Vilho

Eskelinen κ.ά.¹. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι η νομοθεσία να αποκλείει ρητά την πρόσβαση σε δικαστήριο για την επίλυση της διαφοράς και ο αποκλεισμός να δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους για το συμφέρον του κράτους. Στην υπόθεση της κας Kõvesi δεν υπήρχε τέτοιος ρητός αποκλεισμός, όπως επιβεβαιώθηκε από το επιχείρημα της κυβέρνησης ότι δεν είχαν εξαντληθεί τα εγχώρια ένδικα μέσα, δηλαδή η υπόθεση δεν είχε παραπεμφθεί σε διοικητικό δικαστήριο². Επιπλέον, οποιοσδήποτε αποκλεισμός σε αυτήν την περίπτωση δεν θα ήταν αντικειμενικά δικαιολογημένος: μία απουσία δικαστικού ελέγχου της διαδικασίας απομάκρυνσης της Γενικής Εισαγγελίας της DNA δεν θα μπορούσε να άπτεται των συμφερόντων του κράτους, ενώ μόνο η εποπτεία από ανεξάρτητο δικαστικό όργανο θα μπορούσε να προστατεύσει μέλη του δικαστικού σώματος από την αυθαιρεσία της εκτελεστικής εξουσίας. Το Δικαστήριο κατέληξε, επομένως, στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 6 εφαρμόζεται στην υπόθεση της κας Kõvesi υπό αστική πτυχή³.

Σχετικά με το ουσιαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η κυβέρνηση δεν αμφισβήτησε το γεγονός ότι δεν υπήρξε δικαστικός έλεγχος της υπόθεσης της προσφεύγουσας. Αντίθετα, είχε υποστηρίξει ότι δεν είχε εξαντλήσει τα διάφορα διαθέσιμα εγχώρια ένδικα μέσα, ιδίως μη απευθυνόμενη στα διοικητικά δικαστήρια κατά της απόφασης του Υπουργού Δικαιοσύνης, η οποία είχε εκθέσει τους λόγους απόλυσής της αντίθετα με την απόφαση του CSM ή του διατάγματος του Προέδρου. Ωστόσο, το Δικαστήριο σημείωσε ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η έκθεση του Υπουργού θεωρείται ως προκαταρκτική πράξη που δεν παράγει κανένα αποτέλεσμα. Επιπλέον, έγγραφα που υπέβαλε η κυβέρνηση αποδείκνυαν ότι οι μη κυβερνητικές οργανώσεις είχαν προσπαθήσει να αμφισβητήσουν την έκθεση του Υπουργού στο δικαστήριο χωρίς επιτυχία. Όσον αφορά την απόφαση του CSM, δεν υπήρχε ενδιαφέρον της προσφεύγουσας ναβάλει εναντίον της, αφού ήταν υπέρ της. Επιπλέον, το Συνταγματικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οποιαδήποτε διοικητική δικαστική αξίωση εναντίον του προεδρικού διατάγματος θα μπορούσε να οδηγήσει μόνο σε εκτίμηση του κατά πόσον οι εξωτερικές διατυπώσεις έγκρισής του είχαν τηρηθεί, ενώ η καταγγελία της προσφεύγουσας απαιτούσε εξέταση της ουσίας και της εσωτερικής νομιμότητας του διατάγματος. Συνεπώς, το

Δικαστήριο δεν ήταν πεπεισμένο ότι η προσφεύγουσα είχε διαθέσιμο κάποιο εγχώριο ένδικο μέσο για να προσφύγει αποτελεσματικά σε δικαστήριο εναντίον αυτού που είχε πραγματικά πρόθεση να εξεταστεί, δηλαδή των λόγων για την απομάκρυνσή της. Το Δικαστήριο τόνισε ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποδίδουν αυξανόμενη σημασία στη διαδικαστική δικαιοσύνη κατά την απομάκρυνση ή την απόλυση εισαγγελέων, συμπεριλαμβάνοντας την παρέμβαση μιας αρχής ανεξάρτητης από το εκτελεστικό και το νομοθετικό σώμα. Το Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση της κυβέρνησης για μη εξάντληση των εγχώριων ένδικων μέσων και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το εναγόμενο κράτος είχε παραβιάσει την ουσία του δικαιώματος πρόσβασης της προσφεύγουσας σε δικαστήριο λόγω των συγκεκριμένων ορίων για την επανεξέταση της υπόθεσής της από το Συνταγματικό Δικαστήριο⁴. Κατά συνέπεια, υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης της κας Kõvesi σε δικαστήριο⁵.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι υπήρχαν εκ πρώτης όψεως αποδεικτικά στοιχεία για αιτιώδη σχέση μεταξύ της άσκησης του δικαιώματος της προσφεύγουσας στην ελευθερία της έκφρασης και της παύσης της από το αξίωμά της. Οι αιτιολογήσεις για την απομάκρυνσή της από την κυβέρνηση δεν ήταν εν προκειμένω πειστικές. Η απομάκρυνσή της κρίθηκε πως ήταν μια παρέμβαση στο δικαίωμά της στην ελευθερία της έκφρασης. Στη συνέχεια, το ΕΔΔΑ επικέντρωσε την ανάλυσή του στο κατά πόσον η κυβερνητική ενέργεια για την απομάκρυνση της προσφεύγουσας εξυπηρετεί έναν «νόμιμο στόχο» ή μία «επιτακτική κοινωνική ανάγκη», κάτι που θα δικαιολογούσε παρέμβαση σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 2. Σχετικά με τον νόμιμο στόχο, το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο Υπουργός Δικαιοσύνης ανέφερε την ανάγκη προστασίας του κράτους δικαίου ως λόγο για την απομάκρυνση της προσφεύγουσας από τη θέση της, μια διαδικασία που είχε ξεκινήσει μετά την κριτική της τελευταίας για νομοθετικές προτάσεις και την εκκίνηση ποινικών ερευνών σχετικά με νομοθετικές διαδικασίες στις οποίες είχε εμπλακεί ο Υπουργός. Ο τελευταίος είχε, επίσης, ισχυριστεί ότι η συμπεριφορά της προσφεύγουσας είχε δημιουργήσει μια κρίση, η οποία είχε καταστήσει τη Ρουμανία αντικείμενο ανησυχίας σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η ανησυχία αυτή, αντιθέτως, αφορούσε την απομάκρυνση της προσφεύγουσας καθαυτή. Επιπλέον, θεώρησε ότι δεν είχαν υποβληθεί στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι το μέτρο εξυπηρετούσε τον στόχο της προστασίας του κρά-

1. ΕΔΔΑ *Vilho Eskelinen και λοιποί κατά Φινλανδίας* (Προσφυγή No 63235/00), απόφαση της 19ης Απριλίου 2007.

2. Βλ. και ΕΔΔΑ *Suküt κατά Τουρκίας* (Προσφυγή No 59773/00), απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2007· ΕΔΔΑ *Serdal Aray κατά Τουρκίας* (Προσφυγή No 3964/05), απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2007· ΕΔΔΑ *Nazsiz κατά Τουρκίας* (Προσφυγή No 22412/05), απόφαση της 26ης Μαΐου 2009.

3. Βλ. και ΕΔΔΑ *Baka κατά Ουγγαρίας* (Προσφυγή No 20261/12), απόφαση της 23ης Ιουνίου 2016.

4. Βλ. παρ. 61-66 της σχολιαζόμενης απόφασης.

5. Βλ. και ΕΔΔΑ *Boyle and Rice κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγές Nos 9659/82, 9658/82), απόφαση της 27ης Απριλίου 1988, παρ. 52.

τους δικαίους ή οποιονδήποτε άλλον νόμιμο σκοπό. Συνιστούσε καθαρά συνέπεια της προηγούμενης άσκησης του δικαιώματος της προσφεύγουσας στην ελευθερία έκφρασης. Ούτε η κυβέρνηση επικαλέστηκε οποιονδήποτε νόμιμο σκοπό για την εν λόγω παρέμβαση. Επομένως, το Δικαστήριο δεν μπορούσε να αποδεχθεί ότι η παρέμβαση περιείχε επιδίωξη θεμιτού σκοπού.

Παρόλο που με την εξαγωγή ενός τέτοιου συμπεράσματος ολοκληρώνεται συνήθως η εξέταση των καταγγελιών σύμφωνα με το άρθρο 10⁶, το ΕΔΔΑ αποφάσισε εν προκειμένω να αξιολογήσει εάν η παρέμβαση ήταν απαραίτητη σε μια δημοκρατική κοινωνία⁷. Το Δικαστήριο σημείωσε, στο πλαίσιο αυτό, ότι η προσφεύγουσα είχε υποβάλει τις εν λόγω παρατηρήσεις με την επαγγελματική της ιδιότητα ως Γενική Εισαγγελέας της DNA. Είχε, επίσης, χρησιμοποιήσει την ιδιότητά της για να εκκινήσει έρευνες για υποψίες για εγκλήματα διαφθοράς που διαπράττονται από μέλη της κυβέρνησης σε σχέση με αμφιλεγόμενα νομοθετικά μέτρα και να ενημερώσει το κοινό σχετικά με αυτές τις έρευνες. Επιπλέον, εξέφρασε τη γνώμη της απευθείας στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και κατά τη διάρκεια επαγγελματικών συγκεντρώσεων. Το Δικαστήριο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο αξίωμα της προσφεύγουσας ως αρχηγού του Γραφείου Εισαγγελίας κατά της Διαφθοράς, του οποίου τα καθήκοντα περιελάμβαναν την έκφραση της γνώμης της για νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που ενδέχεται να έχουν αντίκτυπο στη δικαιοσύνη και την ανεξαρτησία της και, πιο συγκεκριμένα, στην καταπολέμηση της διαφθοράς που ερευνούσε το τμήμα της. Η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει αναγνωρίσει ότι οι εισαγγελείς πρέπει να έχουν δικαίωμα συμμετοχής σε δημόσιες συζητήσεις για θέματα που αφορούν το δίκαιο, τη δικαιοσύνη και την προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και ότι πρέπει να είναι σε θέση να προχωρούν ανεμπόδιστα σε δίωξη δημοσίων υπαλλήλων για αδικήματα, ιδίως διαφθοράς. Επιπλέον, η θέση και οι δηλώσεις της προσφεύγουσας, οι οποίες σαφώς εμπίπτουν στο πλαίσιο μιας συζήτησης για θέματα μείζονος δημοσίου συμφέροντος, απαιτούσαν υψηλό βαθμό προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης και αυστηρό έλεγχο για τυχόν παρεμβάσεις από το κράτος⁸. Το κράτος, με τη σειρά του, είχε περιορισμένη διακριτική ευχέρεια, «στενό περιθώριο εκτίμησης» όσον αφορά τέτοιες παρεμβάσεις. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η απομάκρυνση της προσφεύγουσας και οι λόγοι που

τη δικαιολογούν δεν θα μπορούσαν να συμβιβαστούν με την ιδιαίτερη προσοχή που επιβάλλεται για την προστασία της δικαστικής λειτουργίας ως ανεξάρτητης κρατικής εξουσίας και της αρχής της ανεξαρτησίας των εισαγγελέων. Η σοβαρότητα του μέτρου πρέπει, επίσης, όπως αποφάνθηκε το Δικαστήριο, να αποθάρρυνε όχι μόνο την ίδια, αλλά και άλλους εισαγγελείς και δικαστές⁹. Αναφερόμενο στα πορίσματά του βάσει του άρθρου 6, το Δικαστήριο έκρινε, παράλληλα, ότι οι περιορισμοί στην ελευθερία της έκφρασης δεν συνοδεύτηκαν από αποτελεσματικές και επαρκείς διασφαλίσεις κατά της κατάχρησης. Η απομάκρυνση της προσφεύγουσας από τη θέση της Γενικής Εισαγγελέως της DNA δεν είχε, συνεπώς, επιδιώξει οποιονδήποτε από τους νόμιμους σκοπούς που αναφέρονται στο άρθρο 10 παρ. 2 και δεν ήταν «απαραίτητη σε μία δημοκρατική κοινωνία», διαπιστώνοντας έτσι παραβίαση και του άρθρου 10¹⁰.

III. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Το ΕΔΔΑ με την απόφασή του τονίζει εκ νέου την υπέρτατη σημασία του κράτους δικαίου σε μία δημοκρατική κοινωνία αλλά και ως θεμελιώδους ευρωπαϊκής αξίας, έκφραση της οποίας αποτελεί και η πρόσβαση σε δικαστήριο¹¹. Το Δικαστήριο κάνει ιδιαίτερος σαφές πως μία πολιτική παρέμβασης σε δικαστικά θέματα με στόχο την αποφυγή ποινικής δίωξης για αδικήματα διαφθοράς δεν μπορεί να γίνει ανεκτή. Πιο συγκεκριμένα, η ερμηνεία του Συντάγματος σχετικά με την εξουσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης έναντι των εισαγγελέων δεν μπορεί να φτάσει σε σημείο τέτοιο, ώστε να θίξει την αρχή της ανεξαρτησίας των τελευταίων. Όπως υπογραμμίστηκε, η απομάκρυνση της Εισαγγελέως κατόπιν των δημόσιων δηλώσεών της πρέπει να είχε καταληκτική επίδραση τόσο σε αυτή όσο και σε άλλους εισαγγελείς και δικαστές όσον αφορά τη συμμετοχή τους σε δημόσιο διάλογο σχετικά με νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που επηρεάζουν τη δικαστική λειτουργία και την ανεξαρτησία των δικαστών. Συνολικά, η απόφαση ενισχύει το καθεστώς που διέπει τις δικαστικές αρχές στην Ευρώπη, υπερασπίζοντας αυτές ενάντια στη αυθαίρετη πολιτική παρέμβαση εκπροσώπων άλλων κρατικών δυνάμεων.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι υπήρχαν *prima facie* αποδεικτικά στοιχεία για αιτιώδη σχέση μεταξύ της άσκησης του δικαιώματος της προσφεύγουσας στην ελευθερία της έκφρασης και της απομάκρυνσής της από τη θέση της. Είναι σαφώς ατυχές να εντοπίζεται μία παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύονται από

6. ΕΔΔΑ *Khuzhin και λοιποί κατά Ρωσίας* (Προσφυγή No 13470/02), απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2008, παρ. 117.

7. Βλ. παρ. 201-211 της σχολιαζόμενης απόφασης.

8. Βλ. ΕΔΔΑ *Kudeshkina κατά Ρωσίας* (Προσφυγή No 29492/05), απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2009, παρ. 86· ΕΔΔΑ *Morice κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 29369/10), απόφαση της 23ης Απριλίου 2015, παρ. 128.

9. Βλ. παρ. 209 της σχολιαζόμενης απόφασης.

10. Βλ. και ΕΔΔΑ *Brisic κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 26238/10), απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2018.

11. Βλ. και ΕΔΔΑ *Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, (Προσφυγή No 4451/70), απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 1975, παρ. 34-35.

την ΕΣΔΑ μέσω μιας διαδικασίας ενώπιον του συνταγματικού δικαστηρίου εναντίον ανώτερου δικαστή, με ένα ανώτατο εθνικό δικαστήριο να προσομοιάζει σε πολιτικό όργανο. Η απόφαση του ΕΔΔΑ αναδεικνύει ξεκάθαρα την ανάγκη να αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο συντάσσεται και λειτουργεί το Συνταγματικό Δικαστήριο, ώστε να αποφευχθούν στο μέλλον τέτοιες αποκλίσεις από τις ευρωπαϊκές αρχές και αξίες.

Οι διάδικοι έχουν στη διάθεσή τους τρεις μήνες για να αποφασίσουν εάν θα ζητήσουν να παραπεμφθεί η υπό-

θεση στο Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Δικαστηρίου για οριστική απόφαση. Εάν απορριφθεί το σχετικό αίτημα, η παρούσα απόφαση θα καταστεί οριστική. Τέλος, απομένει να διαφανεί εάν και σε ποιον βαθμό το κράτος θα συμμορφωθεί με την απόφαση του Δικαστηρίου ή εάν, αντίθετα, θα καταβάλλει προσπάθειες να θέσει όρια στη δικαιοδοσία του.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

III. ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

► **Αξιολόγηση των εκπτώσεων στόχου βάσει του τεστ του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή**
Η προβληματική της εφαρμογής του κριτηρίου του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή κατά την εξέταση των προγραμμάτων έκπτωσης στόχου που εφαρμόζει μία επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση στην αγορά

προσφυγή ακύρωσης κατά απόφασης Επιτροπής Ανταγωνισμού – δίκαιο ανταγωνισμού – άρθρο 102 ΣΛΕΕ – εκπτώσεις πίστης – εκπτώσεις στόχου – παραγραφή – κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή

ΤρΔΕφΑθ (Τμήμα 18ο), απόφαση αριθμ. 1611/2020, 30.04.2020

Το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών, επιλαμβανόμενο προσφυγής ακύρωσης που άσκησε εταιρεία παραγωγής προϊόντων μαργαρίνης, κατέχουσα το μεγαλύτερο μερίδιο της ελληνικής αγοράς, κατά απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού, επιβεβαίωσε ότι η προσφεύγουσα προέβη σε κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσης της μεταξύ των ετών 2002-2008, με αποτέλεσμα την παρακώλυση του υγιούς ανταγωνισμού. Το Εφετείο επανέλαβε την προηγούμενη νομολογία του ΣτΕ σχετικά με την έλλειψη ειδικής παραγραφής των παραβάσεων που έλαβαν χώρα πριν τον Ν. 3959/2011 και την υπαγωγή τους στην αρχή του ευλόγου χρόνου¹, ο οποίος έχει καθοριστεί νομολογιακά στα δέκα έτη. Επί της ουσίας της υπόθεσης, το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών έκρινε ότι η παροχή εκπτώσεων στόχου σε αλυσίδες σούπερ μάρκετ και οι όροι αποκλειστικής προβολής των προϊόντων της προσφεύγουσας, σε συνδυασμό με την επιβολή στους μεταπωλητές-διανομείς όρων καθορισμού τιμών μεταπώλησης και απαγόρευσης ενεργητικών και παθητικών πωλήσεων προς λιανεμπόρους που δραστηριοποιούνταν εκτός της οικείας περιοχής εντάσσονται σε μία γενική στρατηγική εκτοπισμού των ανταγωνιστών της κατά παράβαση των άρθρων 102 ΣΛΕΕ (82 ΣυνΘΕΚ) και 101 ΣΛΕΕ (81 ΣυνΘΕΚ) αντίστοιχα, καθώς και των άρθρων 1 και 2 Ν.703/1977. Ειδικά ως προς το σύστημα των εκπτώσεων στόχου που εφήρμοσε η προσφεύγουσα, το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι αυτό ήταν ικανό να εκτοπίσει τους ανταγωνιστές της από την αγορά, δημιουργώντας και διατηρώντας έναν κύκλο πιστών και αφοσιωμένων πελατών. Βάσει των ανωτέρω διαπιστώσεων και αξιολογώντας την ένταση των

παραβάσεων εκ μέρους της προσφεύγουσας, το Τριμελές Διοικητικό Εφετείο Αθηνών έκρινε ότι παραβιάστηκε η αρχή της αναλογικότητας και αποφάσισε να μειώσει τα πρόστιμα που επέβαλε η Επιτροπή Ανταγωνισμού, απορριπτόμενων των λοιπών λόγων ακύρωσης που προέβαλε η προσφεύγουσα.

Παρατηρήσεις

Γεωργία Βασιλειάδου*

I. Εισαγωγικά

Η Επιτροπή Ανταγωνισμού, ακολουθώντας τις περισσότερες φορές τις νομολογιακές εξελίξεις των ενωσιακών δικαστηρίων και τηρώντας τις υποδείξεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προκειμένου να αξιολογήσει τις εκπτώσεις στόχου στην εν θέματι υπόθεση και ενόψει σχετικού αιτήματος που υπέβαλε η ελεγχόμενη εταιρεία, εφήρμοσε το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή. Το κριτήριο αυτό αποτελεί ένα οικονομικό εργαλείο που χρησιμοποιείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις περιπτώσεις παροχής εκπτώσεων στόχου από μία επιχείρηση που κατέχει δεσπόζουσα θέση στην αγορά, προκειμένου να αποφανθεί εάν γίνεται κατάχρηση αυτής της θέσης μέσω της συγκεκριμένης εμπορικής πρακτικής.

Εξ ορισμού, η δεσπόζουσα θέση μιας επιχείρησης σε μία συγκεκριμένη αγορά δεν αντιβαίνει στο δίκαιο του ανταγωνισμού, αλλά, αντιθέτως συνιστά νόμιμο αποτέλεσμα μιας επιτυχούς εμπορικής στρατηγικής που δύναται να εφαρμόζει μία επιχείρηση στην ελεύθερη αγορά, καταφέροντας να επικρατήσει έναντι των ανταγωνιστών της. Ωστόσο, μία τέτοια επιχείρηση οφείλει να τηρεί του κανόνες του υγιούς ανταγωνισμού κατά την προώθηση και προαγωγή των εμπορικών της συμφερόντων². Το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού δεν λειτουργεί ως εργαλείο στήριξης όλων των επιχειρήσεων που ανταγωνίζονται στην ίδια αγορά, συμπεριλαμβανομένων των αδύναμων ή μη αποτελεσματικών επιχειρήσεων³, αλλά ως ένα σύστημα διασφάλισης ίσων όρων ανταγωνισμού, όπου κάθε επιχείρηση μπορεί να συμμετέχει, αναλαμβάνοντας τον οικονομικό κίνδυνο αποκλεισμού της από την αγορά λόγω μη προσφοράς των προϊόντων ή των υπη-

1. Για το εξαιρετικό κρίσιμο αυτό ζήτημα, βλ. Θ. ΓΑΛΑΝΗΣ, ΕΕΕυρΔ, 2019, σσ. 293-297. Πρβλ. και Γ. ΚΑΡΥΔΗ, Το ζήτημα της «παραγραφής» κατά τον Κανονισμό 1/2003 του Συμβουλίου ΕΕ και η εξουσία των εθνικών αρχών ανταγωνισμού για επιβολή προστίμων επί παραβάσεων του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού, ΔΕΕτ, 2011, σσ. 23-32.

* LLΜ, ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΔ, Στέλεχος ΜοΚΕ

2. Λ. ΚΟΤΣΙΡΗΣ, Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο, 3η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2018, σ. 402.

3. Περί της αντίθετης άποψης, βλ. Γ. ΚΑΡΥΔΗΣ, Επιχειρήματα οικονομικής αποτελεσματικότητας κατά την εφαρμογή του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ: Οικονομική προσέγγιση versus ασφάλεια δικαίου, ΕΕΕυρΔ, 2016, σσ.15-26.

ρεσιών της σε ελκυστικές για τους καταναλωτές τιμές⁴. Με το τεστ του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή ελέγχεται εάν η πρακτική των εκπτώσεων στόχου που εφαρμόζει μια δεσπόζουσα επιχείρηση είναι ικανή, τελικά, να αποκλείσει επιχειρήσεις που είναι εξίσου ανταγωνιστικές, με αποτέλεσμα τη βλάβη των καταναλωτών. Για την εξαγωγή αυτού του συμπεράσματος διενεργείται μία πολύπλοκη οικονομική μελέτη βάσει της οποίας αποδεικνύεται εάν η δεσπόζουσα επιχείρηση πώλησε τελικά τα προϊόντα της σε τιμή χαμηλότερη του κόστους παραγωγής, ώστε να αποκλείσει από την οικεία αγορά τους πιθανούς ανταγωνιστές της, οι οποίοι δεν δύνανται να ανταγωνιστούν αυτές τις τιμές και να προσφέρουν τα ίδια πλεονεκτήματα⁵.

Η πρακτική της παροχής εκπτώσεων από τον προμηθευτή που κατέχει δεσπόζουσα θέση, με σκοπό τη δέσμευση των διανομέων του (εκπτώσεις πίστης)⁶, θεωρείται κατά μαχητό τεκμήριο ότι συνιστά μία μορφή κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης και, καταρχήν, απαγορεύεται⁷. Οι εκπτώσεις πίστης θεωρούνται ότι εισάγουν αδικαιολόγητους⁸ περιορισμούς στην επιλογή του πελάτη-διανομέα, αποκλείοντας άλλους προμηθευτές από την πρόσβαση στην αγορά, καθώς οι εκπτώσεις χορηγούνται μόνο στους πελάτες που παραμένουν «πιστοί», που προμηθεύονται, δηλαδή, προϊόντα αποκλειστικά και μόνον από τη δεσπόζουσα επιχείρηση. Το ζήτημα γίνεται πιο περίπλοκο όταν η δεσπόζουσα επιχείρηση παρέχει εκπτώσεις στόχου, οι οποίες δύνανται συχνά να λειτουργούν ως εκπτώσεις πίστης και, άρα, να καθίστανται εξίσου παράνομες. Στην περίπτωση των εκπτώσεων στόχου, η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση χορηγεί έκπτωση σε κάθε διανομέα-πελάτη της, εφόσον οι επιδόσεις πωλήσεώς του φτάνουν σε ένα προσυμφωνημένο επίπεδο

(ατομικό στόχο)⁹. Όταν από τα χαρακτηριστικά αυτού του συστήματος, όπως από τις προϋποθέσεις χορήγησης, τον τρόπο και τον χρόνο υπολογισμού της έκπτωσης¹⁰, προκύπτει η δημιουργία δεσμών εξάρτησης μεταξύ των συμβαλλομένων και ο αποκλεισμός των ανταγωνιστών της κατέχουσας τη δεσπόζουσα θέση επιχείρησης, γίνεται δεκτό ότι υφίσταται καταχρηστική εκμετάλλευση της θέσης της¹¹, ενώ λόγιοι, όπως η επιθυμία της δεσπόζουσας επιχείρησης για περισσότερες πωλήσεις ή για τη δημιουργία ενός καλύτερου προγραμματισμού της παραγωγής της, δεν μπορούν να δικαιολογήσουν τους εν λόγω περιορισμούς στον ανταγωνισμό¹².

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε υιοθετήσει αρχικά μια φορμαλιστική προσέγγιση επί του θέματος, η οποία δικαίως κατακρίθηκε ως μη προσήκουσα και ως αντιβαίνουσα στο πνεύμα του ελεύθερου ανταγωνισμού, αποστερώντας ουσιαστικά από τις επιχειρήσεις που κατέχουν μεγάλα μερίδια στην αγορά το δικαίωμα να υπερασπιστούν τα εμπορικά τους συμφέροντα¹³. Σύμφωνα με την εν λόγω θεώρηση, η εφαρμογή από μία επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση προγραμμάτων επιβράβευσης των διανομέων της με τη μορφή χορήγησης εκπτώσεων στόχου είναι *per se* καταχρηστική¹⁴, χωρίς να απαιτείται να γίνει έρευνα επί των πραγματικών επιπτώσεων που επιφέρουν αυτά τα προγράμματα στον ανταγωνισμό.

Στη συνέχεια, η Επιτροπή, με τις Κατευθυντήριες Γραμμές¹⁵ που υιοθέτησε, κατέστησε την προσέγγισή της πιο

4. Θ. ΖΙΑΜΟΥ, Άρθρο 102 (πρώην άρθρο 82 της ΣΕΚ), Καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης, σε: Β. Σκουρή (επιμ.), Συνθήκη της Λισσαβώνας: Ερμηνεία κατ' άρθρον, εκδ. Σάκκουλα, 2020, σ. 1028, αρ. περ. 18.

5. Βλ. ΠΕΚ Τ-219/99, *British Airways/Επιτροπή*, 17.12.2003, ECLI:EU:T:2003:343, σκ. 276-278.

6. Πρόκειται για εκπτώσεις που χορηγούνται υπό την προϋπόθεση ότι ο πελάτης-διανομέας προμηθεύεται όλα τα προϊόντα που χρειάζεται από την επιχείρηση που κατέχει δεσπόζουσα θέση.

7. Βλ. Α. ΚΑΛΙΝΙΤΡΙ, *Evidence Standards in EU Competition Enforcement: The EU Approach*, Hart Publishing, 2019, σ. 171.

8. Βλ. ΔΕΚ 85/76, *Hoffmann-LaRoche/Επιτροπή*, 13.02.1979, ECLI:EU:C:1979:36, σκ. 90. Η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση πρέπει να αποδείξει ότι οι εκπτώσεις στόχου που χορηγεί συνιστούν «αιτιολογημένη οικονομική αντιπαροχή», γεγονός που στην πράξη αποδεικνύεται ιδιαίτερος δυσχερές. Μέχρι σήμερα δεν έχει υποπέσει στην αντίληψή μας κάποια περίπτωση όπου να έχει γίνει δεκτός ο εν λόγω ισχυρισμός σε ενωσιακό ή εθνικό επίπεδο.

9. Η περίπτωση αυτή διακρίνεται από τις εκπτώσεις όγκου/ποσότητας που αφορούν συγκεκριμένες παραγγελίες, δεν εφαρμόζονται αναδρομικά και δεν συνεπάγονται τον πιθανό εκτοπισμό των ανταγωνιστών και είναι, ως εκ τούτου, νόμιμες. Βλ. ΔΕΚ 40/73 έως C-48/73, C-50/73, C-54/73 έως C-56/73, C-111/73, C-113/73 και C-114/73, *SuikerUnie κ.λπ./Επιτροπή*, 16.12.1975, ECLI:EU:C:1975:174, σκ. 518- ΠΕΚ Τ-203/01, *Michelin/Επιτροπή*, 30.03.2003, ECLI:EU:T:2003:250, σκ. 58 και ΠΕΚ Τ-219/99, ό.π., σκ. 246.

10. Βλ. ΔΕΚ 322/81, *Michelin/Επιτροπή*, 09.11.1983, ECLI:EU:C:1983:313, σκ. 73.

11. Βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ C-95/04 P, *British Airways/Επιτροπή*, 15.03.2007, ECLI:EU:C:2007:166, σκ. 68 και ΔΕΚ 322/81, ό.π., σκ. 95, όπου κρίθηκε ότι «το σύστημα εκπτώσεων βάσει ποσότητας, το οποίο περιλαμβάνει σημαντική διακύμανση στα ποσοστά εκπτώσεων μεταξύ των ανώτερων και των κατώτερων βαθμίδων, χαρακτηρίζεται δε από περίοδο αναφοράς ενός έτους και καθορισμό της εκπτώσεως βάσει του συνολικού κύκλου εργασιών που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς, παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά συστήματος εκπτώσεων που δημιουργεί κύκλο πιστών πελατών».

12. Βλ. ΔΕΚ 322/81, ό.π., σκ. 85.

13. Βλ. D. WAELBROECK, *Michelin II: A per se rule against rebates by dominant companies*, *Journal of Competition Law and Economics*, 2005, σσ. 149-171.

14. *Ibid.*

15. Ανακοίνωση της Επιτροπής – Κατευθύνσεις σχετικά με τις προτεραιότητες της Επιτροπής κατά τον έλεγχο της εφαρμογής του άρθρου 82 της συνθήκης ΕΚ σε καταχρηστικές συμπεριφορές

οικονομική (effects-based approach) και προέκρινε ως το πλέον καταλληλότερο εργαλείο το τεστ του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή¹⁶, κατά το οποίο δεν υφίσταται κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης όταν μια εξίσου αποτελεσματική ανταγωνίστρια επιχείρηση πρέπει να ανταγωνιστεί την πραγματική τιμή του προϊόντος που προσφέρει η δεσπόζουσα επιχείρηση, χωρίς να υποστεί ζημία¹⁷. Ως «πραγματική τιμή» ορίζεται η κανονική τιμή του τιμοκαταλόγου μείον την έκπτωση που χάνει ο πελάτης εάν αλλάξει προμηθευτή, υπολογιζόμενη επί του σχετικού φάσματος πωλήσεων και για τη σχετική χρονική περίοδο¹⁸.

Κατόπιν των αποφάσεων επί των υποθέσεων *Intel*¹⁹ και *Post Danmark II*²⁰, το ΔΕΕ ανέτρεψε οριστικά²¹ το προαναφερόμενο τεκμήριο και έκρινε ότι οι συγκεκριμένες εμπορικές πρακτικές θα πρέπει να εξετάζονται *ad hoc*, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των εκάστοτε περιστάσεων²², δηλαδή σταθμίζοντας μεταξύ των αρνητικών (αντιανταγωνιστικών) και θετικών (για τους τελικούς καταναλωτές) συνεπειών που επιφέρουν οι εν λόγω πρακτικές στην αγορά²³. Επιπροσθέτως, το ΔΕΕ αναγνώρισε τη δυνατότητα της Επιτροπής να χρησιμοποιεί συμπληρωματικά προς τον σκοπό αυτό το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή.

II. Η αμφισβήτηση του κριτηρίου του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή από την Επιτροπή Ανταγωνισμού

Στην υπό σχολιασμό υπόθεση, η προσφεύγουσα φέρεται να είχε θεσπίσει ένα σύστημα χορήγησης εκπτώσεων κυρίως προς τα εγχώρια σούπερ μάρκετ ανάλογα με τις πωλούμενες ποσότητες, καθώς και επιπλέον εκπτώσεις υπό την προϋπόθεση επίτευξης ενός συγκεκριμένου επιπλέον

ποσού επί του τζίρου τους σε σχέση με τον προηγούμενο κύκλο εργασιών τους. Η επιπλέον έκπτωση εφαρμοζόταν στο σύνολο του κύκλου εργασιών κάθε διανομέα και όχι μόνο στο υπερβάλλον ποσό-στόχο.

Η Επιτροπή Ανταγωνισμού, παρότι διαπίστωσε ότι δεν μπορούσε εν προκειμένω να τύχει εφαρμογής το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή, λόγω έλλειψης των απαραίτητων οικονομικών στοιχείων και δεδομένου του μεγάλου μεριδίου αγοράς που κατείχε η προσφεύγουσα (περί του 80%)²⁴, «για λόγους πληρότητας» αποφάσισε να το εφαρμόσει²⁵ επί τη βάση στοιχείων κόστους και τιμών της επίμαχης περιόδου και συνεκτιμώντας τη συνολική έκπτωση που έπρεπε να αντισταθμίσουν οι πελάτες (σούπερ μάρκετ) της προσφεύγουσας, εφόσον επέλεγαν να αλλάξουν προμηθευτή στην αγορά της μαργαρίνης. Η Επιτροπή Ανταγωνισμού έλαβε υπόψη της, αφενός, τη μεγαλύτερη τιμή του τιμοκαταλόγου της προσφεύγουσας για το πακέτο μαργαρίτης ενός κιλού και, αφετέρου, τη μικρότερη σχετική τιμή. Στην πρώτη περίπτωση, διαπίστωσε ότι υπήρχε αντιανταγωνιστικός εκτοπισμός των εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών της προσφεύγουσας, ενώ στη δεύτερη περίπτωση όχι. Το Διοικητικό Εφετείο, ακολουθώντας το σκεπτικό της απόφασης του ΔΕΕ επί της υπόθεσης *Intel*²⁶, προέβη στον έλεγχο της ορθότητας της εν λόγω κρίσης της Επιτροπής, παρότι σημείωσε ότι επρόκειτο για την επικουρική βάση της απόφασής της, υπονοώντας ότι σε κάθε περίπτωση δεν δύναται να αλλάξει το αποτέλεσμα της προσβαλλόμενης απόφασης. Το Εφετείο έκρινε, κατά πλειοψηφία, σύνομη την επιλογή της Επιτροπής Ανταγωνισμού να λάβει υπόψη της, κατά την εφαρμογή του τεστ, το σύνολο των εκπτώσεων που χορήγησε η δεσπόζουσα επιχείρηση και όχι μόνον τις πιθανές καταχρηστικές εκπτώσεις επίτευξης στόχου, σύμφωνα με τις Κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής²⁷. Κατά την άποψη, όμως, της μειοψηφίας, η επιλογή αυτή δεν συνάγεται από τις Κατευθύνσεις και ως βάση του τεστ έπρεπε να χρησιμοποιηθεί η τιμή που θα αναγκαζόταν να προσφέρει ένας εξίσου αποτελεσματικός ανταγωνιστής για να αποζημιώσει τον πελάτη για την απώλεια της συνολικής έκπτωσης στόχου

αποκλεισμού που υιοθετούν δεσπόζουσες επιχειρήσεις, ΕΕ 2009 C 45/7.

16. Το έγγραφο αυτό αποτελεί ήπιο δίκαιο (soft law) και, άρα, η εφαρμογή του κριτηρίου δεν καθίσταται δεσμευτική για τα κράτη μέλη. Τα ενωσιακά δικαστήρια εξακολουθούν να είναι αρμόδια για την παροχή δεσμευτικών κατευθύνσεων προς την Επιτροπή και προς τα διοικητικά και δικαιοδοτικά όργανα των κρατών μελών όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

17. Ανακοίνωση της Επιτροπής, ό.π., σημ. 41.

18. Ibid.

19. ΔΕΕ C-413/14 P, *Intel/Επιτροπή*, 06.09.2017, ECLI:EU:C:2017:632, σκ. 143.

20. ΔΕΕ C-23/14, *Post Danmark*, 06.10.2015, ECLI:EU:C:2015:651, σκ. 58.

21. Σημειώνεται ότι είχαν προηγηθεί οι αποφάσεις του ΓεΔΕΕ T-286/09, ό.π. και του ΔΕΕ C-549/10 P, *Tomra κ.λπ./Επιτροπή*, 19.04.2012, ECLI:EU:C:2012:221 που είχαν επικυρώσει τη νομιμότητα του τεκμηρίου και της φορμαλιστικής προσέγγισης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

22. ΔΕΕ C-23/14, ό.π., σκ. 50.

23. Θ. ΖΙΑΜΟΥ, ό.π., σ. 1030, αρ. περ. 21.

24. Η άποψη αυτή συνάδει με την κρίση του ΔΕΕ στην υπόθεση *Post Danmark II*, όπου το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή κρίθηκε μη εφαρμοστέο, επειδή η *Post Danmark* κατείχε το 70% της αγοράς ταχυδρομικών αποστολών και κατέτεινε να έχει ισχύ μονοπωλίου (σκ. 59).

25. Η περίπτωση αυτή μοιάζει με την απόφαση *Intel*, όπου η Επιτροπή, ενώ είχε εφαρμόσει το κριτήριο, υποστήριξε ενώπιον των ενωσιακών δικαστηρίων ότι η κρίση της προέκυπτε και από άλλα στοιχεία και, άρα, η όποια πιθανή εσφαλμένη εφαρμογή αυτού του κριτηρίου δεν δύναται να ανατρέψει την απόφασή της.

26. Βλ. ΔΕΕ C-413/14 P, ό.π., σκ. 141-144.

27. Βλ. σκ. 27 της σχολιαζόμενης απόφασης.

και μόνον. Ενδεχομένως, στο σημείο αυτό να ήταν χρήσιμη η αποστολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ²⁸, προς αποφυγή αμφιβολιών, καθώς το ζήτημα δεν έχει απασχολήσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά τις ελάχιστες περιπτώσεις που εφήρμοσε το εν λόγω κριτήριο και παρουσιάζει πρακτικό ενδιαφέρον, αφού οι επιχειρήσεις με δεσπόζουσα θέση συχνά υιοθετούν πολύπλοκα προγράμματα παροχής εκπτώσεων προς τους πελάτες τους.

Αξίζει να σημειωθεί, τέλος, ότι, απέναντι στις επικρίσεις της προσφεύγουσας περί λανθασμένης εφαρμογής του επίμαχου κριτηρίου, η Επιτροπή Ανταγωνισμού εξέφρασε την άποψη ότι το εν λόγω τεστ είναι γενικώς υποθετικό, «σε πολλές περιπτώσεις στερείται νοήματος και δεν πρέπει να συνιστά παρά έναν δείκτη πλασματικού αποκλειστικά μέτρου σύγκρισης»²⁹. Η άποψη αυτή αντιβαίνει σαφώς στις Κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, που βέβαια δεν είναι δεσμευτικές για τις εθνικές αρχές των κρατών μελών, αλλά προσκρούει εν μέρει και στην προαναφερθείσα δεσμευτική, βάσει του άρθρου 19 παρ. 2 ΣΕΕ, νομολογία του ΔΕΕ, το οποίο επικύρωσε τη χρησιμότητα του συγκεκριμένου κριτηρίου υπό προϋποθέσεις και αναλόγως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της εκάστοτε εξεταζόμενης περίπτωσης. Η Επιτροπή Ανταγωνισμού προέβη, εν προκειμένω, σε μία γενική απαξίωση και απόρριψη του κριτηρίου, το οποίο φαίνεται να αναγκάστηκε να εφαρμόσει κατά τη διοικητική διαδικασία προς απόκρουση των ισχυρισμών της ελεγχόμενης δεσπόζουσας επιχείρησης.

III. Τελικές παρατηρήσεις

Το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή ελέγχει εκ των υστέρων το σύστημα εκπτώσεων και, συνήθως, δεν μπορεί να εφαρμοστεί προληπτικά από μια δεσπόζουσα επιχείρηση, προκαλώντας μεν ανασφάλεια δικαίου, εξασφαλίζοντας δε ότι αποδεικνύεται εν τοις πράγμασι στρέβλωση του ανταγωνισμού, καθώς και ότι δεν εισάγεται μία γενική απαγόρευση που είναι αντίθετη στη λογική της σύγχρονης οικονομίας³⁰. Βάσει της νεότερης νομολογίας του ΔΕΕ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και, συνακόλουθα, οι αρμόδιες εθνικές αρχές δεν υποχρεούνται να αξιολογούν την υιοθέτηση συστημάτων εκπτώσεων από επιχειρήσεις με δεσπόζουσα θέση στην αγορά υποχρεωτικά βάσει του οικονομικού κριτηρίου του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή, όπως ισχύει για τις επιθετικές τιμολογιακές πρακτικές.

Η εφαρμογή του κριτηρίου στην εν θέματι υπόθεση αποδεικνύει τη δυσκολία των αρμόδιων αρχών να εκπονήσουν μία οικονομική ανάλυση, προκειμένου να διαπιστώ-

σουν εάν ένα σύστημα εκπτώσεων στόχου αντιβαίνει στο άρθρο 102 ΣΛΕΕ, ενώ οι θέσεις που διατυπώνονται περί της μη χρησιμότητάς του εντάσσονται στο υφιστάμενο πλαίσιο αμφισβήτησης και αντιπαράθεσης περί της εφαρμογής του εν λόγω κριτηρίου³¹, την οποία δεν κατάφερε ακόμη να επιλύσει το ΔΕΕ, αφού, ενώ επέτρεψε τη χρήση του, δεν αποσαφήνισε τις περιπτώσεις εκπτώσεων όπου το εν λόγω κριτήριο κρίνεται σκόπιμο να εφαρμοστεί. Συνακόλουθο είναι και το ζήτημα εάν υπάρχει κάποια ιεραρχική σχέση ή σχέση αποκλεισμού μεταξύ αυτού του κριτηρίου και των «υπόλοιπων εργαλείων» που έχει στη διάθεσή της η Επιτροπή, ώστε η εσφαλμένη εφαρμογή του (ως προς τα χρησιμοποιούμενα οικονομικά στοιχεία) να συνεπάγεται την ακύρωση της απόφασής της. Παρατηρείται, επομένως, ότι, ενώ η μη εφαρμογή του επίμαχου κριτηρίου δεν δύναται να θεμελιώσει διαδικαστική πλημμέλεια της απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού, καθώς η χρήση του επαφίεται στη διακριτική της ευχέρεια, δεν συνάγεται το ίδιο και στην αντίθετη περίπτωση³². Όπως προκύπτει και από τη σχολιαζόμενη απόφαση, η εφαρμογή του επίμαχου κριτηρίου εγείρει συχνά αντιρρήσεις τύπου και ουσίας, γεγονός που καταδεικνύει την ύπαρξη ανασφάλειας δικαίου σε βάρος των επιχειρήσεων που κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην αγορά. Το συγκεκριμένο ζήτημα πιθανώς να απασχολήσει το ΓεΔΕΕ κατά την εκ νέου εξέταση της υπόθεσης *Intel* (T-286/09, *RENV - Intel Corporation/Επιτροπή*), στην περίπτωση που διαπιστώσει ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν εφήρμοσε ορθά το επίμαχο κριτήριο, οπότε το αποτέλεσμα του τεστ θα έρχεται σε αντίθεση με τη γενικότερη ανάλυση της Επιτροπής από την οποία συνήχθη καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσης³³. Διαφορετικά, όπως και στην υπό σχολιασμό απόφαση, το ΓεΔΕΕ δεν θα προβεί στη διατύπωση σχετικής κρίσης και το ζήτημα θα παραμείνει μετέωρο.

31. Βλ. F. MARTY, *Les limites du recours à l'analyse économique dans le contentieux concurrentiel*, σε: V. Giacobbo-Peyronnel / Ch. Verdure (eds), *Contentieux du droit de la concurrence de l'Union européenne*, 2017, εκδ. Bruylant, σσ. 51-62.

32. Στη σχολιαζόμενη απόφαση το Διοικητικό Εφετείο απέφυγε να θίξει το εν λόγω ζήτημα.

33. Σύμφωνα με την παρ. 27 της Ανακοίνωσης της Επιτροπής, στην περίπτωση των εκπτώσεων στόχου εφαρμόζεται το τεστ του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή και, στη συνέχεια, εάν βγει αρνητικό (δηλαδή εάν διαπιστωθεί αντιανταγωνιστικό αποτέλεσμα), θα συνεκτιμηθεί στη γενική ανάλυση της Επιτροπής. Πρβλ. και υπόθεση AT.40026/2018 - *Velux*, όπου η ΕΕ κατά τον διενεργηθέντα έλεγχο εφήρμοσε το επίμαχο τεστ, από το οποίο δεν προέκυψε εκποτιστικό αποτέλεσμα, και η υπόθεση έκλεισε, χωρίς περαιτέρω ανάλυση άλλων στοιχείων. Αντιθέτως, στην υπόθεση AT.40220/2018 - *Qualcomm*, η ΕΕ έκρινε ότι τα στοιχεία που είχε στη διάθεσή της αρκούσαν για να κρίνει καταχρηστικές τις επίμαχες εκπτώσεις στόχου και, επομένως, δεν εφήρμοσε το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή (παρ. 533).

28. Βάσει του άρθρου 267 β) ΣΛΕΕ. Πρβλ. και ΔΕΕ C-16/16 P, *Βέλγιο/Επιτροπή*, 20.02.2018, ECLI:EU:C:2018:79, σκ. 44.

29. Βλ. σκ. 26 της σχολιαζόμενης απόφασης.

30. R. O'DONOGHUE / J. PADILLA, *The Law and Economics of Article 102 TFEU*, 2η εκδ., Hart Publishing, 2013, σ. 220 επ.

► Πρόγραμμα Διδυμοποίησης με τη Γεωργία «Ενίσχυση των δυνατοτήτων για την Ύπηρεσία Λογιστικής Τυποποίησης, Αναφορών και Εποπτεία Ελεγκτών της Γεωργίας» (SARAS) – Δραστηριότητες Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου – Αποστολές εργασίας – Συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής

Το πρώτο δίμηνο του 2020 συνεχίστηκαν κανονικά οι αποστολές εργασίας Ελλήνων εμπειρογνομόνων στην Τιφλίδα στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος διδυμοποίησης, που υλοποιείται από το ΚΔΕΟΔ σε συνεργασία με την Επιτροπή Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (ΕΛΤΕ) και αποσκοπεί στην ενίσχυση του νομοθετικού πλαισίου της Γεωργίας σε σχέση με τις Οδηγίες 2013/34/ΕΕ (Λογιστικής) και 2014/56/ΕΕ (Ελεγκτικής).

Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν δύο αποστολές εργασίας. Η πρώτη, στην οποία συμμετείχαν τα στελέχη της ΕΛΤΕ, κ.κ. Γεώργιος-Εμμανουήλ Ιατρίδης, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, και Ιωάννης Φίλος, αναπλ. καθηγητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, έλαβε χώρα από τις 22 έως τις 24 Ιανουαρίου 2020. Στη δεύτερη αποστολή, που πραγματοποιήθηκε από τις 27 έως τις 31 Ιανουαρίου 2020, συμμετείχαν ο Project Leader του προγράμματος και Αντιπρόεδρος της ΕΛΤΕ, κ. Παναγιώτης Γιαννόπουλος, καθώς και τα στελέχη της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ), κ.κ. Λυδία-Ελισάβετ Σοφρώνά, Διευθύντρια νομικών υπηρεσιών, και Χαρίκλεια Λιβιτσάνου, αν. Προϊσταμένη Διεύθυνσης νομικής υποστήριξης.

Στις 13 Φεβρουαρίου 2020, πραγματοποιήθηκε στην Τιφλίδα η 5η Συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής του προγράμματος. Ο Project Leader του προγράμματος και Αντιπρόεδρος της ΕΛΤΕ, κ. Παναγιώτης Γιαννόπουλος, και η Μόνιμη Εμπειρογνώμων, κα Δήμητρα Οικονόμου, παρουσίασαν την εξέλιξη της νομοθετικής προσαρμογής και κατόπιν τις δράσεις που προγραμματίζονται για το επόμενο διάστημα. Τα μέλη της Συντονιστικής Επιτροπής συζήτησαν και ενέκριναν τον σχεδιασμό για τους επόμενους μήνες. Τέλος, ενέκριναν ομόφωνα το αίτημα για παράταση της διάρκειας υλοποίησης του προγράμματος μέχρι και τον Αύγουστο του 2020. Το ΚΔΕΟΔ εκπροσώπησε ο κ. Στέφανος Κατσούλης, διαχειριστής του προγράμματος.

Στέφανος Κατσούλης

► Σεμινάριο επιμόρφωσης εμπειρογνομόνων της SARAS

Από τις 26 έως τις 28 Φεβρουαρίου 2020, πραγματοποιήθηκε σεμινάριο σχετικά με την εφαρμογή των εποπτικών πτυχών της νομοθεσίας της ΕΕ για το «ξέπλυμα χρήματος», το οποίο απευθυνόταν σε Γεωργιανούς εμπειρο-

γνώμονες της SARAS προκειμένου να προχωρήσουν στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου και σχετικών διαδικασιών που ισχύουν στη SARAS. Στο σεμινάριο τις εισηγήσεις παρουσίασαν εμπειρογνώμονες από τις τρεις ελληνικές αρχές, οι οποίες είναι υπεύθυνες για την εφαρμογή των διαδικασιών κατά της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, και συγκεκριμένα οι κ.κ. Παρασκευή Θεόδωρου από το νομικό τμήμα της Γενικής Διεύθυνσης Οικονομικής Πολιτικής του Υπουργείου Οικονομικών, Νικόλαος Χατζηνικολάου από την ΑΑΔΕ, Βασίλειος Τσώκος, επικεφαλής του Τμήματος Υποστήριξης Ελέγχων της ΕΛΤΕ, καθώς και ο Project Leader του προγράμματος και Αντιπρόεδρος της ΕΛΤΕ, κ. Παναγιώτης Γιαννόπουλος.

Λευκοθέα Σταύρου

► Πρόγραμμα Διδυμοποίησης με το Αζερμπαϊτζάν «Ενδυνάμωση της Θεσμικής Ικανότητας της Διεύθυνσης Πνευματικής Ιδιοκτησίας σχετικά με τη Διαχείριση και την Προστασία των Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας στα Ψηφιακά Δίκτυα» – Συνάντηση Συντονιστικής Επιτροπής

Στις 5 Φεβρουαρίου 2020, έλαβε χώρα στο Μπακού η δεύτερη συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής (Steering Committee) στο πλαίσιο του προγράμματος διδυμοποίησης για τον τομέα της πνευματικής ιδιοκτησίας με δικαιούχο χώρα το Αζερμπαϊτζάν, που υλοποιεί το ΚΔΕΟΔ σε συνεργασία με την Ιταλία και τον φορέα Autorità per le Garanzie nelle Comunicazioni (AGCOM), καθώς και με τον ελληνικό Οργανισμό Πνευματικής Ιδιοκτησίας (ΟΠΙ) και εξέχοντα μέλη της ελληνικής ακαδημαϊκής κοινότητας.

Στη δεύτερη αυτή συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής, υπό την Προεδρεία της Επικεφαλής του προγράμματος (Project Leader), κας Διονυσίας Καλλινίκου, Ομ. καθηγήτριας του ΕΚΠΑ, συμμετείχαν ως εκπρόσωποι του ΚΔΕΟΔ οι διαχειριστές του προγράμματος, κ.κ. Νίκος Γαϊτενίδης και Λευκοθέα Σταύρου, ο μόνιμος εμπειρογνώμονας του προγράμματος (Resident Twinning Adviser - RTA), κ. Ιωάννης Αναγνωστόπουλος, καθώς και εκπρόσωποι της Διεύθυνσης Πνευματικής Ιδιοκτησίας και του Υπουργείου Οικονομικών της δικαιούχου χώρας. Στη συνάντηση συζητήθηκε και συμφωνήθηκε το πλάνο εργασίας για το πρώτο εξάμηνο της υλοποίησης του προγράμματος.

Νικόλαος Γαϊτενίδης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. Βιβλιοπαρουσιάσεις

CHRISTIANA HJI PANAYI / WERNER HASLEHNER / EDOARDO TRAVERSA (eds), *Research Handbook on European Union Taxation Law*, εκδ. Edward Elgar Publishing, 2020, xvi+645 σελ.

Μέρος της σειράς ερευνητικών εγχειριδίων ευρωπαϊκού δικαίου των εκδόσεων Edward Elgar, το παρόν βιβλίο αποτελεί μια εκτενή και εμπειριστατωμένη έρευνα στο ευρωπαϊκό φορολογικό δίκαιο στην οποία συμμετέχουν καθηγητές και ερευνητές σημαντικών ευρωπαϊκών πανεπιστημίων και ερευνητικών ιδρυμάτων, αλλά και νομικοί της πράξης. Πρόκειται για έναν πολυδιάστατο και πολυθεματικό τόμο στον οποίο αναλύονται όλες οι πτυχές του ευρωπαϊκού φορολογικού δικαίου από εξειδικευμένους επιστήμονες. Το έργο προλογίζει ο νυν Πρόεδρος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Koen Lenaerts, τονίζοντας τον ρόλο των ευρωπαϊκών δικαστηρίων στην ανάπτυξη του ευρωπαϊκού φορολογικού δικαίου, ειδικά όσον αφορά την άμεση φορολογία, η οποία, καταρχήν, εκφεύγει των αρμοδιοτήτων της ΕΕ βάσει των άρθρων 4 παρ. 1 και 5 ΣΕΕ και του άρθρου 113 ΣΛΕΕ.

Το εγχειρίδιο περιλαμβάνει έξι θεματικές και, συγκεκριμένα: α) τις γενικές αρχές του φορολογικού δικαίου, β) τις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών και προσώπων σε σχέση με τη φορολογία, γ) την εναρμόνιση των φορολογικών κανόνων των κρατών μελών, δ) τον φορολογικό ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών μελών, ε) τη διοικητική συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών, με σκοπό την πάταξη των φορολογικών εγκλημάτων και τη δίκαιη απονομή των φόρων στις ενδοενοσιακές συναλλαγές και στ) την επίδραση της αναπτυξιακής πολιτικής της ΕΕ προς τρίτες χώρες στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού φορολογικού δικαίου. Επηρεαζόμενο από τις διεθνείς εξελίξεις και τα διεθνή πρότυπα, το ευρωπαϊκό φορολογικό δίκαιο παρουσιάζεται συνολικά ως ένα εργαλείο ανάπτυξης της ΕΕ στις διεθνείς αγορές, αλλά και εξυπηρέτησης πολιτικών και κοινωνικών συμφερόντων τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Καθεμία από τις εν λόγω θεματικές αναπτύσσεται σε ένα μέρος αποτελούμενο από περισσότερα κεφάλαια (συνολικά 28), τα οποία υπογράφουν κορυφαίοι ειδικοί του τομέα. Χάρη στην εμπειρία που διαθέτουν οι συμμετέχοντες συγγραφείς, τα κεφάλαια δεν περιορίζονται σε μια τυπική ανάλυση των κανόνων και των θεσμών, υπό το πρίσμα της πάγιας και νεότερης νομολογίας των ευρωπαϊκών δικαστηρίων, αλλά μέσω μιας συνεκτικής και κριτικής θεώρησης αναδεικνύονται ειδικότερα πρακτικά και σύγχρονα ζητήματα (π.χ. προστασία προσωπικών δεδομένων κατά την ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών), σκέψεις για το μέλλον του φορολογικού δικαίου στην ΕΕ, λαμβάνοντας ιδίως υπόψη την επιρροή διεθνών οργανισμών, όπως του ΟΟΣΑ, ενώ συχνά προτείνονται και πρακτικές

λύσεις για την αντιμετώπιση υφιστάμενων προβλημάτων, όπως, για παράδειγμα, η καθιέρωση εργαλείων εναλλακτικής επίλυσης των διασυννοριακών φορολογικών διαφορών, προκειμένου να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά το φαινόμενο της διπλής φορολογίας και να διασφαλισθεί το δικαίωμα του φορολογουμένου σε δίκαιη δίκη. Κάθε κεφάλαιο, ευανάγνωστα γραμμένο και πλήρως τεκμηριωμένο με πλούσια και πολύ πρόσφατη νομολογία, αρθρογραφία και βιβλιογραφία, περιλαμβάνει μια σύντομη εισαγωγή, όπου περιγράφεται σχηματικά η δομή της ανάλυσης που έπεται, περισσότερα επιμέρους υποκεφάλαια και μια επιγραμματική αναφορά στα πεδία που χρήζουν περαιτέρω έρευνας. Τα τεχνικά αυτά χαρακτηριστικά του βιβλίου, σε συνδυασμό με το επίκαιρο των ζητημάτων που αναλύονται, προσελκύουν εξ αρχής και διατηρούν έως το τέλος το ενδιαφέρον του μνημένου στο φορολογικό δίκαιο και μη αναγνώστη. Η απουσία συγκεντρωτικών καταλόγων στο τέλος κάθε μέρους με τις αποφάσεις και τις νομοθετικές πράξεις που μνημονεύονται στα σχετικά κεφάλαια αποτελεί, ενδεχομένως, το μοναδικό έλλειμμα του βιβλίου.

Αναλυτικότερα, στο πρώτο μέρος του εγχειριδίου επεξηγείται το νομικοπολιτικό και ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσονται οι ευρωπαϊκοί κανόνες άμεσης και έμμεσης φορολογίας, όπως οι αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας βάσει του άρθρου 5 ΣΕΕ, οι προκλήσεις που προκύπτουν από την ίδια την ενωσιακή αγορά ή τις διεθνείς επενδυτικές συμφωνίες της ΕΕ, καθώς και οι παραδόσεις των κρατών μελών. Επισημαίνεται, συναφώς, ότι οι αρχές της ουδετερότητας, της ισότητας και της ικανότητας πληρωμής που διέπουν τα εθνικά φορολογικά δίκαια των κρατών μελών έχουν ενσωματωθεί στο φορολογικό δίκαιο της ΕΕ, είτε ευθέως μέσω του δευτερογενούς δικαίου είτε μέσω της νομολογίας του ΔΕΕ.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η αλληλένδετη σχέση μεταξύ της φορολογίας και της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, εμπορευμάτων, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Μέσα από την προσέγγιση σωρείας νομολογιακών υποθέσεων, οι συγγραφείς, αφενός, εξετάζουν τη λειτουργικότητα των υφιστάμενων ευρωπαϊκών κανόνων, αφετέρου, εντοπίζουν τα ζητήματα στα οποία καθίσταται αναγκαία περισσότερη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών.

Στο τρίτο μέρος αναλύεται εκτενώς η δράση της ΕΕ και η συμβολή των ευρωπαϊκών δικαστηρίων προς την κατεύθυνση της εναρμόνισης των εθνικών φορολογικών δικαίων, με ιδιαίτερη έμφαση στο σύστημα του ΦΠΑ. Παράλληλα, εντοπίζονται και τα ζητήματα που χρήζουν εναρμόνισης ή βελτίωσης ως προς τους υφιστάμενους ευρωπαϊκούς κανόνες, όπως είναι οι φόροι στην ενέργεια.

Οι κίνδυνοι στρέβλωσης του ανταγωνισμού που ελλοχεύ-

ουν λόγω της έλλειψης κοινών φορολογικών κανόνων, όπως ο επιθετικός φορολογικός σχεδιασμός των πολυεθνικών εταιριών και τα εθνικά φορολογικά μέτρα κρατικών ενισχύσεων, αναδεικνύονται στο αμέσως επόμενο μέρος του βιβλίου.

Το πέμπτο μέρος είναι αφιερωμένο στα διαδικαστικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή των ευρωπαϊκών κανόνων για την έμμεση φορολογία, καθώς και κατά την επιβολή εθνικών φόρων σε πρόσωπα και επιχειρήσεις με διεθνή παρουσία και δραστηριότητα. Για την αποφυγή της διπλής φορολόγησης και την αντιμετώπιση των φαινομένων της φοροαποφυγής κρίνεται απαραίτητη η συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων εθνικών αρχών που, όμως, όπως αναφέρουν οι συγγραφείς, συχνά δεν επιτυγχάνεται, είτε λόγω του τεράστιου και μη διαχειρίσιμου όγκου των πληροφοριών είτε λόγω γραφειοκρατικών φραγμών. Περαιτέρω, σημειώνεται ότι η εν λόγω ανταλλαγή, αν και απαραίτητη, εγείρει ζητήματα νομιμότητας, ειδικά μετά τη θέση σε εφαρμογή του ΓΚΠΔ.

Τέλος, στο έκτο και τελευταίο μέρος του εγχειριδίου μελετάται η αλληλεπίδραση μεταξύ του ευρωπαϊκού και του διεθνούς δικαίου, καθώς και μεταξύ των δικαίων των κρατών μελών και του διεθνούς δικαίου όσον αφορά τη φορολογία. Ειδικότερα, εξετάζεται ο αντίκτυπος των θεμελι-

ωδών ελευθεριών του ευρωπαϊκού φορολογικού δικαίου σε τρίτες χώρες, ο αντίκτυπος των συμφωνιών του ΠΟΕ στην άσκηση των εξουσιών των κρατών μελών σχετικά με τη φορολογία, παίρνοντας ως υπόδειγμα την περίπτωση της CETA, και ο αντίκτυπος των συμφωνιών σύνδεσης στην πολιτική φορολόγησης που εφαρμόζουν τα κράτη μέλη για τα εταιρικά εισοδήματα που αποκτώνται από διακρατικές επενδύσεις.

Το συλλογικό αυτό έργο απευθύνεται τόσο σε φοιτητές νομικής και ερευνητές όσο και σε μάχιμους δικηγόρους, οικονομολόγους, πολιτικούς επιστήμονες ή, όπως αναφέρει και η καθηγήτρια Christina HJI Panayi, μία εκ των επιμελητών του βιβλίου, ακόμη και σε κυβερνώντες. Σε αντίθεση με τα συνήθη ακαδημαϊκά εγχειρίδια, ο αναγνώστης, ανεξαρτήτως επιστημονικού υποβάθρου, έχει εν προκειμένω την ευκαιρία να αποκτήσει μια πολύπλευρη και ολοκληρωμένη εικόνα του ευρωπαϊκού φορολογικού δικαίου, αλλά και να εμβαθύνει στα ζητήματα που τον ενδιαφέρουν περισσότερο.

Γεωργία Βασιλειάδου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

II. Το δίκαιο ΕΕ στα ελληνόγλωσσα νομικά περιοδικά:

Δ' Τρίμηνο 2019 – Α' Τρίμηνο 2020

Επιμ.: Σοφία Σώμη, Σοφία Καρβέλα

Τα περιοδικά που αποδελτιώθηκαν είναι:

Αρμενόπουλος (Αρμ)
Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας (ΔΦΝ)
Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ)
Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ)
Διοικητική Δίκη (ΔιΔικ)
Ελληνική Δικαιοσύνη (ΕλλΔνη)
Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ)
Ενέργεια και Δίκαιο (Ενέργεια & Δίκαιο)
Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου (ΕΔΔΔΔ)
Επιθεώρηση του Εμπορικού Δικαίου (ΕΕμπΔ)
Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου (ΕΕργΔ)
Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (ΕπισκΕΔ)
Ευρωπαϊκό Δίκαιο (ΕυΔικ)
Εφαρμογές Αστικού Δικαίου & Πολιτικής Δικονομίας (ΕφΑΔΠολΔ)
Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (ΕφημΔΔ)
Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)
Νομικό Βήμα (ΝοΒ)
Περιβάλλον και Δίκαιο (ΠερΔικ)
Ποινικά Χρονικά (ΠοινΧρ)
Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (ΧρΙΔ)

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΟΝΤΩΝ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-729/17, Επιτροπή/Ελλάδα, 26.06.2019, ECLI:EU:C:2019:534. Υπερρεσίες διαμεσολάβησης, Αρμ 9-10/2019, σ. 1280

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΑΛΙΚΑΚΟΣ Π., Η ελευθερία έκφρασης των δικαστικών λειτουργιών κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ΤοΣ 2/2019, σ. 325

ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ Χ. / ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 13.02.2020 στην υπόθεση N.D. και N.T. κατά Ισπανίας. Μια νέα σελίδα στις υποχρεώσεις των κρατών προς τους αιτούντες διεθνή προστασία, Διδικ 2/2020, σ. 278

ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ Ι., Παρατηρήσεις στο βούλευμα του Συμβλήμαθ 1668/2019. Δικαίωμα ενημέρωσης του υπόπτου κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, ΠοινΧρ 2/2020, σ. 144

ΑΡΓΥΡΟΣ Α., Το προοίμιο του Συντάγματος και η «επικρατούσα θρησκεία» – “Εις το Όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος” (Με αφορμή τις αποφάσεις του ΟλΣτΕ 1749-1752/2019), ΝοΒ 1/2020, σ. 185

ΖΥΜΗΣ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕλΣυν Ολ 124/2017. Το τεκμήριο αθωότητας στη δημοσιονομική δίκη, ΘΠΔΔ 3-4/2020, σ. 230

ΚΑΛΛΙΔΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 13.02.2020 στην υπόθεση N.D. και N.T. κατά Ισπανίας. Ομαδική επαναπροώθηση αλλοδαπών λόγω παράτυπης εισόδου σε εθνική επικράτεια, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 133

ΚΑΣΤΑΝΑΣ Ι., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 1760/2019. Αναγραφή θρησκευματος στο απολυτήριο μαθητών λυκείου, ΘΠΔΔ 1/2020, σ. 94

ΚΟΥΛΟΥΜΠΙΝΗ Ε.-Ε., Το τεκμήριο αθωότητας και η αρχή του ne bis in idem στην δημοσιονομική δίκη, ΘΠΔΔ 3-4/2020, σ. 222

ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ Β., Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης μέσα από τις αποφάσεις του δικαστηρίου του Στρασβούργου, ΤοΣ 2/2019, σ. 339

ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Το κώλυμα γάμου λόγω συγγένειας εξ αγχιστείας και η απόφαση του ΕΔΔΑ Θεοδώρου και Τσοτσορού κατά Ελλάδας της 05.09.2019, ΝοΒ 2/2020, σ. 429

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 18.07.2019 στην υπόθεση Χατζηγιαννάκου και λοιποί κατά Ελλάδας. Οι καλές προθέσεις της διοίκησης και το έλλειμμα προστασίας του περιβάλλοντος, ΠερΔικ 4/2019, σ. 670

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 10.10.2019 στην υπόθεση Αικατερίνη-Βεατρίκη Παντελίδου κατά Ελλάδας. Ο ορθολογικός χωροταξικός σχεδιασμός συνιστά σκοπό δημοσίου συμφέροντος και δεν μπορεί να υποσκελισθεί από την ανάγκη άσκησης λατρευτικών καθηκόντων μιας θρησκευτικής κοινότητας, ΠερΔικ 1/2020, σ. 161

ΠΑΣΣΑΣ Ν. /ΠΑΠΑΔΑΚΗ Μ., Οικονομική κρίση, δικαστικά έξοδα και πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ΘΠΔΔ 12/2019, σ. 1122

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., Όσο ισχυρότερη η ελευθερία της έκφρασης, τόσο ισχυρότερη και η δημοκρατία, ΤοΣ 2/2019, σ. 433

ΠΕΡΓΑΝΤΗΣ Β., Η διελκυστίνδα ανάμεσα σε Στρασβούργο και Γενεύη για το θρησκευτικό ένδυμα, ΔτΑ 83/2020, σ. 113

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 31.10.2019 στην υπόθεση Παπαγεωργίου και λοιποί κατά Ελλάδας. Απαλλαγή από την παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών στα ελληνικά σχολεία, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 569

ΤΖΑΡΟΣ Α., Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια του ν. 5383/1932 υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ, Αρμ 8/2019, σ. 1114

ΦΙΛΙΠΠΟΥ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΔΠρΑθ 11077/2019. Επιδίκαση αποζημίωσης για αστυνομική βία, Διδικ 1/2020, σ. 46

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σύντομο σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 24.01.2019 στην υπόθεση Hayati Çelebi κ.α. κατά Τουρκίας. Η αντίθετη και αντιφατική νομολογία μεταξύ των Τμημάτων του Αρείου Πάγου για την έναρξη παραγραφής στις αγωγές αποζημίωσης συνιστά παραβίαση της δίκαιης δίκης, ΝοΒ 2/2020, σ. 404

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σύντομο σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 31.01.2019 στην υπόθεση Fernandes de Oliveira κατά Πορτογαλίας. Αυτοκτονία εκουσίως εγκλεισμένου σε Ψυχιατρείο – Ισότιμη προστασία μεταξύ ακούσιων και εκουσίων ασθενών – Η παραβίαση του εύλογου χρόνου των διαδικασιών αγωγής αποζημίωσης για θάνατο παραβιάζει το διαδικαστικό σκέλος του δικαιώματος στη ζωή, ΝοΒ 2/2020, σ. 403

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σύντομο σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 14.03.2019 στην υπόθεση Arnaboldi κατά Ιταλίας. Το κράτος οφείλει να εκτελεί τις σε βάρος του αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις για αποζημίωση χωρίς να απαιτεί περαιτέρω διαδικασίες για την εκτέλεσή τους, ΝοΒ 2/2020, σ. 420

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σύντομο σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 04.04.2019 στην υπόθεση Hodžić κατά Κροατίας. Δικαστική και ιδιωτική πραγματογνωμοσύνη – Η λήψη υπόψιν από τα δικαστήρια της πραγματογνωμοσύνης

του διορισθέντος από τις αρχές ψυχιάτρου και η απόρριψη αυτής ιδιώτη ψυχιάτρου παραβίασε την αρχή της ισότητας των όπλων, δημιουργώντας αθέμιτο μειονέκτημα σε βάρος του κατηγορουμένου, ΝοΒ 2/2020, σ. 406

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σύντομο σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 09.04.2019 στην υπόθεση Α.Υ. κατά Σλοβενίας. Άρνηση παιδιών να επικοινωνήσουν με τον πατέρα τους – Η αδυναμία των αρχών κοινωνικής πρόνοιας να παράσχουν κατάλληλη βοήθεια, ώστε να ξεπεραστεί η άρνηση των παιδιών για επικοινωνία με τον πατέρα τους, παραβίασε το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής, ΝοΒ 2/2020, σ. 409

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σύντομο σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 18.07.2019 στην υπόθεση R.V. κ.α. κατά Ιταλίας. Οι υποθέσεις που αφορούν σχέσεις γονέα με παιδί, πρέπει να αντιμετωπίζονται από τα δικαστήρια γρήγορα και με εξαιρετική επιμέλεια – Η δεκαετής διάρκεια δικαστικών διαδικασιών για τη γονική μέριμνα δύο ανήλικων παιδιών παραβίασε το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή, ΝοΒ 2/2020, σ. 412

ΧΕΙΡΔΑΡΗΣ Β., Σύντομο σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 25.07.2019 στην υπόθεση Jafarog κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν. Η άρνηση αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας σε ΜΚΟ υπεράσπισης ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραβίασε το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι. Έλλειψη σαφήνειας στη νομοθεσία και ανεπάρκεια των εθνικών δικαστηρίων στην ερμηνεία της, ΝοΒ 2/2020, σ. 419

ΦΑΡΑΚΗ-ΦΥΤΡΟΥ Μ., Η διδασκαλία των θρησκευτικών στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο μετά την ΟλΣτΕ 660/2018 απόφαση, ΔτΑ 83/2020, σ. 185

VERPEAUX M., Η ελευθερία της έκφρασης στη νομολογία των συνταγματικών δικαστηρίων, ΤοΣ 2/2019, σ. 405

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΓΑΛΑΝΗΣ Θ., Η συζήτηση για το μέλλον των κανόνων περί ανταγωνισμού και δη του Κανονισμού περί συγκεντρώσεων επιχειρήσεων: Με αφορμή την απαγόρευση της συγχώνευσης Alstom-Siemens, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 479

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, σ. 321

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-724/17, Skanska Industrial Solutions κ.λπ., 14.03.2019, ECLI:EU:C:2019:204. Απαγορευμένες συμπράξεις, ΔΕΕ 1/2020, σ. 62

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-435/18, Otis κ.λπ., 12.12.2019, ECLI:EU:C:2019:1069. Δικαιούχοι αποζημίωσης σε περίπτωση ζημίας που προκλήθηκε από απαγορευμένη σύμπραξη επιχειρήσεων, ΧρΙΔ 1/2020, σ. 56

ΠΙΤΣΟΣ Ν., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΓεΔΕΕ T-371/17, Qualcomm και Qualcomm Europe/Επιτροπή, 09.04.2019, ECLI:EU:T:2019:232. Ανταγωνισμός – Αγορά συνόλων τσιπ βασικής ζώνης που χρησιμοποιούνται σε ηλεκτρονικές συσκευές για το ευρύ κοινό – Predatory pricing – Επιθετική πολιτική τιμών και κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης άρθρο 102 ΣΛΕΕ, ΕΕμπΔ 1/2020, σ. 227

ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΣ Δ., Κοινοί μέτοχοι σε εταιρίες της ίδιας σχετικής αγοράς και ενωσιακό δίκαιο του ανταγωνισμού, ΧρΙΔ 4/2020, σ. 241

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ Π. / ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Β., Η λήψη ασφαλιστικών μέτρων από την Επιτροπή Ανταγωνισμού κατ' άρθρο 25 Ν. 3959/2011: οι δυνατότητες της Επιτροπής και η άμυνα των επιχειρήσεων, ΔΕΕ 3-4/2020, σ. 330

ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΥΛΟΥ Ε., Αυτοδίκαιη λύση της σύμβασης εργασίας λόγω θεμελίωσης δικαιώματος συνταξιοδότησης και διακρίσεις λόγω ηλικίας: με αφορμή τις ΑΠ 51/2017, 325/2017 και 508/2017, ΕΕργΔ 2/2020, σ. 263

ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΖΕΡΒΟΓΙΑΝΝΗ Ε. / ΙΝΦΑΝΤΙΝΟ Μ., Αιτιώδης συνάφεια στο ευρωπαϊκό δίκαιο των αδικοπραξιών: η επανεξέταση τριών κοινών παραδοχών από τη σκοπιά του συγκριτικού δικαίου, ΧρΙΔ 2/2020, σ. 94

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΕ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-508/18 και C-82/19, OG (Parquet de Lübeck), 27.05.2019, ECLI:EU:C:2019:456. Οι γερμανικές εισαγγελίες δεν παρέχουν εγγυήσεις επαρκούς ανεξαρτησίας από την εκτελεστική εξουσία ώστε να μπορούν να εκδίδουν ευρωπαϊκά εντάλματα σύλληψης, Αρμ 8/2019, σ. 1109

ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗ Θ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ Ολ 110/2020. Έκδοση αλλοδαπού υπηκόου, ΘΠΔΔ 2/2020, σ. 133

ΤΣΙΤΣΙΠΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-717/18, X (Mandat d'arrêt européen – Double incrimination), 03.03.2020, ECLI:EU:C:2020:142. Έλεγχος διττού αξιοποιήσιμου κατά την εκτέλεση ΕΕΣ και ασφάλεια δικαίου, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 114

ΤΣΙΤΣΙΠΑ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-566/19 PPU και C-626/19 PPU, Parquet general du Grand-Duché de Luxembourg () και Tours), 12.12.2019, ECLI:EU:C:2019:1077. Ορισμός της «δικαστικής αρχής έκδοσης» ΕΕΣ και αποτελεσματική δικαστική προστασία, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 553

ΑΣΥΛΟ

ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ Χ. / ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 13.02.2020 στην υπόθεση N.D. και N.T. κατά Ισπανίας. Μια νέα σελίδα στις υποχρεώσεις των κρατών προς τους αιτούντες διεθνή προστασία, ΔιΔικ 2/2020, σ. 278

ΓΡΙΒΑΚΟΥ Κ.-Β., Βασικές πτυχές του «ασφαλούς» και «εύλογου» χαρακτήρα της «εναλλακτικής δυνατότητας εγχώριας προστασίας» κατά την εξέταση αιτημάτων ασύλου, ΔιΔικ 2/2020, σ. 272

ΚΑΓΙΟΥ Ε. / ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗ Χ., Το ζήτημα της απόδοσης άδειας διαμονής σε μέλη οικογένειας δικαιούχων διεθνούς προστασίας (ν. 4636/2019), ΔιΔικ 2/2020, σ. 243

ΚΑΛΛΙΔΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 13.02.2020 στην υπόθεση N.D. και N.T. κατά Ισπανίας. Ομαδική επαναπροώθηση αλλοδαπών λόγω παράτυπης εισόδου σε εθνική επικράτεια, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 133

ΚΟΡΟΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΠρΑλεξ 145/2018. Ο δικαστικός έλεγχος των αντιρρήσεων κατά της διοικητικής κράτησης πολίτη αιτούντος ασύλου, που βίωσε διώξεις στη χώρα του, ΘΠΔΔ 3-4/2020, σ. 367

ΚΟΥΒΑΡΑΣ Η., Αποκλεισμός από το καθεστώς πρόσφυγα, ΔιΔικ 2/2020, σ. 213

ΚΟΥΛΟΧΕΡΗΣ Σ., Προσδιορισμός κράτους μέλους υπεύθυνου για την εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασίας με βάση τον Κανονισμό 604/2013/ΕΕ (Δουβλίνο III). Το στοιχείο των συστημικών ελλείψεων του υπεύθυνου κράτους και της ευαλωτότητας του προσώπου στον ακυρωτικό έλεγχο αποφάσεων. Η περίπτωση της Βουλγαρίας, ΔιΔικ 2/2020, σ. 235

ΚΥΠΡΙΩΤΗ Ε., Ζητήματα απόδειξης στη διαδικασία χορήγησης καθεστώτος διεθνούς προστασίας, ΔιΔικ 2/2020, σ. 265

ΜΑΣΟΥΡΙΔΟΥ Γ., Η «Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας» και οι συνακόλουθες διαδικασίες ασύλου στα νησιά του Αιγαίου. Είναι η Τουρκία ασφαλής τρίτη χώρα για τους Σύρους πρόσφυγες σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο;, ΔιΔικ 2/2020, σ. 227

ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ Β., Ο προσωρινός μηχανισμός της μετεγκατάστασης αιτούντων διεθνούς προστασίας, ΔιΔικ 2/2020, σ. 209

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ.-Ι., Προκλήσεις και κίνδυνοι για τις Σύρες γυναίκες στην Τουρκία – Μια προβληματική εφαρμογή της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης, ΔιΔικ 2/2020, σ. 257

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΠρΠειρ 414/2019. Αντιρρήσεις κατά κράτησης αλλοδαπού, ΔιΔικ 2/2020, σ. 332

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Μ., Η πολιτική ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΔιΔικ 2/2020, σ. 188

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-233/18, Haqbin, 12.11.2019, ECLI:EU:C:2019:956. Σοβαρή παράβαση των κανόνων των κέντρων φιλοξενίας από ασυνόδετο ανήλικο αιτούντα διεθνή προστασία, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 545

ΠΡΟΥΝΤΖΟΥ Κ., Ο χρόνος απόκτησης της ιδιότητας του αιτούντος ασύλου και ανάληψης ευθύνης από το κράτος υποδοχής, ΔιΔικ 2/2020, σ. 249

ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ Κ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΠρΘεσ 18/2019. Παράνομη παραμονή και ποινικές καταδίκες αλλοδαπής – Αίτημα διαγραφής της από τον Κατάλογο Ανεπιθύμητων, ΔιΔικ 2/2020, σ. 326

ΣΙΜΟΥ Μ.-Σ., Η κράτηση των αιτούντων διεθνή προστασία υπό το φως της πρόσφατης νομολογίας, ΔιΔικ 2/2020, σ. 220

ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΓΕΤΙΜΗ Σ., Παρατηρήσεις στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα για την υπόθεση του ΔΕΕ C-581/18, TÜV Rheinland LGA Products και Allianz IARD SA, 06.02.2020, ECLI:EU:C:2020:77. Ρήτρα εδαφικής προσαρμογής σε ασφαλιστική σύμβαση αστικής ευθύνης εταιρίας παραγωγής ιατροτεχνολογικών προϊόντων, ΕΕμπΔ 1/2020, σ. 152

ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΖΑΧΟΥ Μ. / ΤΣΙΤΣΙΠΑ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 45

ΖΑΧΟΥ Μ. / ΤΣΙΤΣΙΠΑ Ε., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: επικαιρότητα ΕΕ, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 497

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ Β., Η εφαρμογή των γενικών αρχών ως συμβολή στην καλή νομοθέτηση της Ένωσης, ΕυΔικ 1/2020, σ. 17

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

ΓΑΛΑΝΗΣ Θ., Η συμμετοχή των πολιτών στον δημοκρατικό βίο της Ένωσης: ανατομία και πρώτη αποτίμηση της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας πολιτών, ΘΠΔΔ 1/2020, σ. 1

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ Μ., Το νέο πλαίσιο εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Πολιτών σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/788, ΕυΔικ 1/2020, σ. 38

ΡΑΜΑΤΤΑ Μ., Η διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών και η καλή διακυβέρνηση μέσα από τη διαβούλευση, ΕφημΔΔ 1/2020, σ. 112

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ – ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ Μ., Παρατηρήσεις στις αποφάσεις του ΣτΕ 180/2019 και 235/2019. Προσωρινή δικαστική προστασία: έννομο συμφέρον του αποκλεισθέντος διαγωνιζόμενου, ΘΠΔΔ 3-4/2020, σ. 347

ΒΛΑΧΟΥ Ε., Η στήριξη του οικονομικού φορέα από τρίτους στις δημόσιες συμβάσεις: οι νέες ενωσιακές ρυθμίσεις και οι διαχρονικοί προβληματισμοί, ΕΔΔΔΔ 1/2020, σ. 5

ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ Κ., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-216/17, Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato – Antitrust και Coopservice, 19.12.2018, ECLI:EU:C:2018:1034. Ζητήματα της συμφωνίας-πλαίσου ως τρόπου ανάθεσης των δημοσίων συμβάσεων, ΔιΔικ 1/2020, σ. 52

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ Β., Συμβατική σχέση Ελληνικού Πανεπιστημίου με τη Google και το Facebook για την προώθηση μαθημάτων μέσω διαδικτύου – Υπαγωγή στο Ν 4412/2016 και την Οδηγία 2014/24/ΕΕ, ΔΕΕ 1/2020, σ. 18

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ Μ., Η παραγραφή στο διεθνές δίκαιο – με ιδιαίτερη αναφορά σε θέματα ελληνικού ενδιαφέροντος: Μάρμαρα του Παρθενώνα, Κατοχικό δάνειο/πολεμικές επανορθώσεις, Επιστροφή των περιουσιών των Ελληνοκυπρίων (ΕΔΔΑ), Αρμ 11-12/2019, σ. 1297

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ – ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-390/18, Airbnb Ireland, 19.12.2019, ECLI:EU:C:2019:1112. Ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 541

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-επίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 61

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Κ., Οι εξελίξεις στην ΕΕ: e-επίκαιρα νομικής πληροφορικής, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 509

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Συμβάσεις ηλεκτρονικής πώλησης και παροχής υπηρεσιών: η υποχρέωση των εμπόρων και των ηλεκτρονικών αγορών προς ενημέρωση των καταναλωτών για την πλατφόρμα Ηλεκτρονικής Επίλυσης των Διαφορών, ΔΕΕ 2/2020, σ. 176

ΔΙΑΙΤΗΣΙΑ

ΚΑΛΑΒΡΟΣ Κ., Νομολογιακές διακυμάνσεις ως προς την έννοια της δημόσιας τάξης κατά τον δικαστικό έλεγχο των διαιτητικών αποφάσεων, ΕλλΔνη 1/2020, σ. 1

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ – ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-678/18, Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, 21.11.2019, ECLI:EU:C:2019:998. Προδικαστικό ερώτημα στο πλαίσιο αναίρεσης υπέρ του νόμου, και αρμοδιότητα δικαστηρίου για τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων κατά τον Κανονισμό 6/2002, ΕλλΔνη 1/2020, σ. 257

ΒΑΛΜΑΝΤΩΝΗΣ Γ., Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο και ευρωπαϊκά πρότυπα, ΘΠΔΔ 3-4/2020, σ. 193

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σημείωμα στην απόφαση του ΔΕΕ C-619/18, Επιτροπή/Πολωνία (Indépendance de la Cour supreme), 24.06.2019, ECLI:EU:C:2019:531. Ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, Αρμ 9-10/2019, σ. 1273

ΛΕΝΤΖΗΣ Δ., Σημείωμα στη διάταξη του ΔΕΕ C-105/19, Τράπεζα Πειραιώς, 23.05.2019, ECLI:EU:C:2019:452. Προϋποθέσεις παραδεκτού αίτησης για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, Αρμ 8/2019, σ. 1103

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης μέσα από τις πρόσφατες αποφάσεις του ΔΕΕ, ΤοΣ 2/2019, σ. 301

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-274/14, Banco de Santander, 21.01.2020, ECLI:EU:C:2020:17. Έννοια του όρου «δικαστήριο κράτους μέλους» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ και απαίτηση περί ανεξαρτησίας, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 102

ΣΟΥΚΗ Α., Όψεις δύο μηχανισμών δικαστικής συνεργασίας. Η προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ και η γνωμοδοτική αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ, ΔτΑ 83/2020, σ. 57

ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΑΛΜΑΝΤΩΝΗΣ Γ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΘεσ 10243/2019. Η ευρωπαϊκή διαταγή δέσμευσης λογαριασμού, ΕλλΔνη 1/2020, σ. 206

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΘεσ 7325/2019. Διαδικασία επί ευρωπαϊκής διαταγής πληρωμής μετά την υποβολή αντιρρήσεων από τον οφειλέτη, ΕλλΔνη 1/2020, σ. 201

ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Σ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-453/18 και C-494/18, Bondora, 19.12.2019, ECLI:EU:C:2019:1118. Ευρωπαϊκή διαταγή πληρωμής και καταχρηστικοί όροι συμβάσεων, ΕλλΔνη 2/2020, σ. 576

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ - ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΛΑΒΑΝΟΣ Π., Η αρχή ne bis in idem στη νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων, ΘΠΔΔ 1/2020, σ. 14

ΚΟΚΚΙΝΗΣ Η., Η δημοσιότητα της διοικητικής δίκης μετά την υγειονομική κρίση, ΕφημΔΔ 1/2020, σ. 82

ΚΟΥΛΟΥΜΠΙΝΗ Ε.-Ε., Συμμόρφωση της Διοίκησης στις δικαστικές αποφάσεις του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ΘΠΔΔ 12/2019, σ. 1076

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., «Διαταγές» του διοικητικού δικαστή προς τη Διοίκηση, ΘΠΔΔ 12/2019, σ. 1065

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2137/2019. Έλλειψη αναδρομικής ισχύος κανονιστικής πράξης που εκδόθηκε προς συμμόρφωση σε ακυρωτική απόφαση: συνταγματικότητα του περιορισμού της υποχρέωσης συμμόρφωσης λόγω επιτακτικού δημοσίου συμφέροντος, ΘΠΔΔ 1/2020, σ. 84

ΤΡΟΥΛΙΝΟΣ Ε., Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων Διοικητικής Δικαιοσύνης (ΟΣΔΔΥ-ΔΔ): προβλήματα – προοπτικές, ΘΠΔΔ 2/2020, σ. 97

ΤΣΙΡΟΒΑΣΙΛΗ Κ., Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ 57/2020. Η ρητή δέσμευση των διοικητικών δικαστηρίων και από τις αμετάκλητες αθωωτικές ποινικές αποφάσεις μετά την τροποποίηση του άρθρου 5 του ΚΔοικΔικ με το άρθρο 17 του ν. 4446/2016, ΝοΒ 2/2020, σ. 354

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Δημόσιο Δίκαιο και Ψηφιακές Τεχνολογίες στη δημόσια εκπαίδευση: ακροβατώντας μεταξύ των επιστημών και των νομικών θεσμών, Διδικ 1/2020, σ. 1

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

ΚΑΨΑΛΗ Β., Σημείωμα στην απόφαση του ΜΔΠρΘεσ 2242/2019. Παραβίαση της νομοθεσίας για τα απορρυπαντικά προϊόντα – πρόσωπα που βαρύνονται με τα προβλεπόμενα πρόστιμα, Αρμ 8/2019, σ. 1097

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

ΤΡΙΧΑΚΗ Ε. / ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-431/17, Monachos Eirinaios, 07.05.2019, ECLI:EU:C:2019:368. Η πρόσβαση στο δικηγορικό λειτούργημα στο κράτος-μέλος υποδοχής: η περίπτωση του μοναχού Ειρηναίου, ΕυΔικ 1/2020, σ. 89

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ – ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

ΣΤΑΥΡΟΥ Λ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-122/18, Επιτροπή/Ιταλία (Directive lutte contre le retard de paiement), 28.01.2020, ECLI:EU:C:2020:41. Καθυστέρηση πληρωμής στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ δημοσίων αρχών και ιδιωτικών επιχειρήσεων, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 96

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΟΥ Ν., Ευφυή κτίρια και ενέργεια: από την κατ' αποκοπή επιβάρυνση στα ευφυή συστήματα μέτρησης, ΠερΔικ 4/2019, σ. 540

ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 647/2019. Αγορά ηλεκτρικής ενέργειας, ΕλλΔνη 2/2020, σ. 440

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Ο., Το νομικό πλαίσιο σφαιρικής ελευθέρωσης των συναλλαγών μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ιαπωνίας βάσει της Συμφωνίας Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 21

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

ΠΟΛΙΤΗΣ Ε., Η προστασία επενδυτών με το ενημερωτικό δελτίο, ΔΕΕ 2/2020, σ. 182

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ Ε., Η σχέση νόμου και συλλογικών συμβάσεων εργασίας στη νομολογία της κρίσης και την αναθεώρηση του Συντάγματος, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 185

ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΡΟΥ Σ., Η προστασία του υποψήφιου εργαζομένου: Η συμβολή του δικαίου απαγόρευσης των διακρίσεων και η αλληλεπίδραση με το δίκαιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 461

ΓΟΥΛΑΣ Δ., Η αμοιβή των μερικώς απασχολούμενων για χρονικώς πρόσθετη εργασία: ερμηνευτικά ζητήματα μετά τις τροποποιήσεις που επέφερε το άρθρο 59 ν. 4635/2019, ΕΕργΔ 2/2020, σ. 241

ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΥΛΟΥ Ε., Αυτοδίκαιη λύση της σύμβασης εργασίας λόγω θεμελίωσης δικαιώματος συνταξιοδότησης και διακρίσεις λόγω ηλικίας: με αφορμή τις ΑΠ 51/2017, 325/2017 και 508/2017, ΕΕργΔ 2/2020, σ. 263

ΕΡΜΙΔΟΥ Ε., Η άδεια αναψυχής στο ενωσιακό δίκαιο, ΕΕργΔ 3/2020, σ. 405

ΖΕΡΔΕΛΗΣ Δ., Η προστασία από την απόλυση μετά τον ν. 4611/2019, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 1

ΖΕΡΔΕΛΗΣ Δ., Η προστασία από την απόλυση πριν και μετά τον ν.4623/2019, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 197

ΚΑΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Θ., Εργολαβία και προστασία εργαζομένων, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 169

ΚΟΥΚΙΑΔΗΣ Ι., Οικονομική παγκοσμιοποίηση, οι νέες τεχνολογίες και η συμβολή του εργατικού δικαίου στην ανάπτυξη, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 21

ΚΩΣΤΟΓΛΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-609/17 και 610/17, TSN, 19.11.2019, ECLI:EU:C:2019:981. Ανικανότητα προς εργασία του εργαζομένου, λόγω ασθένειας, κατά τη διάρκεια περιόδου ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 549

ΛΕΒΕΝΤΗΣ Γ., Η επέκταση των σ.σ.ε. και η επίλυση των συλλογικών διαφορών με διαιτησία μετά τον ν.4635/2019, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 31

ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Αναδρομή και προοπτική στο δίκαιο της καταγγελίας, ΕλλΔνη 1/2020, σ. 19

ΜΠΟΥΜΠΟΥΧΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Π., Το άρθρο 117 παρ. 2 ν. 4623/2019 και ο βάσιμος λόγος στο ισχύον δίκαιο καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 213

ΜΠΟΥΡΜΠΟΣ Ν., Σημείωση την απόφαση του ΜΠρΑθ 1276/2017. Δικαστική εφαρμογή των σχετικών με τα συστήματα επαγγελματικής ή διεπαγγελματικής ασφάλισης διατάξεων του π.δ. 178/2002, ΕλλΔνη 1/2020, σ. 177

ΕΤΑΙΡΙΕΣ

ΑΡΓΥΡΟΣ Γ., Διασυνοριακή μετατροπή εταιριών σύμφωνα με την Οδηγία 2019/2121: μια πρώτη προσέγγιση, ΔΕΕ 3-4/2020, σ. 313

ΜΑΡΙΝΟΣ Μ.-Θ., Ενοχικές συμβάσεις στην συγχώνευση και διάσπαση εταιριών κατά το νέο δίκαιο των μετασχηματισμών (ν. 4601/2019) – Συγχρόνως διερεύνηση των ορίων της ελευθερίας διασπάσεως, ΧρΙΔ 2/2020, σ. 81

ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΣ Δ., Κοινοί μέτοχοι σε εταιρίες της ίδιας σχετικής αγοράς και ενωσιακό δίκαιο του ανταγωνισμού, ΧρΙΔ 4/2020, σ. 241

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

ΖΕΡΔΕΛΗΣ Δ., Η προστασία από την απόλυση μετά τον ν. 4611/2019, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 1

ΖΕΡΔΕΛΗΣ Δ., Η προστασία από την απόλυση πριν και μετά τον ν.4623/2019, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 197

ΛΕΒΕΝΤΗΣ Γ., Η επέκταση των σ.σ.ε. και η επίλυση των συλλογικών διαφορών με διαιτησία μετά τον ν.4635/2019, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 31

ΜΠΟΥΜΠΟΥΧΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Π., Το άρθρο 117 παρ. 2 ν. 4623/2019 και ο βάσιμος λόγος στο ισχύον δίκαιο καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, ΕΕργΔ 1/2020, σ. 213

ΘΕΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ Ε., Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως «Ένωση Δικαίου» – Απειλείται σήμερα το Κράτος Δικαίου στην ΕΕ;, ΤοΣ 2/2019, σ. 263

ΚΑΝΝΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Η Ευρωπαϊκή ενοποίηση με ή χωρίς το Ηνωμένο Βασίλειο, ΤοΣ 2/2019, σ. 393

ΜΕΤΑΞΑΣ Α., Μετά την Ευρώπη τι; Πέρα από τη φενάκη της μη θνητότητας, ΤοΣ 2/2019, σ. 289

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης μέσα από τις πρόσφατες αποφάσεις του ΔΕΕ, ΤοΣ 2/2019, σ. 301

ΡΑΜΜΟΣ Χ., Η Ευρώπη ως κοινότητα δικαίου, ΤοΣ 2/2019, σ. 275

ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Α., Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως Ένωση δικαίου, ΤοΣ 2/2019, σ. 253

ΣΑΠΑΡΔΑΝΗ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-274/14, Banco de Santander, 21.01.2020, ECLI:EU:C:2020:17. Έννοια του όρου «δικαστήριο κράτους μέλους» κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ και απαίτηση περί ανεξαρτησίας, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 102

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Σημείωμα στην απόφαση του ΕφΘεο 1292/2017. Διεθνής δικαιοδοσία επί διεθνούς πώλησης κινητών, Αρμ 8/2020, σ. 1038

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΠρΘεο 10291/2017. Διεθνής δικαιοδοσία σύμφωνα με τον Καν. 1215/2012–Θεμελίωση διεθνούς δικαιοδοσίας δυνάμει συνάφειας (λόγω παθητικής απλής ομοδικίας)–Συμφωνία παρέκτασης, ΕπισκΕΔ 1/2020, σ. 163

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ Δ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-548/18, BGL BNP Paribas, 09.10.2019, ECLI:EU:C:2019:848. Εφαρμοστέο δίκαιο επί ζητημάτων σχετικών με την επίκληση έναντι τρίτων συντελεσθείσας εκχώρησης όταν έχουν λάβει χώρα περισσότερες διασυνοριακές εκχωρήσεις της ίδιας απαίτησης σε διαφορετικούς εκδοχείς, ΧρΙΔ 4/2020, σ. 285

ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Τ., Η «υπερέχουσα ευρωπαϊκή ιθαγένεια»: σκέψεις και προβληματισμοί με βάση την πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 471

ΙΣΟΤΗΤΑ – ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΥΛΟΥ Ε., Αυτοδίκαιη λύση της σύμβασης εργασίας λόγω θεμελίωσης δικαιώματος συνταξιοδότησης και διακρίσεις λόγω ηλικίας: με αφορμή τις ΑΠ 51/2017, 325/2017 και 508/2017, ΕΕργΔ 2/2020, σ. 263

ΤΣΙΝΑΣΛΑΝΙΔΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2099/2019. Καθορισμός βάσει φύλου διαφορετικού ορίου αναστήματος ως απαραίτητου προσόντος για κατάταξη στο Πυροσβεστικό Σώμα, ΘΠΔΔ 12/2019, σ. 1160

ΧΑΔΙΟΥ Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΜΔΠρΑθ 15908/2019. Αντισυνταγματικότητα χορήγησης επιδόματος βρεφονηπιακού σταθμού μόνο στις γυναίκες-μητέρες δικηγόρους και όχι στους άντρες-πατέρες δικηγόρους, ΕΕΕυρΔ 4/2019, σ. 579

ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΕΣ

ΚΑΣΤΑΝΙΔΗΣ Α., Ο ενεργητικός ρόλος του δικαστηρίου στις καταναλωτικές διαφορές: σκέψεις με αφορμή το έργο της Anthi Beka. The active role of courts in consumer litigation. Applying EU Law of the national courts' own motion, ΧρΔ 2/2020, σ. 154

ΚΟΜΝΙΟΣ Κ., Συμβάσεις ηλεκτρονικής πώλησης και παροχής υπηρεσιών: η υποχρέωση των εμπόρων και των ηλεκτρονικών αγορών προς ενημέρωση των καταναλωτών για την πλατφόρμα Ηλεκτρονικής Επίλυσης των Διαφορών, ΔΕΕ 2/2020, σ. 176

ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΤΗΣ Γ., Influencer Marketing και συγκαλυμμένη διαφήμιση, ΧρΔ 3/2020, σ. 233

ΤΖΟΥΛΙΑ Ε., Η παροχή μη παραγγεληθέντων προϊόντων από εμπορεύσιμο σε καταναλωτή: Ερμηνευτική προσέγγιση στα άρθρα 4ζ, 4θ παρ. 7 και 9η στοιχ. στ' Ν. 2251/1994, ΕπισκεΔ 1/2020, σ. 17

ΤΙΤΣΙΑΣ Δ., Οι Οδηγίες 770/2019 για τις συμβάσεις προμήθειας ψηφιακού περιεχομένου και ψηφιακών υπηρεσιών και 771/2019 για τις καταναλωτικές πωλήσεις αγαθών-Νέος σταθμός στην εξέλιξη του ενωσιακού δικαίου των συμβάσεων, ΕλλΔνη 1/2020, σ. 54

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΕΡΜΙΔΟΥ Ε., Η άδεια αναψυχής στο ενωσιακό δίκαιο, ΕΕργΔ 3/2020, σ. 405

ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ

ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ Δ., Έννοια και έκταση της ευθύνης του πραγματικού αερομεταφορέα: πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις σχετικά με την εφαρμογή του Κανονισμού 261/2004, ΕυΔικ 1/2020, σ. 32

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ Α., Το τέλος της δημοσιονομικής αθωότητας: δικαστικός έλεγχος και δημοσιονομική πολιτική εντός της νέας ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης, ΤοΣ 1/2019, σ. 43

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΑΡΓΑΛΙΑΣ Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΔΕΕ C-261/18, Επιτροπή/Ιρλανδία (Parc éolien de Derrybrien), 12.11.2019, ECLI:EU:C:2019:955. Υποχρεώσεις του κράτους μέλους για τη θέσπιση νομοθεσίας περί προηγούμενης εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν και κατά την αδειοδότηση και κατασκευή αιολικού πάρκου, ΕΕΕυρΔ 1/2020, σ. 111

ΓΑΛΑΝΗΣ Π., Η σημασία, η θέση και η νομολογιακή εφαρμογή των αρχών της προφύλαξης και της πρόληψης στο Ιδιωτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος, ΠερΔικ 4/2019, σ. 598

ΚΑΡΥΜΠΑΛΗΣ Ε., Προτεραιότητες της Αποκατάστασης-Πρόληψης μετά από Καταστροφικές Αστικές Πλημμύρες, ΔιΔικ 1/2020, σ. 144

ΛΟΥΒΗ Κ.-Μ., Κλιματική αλλαγή και φυσικές καταστροφές υπό το φως της Συμφωνίας των Παρισίων, ΔιΔικ 1/2020, σ. 110

ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗΣ Ι., Η μεταρρύθμιση των χρήσεων γης με το ΠΔ 59/2018: γενικές και ειδικές επισημάνσεις, ΠερΔικ 1/2020, σ. 7

ΜΠΑΛΙΑΣ Γ., Η διαχείριση και εναπόθεση προϊόντων εκσκαφών (γνωμ.), ΠερΔικ 4/2019, σ. 531

ΜΠΑΛΙΑΣ Γ., Οι ευρωπαϊκές οδηγίες για τη φύση και τα προβλήματα εφαρμογής τους στην Ελλάδα, ΠερΔικ 1/2020, σ. 62

ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ Β., Θεμελιώδη δικαιώματα και φυσικές καταστροφές υπό το πρίσμα των κλιματικών διαφορών, ΔιΔικ 1/2020, σ. 160

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 18.07.2019 στην υπόθεση Χατζηγιαννάκου και λοιποί κατά Ελλάδα. Οι καλές προθέσεις της διοίκησης και το έλλειμμα προστασίας του περιβάλλοντος, ΠερΔικ 4/2019, σ. 670

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Α., «Σκοτώνουμε τους λύκους, για να τους σώσουμε»; Μία απόφαση-ορόσημο του Δ.Ε.Ε. για την προστασία της άγριας πανίδας στην ευρωπαϊκή ήπειρο, ΠερΔικ 1/2020, σ. 101

ΠΕΤΡΟΥ Χ., Η θεσμική αξιολόγηση και η τεχνική διαχείριση της ηχορύπανσης: εθνικές διαστάσεις, κοινοτικές και διεθνείς παράμετροι, ΠερΔικ 4/2019, σ. 560

ΠΟΥΪΚΛΗ Κ., Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal): μια πρώτη ανάγνωση, μια πρώτη αξιολόγηση, ΠερΔικ 1/2020, σ. 81

ΣΑΜΙΩΤΗΣ Γ. / ΔΑΝΙΗΛ Γ., Αποτίμηση της συμβολής των ποινικών κυρώσεων στο ενωσιακό και διεθνές δίκαιο για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος από ναυτιλιακή ρύπανση, ΠερΔικ 4/2019, σ. 521

ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Β., Οι νομιμοποιούμενοι παθητικά στη δίκη επί αγωγής αποζημίωσης λόγω φυσικών καταστροφών, ΔιΔικ 1/2020, σ. 62

ΤΣΟΚΑΝΑΣ Ν., Η δικαστική αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών που οφείλονται στην κλιματική αλλαγή σε ΗΠΑ και Ευρώπη, ΔιΔικ 1/2020, σ. 92

ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ Ι., Η παγκόσμια εμπέλεια του περιβαλλοντικού δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕυΔικ 1/2020, σ. 1

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΒΑΘΡΑΚΟΚΟΙΛΗΣ Α., Σημείωση στην απόφαση του ΔΕΕ C-263/18, Nederlands Uitgeversond, Groep Algemene Uitgevers, 19.12.2019, ECLI:EU:C:2019:1111. Η μεταφόρτωση (downloading) ενός ηλεκτρονικού βιβλίου, για μόνιμη χρήση, ως πράξη «παρουσίασης» έργου «στο κοινό», ΕλλΔνη 2/2020, σ. 583

ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑ Ο., Το δικαίωμα περιφρούρησης της ακεραιότητας των βιβλίων στο ψηφιακό περιβάλλον, ΧρΙΔ 1/2020, σ. 66

ΓΙΟΒΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ρ., Εκμίσθωση χώρων και εξοπλισμού προς ιδιωτική προβολή οπτικοακουστικών έργων – Συμβατότητα με τους νόμους 2121/1993 και 4229/2014, ΔΕΕ 2/2020, σ. 161

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ Ι., Παρατηρήσεις στο βούλευμα του Συμβλήμαθ 1668/2019. Δικαίωμα ενημέρωσης του υπόπτου κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, ΠοινΧρ 2/2020, σ. 144

ΝΑΪΝΤΟΣ Χ., Η αναδρομική ισχύς του ηπιότερου για τον κατηγορούμενο νόμου και η μεταβατική διάταξη του άρθρου 465 εδ. α' ΠΚ, ΠοινΧρ 1/2020, σ. 63

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α., Η συμβατότητα της τιμώρησης του αυτοξεπλύματος με τις θεμελιώδεις αρχές του ποινικού δικαίου: σκέψεις με αφορμή την ΑΠ 97/2019, ΠοινΧρ 1/2020, σ. 74

ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ-ΚΑΣΤΑΝΙΔΟΥ Ε. / ΝΑΖΙΡΗΣ Ι., Το σύστημα ποινών στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, ΠοινΧρ 2/2020, σ. 81

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Δ.Α. / ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Φ.Δ., Διαχείριση θνησιμότητας παραγωγικών ζώων: σχεδιασμός, κοστολόγηση και επιλογές χρηματοδότησης ενός εθνικού προγράμματος συλλογής και διάθεσης νεκρών ζώων, ΠερΔικ 4/2019, σ. 607

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ – ΑΠΟΡΡΗΤΟ

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Γ., Ποινική δίωξη για παραβίαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα λόγω χρήσεως καμερών εντός καταστήματος εστίασης (ΔιατΕισΕφΑθ της 21.01.2020), ΠοινΧρ 2/2020, σ. 155

ΔΟΥΚΑ Β., Η λήψη «πλήρως αυτοματοποιημένων αποφάσεων» από τον εργοδότη: το άρθρο 22 του Γενικού Κανονισμού Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679-Γ.Κ.Π.Δ.), ΕΕργΔ 3/2020, σ. 369

ΛΑΖΑΡΑΚΟΣ Γ., Κόκκινα δάνεια και προστασία προσωπικών δεδομένων, ΔΕΕ 1/2020, σ. 36

ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΑ – ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

ΠΑΥΛΙΔΟΥ Ε., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2476/2019. Δικαστικός έλεγχος στην προκήρυξη της δημοπρασίας για τη χορήγηση δικαιωμάτων ψηφιακής ευρυεκπομπής περιφερειακής κάλυψης, ΘΠΔΔ 2/2020, σ. 142

ΣΗΜΑ

ΑΒΡΑΜΙΚΟΣ Α., Σημείωμα στην απόφαση του ΤεφΑθ 1323/2019. Δεν υφίσταται προσβολή σήματος φήμης ελλείψει κινδύνου σύγχυσης, συνειρμικής ανάκλησης και αντίθετης με την καλή πίστη κατάθεση του σήματος, Αρμ 11-12/2019, σ. 1314

ΑΒΡΑΜΙΚΟΣ Α., Σημείωμα στις αποφάσεις της Διοικητικής Επιτροπής Σημάτων 146/19 και 147/19. Η αίτηση διαγραφής σήματος, ασκηθείσα από δικαιούχο προγενέστερου σήματος, απορρίπτεται ελλείψει κινδύνου σύγχυσης ή συσχέτισης προϊόντων και ισχυρού διακριτικού χαρακτήρα σήματος, Αρμ 8/2019, σ. 1011

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ Ξ., Οι νέες ρυθμίσεις για τα εμπορικά σήματα, με τον νόμο 4679/2020 (ΦΕΚ 71Α'/20.3.2020), ΔΦΝ 1666/2020, σ. 414

ΣΟΥΦΛΕΡΟΣ Η., Η ρητή ρύθμιση της αποδυνάμωσης στο άρθρο 127 Ν. 4072/2012 και η σημασία της, ΕΕμπΔ 1/2020, σ. 1

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ Χ., Η περιγραφή των προϊόντων στο δίκαιο των σημάτων μετά το Ν. 4679/2020, ΔΕΕ 3-4/2020, σ. 321

ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Μια έμμεση πλην σαφής αμφισβήτηση της υπεροχής του ευρωπαϊκού έναντι του εθνικού δικαίου από τη νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας, ΕφημΔΔ 1/2020, σ. 2

ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ – ΚΡΑΤΟΥΣ

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ., Εκκλησιαστική περιουσία – Νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις – Τίτλοι ιδιοκτησίας – Η «έκθεση απογραφής» ως νέο συμβολαιογραφικό έγγραφο, Αρμ 8/2019, σ. 961

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΟΥΛΟΥΡΙΑΝΟΣ Θ., Υποχρεώσεις τραπεζών κατά τη διάθεση σύνθετων ομολογιών, ΧρΙΔ 4/2020, σ. 306

ΛΑΖΑΡΑΚΟΣ Γ., Κόκκινα δάνεια και προστασία προσωπικών δεδομένων, ΔΕΕ 1/2020, σ. 36

ΝΤΑΛΛΑΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 1275/2019. Επενδυτικές υπηρεσίες και τίτλοι – Καλυπτόμενες επενδυτικές υπηρεσίες – Κινητές αξίες – Σύστημα αποζημίωσης επενδυτών, ΕΕμπΔ 1/2020, σ. 159

ΠΟΛΙΤΗΣ Ε., Η προστασία επενδυτών με το ενημερωτικό δελτίο, ΔΕΕ 2/2020, σ. 182

ΡΟΚΑΣ Ι., Χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις: διεύρυνση των συνεργειών σε προϊόντα και πωλήσεις, αλλά και της επαγγελματικής ευθύνης, ΝοΒ 2/2020, σ. 203

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΡΑ Α., Επισκόπηση της φορολογίας των παιγνίων σύμφωνα με τον Ν. 4002/2011 μετά την τροποποίηση αυτού με τον Ν. 4635/2019, ΔΕΕ 3-4/2020, σ. 339

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ Ε., Απαλλαγή από ΦΜΑ κατά την αγορά πρώτης κατοικίας από φορολογικούς κατοίκους αλλοδαπής, Έλληνες ή υπηκόους άλλων κρατών-μελών της ΕΕ/ του ΕΟΧ: ζητήματα συμφωνίας με το Σύνταγμα και τη Συνθήκη/ΣυμφΕΟΧ, ΔΕΕ 3-4/2020, σ. 349

ΚΕΪΜΑΛΗΣ Χ., Η υπό τον Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας εξέλιξη της αρχής της αναδρομικής εφαρμογής της ευμενέστερης διατάξεως, σχετικά με τις παραβάσεις της μη υποβολής φορολογικής δηλώσεως και της υποβολής ανακριβούς τοιαύτης, ΔΦΝ 1667/2020, σ. 467

ΚΟΥΚΝΗΣ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 2691/2019. Φορολογικές κυρώσεις-Μείωση προστίμων σύμφωνα με την αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της επεικέστερης ποινής, ΔΕΕ 1/2020, σ. 136

ΚΡΙΚΑ Μ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 272/2020. Αρχή της αναδρομικής εφαρμογής της ηπιότερης διοικητικής κύρωσης για παραβάσεις της φορολογικής νομοθεσίας, ΕΕΕυΔ 1/2020, σ. 137

ΜΑΤΣΟΣ Γ., Η ανατροπή της νομολογίας στην υπόθεση «Αθηναϊκή Ζυθοποιία», υπό το πρίσμα της υποχρέωσης προδικαστικής παραπομπής στο ΔΕΕ των υποθέσεων ευρωπαϊκού φορολογικού δικαίου, ΔΦΝ 1667/2020, σ. 477

ΣΑΒΒΑΪΔΟΥ Κ., Φορολογία και Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης, ΔΦΝ 1663/2020, σ.211

ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΣτΕ 1389/2019. Αναδρομική εφαρμογή της ελαφρύτερης φορολογικής κύρωσης, ΝοΒ 1/2020, σ. 128

ΦΟΥΦΟΠΟΥΛΟΣ Γ., The substance over the form approach in tax law and the taxpayer's possibility to take advantage of it, ΔΕΕ 2/2020, σ. 194

ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Δ., "Idem": Η ταυτότητα της οικονομικής πράξης σε ευρωπαϊκό επίπεδο ως όρος της αρχής «ne bis in idem», ΠοινΧρ 4/2020, σ. 250

ΒΡΕΤΟΥ Β., Η έννοια των μελλοντικών γενεών και η αναφορά τους στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και στα εθνικά συντάγματα των χωρών της ΕΕ, ΕΕΕυΔ 1/2020, σ. 37

ΓΙΑΝΝΑΚΟΥΡΟΥ Μ., Το Δ.Ε.Ε. και η ερμηνεία της Οδηγίας 2003/88 σχετικά με τον χρόνο της εργασίας. Ο αναβαθμισμένος ρόλος των θεμελιωδών δικαιωμάτων του άρθρου 31 παρ.2 Χ.Θ.Δ.Δ.Ε.Ε., ΔτΑ 83/2020, σ. 141

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΑΠ 357/2019. Δυαδικές κυρώσεις – Ne bis in idem, ΠοινΧρ 4/2020, σ. 277

ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΑΝΘΙΜΟΣ Α., Λήψη στοιχείων τραπεζικών λογαριασμών κατά το άρθρο 14 Κανονισμού 655/2014 [Ευρωπαϊκή δι-αταγή δέσμευσης λογαριασμού], Αρμ 9-10/2019, σ. 1281

ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ

ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗΣ Ι., Η μεταρρύθμιση των χρήσεων γης με το ΠΔ 59/2018: γενικές και ειδικές επισημάνσεις, ΠερΔικ 1/2020, σ. 7

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ της 10.10.2019 στην υπόθεση Αικατερίνη-Βεατρίκη Παντελίδου κατά Ελλάδα. Ο ορθολογικός χωροταξικός σχεδιασμός συνιστά σκοπό δημοσίου συμφέροντος και δεν μπορεί να υποσκελισθεί από την ανάγκη άσκησης λατρευτικών καθηκόντων μιας θρησκευτικής κοινότητας, ΠερΔικ 1/2020, σ. 161